

ΜΙΧΑΗΛ ΧΑΡΙΑ. ΓΚΗΤΑΚΟΥ

ΚΑΘΗΓΗΤΟΥ

**ΑΝΕΚΔΟΤΟΙ
ΕΠΙΓΡΑΦΑΙ ΚΑΙ ΧΑΡΑΓΜΑΤΑ
ΕΚ
ΒΥΖΑΝΤΙΝΩΝ ΚΑΙ ΜΕΤΑΒΥΖΑΝΤΙΝΩΝ
ΜΝΗΜΕΙΩΝ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ**

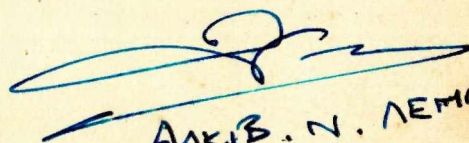
CORPUS

ΕΠΙΓΡΑΦΩΝ ΚΑΙ ΧΑΡΑΓΜΑΤΩΝ

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ 1957

30,12
00

ΑΝΕΚΔΟΤΟΙ
ΕΠΙΓΡΑΦΑΙ ΚΑΙ ΧΑΡΑΓΜΑΤΑ
ΕΚ
ΒΥΖΑΝΤΙΝΩΝ ΚΑΙ ΜΕΤΑΒΥΖΑΝΤΙΝΩΝ
ΜΝΗΜΕΙΩΝ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

ΑΛΚΙΒ. Ν. ΛΕΜΠΕΣΗΣ

ΕΛΛΗΝΙΚΗ
ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ
ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΑΙΔΕΙΑΣ, ΕΡΕΥΝΑΣ ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ
ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΑΣ ΥΠΟΛΟΓΙΣΤΩΝ ΚΑΙ ΕΚΔΟΣΕΩΝ ΔΙΔΑΚΤΙΚΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ

ΜΙΧΑΗΛ ΧΑΡΙΑ. ΓΚΗΤΑΚΟΥ
ΚΑΘΗΓΗΤΟΥ

ΑΝΕΚΔΟΤΟΙ
ΕΠΙΓΡΑΦΑΙ ΚΑΙ ΧΑΡΑΓΜΑΤΑ
ΕΚ
ΒΥΖΑΝΤΙΝΩΝ ΚΑΙ ΜΕΤΑΒΥΖΑΝΤΙΝΩΝ
ΜΝΗΜΕΙΩΝ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

CORPUS
ΕΠΙΓΡΑΦΩΝ ΚΑΙ ΧΑΡΑΓΜΑΤΩΝ

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ 1957

ΤΗ ΓΕΡΑΡΑ,
ΘΕΟΛΟΓΙΚΗ ΣΧΟΛΗ,
ΤΟΥ
ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΕΙΟΥ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ
ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΟ ΚΑΙ
ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟ
ΕΡΓΟ
ΕΚΔΟΣΕΙΣ
ΕΚΔΟΣΕΙΣ

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Ἐχων ὑπ' ὄψιν τὴν τῶν ἐπιγραφῶν καὶ χαραγμάτων ἀξιόλογον σημασίαν καὶ κυρίως, ὅτι δι' αὐτῶν διευκρινίζονται ἄπειρα ζητήματα τοῦ τε θρησκευτικοῦ, ἔθνικοῦ καὶ ἰδιωτικοῦ βίου τῶν γενεῶν τοῦ παρελθόντος, ὡς καὶ τὴν ὁσημέραι συντελουμένην μετὰ τῶν μνημείων φθορὰν καὶ καταστροφὴν αὐτῶν, ἐπεχείρησα, μὴ φεισθεὶς κόπων καὶ θυσιῶν, νὰ περισυλλέξω τὰ κατὰ τὰς περιουδείας μου πρὸς μελέτην Βυζαντινῶν καὶ μεταβυζαντινῶν μνημείων τῆς Ἑλλάδος ἀνευρεθέντα ὑπ' ἐμοῦ ἀνέκδοτα μέχρι τοῦδε πολύτιμα ταῦτα στοιχεῖα καὶ κατήρτισα ἐν Corpus ἐκ πενήτηντα μιᾶς (51) ἐπιγραφῶν καὶ ἑξ ἑκατὸν δέκα ἐννέα (119) χαραγμάτων. Εἰς αὐτὸ περιέλαβον καὶ δύο προσέτι ἐπιγραφὰς ἐξ Αἰγίνης, ὧν ἡ ἀνάγνωσις ὑπὸ τῶν ἐκδότων αὐτὰς δὲν ἦτο ἐν τῷ συνόλῳ ὀρθή.

Τὸ περιλαμβανόμενον ἐν τῇ ἀνὰ χεῖρας μελέτῃ ἐπιγραφικῶν ὑλικῶν, ἀποτελοῦν καρπὸν πολυετοῦς ἐρεῦνης, ἀνευρέθη εἰς ἑξήκοντα ὀκτὼ Χριστιανικὰ μνημεῖα καὶ δὴ καὶ εἰς Ναοὺς καὶ εἰς Καθολικὰ Μονῶν, σεβάσματα τοῦ πολιτισμοῦ παρελθουσῶν γενεῶν, ἀνιδρυμένα ἀπὸ τῆς Πελοποννήσου μέχρι τῶν Ἑλληνοσερβικῶν συνόρων καὶ εἰς τὰς νήσους Αἰγίνας καὶ Σίφνον.

Τί ἐπετεύχθη διὰ τῆς περισυλλογῆς καὶ ἐκδόσεως τοῦ περὶ οὗ ὁ λόγος ὑλικοῦ, οὗ τὴν διάσωσιν ἐκ τῆς συντελουμένης φθορᾶς καὶ τῆς καταστροφῆς ἐθεωρήσαμεν ἀπαραίτητον νὰ ἐξασφαλίσωμεν τοῦλάχιστον ἐντύπως, δύναται τις νὰ κρίνῃ ἐκ τῆς ἀναγνώσεως τοῦ ἀνὰ χεῖρας πονήματος καὶ ἐν περιλήψει ἐκ τοῦ ἐπιλόγου αὐτοῦ.

Μ. Χ. Γ.

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Ἡ Ἐπιγραφική, ἀποτελοῦσα, ὡς γνωστόν, ἴδιον κλάδον τῆς Ἀρχαιολογίας, συμβάλλει διὰ τῶν παρεχομένων σοβαρωτάτων καὶ μεγίστου διαφέροντος πληροφοριῶν τῆς εἰς τὴν γνῶσιν τοῦ τε δημοσίου καὶ ἰδιωτικοῦ βίου τῶν ἀρχαίων, ἣν πολλάκις δὲν παρέχουσι πλήρως τὰ διασφῶζόμενα συγγράμματα, ἔλλιπῶς ἐνίοτε ἔχοντα καὶ οὐχὶ σπανίως μὴ διαφωτίζοντα ἐπαρκῶς διὰ τῶν δυσερμηνεύτων ἔστιν ὅτε χωρίων τῶν τὴν κατανόησιν τούτων ἄνευ τῆς Ἐπιγραφικῆς.

Ὅθεν ἡ Ἐπιγραφική μεγίστην σημασίαν ἔχει διὰ τὴν καθόλου γνῶσιν τοῦ παρελθόντος (ἄνευ τοῦ ὁποίου δὲν δύναται νὰ νοηθῇ τὸ παρὸν καὶ αἱ προϋποθέσεις διὰ τὴν ἐνατένισιν τοῦ μέλλοντος), παρέχουσα ἀρίστας πηγὰς, παριστώσας πιστότερον παντὸς ἄλλου γραπτοῦ μνημείου τὰ σύγχρονα καὶ μὴ ὑφιστάμενα μὲ τὴν πάροδον τῶν χρόνων ἀποχρωμάτωσιν καὶ ἀλλοίωσιν γεγονότα.

Τούτου ἕνεκα ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτάτων χρόνων συλλογαὶ ἐπιγραφῶν κατηρτίσθησαν καὶ ἱστοριογράφοι καὶ ρήτορες ἀνέτρεχον εἰς ἐπιγραφάς, ὡς εἰς ἀσφαλῆ πηγὴν πληροφοριῶν, παραθέσαντες ταύτας εἰς τὰ παντοειδοῦς περιεχομένου ἔργα τῶν. Ἡ ἀντιγραφὴ ἐπιγραφῶν ἐξηκολούθησε μετὰ ταῦτα καὶ ἐν Βυζαντίῳ, ὡς καὶ ἡ παράθεσις τούτων ἐν τοῖς ποικίλοις συγγράμμασι τῆς Βυζαντινῆς περιόδου μέχρι τῆς 15ης ἑκατονταετηρίδος. Κατὰ τὴν περίοδον ταύτην σοφισταί, ρήτορες, ἱστορικοί, βιογράφοι, Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας, φιλόσοφοι, γραμματικοί, λεξικογράφοι, ἀνώνυμοι σχολιασταὶ ἀρχαίων συγγραφέων κ.ά. διέσωσαν ἐν τοῖς συγγράμμασιν αὐτῶν τὰ κείμενα διαφόρων ἐπιγραφῶν, ἃς ἄλλοι μὲν ἀντέγραψαν ἐξ αὐτοψίας, ἄλλοι δὲ παρέλαβον ἐκ προγενεστέρων ἀντιγραφῶν.

Τὸ περὶ τὰς ἐπιγραφὰς διαφέρον τῶν Ἑλλήνων παρέμεινεν ἀδιάπτωτον καὶ μετὰ τὴν ἐπακολουθήσασαν τὴν Ἄλωσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως μακρὰν περίοδον τῆς δουλείας.

Ἡ πρώτη σχετικῶς μεγάλη συλλογὴ ἐπιγραφῶν, ἄνευ ὅμως ἐρμηνείας καὶ ἐπιστημονικῆς ἐρεῦνης, μὴ περιοριζομένη εἰς τὰς ἐν Ἰταλίᾳ Λατινικὰς ἐπιγραφάς, ὧν μικραὶ συλλογαὶ τὸ πρῶτον ἐνεφανίσθησαν κατὰ τὸν Μεσαίωνα, ἐγένετο ὑπὸ τοῦ ἐξ Ἀγκῶνος ἐμπόρου καὶ περιηγητοῦ Κυριάκου, ὅστις ἐν ἔτει 1437 ἤντησε καὶ ὕλικὸν Ἑλληνικῶν ἐπιγραφῶν ἐκ Ρώμης,

Χίου, Κυζίκου, Ἀθηνῶν, Πελοποννήσου καὶ νήσων τοῦ Αἰγαίου, συντελέσας εἰς τὴν ἐπαύξεισιν τοῦ διαφέροντος ἐν τῇ Δύσει.

Ἡ μεθοδικὴ ὁμως συλλογὴ ἑλληνικῶν ἐπιγραφῶν καὶ ἔκδοσις αὐτῶν ὀφείλεται εἰς τὸν θεμελιωτὴν τῆς ἐπιγραφικῆς August Bœckh, ὅστις, ἐν τολῇ τῆς Ἀκαδημίας τοῦ Βερολίνου, ἐξέδωκε τὸ πρῶτον μεθοδικῶς ἐπιγραφικὸν ἔργον, δῆλα δὴ συναγωγὴν Ἑλληνικῶν ἐπιγραφῶν, ὑπὸ τὸν τίτλον *Corpus Inscriptionum Græcarum*, τῇ συνεργασίᾳ τῶν A. Kirchhoff, E. Curtius καὶ Röehl (1828 - 1877).

Ἐκτοτε ἡ Ἐπιγραφικὴ ἀπετέλεσεν ἓνα τῶν κυριωτέρων κλάδων τῆς Ἀρχαιολογίας, ἐξελιχθεῖσα εἰς ἰδίαν ἐπιστήμην, εἰς ἣν ἡσχολήθησαν πλείστοι ἡμέτεροι καὶ ξένοι Ἀρχαιολόγοι, μάλιστα δὲ Γερμανοί. Ἰδιάζουσαν μέρησαν καὶ πολὺ διαφέρον διὰ τὰς ἐπιγραφὰς ἐπέδειξεν ἡ Ἀκαδημία τοῦ Βερολίνου, ἡ ὁποία ἐξέδωκε περὶ τοὺς εἴκοσι τόμους Ἑλληνικῶν ἐπιγραφῶν, εἰς νέαν δὲ ἔκδοσιν ὑπὸ τὴν διεύθυνσιν τοῦ Adolf Kirchhoff περιελήφθησαν καὶ ὑπὸ τὸν τίτλον *Corpus Inscriptionum Atticarum* καὶ *Corpus Inscriptionum Græcarum* ἐπιγραφαί, μετονομασθέντος τοῦ ὅλου ἔργου «*Inscriptiones Græcæ*», ἡ ἔκδοσις τοῦ ὁποίου ὑπὸ ἐπιφανεστάτων ἐπιγραφικῶν ἐπιστημόνων συνεχίζεται μέχρι σήμερον.

Ἡ αὐτὴ Ἀκαδημία ἐξέδωκεν ἔτι καὶ τὸ *Corpus Inscriptionum Christianarum*. Ὑπὸ τῆς Ἀκαδημίας τῶν Παρισίων ἐξ ἄλλου ἐξεδόθη τὸ C. I. Semiticarum, ἀπὸ δὲ τοῦ 1905, μετὰ τὴν συλλογὴν ἰκανῶν Χριστιανικῶν ἐπιγραφῶν δημοσιευθεισῶν ἐν ἀρχαιολογικοῖς περιοδικοῖς, αὐτὴ ἀνέλαβε τὴν ἔκδοσιν τοῦ C. Inscriptionum Græcarum Christianarum. Συνεχίζει ἐπ' ἴσης μετ' ἐξαιρετικοῦ διαφέροντος τὴν ἔκδοσιν τῶν συμπληρωματικῶν τόμων τοῦ ὑπὸ τῆς Ἀκαδημίας Βερολίνου ἀρξαμένου ἔργου. Ἄξια μνείας εἶναι καὶ τὰ ἔργα τῶν O. Marrucchi, *Epigrafia Cristiana* (1910), R. Aigrain, *Manuel d' épigraphie chrétienne* (1912), καὶ V. Gardthausen, *Das alte monogramm*, Leipzig 1924.

Πλὴν τῶν ἀνωτέρω καὶ ἄλλων μικροτέρων ἐκδόσεων, καὶ Ἕλληνες βιβλιογράφοι, ἀκολουθοῦντες τὴν πατροπαράδοτον περὶ τὰς ἐπιγραφὰς ἐνασχόλησιν τῶν Βυζαντινῶν, ἀντέγραψαν ἐξ αὐτοψίας ἐπιγραφὰς, ἐν δὲ τῇ νέᾳ Ἑλλάδι ἀπὸ τῆς ἀπελευθερώσεώς της μέχρι σήμερον ἡσχολήθησαν μετ' ἐνθέου ζήλου καὶ ἐπιπόνου δραστηριότητος διαπρεπεῖς Ἕλληνες ἐπιστήμονες, ἀναδειχθέντες διὰ τῶν ἐργασιῶν τῶν ἐφάμιλλοι τῶν ἀσχοληθέντων κατὰ τὴν περίοδον ταύτην ξένων. Ἀναφέρω κυρίως τοὺς Ἄνδρ. Μουστοξύδην, Κυριακὸν Πιττάκην, Ἀλέξανδρον Ρίζον Ραγκαβῆν, Στέφανον Κουμανοῦδην, Σπ. Π. Λάμπρον, Ἰ. Σβορώνον, Χρ. Τσουνταν, Στ. καὶ Ε. Δραγούμην, Βασίλειον Λεονάρδον, Κ. Κουρουγιώτην, Ἀ. Ἀρβανιτόπουλον, Δ. Εὐαγγελίδην, Σ. Μαρινάτον, Σ. Κουγέα, Χ. Καροῦζον, Ἀ. Κεραμόπουλλον, Ἀ. Παπαγιαννόπουλον Παλαιὸν καὶ τοὺς ἐκδόντας καὶ Χριστιανικὰς ἐπι-

γραφὰς Γ. Νεροῦτσον, Κ. Ζησίου, Ν. Βέην, Ὁρλάνδον, Γ. Σωτηρίου, Π. Πουλίτσαν, Δ. Πασχάλην κἄ. Τὴν ἐπιγραφικὴν ἐπιστήμην ἐν Ἑλλάδι προήγαγον καὶ τὰ περιοδικὰ: Ἀρχαιολογικὴ Ἐφημερίς, Φιλίστωρ, Ἀθήναιον, Ἑλληνομνήμων, Πολέμων, Ἀρχαιολογικὸν Δελτίον, Δελτίον τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἐταιρείας, Πρακτικὰ τῆς ἐν Ἀθήναις Χριστιανικῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἐταιρείας, Ἐπετηρὶς Ἐταιρείας Βυζαντινῶν Σπουδῶν, Ἀρχεῖον τῶν Βυζαντινῶν Μνημείων τῆς Ἑλλάδος, Βυζαντινὰ καὶ Νεοελληνικὰ Χρονικά, Συλλέκτης κἄ.

Ἐκ τῆς καθόλου Ἐπιγραφικῆς ἰδιαιτέραν σημασίαν ἔχει δι' ἡμᾶς ἡ Ἑλληνικὴ Χριστιανικὴ Ἐπιγραφικὴ, λόγῳ τοῦ συναφοῦς πρὸς ταύτην περιεχομένου τῆς μετὰ χεῖρας πραγματείας ἡμῶν. Αὕτη ἄρχεται ἀπὸ τοῦ πρώτου αἰῶνος τοῦ Χριστιανισμοῦ καὶ φθάνει μέχρι τῆς ἀπελευθερώσεώς μας ἐκ τοῦ ζυγοῦ τῆς δουλείας.

Τὸ ὕλικόν αὐτῆς ἐξ ἐπόψεως μορφῆς ἀποτελεῖται ἐξ ἐπιγραφῶν διὰ μελάνης ἀναγραφομένων, ἢ ἐξ ἐγκαρῶν ἢ ἀναγλύφων ἐπιγραφῶν, εἰς ἃς ὑπάγονται καὶ αἱ εἰς ψηφιδωτά, εἰκόνας, ἄμφια, ἱερὰ σκευὴ κτλ. ἐπιγραφαί, ὡς καὶ τὰ **χαράγματα**, διεθνῶς γνωστὰ ὡς graffiti, τουτέστι τὰ κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον ἀτέχνως δι' αἰχμηροῦ ὄργανου χαρασσόμενα ἐπὶ διαφόρων σκληρῶν ὑλῶν, λίθων, τοίχων, κίωνων, ὀπτοπλίνθων, ἀγγείων καὶ ἰδιαιτέρως ἐπὶ παλαιῶν τοιχογραφιῶν.

Κατὰ τὸ περιεχόμενον αὐτῶν αἱ ἐπιγραφαὶ αὗται διακρίνονται εἰς ἐπιταφίους ἢ ἐπιτυμβίους, εἰς κτητορικές, ἀναθηματικές, εἰς ἀναφερομένας εἰς ἱστορικά ἢ φυσικὰ γεγονότα, εἰς λειτουργικὰ ἐπιγράμματα, ἐπικλήσεις κτλ., τὰ δὲ χαράγματα, ἅτινα καὶ ὁμοιάζουσι πρὸς τὰς ἀναγραφομένας εἰς περιθώρια χειρογράφων—κωδίκων—ἐνθυμήσεις, περιλαμβάνουσιν ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ ἐνθυμήσεις μὲ ποικίλον περιεχόμενον, μὴ διαφέρον ἐν πολλοῖς τοῦ ἐκ τῶν ἐπιγραφῶν.

Διακρίνονται δὲ τὰ χαράγματα τῶν συνήθων ἐπιγραφῶν α) ἐκ τοῦ τρόπου τῆς χαραξέως αὐτῶν, β) ἐκ τῆς ἀνευ οὐδεμιᾶς προετοιμασίας τῆς ἐφ' ἧς τὸ χάραγμα ὑλῆς καὶ γ) ἐκ τῆς προχειρότητος τῆς γραφῆς, ἧς τὸ περιεχόμενον, ἐστερημένον ἐπισήμου σημασίας, πληροῖ ἀνάγκην τῆς ψυχῆς τοῦ γράφοντος.

Ἡ συνήθεια τῶν διὰ χαραγμάτων «ἐνθυμήσεων» εἶναι γνωστὴ ἀπὸ τῆς προϊστορικῆς καὶ ἱστορικῆς περιόδου, εἶχον δὲ ταύτην ἰδίᾳ οἱ ἀρχαῖοι Ἕλληνες, οἱ ὅποιοι μετέδωκαν αὐτὴν εἰς τοὺς Ῥωμαίους καὶ Χριστιανούς καὶ διὰ τῶν Βυζαντινῶν εἰς τοὺς νεωτέρους Ἕλληνας.

Τὴν χρῆσιν τῶν χαραγμάτων κατὰ τὴν παλαιοχριστιανικὴν ἐποχὴν μαρτυρεῖ τὸ γνωστὸν ἐπὶ τοῦ Παλατίου τῆς Ῥώμης διαβόητον χάραγμα τοῦ Ἀλεξάμενου, κατὰ δὲ τὴν Βυζαντινὴν τὰ ἐπὶ τῶν κίωνων τοῦ Παρθενῶνος χαράγματα, ὡς καὶ τὰ τοῦ καλουμένου Θεσείου, τὰ τοῦ Ὀλυμπίου, τὰ τοῦ

ἐν Σουνίῳ ἀρχαίῳ Ναοῦ καὶ τὰ εἰς παλαιὰς ἢ ἡρειπωμένας Ἐκκλησίας ἢ μετόχια αὐτῶν, ἐν οἷς ἀνευρίσκονται τοιαῦτα.

Καὶ τὰς μὲν Χριστιανικὰς ἐπιγραφὰς συνοδεύουσι συνήθως τελικὰ σημεῖα, Χριστιανικὰ μονογράμματα καὶ σύμβολα, τὰ δὲ χαράγματα ἐνίοτε ἀκιδιογραφήματα. Ὅπου δὲ ἐν ἀμφοτέροις ὑπάρχει χρονολόγησις, αὕτη εἶναι σύμφωνος πρὸς τοὺς κανόνας τῆς Παλαιογραφίας.

Ἡ ἀξία τῶν τε ἐπιγραφῶν καὶ τῶν χαραγμάτων εἶναι, ὡς ἐλέχθη ἤδη, μεγίστη, διότι πρὸς τοῖς ἄλλοις ἐν τῇ ἐνασχολήσει τῆς ἐρμηνείας αὐτῶν λαμβάνομεν γνῶσιν καὶ τῆς γενέσεως καὶ ἐξελίξεως τῆς Ἑλληνικῆς γραφῆς κατὰ τὰς διαφόρους ἱστορικὰς περιόδους καὶ διὰ τῆς ἐπιλάμψεως ταύτης διαφωτίζεται ἀρκούντως τὸ παρελθόν, ὃ διὰ μέσου τῶν αἰῶνων πολιτισμὸς τῆς Πατρίδος μας καὶ ἡ ἐκ τῶν μεγάλων δοκιμασιῶν καὶ κινδύνων διάσωσις τῆς Ἑλληνικῆς φυλῆς. Μάρτυρες ἀναμφισβητήτου κύρους τρανῶς διαλαλοῦντες τὴν διάσωσιν τῆς Ἑλληνικῆς φυλῆς ἴστανται τὰ ἐν τοῖς ἀρχαίοις μνημείοις χαράγματα, δι' ὧν κατεγραπίσθη ἡ τοῦ μισέλληνοϋ Φαλμεράϋερ κακόδοξος καὶ δολία θεωρία περὶ ἐξαφανίσεως δῆθεν ἀπὸ τοῦ Μεσαίωνοϋ τῆς Ἑλληνικῆς φυλῆς.

Τὸ ἀνευρεθὲν ὑφ' ἡμῶν ὕλικὸν ἐπιγραφῶν καὶ χαραγμάτων, ἀνέκδοτον ὄν, κατέταξα κατὰ τὰς εἰς ἃς ἀνευρέθη περιοχάς, ἀκολουθήσας τὴν χρησιμοποιομένην διεθνῶς μέθοδον. Προσεπάθησα συγχρόνως, ἐφ' ὅσον τοῦτο μοι ἦτο δυνατόν, νὰ τηρήσω τὴν τε πραγματικὴν καὶ τὴν χρονολογικὴν σειρὰν τοῦ ὕλικου. Ἐν δὲ τῇ παραθέσει αὐτοῦ ἠκολούθησα τὸ ἐξῆς σύστημα ὡς πρὸς τὴν ἐξέτασιν τοῦ ἐπιγραφικοῦ ὕλικου.

Προτάσσω ἐν ἀρχῇ τὴν ἀπεικόνισιν τῆς ἐπὶ τοῦ μνημείου ἐπιγραφῆς, προβαίνω εἶτα εἰς τὴν ἐπακριβῆ μεταγραφὴν αὐτῆς, χρησιμοποιοῦν τὰ διεθνῶς παραδεδεγμένα σύμβολα πρὸς δήλωσιν τῶν βλαβῶν, σφαλμάτων, ἐλλείψεων, ἐπανορθώσεων, συμπληρώσεων κτλ. Κατόπιν ἀναγράφω τὸ εἶδος τοῦ μνημείου καὶ τὴν ὕλην, ἐξ ἧς τοῦτο σύγκειται, σημειῶ τὰς τυχόν ὑπαρχούσας φθοράς ἢ ἀλλοιώσεις, τὸ μέγεθος τῶν διασφριζομένων διαστάσεων εἰς ὑποδιαρέσεις τοῦ Γαλλικοῦ μέτρου (ῦψος, πλάτος, πάχος, ῦψος γραμμάτων), ἔτι δὲ—ἐὰν τοῦτο δὲν εὑρίσκεται κατὰ χώραν—τὸν τόπον τῆς εὑρέσεώς του, προσδιορίζων ἅμα, κατὰ τὸ ἐνόν, καὶ τὸ μέρος τῆς ἀρχικῆς ἐντοιχίσεως αὐτοῦ. Τέλος ἐρμηνεύω τὴν ἐπιγραφὴν μετὰ κρίσεων, σχολίων καὶ παραπομπῶν εἰς ὁμοίας ἢ συγγενεῖς, ὑπογραμμίζων ἐκάστοτε τὴν χρησιμότητα καὶ ἀξίαν τῶν ἐξ αὐτῶν ἀξιολογητέρων.

Ἐν τέλει ποιοῦμαι ἴδιον λόγον περὶ τοῦ χαρακτήρος τῆς γραφῆς, ὡς οὗτος ἀπαντᾷ εἰς τὰς ἡμετέρας ἐπιγραφὰς, καὶ ἐν ἐπιλόγῳ ἐξετάζω γενικῶς τὸ νέον προσφερόμενον ὕλικὸν καὶ παρέχω διὰ συγκεντρωτικῶν γραμμῶν τὰς πολυτίμους ἱστορικὰς πληροφορίας τῶν ἐπιγραφῶν καὶ χαραγμάτων περὶ τοῦ βίου, τῆς πολιτείας καὶ τῶν δοκιμασιῶν, ἃς ὑπέστη διὰ μέσου τῶν αἰῶνων ὁ Ἑλληνικὸς λαός.

ΠΙΝΑΞ ΤΩΝ ΑΡΚΤΙΚΟΛΕΞΕΩΝ

CGCI	=	Corpus der Griechisch - Christlichen Inschriften von Hellas
IG	=	Inscriptiones Græcæ
IGXII,5'	=	Inscriptiones Cycladum, Pars prior
ΑΕ	=	Ἀρχαιολογικὴ Ἐφημερὶς
ΕΜΕ	=	Εὐρετήριον τῶν Μνημείων τῆς Ἑλλάδος
ΑΒΜΕ	=	Ἀρχεῖον τῶν Βυζαντινῶν Μνημείων τῆς Ἑλλάδος
ΠΧΑΕ	=	Πρακτικὰ τῆς Χριστιανικῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἐταιρείας
ΕΕΒΣ	=	Ἐπετηρὶς Ἐταιρείας Βυζαντινῶν Σπουδῶν
ΑΔ	=	Ἀρχαιολογικὸν Δελτίον
ΔΙΕΕ	=	Δελτίον Ἱστορικῆς καὶ Ἐθνολογικῆς Ἐταιρείας
ΡΓ	=	Migne, Ἑλληνικὴ Πατρολογία
ΡΛ	=	Migne, Λατινικὴ Πατρολογία

Π Ι Ν Α Ξ

ΤΩΝ ΔΙΕΘΝΩΣ ΕΠΙΚΡΑΤΕΣΤΕΡΩΝ ΣΥΜΒΟΛΩΝ ΕΝ ΤΗ ΜΕΤΑΓΡΑΦΗ ΤΩΝ ΕΠΙΓΡΑΦΩΝ ΠΡΟΣ ΔΗΛΩΣΙΝ ΤΩΝ ΣΦΑΛΜΑΤΩΝ, ΕΛΛΕΙΨΕΩΝ, ΒΛΑΒΩΝ, ΕΠΑΝΟΡΘΩΣΕΩΝ ΚΑΙ ΣΥΜΠΛΗΡΩΣΕΩΝ

- [] *Ἐν ἀπλαῖς ἀγκύλαις* γράφονται τὰ κατὰ κριτικὴν εἰκασίαν ἀποκαθιστάμενα γράμματα.
- [. . .] *Ἐν ἀπλαῖς ἀγκύλαις δι' ἰσαριθμῶν στιγμῶν* σημειοῦνται τὰ μὴ σφζόμενα καὶ μὴ ἀναπληρούμενα γράμματα.
- [— 7] *Ἐν ἀπλαῖς ἀγκύλαις, αἱ ὁποῖαι περικλείουσι γραμμὴν, εἰς τὸ τέλος τῆς ὁποίας καὶ ὑπερθεῖν ταύτης ἀναγράφεται ἀριθμὸς*, νοοῦνται τὰ ὅλως μὴ σφζόμενα καὶ μὴ ἀναπληρούμενα γράμματα, τῶν ὁποίων ὅμως ὁ ἀριθμὸς δύναται νὰ καθορισθῇ ἀκριβῶς.
- [— 6-7] *Ἐν ἀπλαῖς ἀγκύλαις, αἱ ὁποῖαι περικλείουσι γραμμὴν, εἰς τὸ τέλος τῆς ὁποίας καὶ ὑπερθεῖν ταύτης ἀναγράφονται δύο ἀριθμοί, μεταξὺ τῶν ὁποίων ὑπάρχει παῦλα*, σημειοῦνται τὰ ὅλως μὴ σφζόμενα καὶ μὴ ἀναπληρούμενα γράμματα, ὧν ὅμως ὁ ἀριθμὸς δύναται νὰ καθορισθῇ κατὰ προσέγγισιν.
- [— — —] *Ἐν ἀπλαῖς ἀγκύλαις μετὰ μικρῶν παυλῶν* νοοῦνται τὰ ὅλως μὴ σφζόμενα καὶ μὴ ἀναπληρούμενα γράμματα, τῶν ὁποίων ὁ ἀριθμὸς εἶναι ἄδηλος.
- [α β γ] *Ἐν ἀγκύλαις, αἱ ὁποῖαι περικλείουσι γράμματα μετὰ στιγμῆς ὑποκάτω*, σημειοῦνται τὰ ἴχνη ῥῶσων ἐξ αὐτῶν διεσώθησαν.
- [[]] *Ἐν διπλαῖς ἀγκύλαις* γράφονται τὰ καταφανῶς ὑπὸ τοῦ τεχνίτου ἐκ παραδρομῆς παραλειφθέντα γράμματα.
- () *Ἐν παρενθέσει* γράφονται τὰ ὑπὸ τοῦ τεχνίτου ἀτελῶς χαρᾶχθέντα ἀλλ' ἐπανορθούμενα γράμματα.
- (()) *Ἐν διπλῇ παρενθέσει* γράφονται τὰ ἐκ προθέσεως παραλειφθέντα ὑπὸ τοῦ τεχνίτου, χάριν συντομίας ἢ ἀπλογραφίας ἢ ἀπλολογίας, εἰς τὸ μέσον ἢ εἰς τὸ τέλος τῆς λέξεως γράμματα.

- < > ²*Ἐν γωνίαις* γράφονται τὰ ὀβελιστέα, τοιτέστι α) τὰ ὑπὸ τοῦ χαρακτοῦ ἐσφαλμένως γραφέντα γράμματα καὶ β) τὰ ὑπ' αὐτοῦ τοῦ χαρακτοῦ ἀπαλειφθέντα.
- { } ²*Ἐντὸς τοῦ σημείου τούτου* γράφονται γράμματα, ἀντὶ τῶν ὁποίων ὁ χαρακτήρ σφαλῆς ἀνέγραψεν ἄλλα.
- [—] *Διὰ τοῦ σημείου τούτου* δηλοῦται ὁ ἀφεθεὶς κενὸς χώρος ἐνὸς γράμματος.
- [— —] *Διὰ τοῦ αὐτοῦ σημείου ἀλλ' ἐπιμηκεστέρου* δηλοῦται ἡ κενὴ θέσις περισσοτέρων τοῦ ἐνὸς γραμμάτων.
- + 1, 2, 3] *Κάθετος γραμμὴ μετὰ σημείου προσθέσεως καὶ ἀριθμοῦ* δηλοῖ τὸ ἀριστερὸν τέλος τοῦ λίθου καὶ τὴν ποσότητα τῶν δεξιόθεν ἐλλειπόντων γραμμάτων, ἴσων τῷ ἀριθμῷ.
- [+ 1, 2, 3] ²*Ἀγκύλη, σημεῖον προσθέσεως καὶ ἀριθμός, μεθ' ἃ κάθετος γραμμὴ*, δηλοῖ τὸ δεξιὸν τέλος τοῦ λίθου καὶ τὴν ποσότητα τῶν ἀριστερόθεν ἐλλειπόντων γραμμάτων, ἴσων τῷ ἀριθμῷ.
- α β γ ²*Υπογραμμίζονται* ὅσα γράμματα ἐχαράχθησαν ὑπὸ τοῦ τεχνίτου ἐκ δευτέρας φροντίδος, ἢ ὅσα τούτων ἐδηλώθησαν ὑπ' αὐτοῦ ὑπεράνω ἄλλων ἢ παραπλευρῶς ἢ διὰ συμπλήσεως ἢ ἄλλως πως.
- α—β—γ *Διὰ παυλῶν χωρίζονται γράμματα*, μεταξὺ τῶν ὁποίων ἀφέθη ὑπὸ τοῦ τεχνίτου ἄγραφον κενὸν διάστημα ἕνεκεν ἀνωμαλίας τινὸς τοῦ λίθου ἢ δι' ἄλλον τινὰ παρεμφερῆ λόγον.
- 1
5
10
15
ἢ
1
3
6
9
12
- [5] ²*Ἡ ἀρίθμησις τῶν στίχων ἐν τῇ μεταγραφῇ* σημειοῦται εἰς τὸ περιθώριον ἀνά πέντε ἢ ἀνά τρεῖς.
- [9] ²Ὅταν ὅμως ἐλλείπωσιν ὀλόκληροι στίχοι καὶ δὲν δύνανται νὰ συμπληρωθῶσι, τότε *οἱ ἀριθμοὶ τίθενται ἐντὸς ἀγκυλῶν*.
- [?] ²*Ἐντὸς ἀπλῶν ἀγκυλῶν λατινικῶν ἐρωτηματικῶν* τίθεται ἀντὶ ἀριθμοῦ, ὅταν μεταξὺ τῶν συμπληρουμένων στίχων καὶ τῶν σφριζομένων ὑπάρχη κενὸν ἀκαθορίστου ἐκτάσεως.
- | *Δι' ἀπλῆς καθέτου κεραίας* σημειοῦται τὸ τέλος ἐκάστου στίχου.
- || *Διὰ δύο καθέτων γραμμῶν* σημειοῦται τὸ τέλος ἐκάστου μετρικοῦ στίχου. Εἰς ἣν ὅμως περίπτωσιν οἱ στίχοι τῆς ἐπιγραφῆς συμπίπτουσι μετὰ τῶν μετρικῶν στίχων, οὐδὲν σημειοῦται.

Μ Ε Ρ Ο Σ Π Ρ Ω Τ Ο Ν

ΧΑΡΑΓΜΑΤΑ
ΕΚ ΤΗΣ ΑΤΤΙΚΗΣ ΚΑΙ ΤΗΣ ΜΕΓΑΡΙΔΟΣΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α΄
ΧΑΡΑΓΜΑΤΑ ΕΚ ΤΗΣ ΑΤΤΙΚΗΣ

§ 1. Μονῆς Δαφνίου

1

54375
Μέρμηκον
Κύριε
Ζυγός.

54375 (6737 = 1228/29 | Μέρμηκον | Κύριε | τοῦ δούλ((ου σου)).

Εὑρίσκεται ἐπὶ τῆς ἐξωτερικῆς Δ. πλευρᾶς τοῦ Καθολικοῦ
τῆς Μονῆς Δαφνίου.

Ἐὰν τὸ ἐν λόγῳ χάραγμα εἶχε συνέχειαν ἢ περιορίζετο μόνον εἰς τὴν ὡς ἄνω ἐπίκλησιν, δὲν δύναται ἀσφαλῶς νὰ ἐξακριβωθῇ λόγῳ τῆς παλαιότητός του, τῆς ἐκθέσεώς του εἰς τὰς καιρικὰς ἐπιδράσεις καὶ τῶν ραγῶν τοῦ λίθου, ἐφ' οὗ ἐχαράχθη. Πάντως ἡ ἐν αὐτῷ χρονολογία δεικνύει δύο τινά: α) Ὅτι, καίτοι ἡ Μονὴ αὕτη κατεῖχετο ὑπὸ Φράγκων¹, οἱ Ὁρθόδοξοι, παρὰ τὴν ἀποστροφὴν των πρὸς αὐτούς, δὲν ἔπαυσαν ἐκδηλοῦντες τὴν εὐλάβειάν των πρὸς τὸ σεβάσιμον ἡσυχαστήριον, ὡς δεικνύει ἀσφαλῶς ἡ

1. Ὁρα Γ. Δαμπάκη, Χριστιανικὴ Ἀρχαιολογία τῆς Μονῆς Δαφνίου, ἐν Ἀθήναις 1889, σελ. 44 κέ. Πρβλ. D. Martène, Thesaurus novus anecdotorum, τόμ. IV, col. 1453. Revue archéol., τόμ. 24, σελ. 238. Ἴδὲ καὶ G. Millet, Le Monastère de Daphni, Paris 1899.

κατόπιν μυρίων προφυλάξεων αναγραφείσα επίκλησις πρὸς τὸν Θεόν, ἀπηχοῦσα τὸν παλμὸν τοῦ δοκιμαζομένου πληρώματος τῆς Ὁρθοδοξίας¹ καὶ β) ὅτι δι' αὐτῆς προστίθεται ἐν εἰσέτι ἐπιχείρημα ὑπὲρ τοῦ ἐνιαίου τοῦ κτηρίου ἕξ ἐπόψεως χρονολογικῆς, πράγμα ὅπερ ἀστόχως τινὲς ἠρνήθησαν ἐσχάτως, δημιουργήσαντες ζήτημα διαφορᾶς τῆς χρονολογίας τῶν ψηφιδωτῶν τοῦ Καθολικοῦ καὶ τῶν ψηφιδωτῶν τοῦ Νάρθηκος αὐτοῦ².

§ 2. Ὁμορφης Ἐκκλησίας Γαλατσίου

2

Κ((ύρι))ε ἀπεκούφισε | ἀγιδόνος | περιού((σιον)) | λαό[ν] ((Σου)).

Ἀναγράφεται ἐν τῷ Ἱερῷ τῆς «Ὁμορφης Ἐκκλησιᾶς» Γαλατσίου, ἐπὶ τοιχογραφίας μόλις διακρινομένης, λόγῳ τῆς προσθήκης τοῦ μεταγενεστέρου τέμπλου.

Μὴ ὑπαρχούσης χρονολογίας ἐν τῷ ὑπ' ὄψιν χαράγματι, δὲν δυνάμεθα νὰ προσδιορίσωμεν τὰς ἀληθῆνας, ἃς ὑφίστατο ὁ Ἑλληνικὸς λαός, δι' ὃν ὁ χαράξας ἐπικαλεῖται τὴν βοήθειαν τοῦ Κυρίου. Ὅμως ἡ ἐξεταζομένη ἐπίκλησις εὐγλόττως διαλαλεῖ τὰς φρικτὰς δοκιμασίας, ἃς ὁ λαὸς οὗτος ὑφίστατο κατὰ καιροὺς ὑπ' ἄλλοθρήσκων βαρβάρων καὶ ἀγρίων κατακτητῶν, οἵτινες ἐπεκάθηντο ἐπὶ τοῦ τραχήλου του.

1. Πρβλ. Corpus Inscriptionum Græcarum, τόμ. Δ', ἐπιγρ. 9396, 9397, 9403-9413, 8943, 8944, 8945 καὶ 8947, ἔνθα παράλληλοι ἐπιγραφαί.

2. Ἴδὲ ἐφημ. «Καθημερινή», 14-16 Φεβρουαρίου 1955, 1ης, 2ας, 11ης καὶ 16ης Μαρτίου 1955.

§ 3. Μονής Καρέα και Ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου

3

† Νίκων | ἀλ(ι)τροός.

Τὸ ἀνωτέρω χάραγμα σημειοῦται ἐν τῇ Μονῇ Καρέα εἰς οἶον μέρος καὶ τὸ ὑπ' ἀριθ. 4.

Ἰδιαίτῶς σημασίαν ἔχει ἡ λέξις **ἀλιτροός**, ἧς συχναίς ποιοῦνται χρῆσιν οἱ Βυζαντινοὶ λόγιοι, δηλοῦντες διὰ ταύτης τὸν ἁμαρτωλόν¹. Ἡ λέξις αὕτη εἶναι δόκιμος, ἀπαντῶσα καὶ εἰς τοὺς θύραθεν συγγραφεῖς, ὡς παρ' Ὁμήρω², Πινδάρω³ κἄ.

Πρόκειται περὶ συγκεκριμένου τύπου τοῦ ἀλιτηρός, ἧτοι τοῦ ἁμαρτωλοῦ, ἀνοσίου, ἀσεβοῦς, πονηροῦ, πανούργου, τοῦ περιτρίμματος.

Ἡ λέξις ἀπαντᾷ καὶ παρὰ τοῖς ἀντιγραφεῦσιν, οἱ ὅποιοι συνήθως τὴν προσέθετον εἰς τὸ ὄνομά των, ὡς καὶ παρὰ Μοναχοῖς, ὅπως ἐν τῷ ἡμετέρῳ χάραγματι, πρὸς ἔκφρασιν τῆς ἄκρας αὐτῶν ταπεινώσεως καὶ τῆς συναισθήσεως τῆς ἁμαρτωλότητός των⁴. Ἀπαντᾷ ἐπ' ἴσης καὶ εἰς ἐπιγραφάς, ὡς φέρ' εἰπεῖν εἰς κτητορικὴν ἐπιγραφὴν, ἣτις εἶναι γεγραμμένη εἰς ἱαμβικούς στίχους καὶ ἐντετοιχισμένη ὑπερθεῖν τῆς θύρας τοῦ Νάρθηκος τῆς ἐν Καστορίᾳ βασιλικῆς τοῦ Ἁγίου Νικολάου⁵, τοῦ καλουμένου Κασνίτζη, καὶ εἰς ἐτέραν ἔμμετρον ἐν τῇ Ἁγίᾳ Μονῇ Ναυπλίου⁶.

4

5

Μυρεψός.

Τὸ μὲν ὑπ' ἀριθ. 4 χάραγμα ἀναγράφεται ἐπὶ τοῦ Α. κίονος τοῦ Καθολικοῦ τῆς αὐτῆς Μονῆς, τὸ δὲ ὑπ' ἀριθ. 5 ἐπὶ τοῦ Β. κίονος τοῦ ἐν τῷ Ἱερῷ τοῦ Καθολικοῦ τῆς ἐν Ἀττικῇ Μονῆς τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου.

1. Περβλ. Ν. Ἑλληνομν., τόμ. Δ', 1907, σελ. 379.
2. Ἰλ. Θ 361, 595.
3. Ὅρα ἀλιτροός ἐν λεξικοῖς ἀρχαίας ἑλλ. γλώσσης. Περβλ. καὶ ἀλιτήμων.
4. Ν. Ἑλληνομν., Δ' (1907), σελ. 379.
5. Ἄν. Ὁρλάνδος, ἐν ΑΒΜΕ, τόμ. Δ', σελ. 145, ἐνθα παρατίθεται ἡ ἐπιγραφὴ αὕτη.
6. Κ. Ζησίου, ἐν ΔΙΕΕ, (Α'), σελ. 522. Περβλ. καὶ Μιχ. Λαμπρινίδου, Ἡ Ναυπλία, Ἀθήναι, σελ. 46.

*Η λέξις **μυρεψός**, δόκιμος ούσα¹, δηλοῖ παρὰ τοῖς Βυζαντινοῖς γνωστότατον ἐπάγγελμα, ὅπερ ἀσκεῖ ὁ πωλῶν διάφορα ἀρωματικά εἶδη καὶ ἠδύσματα², ὁ ἀρωματοπράτης, ὡς παρὰ Θεοδώρῳ τῷ Στουδίτῃ φέρεται³, ἢ μυροψὸς ἢ μυρεψής, ὡς ἀλλαχοῦ εὔρηται⁴, ἤγουν ὁ «μύρων ἐψητῆς», ὡς ἀναλελυμένως ἀποκαλεῖ τὸν μετερχόμενον τὸ ἐπάγγελμα τοῦτο ὁ Θεσσαλονίκης Εὐστάθιος⁵.

Τὸ περίεργον εἶναι, ὅτι οὐδεμία ἄλλη λέξις συνοδεύει ἀμφοτέρω τὰ ὑπὸ ἐξέτασιν χαράγματα, ἂν καὶ ἐν συνεχείᾳ τοῦ πρώτου φαίνεται ὅτι κάτι ποτὲ ἀνεγράφετο. Τοῦτο ὅμως δὲν δυνάμεθα νὰ ὑποστηρίξωμεν μετὰ βεβαιότητος, λόγῳ τῶν ραγάδων τοῦ κίονος, ἐφ' οὗ τοῦτο εἶναι κεχαρῶμενον. Πάντως τὸ εἶδος τῆς γραφῆς ἐκάστου ἐξ αὐτῶν ἀποκλείει τὴν σύγχρονον καὶ ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ προσώπου ἀναγραφὴν των.

6

Θύτη Σάββας
Ρουμαντζ

Θύτη[[ς]] Σά - ββας Ρουμαντζ[ās].

Ἐχαράχθη ἐπὶ τῆς μεσαίας κόγχης τῆς Τραπεζῆς τοῦ Καθολικοῦ τῆς αὐτῆς Μονῆς.

Τὸ ἐπίθετον **θύτης** δεικνύει τὴν ιδιότητα, τὴν ὁποίαν εἶχεν ὁ Σάββας Ρουμαντζ [—²], ὅστις ἦτο Ἱερεὺς. Ποῖον εἶναι τὸ πραγματικὸν ἐπώνυμον τούτου, δὲν εἶναι δύσκολον νὰ ἐννοήσωμεν, παρ' ὅτι τὸ τέλος αὐτοῦ, ὡς πιθανῶς καὶ ἡ συνοδεύουσα αὐτὸ χρονολογία, ἔχουσι μεταγενεστέρως ἀποξεσθῆ. Εἰς τὴν ἀνεύρεσιν τοῦ ἀπασχολοῦντος ἡμᾶς ἐπωνύμου βοηθοῦμεθα ὑπὸ τοῦ διασφωζομένου κατὰ τὸ ἥμισυ ψηφίου «ζ», «Ρουμαντζ(ζ)», εἰς ὃ ἂν προσθέσωμεν τὰ ψηφία α καὶ τὸ τελικὸν ζ, ἔχομεν τὸ ἐπώνυμον **Ρου-**

1. Κριτίας 68 D, Ἀριστοτέλης MM1206a27, Θεόφραστος HP4,26. Πρβλ. καὶ Α' Βασιλειῶν 8, 13, μετάφρασις Ο'.

2. Πολυδεύκους, Ἑρμην. 113. **Λέοντος τοῦ Σοφοῦ**, Τὸ ἐπαρχιακὸν βιβλίον, κεφ. 10. **Συντίπας**, 31, 17. Th. Presse 1, Johannis Tzetzae epistolae, 52. Cusa, I diplomi, 662. **Λέοντος Μαχαιρᾶ**, Χρονικόν, 264, 16. **Ἰωάννου Κανανοῦ**, Διήγησις περὶ τοῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει γεγονότος πολέμου, PG 156, 68.

3. Migne, PG 99, 932. **Φ. Κουκουλέ**, Βυζαντινῶν βίος καὶ πολιτισμὸς, τόμ. Β', τεῦχ. Α', Ἀθῆναι 1948, σελ. 205 κέ.

4. Migne, PG 156, 68. **Εὐαγγρίου**, Ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία, 2, 3 (σελ. 41, 34, Bidez - Parmentier). **Φ. Κουκουλέ**, μνημον. ἔργ. ἐνθ. ἀνωτ., σελ. 205.

5. **Φ. Κουκουλέ**, ἐν μνημον. ἔργ. ἐνθ. ἀνωτ., σελ. 205, ὑποσημ. 3.

μαντζᾶς, ὅπερ ἔφερεν ὁ κατὰ τὸ 1728 χειροτονηθεὶς εἰς Ἀρχιεπίσκοπον Κεφαλληνίας Ἱερεὺς Σάββας¹, ὁ ὁποῖος μετὰ τὴν Ἀρχιερωσύνην του μετωνομάσθη εἰς Σωφρόνιον². Ἄρα ἢ ἐν τῇ προμνημονευθείσῃ Μονῇ ἐπίσκεψις τούτου ἐγένετο πρὸ τοῦ 1728, ὅτε οὗτος ἦτο Ἱερεὺς.

§ 4. Μοναὶ Καισαριανῆς καὶ Ἀστέρη

7

Ερθ. 1101
7τος Κιρκόρ
973

Ἐνθύμιον τοῦ Κιρκόρ. | Ἔτος [=] 973.

Ἀναγράφεται ἐπὶ τῆς Α. πλευρᾶς τοῦ Διακονικοῦ τοῦ Καθολικοῦ τῆς Μονῆς Καισαριανῆς. Τὸ χάραγμα τοῦτο εἶναι ἀξιόλογον διὰ τε τὸ ἐν αὐτῷ ἀναφερόμενον ξενικὸν ὄνομα καὶ ἰδίως διὰ τὴν συνοδεύουσαν αὐτὸ χρονολογίαν.

Τὸ Ἀρμενικὸν ὄνομα **Κιρκόρ** (=Γρηγόριος) μᾶς ὀδηγεῖ εἰς τὸν ἀκριβῆ προσδιορισμὸν τοῦ χρόνου τῆς χαράξεως τῆς ἐνθυμήσεως ταύτης. Ἡ συνοδεύουσα αὐτὸ χρονολογία 973 δὲν ἀνάγεται εἰς τὸν Ι' αἰῶνα, ὡς ἐκ πρώτης ὄψεως φαίνεται, ἀλλὰ εἰς τέσσαρας ὀλοκλήρους αἰῶνας βραδύτερον, ἤτοι εἰς τὸν Ιβον αἰῶνα. Καὶ τοῦτο διότι ἡ χρονολογία αὕτη, ὡς τὸ ὄνομα προδίδει, εἶναι τοῦ Ἀρμενικοῦ ἡμερολογίου, ἧτις ἀντιστοιχεῖ πρὸς τὸ 1524 τοῦ ἡμετέρου, δεδομένου ὅτι τὸ Ἀρμενικὸν ἡμερολόγιον ἔχει διαφορὰν ἀπὸ τοῦ ἡμετέρου κατὰ 551 ἔτη. Ὅλως ὁμως παραδόξως τὸ πρωτότυπον τοῦτο Ἀρμενικὸν χάραγμα ἀναγράφεται εἰς τὴν Ἑλληνικὴν γλῶσσαν καὶ δὴ καὶ μὲ Βυζαντινὰ γράμματα³.

Προφανῶς ὁ χαρακτὴρ θὰ ἦτο ὄχι μόνον Ὁρθόδοξος κατὰ τὸ δόγμα (ἐκτὸς ἂν ἀπλῆ περιέργεια τὸν ὠδήγησε μέχρι τοῦ Ἱεροῦ Βήματος τῆς μονευθείσης Μονῆς), ἀλλὰ καὶ κάτοχος τῆς Ἑλληνικῆς γλώσσης.

1. Ὅρα **Νικολάου Κατραμῆ**, Ἀρχιεπισκόπου Ζακύνθου, Φιλολογικὰ Ἀνάλεκτα, ἐν Ζακύνθῳ 1880, σελ. 72.

2. Ἐπ' ἴσης γνωρίζομεν περὶ αὐτοῦ, ὅτι ἦτο ἔγγαμος, ὅτι ἐχειροτονήθη Ἀρχιεπίσκοπος μετὰ τὴν προσέλευσιν τῆς συζύγου του εἰς τὸν μοναχικὸν βίον (ιδεὶ Ἀρχιεπισκόπου Ἀθηνῶν Χρυσσοστόμου, «Οἱ Ἐπίσκοποι ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ Κωνσταντινουπόλεως κατὰ τοὺς μετὰ τὴν Ἄλωσιν χρόνους», ἐν ΕΕΒΣ, τόμ. 17ος, σελ. 298) καὶ ὅτι ἡ χειροτονία του ἐγένετο ἀδείᾳ τοῦ Πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως. (Πρβλ. **Μ. Γεδεών**, Κανονικαὶ Διατάξεις Α, 414, 715). Ἐπιθεὶ καὶ Ἀρχιεπισκόπου Ἀθηνῶν Χρυσσοστόμου, μνημον. ἔργ. ἐνθ. ἀνωτ., σελ. 298.

3. Ε ἀντὶ Ε, μ ἀντὶ ν κτλ.

8

Καλέκας οὐς ΜΘαλασσίνος
7192

Καλέκ-ας Μ. Θαλασσίνος. | 7192 (= 1684|3).

Εύρισκεται ἐπὶ τῆς Α. πλευρᾶς τοῦ Διακονικοῦ τῆς αὐτῆς Μονῆς.

Εἰς τὸ χάραγμα τοῦτο διαφαίνεται ἡ μετατροπὴ Βυζαντινῶν ἐπωνύμων εἰς ὀνόματα κύρια. Οὕτω ὁ υἱὸς τοῦ Μ. Θαλασσινοῦ ἔλαβεν ὡς ὄνομα τὸ ἐπώνυμον τῆς ἐκ Κωνσταντινουπόλεως καταγομένης οἰκογενείας Καλέκα, περὶ ἧς ἔχομεν πληροφορίας ἀπὸ τοῦ ΙΔ' αἰῶνος¹.

Ἡ λέξις **Καλέκας** κατὰ μὲν τὸν Συνόδον Παπαδημητρίου εἶναι ξενική², κατὰ δὲ τὸν Φ. Κουκουλέν πρόκειται περὶ ἐπιθέτου τῆς κατηγορίας τῶν σκωπτικῶν, σχετιστέου μὲ τὸ ἀρχαῖον Κολεκάνος, ὅπερ ἐπὶ τοῦ εὐμήκους καὶ ἰσχυροῦ μετεχειρίσθη ἤδη κατὰ τὸν Ε' π.Χ. αἰῶνα ὁ κωμικὸς Στάτις³.

Μέλος τῆς οἰκογενείας ταύτης ἀναφέρεται ἐν ἐπιγραφῇ τοῦ 1592, πληροφοροῦσα, ὅτι δι' ἐξόδων Ἰω. Καλέκα κἀ. «ἀνιστορήθη ὁ Θεῖος καὶ πανσεβάσμιος Ναὸς τοῦ Ἁγίου Νικολάου» τοῦ εἰς μικρὰν ἀπόστασιν ἀπὸ τοῦ νοσοκομείου «Σωτηρία» εὕρισκομένου καὶ ἀποτελοῦντος μετόχιον τῆς Μονῆς τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Κυνηγοῦ⁴.

9

Γ. WILBERO
2 APRIL 1817 6/10

Γ. Wilbero | 2 April 1817. 6,10''.

Ἀναγράφεται ἐπὶ τῆς Δ. πλευρᾶς τοῦ Νάρθηκος⁵ τοῦ Καθολικοῦ τῆς Μονῆς Ἀστέρη.

1. Ἰδὲ **Μ. Γεδεών**, Πατριαρχικοὶ πίνακες, σελ. 420 κέ. Βλ. καὶ **Ζ. Μαθᾶ**, Κατάλογος Ἱστορικῶν τῶν πρώτων Ἐπισκόπων καὶ τῶν ἐφεξῆς Πατριαρχῶν τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει Ἁγίας καὶ Μεγάλης τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίας, ἔκδοσις Β', ἐν Ἀθήναις 1884, σελ. 91. Πρβλ. **Migne**, PG 928, 153, 909. Ἐπιθὶ **Β. Στεφανίδου**, Ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία. Ἀπ' ἀρχῆς μέχρι σήμερον, Ἀθήναι 1948. **Α. Ζώη**, Μέλη τῆς Βυζαντινῆς οἰκογενείας Καλέκα ἐν Κερκύρα καὶ Ζακύνθῳ (ἐν ΕΕΒΣ, τόμ. ΙΓ', σελ. 179 - 182).

2. Βυζαντινὰ Χρονικά, τόμ. Ε', σελ. 730.

3. Ὅρα **Φ. Κουκουλέ**, Βυζαντινῶν τινῶν ἐπιθέτων σημασία καὶ ὀρθογραφία (ἐν ΕΕΒΣ, τόμ. Ε', σελ. 8). Πρβλ. καὶ **Th. Kock**, Comicorum Atticorum fragmenta I. 730).

4. Βλ. **Ἄν. Ὀρλάνδον**, ἐν ΕΜΕ, τευχ. Γ', σελ. 130 - 131.

5. Ἀριστερᾷ τῷ εἰσερχομένῳ.

Πρόκειται περί χαράγματος περιηγητοῦ τινος, ὁ ὁποῖος τὴν δευτέραν Ἀπριλίου τοῦ 1817 ἐπεσκέφθη τὴν ἐν λόγῳ Μονήν. Ἡ χρονολογία ἐκ πρώτης ὄψεως ἀναγινώσκεται ὡς 1876, προσεκτικωτέρῳ ὅμως παρατήρησις πείθει, ὅτι πρέπει νὰ ἀναγνωσθῇ 1817. Οἱ ἐπόμενοι αὐτῆς ἀριθμοὶ προφανῶς εἶναι δηλωτικοὶ τῆς ὥρας καὶ τῶν λεπτῶν εἰσέτι, καθ' ἣν ὁ περιηγητῆς οὗτος ἐπεσκέφθη τὴν Μονήν, ἦτοι εἰς τὰς ἕξ καὶ 10'.

10 507
 HG M

507' (6430=921|2 | *Hγ((ούμενος)) [—].

Εὑρίσκεται βαθέως κεχαραγμένον ἐπὶ σπονδύλου τοῦ ΝΑ. κίονος τοῦ Καθολικοῦ τῆς αὐτῆς Μονῆς.

Ἄτυχῶς ἡ ἐπιχείρησις τοῦ πωρίνου σπονδύλου κατέστησε τελείως δυσανάγνωστον τὸ τε ὄνομα τοῦ Ἡγουμένου καὶ τὴν συνέχειαν τοῦ χαράγματος. Λαμβανόμενον ὅμως ὑπ' ὄψιν, ὅτι τὸ νῦν διασφζόμενον Καθολικὸν ἔχει ἐκ βάθρων ἀνακαινισθῆ', δέον νὰ παραδεχθῶμεν, ὅτι οἱ κίονές του ἢ μετεφέρθησαν ἐκ τινος ἄλλου Χριστιανικοῦ μνημείου τῆς περιοχῆς καὶ πιθανώτερον ἐκ τῆς Μονῆς Καισαριανῆς, ὅτε κατὰ τὸν 11ον αἰῶνα² ἀνιδρύθη τὸ νῦν διασφζόμενον Καθολικὸν τῆς, ἢ ἀνήκουσιν εἰς τὸ ἀρχικὸν Καθολικὸν τῆς³ καὶ τοὺς μετεχειρίσθησαν ἐκ νέου κατὰ τὴν ἀνίδρυσιν τοῦ νῦν διασφζομένου.

11

~~1741 Βοι κρεμάσαν
τὸν δάσκαλό μας~~

1741. Οἱ Τοῦρ(κοι) κρεμάσαν | τὸν δάσκαλό μας | Γ' [—].

Ἄναγράφεται ἐπὶ τοῦ ΝΑ. κίονος τοῦ Καθολικοῦ τῆς αὐτῆς Μονῆς.

1. Ἄν. Ὀρλάνδος, ἐν ΕΜΕ, τευχ. Γ', σελ. 165-167.
2. Γ. Σωτηρίου, Byz. Zeitschrift 1926 XXVI 246. Γ. Γεννάδιος, Καισαριανή, Ἀθῆναι 1930. Ἄν. Ὀρλάνδος, ἐνθά ἀνωτ., σελ. 159.
3. Σουρμελής, Συνοπτικὴ κατάστασις τῶν Ἀθηναίων, σελ. 48. Δ. Καμπούρογλου, Ἱστορία τῶν Ἀθηναίων, τόμ. II, σελ. 202. Τοῦ αὐτοῦ, Μνημεῖα τῆς Ἱστορίας τῶν Ἀθηναίων, τόμ. II, σελ. 157 καὶ 182. G. Millet, L' école Grecque dans l' architecture Byzantine, σελ. 86. Wulff, Altchristliche und Byzantinische Kunst, II, σελ. 488.

Μεταγενεστέρως ἐχαράχθησαν ἐπ' αὐτοῦ κάθετοι πλάγιοι γραμμαί, ἵνα ἡ ἀνάγνωσίς του καθίσταται δυσχερής. Δὲν δυνάμεθα μετὰ βεβαιότητος νὰ εἴπωμεν, ἔάν τὸ εἰς τὸ τέλος τοῦ ἀπασχολοῦντος ἡμᾶς χαραγματος γράμμα Γ εἶναι δηλωτικὸν τῆς ἀρχῆς τοῦ ὀνόματος τοῦ παρέχοντος τὴν δεικνύουσαν τὴν τουρκικὴν θηριωδίαν πληροφορίαν ἢ τοῦ ἀτυχοῦς διδασκάλου καὶ ἀγνώστου ἡμῖν νεομάρτυρος. Τόσον τὸ συγκεκριμένον τοῦ ὀνόματος «Τοῦρκοι», ὅσον ἰδίως ὁ τρόπος τῆς γραφῆς αὐτοῦ (στηληδόν), ἐγένοντο, ἵνα μὴ τὸ περιεχόμενόν του καταστῇ ἀντιληπτὸν εἰς τὸν κατακτητήν.

12

Λευτέρωσι Παναγια
τὴν Ἑλλάδα
1753

Λευτέρωσε Πανα<ι>για | τὴν Ἑλλάδα | 1753.

Καὶ τὸ χάραγμα τοῦτο ἀναγράφεται ἐπὶ τοῦ ΒΑ. κίονος τοῦ Καθολικοῦ τῆς αὐτῆς Μονῆς.

Δι' αὐτοῦ διαφαίνεται ὁ πόθος τῶν ὑποδοῦλων Ἑλλήνων πρὸς ἀπελευθέρωσιν ἐκ τοῦ τουρκικοῦ ζυγοῦ καὶ ἡ πίστις των πρὸς τὴν Ὑπεραγίαν στρατηγὸν Θεοτόκον, τὴν ἔκπαλαι κατ' ἐξοχὴν προστάτιδα αὐτῶν.

§ 5. Μονῆς Νταοῦ Πεντέλης

13

Ο Μακάριος ἐκαλ(λιέργησεν ἢ ἐκαλλιούργησε)
[[τ]]οῦ Ταῶ [[τοὺς]] λίθους.

Ο Μακάριος ἐκαλ(λιέργησεν ἢ ἐκαλλιούργησε)
[[τ]]οῦ Ταῶ [[τοὺς]] λίθους.

Εὑρίσκεται κεχαραγμένον ἐν τῇ Καθολικῇ τῆς Μονῆς Νταοῦ Πεντέλης, εἰς τὴν ἀριστερὰν ἐσωτερικὴν πλευρὰν τῆς κόγχης τοῦ Ἱεροῦ.

Εἶναι λίαν ἐφθαρμένον χάραγμα, προδίδον τὴν παλαιότητά του. Ὁ πρὸ τοῦ ὀνόματος μόλις διακρινόμενος Σταυρὸς καὶ αὐτὸ τοῦτο τὸ ὄνομα δηλοῦσι τὴν ιδιότητα τοῦ «καλλιουργήσαντος τοὺς λίθους» τῆς Ἱερᾶς Μονῆς. Φαίνεται δ' ὅτι οὗτος, εἰς ὧν τῶν μοναχῶν, συνετέλεσεν εἰς τὴν ἀνίδρυσιν

τοῦ Καθολικοῦ ταύτης, «καλλιεργήσας» διὰ τῶν ἰδίων του χειρῶν τοὺς λίθους του, ἢ προϊστάμενος τυγχάνων μεταξὺ τῶν Μοναστῶν ἐχορήγησε τὴν πρὸς τοῦτο δαπάνην. Δὲν ἀποκλείεται ὁμως οὗτος νὰ «ἐκαλλιούργησε» τοὺς λίθους, ὁδ. νὰ ἔδωκεν αὐτοῖς καλλιτεχνικὴν μορφήν.

Ἐκαλλιέργησεν ἢ ἐκαλλιούργησεν. Τὰ ῥήματα ταῦτα ἀπαντῶμεν συχνάκις εἰς παλαιοχριστιανικὰς ἐπιγραφάς: «ἐκαλλιουργήθη τὸ βῆμα τοῦτο»¹, «ἐκαλλιέργησεν τὸν Ἄββωνα»² κτλ.³. Ἐξ αὐτῶν τὸ «ἐκαλλιέργησεν» ἀπαντᾷ συχνότερον. Τὸ συναντῶμεν εἰς δύο ἐπιγραφάς τοῦ Ναοῦ τῆς Σκριποῦς τῆς Βοιωτίας «ἐκαλλιέργησεν τὸν Ναὸν τοῦ Ἁγίου Παύλου»⁴, «ἐκαλλιέργησεν τὸν Ναὸν τοῦ Ἁγίου Πέτρου»⁵, ὡς καὶ ἐν ἑτέρᾳ ἐπιγραφῇ ἐντετοιχισμένη ἐπὶ τῆς ἐν ἑρείπιοις διασφραζομένης Ἁγίας Μονῆς Δωρίδος⁶. Τὸ συναντῶμεν τέλος τὸν ΙΒ' αἰῶνα ἐν ἐπιγραφαῖς τῆς Μακεδονίας⁷ καὶ ἀλλαχοῦ, ὡς ἐπὶ παραδείγματι ἐπὶ κεντητῆς εἰκόνας τοῦ Ἁγίου Γεωργίου⁸ κἀ.⁹

Πότε ἐγένετο ἢ εἰς τὸ ὑπὸ ἐξέτασιν χάραγμα «καλλιέργεια τῶν λίθων», ἀτυχῶς δὲν ἀναφέρεται ἢ τοῦλάχιστον δὲν διεσώθη χρονολογικόν τι στοιχεῖον, ὅπερ θὰ ἦτο πολύτιμον ἐκ πολλῶν ἐπόψεων.

Τοῦ Ταῶ, ἀντὶ τοῦ συνήθους «τῆς Ταῶ».

1. Rott, Kleinasiatische Denkmäler σελ. 227, Leipzig 1908.

2. Legrand, BCH. XXIV (1900), σελ. 207.

3. Ὅρα Ἄν. Ὁρλάνδου, Ἡ Ἐπισκοπὴ τοῦ Δαμαλά (ἐν ABME, τόμ. Ε', τευχ. Α', σελ. 31, ὑπόσημ. 2, ἐνθα καὶ σχετικὰ παραδείγματα).

4. Κτητορικὴ ἐπιγραφὴ τῆς Β. πλευρᾶς τῆς Προθέσεως τοῦ Ναοῦ. Ὅρα τὴν μετὰ μεγίστης ἐπιμελείας γεγραμμένην μελέτην τῆς κ. **Μαρίας Γ. Σωτηρίου** ὑπὸ τὸν τίτλον «Ὁ Ναὸς τῆς Σκριποῦς τῆς Βοιωτίας» (ἐν Ἀρχαιολ. Ἐφημερ. 1931, σελ. 155 κέ.).

5. Ἐπὶ τοῦ Ν. τοίχου τοῦ Διακονικοῦ. Ἴδὲ **Μαρίας Γ. Σωτηρίου** μνημον. ἔργ. ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 155, εἰκ. 39. Πρβλ. καὶ Corpus Inscriptionum Graecarum, τόμ. Δ', σελ. 316.

6. SPAW 1935, 697, σημ. 2 παρὰ τοῦ Klaffenbach. Πρβλ. καὶ **Εὔθ. Μαστροκόστα**, Κτητορικὴ ἐπιγραφὴ Ἁγίας Μονῆς Δωρίδος (ἐν ΕΕΒΣ, τόμ. ΚΓ' Κανίσιον εἰς **Φ. Κουκουλέν** — σελ. 355 - 357).

7. Ἴδὲ μνημον. ἔργ. Ἄν. Ὁρλάνδου, ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 32. Ἐπιθι καὶ Muljukof, Izvestija τοῦ Ρωσ. Ἰνστιτούτου Κωνσταντινουπόλεως, τόμ. IV, σελ. 136.

8. Ὅρα **Εὔγ. Βέη Χατζηδάκη**, Ἐκκλησιαστικὰ κεντήματα, Ἀθῆναι 1953, σελ. 36.

9. Corpus Inscriptionum Graecarum, τόμ. Δ', σελ. 354 καὶ 377 (ἀριθ. 8753 καὶ 8837). Πρβλ. H. Grégoire, Recueil de inscriptions Grecques, chrétiennes d'Asie Mineure, σελ. 12, ἀριθ. 31.

γραφῶν μανθάνομεν, τὸ αὐτὸ ἔτος (ζλη) κατὰ μὲν τὸν μῆνα Μάρτιον «ἐλειτούργησε τοῦ Εὐαγγελισμοῦ» εἰς τὴν ὑπ' αὐτοῦ ἀνακαινισθεῖσαν Ἱερὰν Μονὴν τοῦ Ὁσίου Λουκᾶ Λεβαδείας¹, κατὰ δὲ τὸν μῆνα Ἰούλιον ἐποιήσατο ἀγιασμὸν εἰς τὴν Παρηγορήτισσαν τῆς Ἄρτης².

Τὸ ἐξετασθὲν χάραγμα εἶναι ἀξιόλογον διὰ τοὺς ἐξῆς κυρίως λόγους: α) Διότι ἀποτελεῖ τὴν μόνην, καθ' ὅσον τοῦλάχιστον ἡμεῖς γνωρίζομεν, γραπτὴν μαρτυρίαν περὶ τῆς ἐλεύσεως τοῦ εἰρημένου Πατριάρχου εἰς Ἀμαρουσίον καὶ τῆς ἐπισκέψεως αὐτοῦ εἰς τὸ ταπεινὸν Ναῦδριον τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου Πέλικα καὶ β) διότι δι' αὐτοῦ πιστοῦται καὶ αὐθις, ὅτι τὸ Ναῦδριον τοῦτο ὑπῆρχε κατὰ τὸ πρῶτον ἡμισυ τῆς 16ης ἑκατονταετηρίδος.

16

† Foumon/729

†Foumon{t} ((1))729.

¹Εχαράχθη ἐπὶ τῆς Δ. ἐσωτερικῆς πλευρᾶς τοῦ αὐτοῦ Ναοῦ κάτωθι τῆς τοιχογραφίας τῆς Φιλοξενίας τοῦ Ἀβραάμ.

²Ἐὰν ἡ εἰς τὸ τέλος τοῦ ὀνόματος κάθετος γραμμὴ ἀντικατασταθῇ διὰ τοῦ Λατινικοῦ ψηφίου «t», ἔχομεν τὸ ὄνομα Fourmont, τὸ ὁποῖον ἔφερον ὁ λόγιος Ἀββᾶς Michel³, γνωστὸς διὰ τὰς ἀρχαιολογικὰς του μελέτας⁴.

³Ὅτι ἡ διὰ τοῦ γράμματος t συμπλήρωσις αὕτη εἶναι ἐπιβεβλημένη, καθίσταται φανερόν ἐκ τῶν πρὸ τούτου διασφζομένων καὶ καλῶς διατηρουμένων γραμμάτων. Ἡ εἰς Ἁγίον Ἰωάννην Πέλικα Ἀμαρουσίου ἐπίσκεψις τοῦ Michel Fourmont ἐγένετο, ὡς ἐκ τῆς συνοδευούσης τὸ ὄνομα αὐτοῦ χρονολογίας ἐμφαίνεται, τὸ αὐτὸ ἀκριβῶς ἔτος, καθ' ὃ οὗτος συνέταξε καὶ τὸν κατάλογον τῆς βιβλιοθήκης τῆς Μονῆς Πεντέλης⁵.

1. Ὁρα Γ. Σωτηρίου, Ἐπιγραφαὶ καὶ χαραγμάτα, ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 184.

2. Ἰδὲ Ἀν. Ὁρλάνδου, Ἡ Παρηγορήτισσα τῆς Ἄρτης (ἐν Ἀρχαιολ. Δελτίῳ, τόμ. Ε' (1919), σελ. 82).

3. Ἀν. Ὁρλάνδος, ἐν ΕΜΕ, τευχ. Γ', σελ. 205.

4. Εἰς αὐτὸν ὀφείλεται σὺν τοῖς ἄλλοις καὶ ἡ δημοσίευσις Ρωμαϊκῶν ἐπιγραφῶν ἐντετοιχισμένων ἐπὶ μὴ διασφζομένου νῦν Ναῦδρίου τοῦ Ἁγίου Σάββα, κειμένου δὲ ποτε παρὰ τὴν δεξιὰν ὀχθὴν τοῦ ρεύματος τῆς Πύργας ἐν Κηφισίᾳ καὶ ἀνιδρυμένου προφανῶς ἐπὶ τῆς θέσεως ἀρχαίου τινὸς ἡρώου. Πρβλ. Στ. Δραγούμη, Τοπογραφικὰ καὶ ἐπιγραφικὰ Κηφισιάς (ἐν ΑΕ ἔτους 1906, σελ. 187 κέ.).

5. Δ. Γρ. Καμπούρογλου, Ἱστορία τῶν Ἀθηναίων, τόμ. Β', ἐν Ἀθήναις 1890, σελ. 223.

§ 7. Ναοῦ Ἁγίου Ἰωάννου (Ἀχαρνῶν)

17

Μ. ΛΑΥΔΑΣ

βάφτισμα
τὸ τέκνο μου

1537

12 Ἀπριλί

καλέσας

αὐτὸ
Ἁλία

Μ. Λαύδας | βάφτισμα | τὸ τέκνο μου | 1537 | 12 Ἀπριλί |
καλέσας | αὐτὸ | Ἁλία.

Τὸ σπυρηδὸν γεγραμμένον τοῦτο χάραγμα σημειοῦται εἰς τὸν ἐν Ἀχαρναῖς Ναὸν τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου, ἐπὶ τῆς Ν. πλευρᾶς του καὶ ἐπὶ παλαιότερου στρώματος τῶν νῦν διασφραζομένων ἐλαχίστων τοιχογραφιῶν του¹.

Ἀποτελεῖ πολύτιμον στοιχεῖον πρὸς ἐξακρίβωσιν τῆς ἡλικίας ἀμφοτέρων τῶν στρωμάτων τῶν τοιχογραφιῶν του, καὶ αὐτῆς εἰσέτι τοῦ εἰρημένου Ναυδρίου, καὶ συντελεῖ εἰς ἐνίσχυσιν τῆς γνώμης μας, ὅτι τοῦτο ἀνιδρύθη περὶ τὰ τέλη τοῦ ΙΔ' αἰῶνος καὶ οὐχὶ τὸν 15ον ἢ 16ον αἰῶνα, ὡς ὑπό τινων ὑποστηρίζεται². Ἰστορήθη δὲ τὸ πρῶτον κατὰ τὸν ΙΕ' αἰῶνα, τὸ δεύτερον κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ 16ου καὶ τὸ τρίτον περὶ τὰ τέλη τοῦ αὐτοῦ αἰῶνος. Τὴν γνώμην μας ταύτην στηρίζομεν ἐπὶ τεχνικῶν κριτηρίων, ἐπιφυλασσόμενοι ἐν καιρῷ νὰ προβῶμεν εἰς λεπτομερεῖ ἑξέτασιν τοῦ ἀξιολόγου τούτου βυζαντινοῦ μνημείου καὶ εἰς δημοσίευσιν εἰδικῆς περὶ αὐτοῦ μελέτης.

1. Εἰς τὸ κομψὸν τοῦτο Ναυδριον, τὸ ὁποῖον ἐξ ἐπόψεως ἀρχιτεκτονικῆς εἶναι ὁ μικρότερος μέχρι τοῦδε ναὸς τοῦ ἐν Ἑλλάδι τύπου ἐγγεγραμμένου σταυροειδοῦς μετὰ τρούλλου, ἀνεῦρον τρία στρώματα τοιχογραφιῶν.

2. Πρβλ. ΕΜΕ, τευχ. Γ', σελ. 214.

Εύρίσκεται ἐπὶ τῆς Ν. ἐσωτερικῆς πλευρᾶς τοῦ αὐτοῦ Ναοῦ καὶ ἐπὶ τῆς τοιχογραφίας τοῦ Ἁγίου Δημητρίου.

Ἡ ἄνωθεν τοῦ χαράγματος τούτου κακότεχνος προσωπογραφία εἰκονίζει ἄνδρα φέροντα ἐπὶ τῆς κεφαλῆς στέμμα.

Ὅτι ὁ εἰκονιζόμενος εἶναι ὁ Αὐτοκράτωρ Κωνσταντῖνος ὁ Παλαιολόγος, γίνεται φανερόν ἐκ τοῦ περιεχομένου τοῦ ὑπὸ ἐξέτασιν χαράγματος.

Ἡ φράσις **Ἄσβεστον ὄνειρον τοῦ Βυζαντίου** νομίζω, ὅτι διατυπώνει μίαν ἀλήθειαν περὶ τῶν ἀκοιμήτων πόθων τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ.

Ἡ φράσις **μαρμαρωμένον σύμβολον ἱερὸν** συνδέεται μετὰ τοῦ θρύλου τοῦ «Μαρμαρωμένου Βασιλιᾶ»¹.

Τὸ ἐπίθετον **ἀνδρεῖος** εἶναι χαρακτηριστικὸν τοῦ προαναφερομένου Αὐτοκράτορος, ἀπαντῶν καὶ εἰς τὸν λεγόμενον «Θοῖνον τῆς Κωνσταντινουπόλεως»² κἀ.³

Ἡ φράσις **π' ἀπέθανες ἐπάνω εἰς τὸ σπαθὶν σου** συνδέεται πρὸς τὴν ἀνεκαθεν ἐπικρατήσαν παρὰδοσιν, καθ' ἣν ὄντως ὁ «ἀνδρεῖος» Κωνσταντῖνος Παλαιολόγος ἔπεσεν ἡρωϊκῶς μαχόμενος ἐπάνω εἰς τὸ σπαθὶ του⁴.

Παραθέτω δύο χαρακτηριστικοὺς στίχους ἐκ τοῦ προαναφερομένου Θοῖνου τῆς Κωνσταντινουπόλεως:

*εἶπέ μοι ποῦ εὗρίσκεσαι ; ἐχάθης ; ἐκρυβήθης ;
ἢ ζῆς ; ἢ καὶ ἀπέθανες ἐπάνω στὸ σπαθὶ σου ;*⁵

1. Ὅρα Ch. Craux, Rapport sur les manuscrits grecs de Copenhague, ἐν Archives des missions scientifiques et littéraires, σειρὰ Γ', τόμ. 5', 1880, σελ. 218. H. O. Coxe, Catalogi codicum manuscriptorum Bibliothecae Bodleianae. τόμ. Α', σελ. 510. Σπ. Λάμπρος, «Νέος Ἑλληνομνήμων», τόμ. Α', σελ. 58, ἀριθ. 652, 15, σελ. 218, ἀριθ. 2581, 2 δ', τόμ. Β', σελ. 48, ἀριθ. 4301, 4, σελ. 59, ἀριθ. 4327, 7, σελ. 223, ἀριθ. 4885, 23, σελ. 271, ἀριθ. 5452, 2. Ν. Γ. Πολίτης, Παραδόσεις, τόμ. Α', σελ. 22, ἀριθ. 33, τόμ. Β', σελ. 658 - 678, ὅπου καὶ τὰ σχετικὰ φιλολογικὰ ὑπομνήματα. Ν. Βέης, Περὶ τοῦ ἱστορημένου χρησιμολογίου τῆς κρατικῆς βιβλιοθήκης τοῦ Βερολίνου. (Codex Graecus fol. 62-297) καὶ τοῦ θρύλου τοῦ Μαρμαρωμένου Βασιλιᾶ (ἐν Πρακτ. τῆς Χριστιαν. Ἀρχαιολ. Ἑταιρ. τῶν ἐτῶν 1934 - 1936, περιόδ. Γ', τόμ. Γ', ἐν Ἀθήναις 1938, σελ. 1 κέ.).

2. Ὅρα A. Elissen, ἐν Göttingische Gelehrte Anzeigen 1871, σελ. 1538 - 1566, 1874, σελ. 475 - 478. Σ. Λάμπρος, ἐν Ν. Ἑλληνομν., τόμ. Ε' (1908), σελ. 194. Γ. Ν. Βέης μνημον. ἔργ. ἐνθ. ἀνωτ., σελ. 32 κβ'.

3. Πρβλ. Γ. Ζώρα, Ἡ Ἄλωσις τῆς Κωνσταντινουπόλεως (ἐν ΕΕΒΣ, τόμ. ΚΒ', σελ. 208).

4. Σ. Λάμπρον, Βραχέα χρονικά, Ἀθήναι 1932 - 1933, σελ. 18. Πρβλ. Ν. Τομαδάκη, Ἡ Ἄλωσις καὶ ὁ Κωνσταντῖνος Μάρτυς καὶ Ἁγιος τῆς Πίστεως καὶ τοῦ ἔθνους (ἐν περιόδ. «Νέα Ἑστία», Ἰούνιος 1953, τεύχ. 622). Ὅρα καὶ Γ. Σωτηρίου, Τὸ λεγόμενον ξίφος τοῦ Κωνσταντίνου Παλαιολόγου (ἐν περιόδ. «Κιβωτός», Μάϊος - Ἰούνιος 1953, ἀριθ. 17 - 18, σελ. 238).

5. Ν. Βέης μνημ. ἔργ. σελ. 32 κγ'. Πρβλ. Σ. Λάμπρον, Ἱστορία, τόμ. 5', σελ. 976. Πρβλ. Κ. Παπαρηγοπούλου, Ἱστορία τοῦ Ἑλληνικοῦ ἔθνους, τόμ. Ε', σελ. 366 - 375.

Ἡ εὐκόλως δυναμένη νὰ συμπληρωθῆ φράσις **Ἄγγελος Θεοῦ θὰ σὲ ξυπνήσῃ** συνδέεται, ὅπως αἱ μνημονευθεῖσαι προηγούμεναι, μετὰ τοῦ αὐτοῦ περὶ τοῦ «Μαρμαρωμένου Βασιλιᾶ» θρύλου, καθ' ὃν, ὅτε ἐπρόκειτο Ἄραφ τις κατὰ τὴν τραγικὴν Ἄλωσιν νὰ φονεύσῃ τὸν μάρτυρα Αὐτοκράτορα, «Ἄγγελος Κυρίου τὸν ἄρπαξε»¹, ἀλλ' ὁ αὐτὸς Ἄγγελος τὸν «νεκρὸν ἤδη καὶ πᾶσι λελησμένον» Βασιλέα θὰ ἐγείρῃ ἐκ τοῦ μνημείου «τοῦ ποιμαίνειν λαὸν περιούσιον»², ὅταν «πάλι μὲ χρόνους, μὲ καιρούς, πάλι δικὰ μας εἶναι», ἵνα μεταχειρισθῶμεν τὰς λέξεις τοῦ ἀπ' αἰώνων καὶ μετ' ἀκραδάντου πίστεως παρηγοροῦντος τὴν Δέσποιναν τοῦ Τέμπλου τῆς Ἁγίας Σοφίας Ἑλληνοσ³.

Ἡ συνέχεια δὲ ταύτης, **νὰ βασιλέψῃς στὸ διαμάντι τῶν πόλεων**, δὲν δεικνύει μόνον τὴν κοινὴν ἀντίληψιν, καθ' ἣν ἔκπαιαι ἡ Κωνσταντινούπολις ἐθεωρεῖτο ἡ Βασιλις τῶν πόλεων, ἀλλὰ συνδέεται ἐπιπροσθέτως καὶ αὕτη μετὰ τοῦ προμνημονευθέντος θρύλου, καθ' ὃν «ὁ Μαρμαρωμένος Βασιλιάς» ἐγειρόμενος θὰ καταβάλλῃ τοὺς Ἰσσηλίτας, θ' ἀναδειχθῆ σωτὴρ τοῦ Ἑθνους καὶ θὰ βασιλεύσῃ ἐπὶ τριάκοντα δύο ἢ τριάκοντα ἕξ συναπτὰ ἔτη⁴, συμφώνως ἄλλως τῷ χρησμῷ Λέοντος τοῦ σοφοῦ Βασιλέως περὶ τῆς Κωνσταντινουπόλεως, καθ' ὃν «Αὐτὸς» (δηλ. ὁ Κωνσταντῖνος Παλαιολόγος) «κρατήσῃ τετράκις ὀκτὼ χρόνους»⁵.

Ἐκεῖνο ὅμως ὅπερ καθιστᾷ τὸ ἀπασχολοῦν ἡμᾶς χάραγμα ἔτι ἀξιολογότερον, εἶναι ἡ συνοδεύουσα τοῦτο χρονολογία, ς' Ϟξβ', ἥτοι 1454. Ἐξ αὐτῆς προκύπτει, ὅτι ὁ θρύλος περὶ τοῦ **μαρμαρωμένου βασιλιᾶ** εἶναι παλαιότατος⁶. Ἡ τοιαύτη ἐκδοχὴ ἀντιτίθεται πρὸς τὴν γνώμην τῶν ὑποστηρι-

1. Ἰδὲ **N. Πολίτου**, Παραδόσεις, τόμ. Α', σελ. 22, ἀριθ. 33. Πρβλ. **K. Ζησίου**, Ἄλωσις τῆς Πόλεως, ἐν Ἀθήναις, 1907, σελ. 42-43.

2. Βλ. **N. Πολίτου**, μνημ. ἔργ., τόμ. Β', σελ. 26-31 καὶ 667 κέ. Πρβλ. **N. Βέη**, μνημ. ἔργ., σελ. 32 λε'.

3. Ὅρα **Γ. Σωτηρίου**. Ἡ Ἁγία Σοφία Κωνσταντινουπόλεως (ἔκδοσις Συλλόγου πρὸς διάδοσιν ὠφελίμων βιβλίων), σελ. 28.

4. Ὅρα **N. Βέη**, μνημον. ἔργ., σελ. 32 λε'.

5. Ἰδε **M i g n e**, PG τόμ. PZ', σελ. 1129. Πρβλ. **N. Βέη**, μνημον. ἔργ., σελ. 24. Ἐπιθὶ καὶ **N. Πολίτου**, μνημον. ἔργ., τόμ. Β', σελ. 667.

6. Ὅρα **N. Πολίτου**, αὐτόθι σελ. 658 κέ. **Τοῦ αὐτοῦ**, Λαογραφικὰ Σύμμικτα, τόμ. Α', σελ. 14-28. **Τοῦ αὐτοῦ**, Ἐκλογαὶ ἀπὸ τὰ τραγοῦδια τοῦ Ἑλληνικοῦ Λαοῦ, ἔκδοσις Β', ἐν Ἀθήναις 1925, σελ. 4. **I. K. Κορδάτου**, Νεοελληνικὴ πολιτικὴ Ἱστορία, τόμ. Α', ἐν Ἀθήναις 1925, σελ. 22 κέ., ὑποσημ. 1. **Τοῦ αὐτοῦ**, εἰς «Νέαν Ἐπιθεώρησιν» 1928, σελ. 268-269, 344-347. **Τοῦ αὐτοῦ**, Τὰ τελευταῖα χρόνια τῆς Βυζαντινῆς Αὐτοκρατορίας, ἐν Ἀθήναις 1932, σελ. 87 κέ., ὑποσημ. 2 εἰς σελ. 32. Εἶναι ὄντως ἀτύχημα, ὅτι ὁ ἀείμνηστος ἰδρυτὴς τῆς Νεοελληνικῆς Λαογραφίας Νικ. Γ. Πολίτης δὲν ἐπρόφθασε λόγφ τοῦ προώρου θανάτου του νὰ ἐκδώσῃ ἰδίαν διεξοδικὴν μελέτην περὶ τοῦ θρύλου τοῦ Μαρμαρωμένου Βασιλιᾶ.

ζόντων, ὅτι οὗτος εἶναι μεταγενέστερον πλάσμα λογίων, ἐμπνευσθὲν ὑπὸ τοῦ κηρύγματος τοῦ Ρήγα Βελεστινῆ περὶ τὰ τέλη τοῦ ΙΗ' καὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ ΙΘ' αἰῶνος¹.

21

Ο Χριστός ος 7 τρος 4 λ 8α
 Σινζαν Καραϊσκάκη

Ὁ Χριστόδου[λ]ος Π[έ]τρος ἄ[να]ψ[ε] λ[αμπα]δα | δι' ὑγ[ε]ίαν
 Καραϊσκάκη.

Εὑρίσκεται ἐπὶ τῆς ἐξωτερικῆς Δ. πλευρᾶς τοῦ αὐτοῦ Ναοῦ.

Τοῦτο ἀναφέρεται εἰς τὸν ἠγαπημένον τοῦ ἥρωος τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπαναστάσεως Καραϊσκάκη **Χριστόδουλον Χ. Πέτρον**². Ἐξ αὐτοῦ διαφαίνεται, ὅτι ἡ ἀγάπη ἀμφοτέρων ἦτο ἀμοιβαία.

22

Εὐχαριστῶ σοι Κ(ύρι)ε ὁ Θ(εὸ)ς | ἡμῶν

Εὐχαριστοῦμεν σοι Κ(ύρι)ε ὁ Θ(εὸ)ς | ἡμῶν.

Ἐχαράχθη ἐπὶ τοῦ μετασχηματισθέντος εἰς νεκρικὸν θάλαμον Διακο-
 νικοῦ³ τοῦ αὐτοῦ Ναοῦ.

Ἀναφέρει ἀρχὴν δοξολογίας, εἰλημμένης ἐκ τῆς εὐχῆς τῶν πιστῶν μετὰ τὸ ἀπλωθῆναι τὸ εἰλητόν, ἥτις εἶναι ἀντίστοιχος τῆς Oratio super sindonem τῆς Ἀμβροσιανῆς λειτουργίας⁴.

1. Τὰς σχετικὰς ἀντιλήψεις πλήρως ἀνήρθεον εἰς λίαν ἐπιμελεμένην μελέτην τοῦ ὀ **Ν. Βέης**. Ὅρα ἐν τῷ μνημον. ἔργ. ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 32 γ' - 32 μγ'.

2. Ὅρα **Κ. Παπαρηγοπούλου**, Ἱστορία τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἔθνους, τόμ. Γ', σελ. 174.

3. Ὅρα **Μ. Γκητάκου**, ἐν μνημον. ἔργ. ἐνθ. ἄνωτ., σελ. 13.

4. Ἰδὲ **Π. Τρεμπέλα**, Αἱ τρεῖς Λειτουργίαι κατὰ τοὺς ἐν Ἀθήναις Κώδικας, Ἀθήναι 1935, σελ. 65.

23

ορθοτομήσον
 τὴν ὁδὸν
 φρούρησον τὴν ζ[ωὴν] ()

Ὁρθοτόμησον | τὴν ὁδὸν | φρούρησον τὴν ζ[ωὴν] ---]

Ὁμοίως καὶ τὸ χάραγμα τοῦτο ἀναγράφεται ἐπὶ τῆς Α. ἐσωτερικῆς πλευρᾶς τοῦ Ἱεροῦ τοῦ αὐτοῦ Ναοῦ¹.

Εἶναι εἰλημμένον ἐκ τῆς εὐχῆς τῆς μετὰ τὸ πάντα μεταλαβεῖν².

Ἡ τε προαναφερθεῖσα δοξολογία καὶ ἡ εὐχὴ δεικνύουσι τὴν εὐσέβειαν τῶν παλαιότερων ἐπισκεπτῶν τῶν Ναῶν, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τοὺς νεωτέρους, πλεῖστοι τῶν ὁποίων, ὡς εἰς ἄλλην μελέτην μας ἐτονίσαμεν, χαράσσουν τὰ ὀνόματά των ἐκ κουφότητος, ἀδιαφοροῦντες ἂν διὰ τῆς ἀξιοκατακρίτου ταύτης πράξεως ἐξορῶσουσιν ὀφθαλμοὺς Ἁγίων, ἢ παραμορφώνουσι καὶ καταστρέφουσι τὰς τοιχογραφίας³.

24

Σ	Α	Τ	Ω	Ρ
Α	Ρ	Ε	Π	Ω
Τ	Ε	Ν	Ε	Τ
Ω	Π	Ε	Ρ	Α
Ρ	Ω	Τ	Α	Σ

Σάτωρ | Ἀρέπω | Τένει | Ὡπερα | Ρότας.

Εὐρίσκεται ἐπὶ τῆς Δ. ἐσωτερικῆς πλευρᾶς τοῦ αὐτοῦ Ναοῦ⁴.

1. Ἀριστερᾶ τῆς κόγχης.
2. Ἴδὲ Π. Τρεμπέλα, μνημον. ἔργ. ἐνθ' ἀνωτ., σελ. 153.
3. Πρβλ. Μιχ. Γκητάκου, μνημον. ἔργ. ἐνθ' ἀνωτ., σελ. 57. Ἐπιθι Γ. Λαμπάκη, ἐν περιοδ. «Παρνασσός», τόμ. Ε', τεύχ. Ζ' καὶ Η', ἐν Ἀθήναις 1881, σελ. 658.
4. Ἀριστερᾶ τῆς διὰ τῆς δυτικῆς θύρας εἰσερχομένης.

Ἀποτελείται ἐκ πλαισίου, ἐφ' οὗ ἐντὸς τετραγώνων σχηματιζομένων ἐκ τεσσάρων καθέτων καὶ τεσσάρων ὀριζοντίων ἀτέχνως χαραχθεῖσων γραμμῶν ἀναγράφονται αἱ λέξεις ἢ κάλλιον εἰπεῖν τὰ ὀνόματα **Σάτωρ, Ἀρέπω, Τένετ, Ὡπερα** καὶ **Ρώτας**. Κατὰ τὸν C. de Jerphanion, τὰ ὀνόματα ταῦτα εἶναι τὰ τῶν ποιμένων τῶν ἀγραυλόντων καὶ φυλασσόντων φυλακὰς τῆς νυκτὸς ἐπὶ τὴν ποιμνὴν αὐτῶν¹, πρὸς οὓς Ἰαγγελοσ εὐηγγελίσθη «χαρὰν μεγάλην, ἣτις ἔσται παντὶ τῷ λαῷ, ὅτι ἐτέχθη Σωτὴρ, ὃς ἔστιν Χριστὸς Κύριος ἐν πόλει Δαυὶδ²».

Προφανῶς δὲ τὸ ἀπασχολοῦν ἡμᾶς χάραγμα εἶναι ἀναπαράστασις τοῦ γνωστοῦ ἐκ τοιχογραφιῶν τῆς Καππαδοκίας καὶ ἄλλοθεν «μαγικοῦ τετραγώνου», ὅπερ πάλιν κατὰ τὸν Jerphanion εἶναι μᾶλλον Ἰουδαϊκῆς προελεύσεως³.

Τὰ ὀνόματα ταῦτα, ὡς ἐμφαίνεται καὶ ἐκ τοῦ παρατιθεμένου σχεδίου, ἀναγινωσκόμενα ἀντιστρόφως, ἦτοι ἐκ δεξιῶν πρὸς τὰ ἀριστερά (ἐπὶ τὰ λαϊά), μᾶς δίδουν τὸ μὲν πρῶτον (Σάτωρ) τὸ τελευταῖον Ρώτας, τὸ δεύτερον (Ἀρέπω) τὸ προτελευταῖον Ὡπερα, τὸ τρίτον (Τένετ) τὸ αὐτὸ ὄνομα (καρκινικὴ γραφή), τὸ τέταρτον (Ὡπερα) τὸ δεύτερον Ἀρέπω καὶ τὸ πέμπτον (Ρώτας) τὸ πρῶτον Σάτωρ. Τοῦτ' αὐτὸ μᾶς δίδουν καὶ ἂν ἀναγνώσθωσιν ἐκ τῶν κάτω πρὸς τὰ ἄνω. Ἐν ἕκαστον ἐξ αὐτῶν στηληδὸν ἀναγινωσκόμενον μᾶς δίδει καὶ ἐν ὄνομα κατὰ τὴν ἀπόλυτον σειρὰν: Σάτωρ, Ἀρέπω, Τένετ, Ὡπερα, Ρώτας, ὡς δηλ. νὰ ἀνεγινώσκοντο κανονικῶς ἐξ ἀριστερῶν πρὸς τὰ δεξιὰ (ἐς εὐθύν).

Ἐν τοῖς μνημονευθεῖσιν ἔργοις τοῦ Πατρὸς Jerphanion ἱκανὰ περὶ τοῦ «σταυρολέξου» τούτου ἢ ἄλλως τοῦ «Μαγικοῦ τετραγώνου» ἔχουσι γραφῆ, ἂν καὶ ἄλλοι ἐξετάζοντες αὐτὸ ὑπὸ Σταυρικὸν σχῆμα, γνωστοῦν

A
P
A
T
E
R

ΑΠΑΤΕΡΝΟΤΕΡ Ο

O
S
T
E
R
O

1. Recherches de science religieuse XXV, 1935, σελ. 188-255. Πρβλ. τοῦ αὐτοῦ, ἐν Actes du IV Congrès international des études Byzantine, Sofia 1936, σελ. 91.

2. Λουκ. 2, 8-11.

3. Ὁρα De Jerphanion, ἐν Orientalia Christiana periodica, III, 614.

ὑπὸ τὸ ὄνομα «τύπος τοῦ Sator», ὁ ὁποῖος ἀπαντᾷ ἐν φυλακτηρίοις, ἐγκολπίοις κἀ., ἔχονται τῆς γνώμης, ὅτι ἡ ἀποκρυπτογράφησις τοῦ δευτέρου τούτου παρέχει τὰς πρώτας λέξεις τῆς Κυριακῆς Προσευχῆς¹ εἰς Σχήμα Σταυροῦ, ἔχοντος εἰς τὰ ἄκρα τῶν κεραιῶν τὰ ἀποκαλυπτικά ψηφία A — O(Ω)².

Ἄξιον μνείας, ὅτι τὸ εἰρημένον κρυπτογράφημα ἀνευρέθη καὶ εἰς ἐθνικά μνημεῖα, ὡς ἐπὶ παραδείγματι ἐν Πομπηία³. Ὅθεν καὶ ὑπὸ Βιβλικῶν τινων Θεολόγων ὑποστηρίζεται, ὅτι, παρὰ τὰς προταθείσας ἄλλας ἐξηγήσεις, μόνη ἡ διὰ τῆς ἀναγνώσεως τοῦ Pater Noster ἐξήγησις δύναται νὰ ἐκφράζη τὴν μυστικὴν σημασίαν τοῦ μυστηρίου τοῦ ἀναγράμματος⁴. Ἐὰν οὕτως ἔχη τὸ πρᾶγμα, πρέπει νὰ ὑπῆρχεν ὁμᾶς λατινοφώνων Χριστιανῶν ἐν Πομπηία κατὰ τὸ τρίτον τέταρτον τῆς πρώτης ἑκατονταετηρίδος⁵. Ἐπομένως ἡ περιέργος αὕτη ἐπιγραφή, ἐὰν ἡ ὡς ἄνω ἐρμηνεῖα εἶναι ὀρθή, μαρτυρεῖ τὴν χρῆσιν τῆς Κυριακῆς προσευχῆς ἐν λατινικῇ μεταφράσει, καθ' ἣν περίοδον καὶ τὰ Εὐαγγέλια ἐγράφοντο⁶. Ὅχι δὲ μόνον τοῦτο. Ἡ ἐπιγραφή προσέτι διὰ τῶν παρεχομένων δύο μόνον λέξεων συμμορφοῦται πρὸς τὴν μορφήν τῆς κατὰ Ματθαῖον⁷ Κυριακῆς προσευχῆς καὶ οὐχὶ πρὸς τὴν τοῦ Λουκᾶ⁸, ἣν πολλοὶ ἐρμηνευταὶ ἐκλαμβάνουσιν ὡς τὴν ἀρχικὴν μορφήν τῆς προσευχῆς⁹, δεδομένου ὅτι τὸ ἀνάγραμμα περιέχει τὰς λέξεις Πάτερ ἡμῶν¹⁰, ἐνῶ ὁ ὑπὸ τοῦ Λουκᾶ τύπος τῆς Κυριακῆς προσευχῆς ἀρχίζει ἀπλῶς διὰ τῆς λέξεως Πάτερ¹¹.

1. Ὅρα J. Dölger, Antike und Christentum III, σελ. 259. Ἴδὲ καὶ F. Grosser, Einneuer, Vorschlag zur Deutung der Sator-Formel, ἐν ARW, 1926, σελ. 165-169.

2. Ὅρα F. Grosser μνημον. ἔργ. ἐνθ. ἀνωτ. Ἴδὲ καὶ Γ. Σωτηρίου, Χριστιανικὴ καὶ Βυζαντινὴ Ἀρχαιολογία, τόμ. Α', σελ. 102, ὑποσ. 1. Πρβλ. καὶ Millar Burgrows, What Mean these Stones? New Haven 1941, σελ. 3 κέ. Ἴδὲ καὶ Corpus Inscriptionum Latinarum, τόμ. Δ', σελ. 76 κέ. Ἐπιθι καὶ Ἐδ. Θόμψωνος, Ἐγχειρίδιον Ἑλληνικῆς καὶ Λατινικῆς Παλαιογραφίας (μετάφρασις Σ. Λάμπρου), ἐν Ἀθήναις 1903, σελ. 35 καὶ 329 κέ.

3. Ὅρα Γ. Σωτηρίου μνημον. ἔργ. ἐνθ' ἀνωτ.

4. Millar Burgrows μνημ. ἔργ. ἐνθ' ἀνωτ.

5. Αὐτόθι.

6. Αὐτόθι.

7. Ματθ. 6, 9-13.

8. Λουκ. 11, 2-4.

9. Millar Burgrows μνημ. ἔργον.

10. Ματθ. 6, 2.

11. Λουκ. 11, 2. Ὅρα Millar Burgrows μνημ. ἔργ. ἐνθ' ἀνωτ., σελ. 33 κέ. Τὸ γεγονός εἶναι, ὅτι ὑπάρχουσι διάφοροι γραφαὶ τῆς Κυριακῆς προσευχῆς καὶ δὴ σοβαραί. Ἡ διὰ τοῦ Πάτερ ἀπλῆ γραφή ἀπαντᾷ εἰς τὰ Ἀλεξανδρινὰ χειρόγραφα. Πρβλ. Π. Τρεμπέλα, Ὑπόμνημα εἰς τὸ κατὰ Λουκᾶν Εὐαγγέλιον, Ἀθήναις 1952, σελ. 334.

Ἐνταῦθα περιορίζομαι νὰ ἐξάρω τὴν σημασίαν τοῦ ἐξεταζομένου χαράγματος, δεδομένου ὅτι οὐ μόνον τοῦτο εἶναι ἀνέκδοτον μέχρι τοῦδε, ἀλλὰ καὶ διότι σπανίζει ἐν Ἑλλάδι, ἀπαντῶν ἐν Μυστρᾷ τρὶς εἰς διάφορα μεγέθη, ἐν χαράγμασι ἐπὶ τοῦ ἀνατολικοῦ τοίχου ὄρφου, ἀποτελοῦντος κατοικίαν τῆς οἰκογενείας τῶν Δεσποτῶν¹.

1. Ἴδὲ Ἄν. Ὁρλάνδου, Τὰ παλάτια καὶ τὰ σπῖτια τοῦ Μυστρᾷ (ἐν ΑΒΜΕ, τόμ. Γ' (1937), τεύχ. Α', σελ. 28, εἰκ. 22 ἐν σελ. 30).

Μ Ε Ρ Ο Σ Δ Ε Υ Τ Ε Ρ Ο Ν

ΕΠΙΓΡΑΦΑΙ ΚΑΙ ΧΑΡΑΓΜΑΤΑ
ΕΚ ΤΗΣ ΝΗΣΟΥ ΑΙΓΙΝΗΣ

Κ Ε Φ Α Λ Α Ι Ο Ν Α'

ΕΠΙΓΡΑΦΑΙ ΚΑΙ ΧΑΡΑΓΜΑΤΑ ΕΚ ΝΑΩΝ ΑΝΙΔΡΥΜΕΝΩΝ
ΠΑΡΑ ΤΗΝ ΠΡΟΣ ΜΕΣΑΓΡΟΝ ΑΓΟΥΣΑΝ ΟΔΟΝ

§ 1. Ναοῦ Προφήτου Ἡλιοῦ

25

“ΟΤΙ ΕΞ
ΚΑΤ’ΕΚ
ΑΠΟΤΑΚΤΑ

“Οτι ἐξ αὐτοῦ | κ((αι)) δι’ αὐτοῦ κ((αι)) εἰς αὐτὸν τὰ πάντα.

Ἡ ἐπιγραφή αὕτη εἶναι γεγραμμένη ἐπὶ λευκοῦ μαρμάρου (0,17×0,12, πᾶχος 0,14, ὕψος γραμμ. 0,01-0,02) ἀποκειμένου ἐπὶ τῆς Ν. πλευρᾶς τοῦ Ναοῦ τοῦ Προφήτου Ἡλιοῦ, ὅστις εἶναι ἀνιδρυμένος δεξιᾷ τῆς πρὸς Μεσαγρὸν ἀγούσης ὁδοῦ.

Ἐν αὐτῇ ἀναγράφεται τὸ ἐκ τῆς Καινῆς Διαθήκης ρυθμικὸν τεμάχιον¹ τὸ καὶ λυρικήν τινα χοροῖαν παρουσιάζον, ὅπερ, ὡς γνωστόν, παρέχει τὴν ὑπόνοιαν, ὅτι προέρχεται ἐκ πρωίμου τινὸς ὕμνου λόγιου, ἀναγομένου εἰς αὐτὴν τὴν Ἀποστολικὴν ἐποχὴν, ὅπως τὰ Ἐφεσ. 5,19, Κολοσ. 2,10 κἄ.² Προφανῶς δὲ ἢ ὑπ’ ὄψιν ἐπιγραφή ἀποτελεῖ τμῆμα τοιαύτης, εἰς ἀνάμνησιν ἀνακαινισεῶς τινος ἢ ἐπισκευῆς τοῦ Ναοῦ.

1. Ρωμ. ια' 36.

2. Πρβλ. Π. Τρεμπέλα, Ἐκλογή Ἑλληνικῆς Ὁρθοδόξου Ὑμνογραφίας, Ἀθῆναι 1949, ἐκδοσις Ἀποστολικῆς Διακονίας, ἀριθ. 20, σελ. 5 κέ.

26 Θανήμεσως
15/8647111

Θα[[θ]]μα μ' ἔσως[ε]ν | 1518 6 Ἀποίλι.

Εὑρίσκεται κεχαραγμένον ἀριστερᾷ τῷ εἰσερχομένῳ εἰς τὸν αὐτὸν Ναὸν καὶ μόλις διακρινόμενον λόγῳ τῆς ἀσβεστοχρίσεως τῆς τοιχογραφίας.

Ἀποτελεῖ ἐνθύμησιν ἀγνώστου τινὸς ἐπισκόπου, κινδυνεύσαντος τίς οἶδεν ὑπὸ ποίας συνθήκας καὶ διασωθέντος ἐκ θαύματος, ἐκδηλοῦντος δὲ δι' αὐτῆς τὴν εὐγνωμοσύνην του.

27 Ημιοις
Καραβοκύρης ὠνημοῦν

Ἑλί|α|ς | Καραβοκύρης εὐγνωμονῶν.

Ἐχαράχθη ἐπὶ τῆς Δ. πλευρᾶς τοῦ αὐτοῦ Ναοῦ.

Τὸ ἐν τῷ δευτέρῳ στίχῳ ἐπίθετον **Καραβοκύρης** δὲν εἶναι δυνατόν νὰ ἐξακριβωθῇ, ἐὰν ὑποδηλοῖ ἐπώνυμον ἢ ιδιότητα (ἐπάγγελμα) ὑποθέτομεν, ὅτι μᾶλλον δηλοῖ τὸ δεύτερον, δεδομένου ὅτι κάτωθι τοῦ χαράγματος τούτου μόλις διακρίνεται ἐκ τῆς ἀσβεστοχρίσεως ἐν ἰστιοφόρον πλοῖον. Ἄν λοιπὸν τὸ «Καραβοκύρης» εἶναι δηλωτικὸν ἐπαγγέλματος, καταλήγομεν εἰς τὸ συμπέρασμα, ὅτι οὗτος κινδυνεύσας ἐν τῇ θαλάσῃ ἀπέδωκε τὴν σωτηρίαν του εἰς ἀνώνυμον ἐκ τῆς φθορᾶς τῆς τοιχογραφίας Ἄγιον, ὑφ' ἧν καὶ ἐχάραξε τὸ περὶ οὗ λόγος ὑπόμνημα εἰς δῆλωσιν, ὡς ἄλλως ἀναφέρει, εὐγνωμοσύνης.

28 Εγὼ ὁ
15/1ασκίνοι
Προσώχομ

Ἐγὼ | ὁ κολασμένος | Προσεύχομ[[αι]].

29

Μεγάλη
Μεσίτρα
δέξου την δέξοι

Μεγάλη | Μεσίτρα | δέξου την δέξοι.

Ἐμφότερα εἶναι κεχαραγμένα ἐπὶ τῆς Β. πλευρᾶς τοῦ αὐτοῦ Ναοῦ.

Διὰ μὲν τοῦ πρώτου ἐμφαίνεται ἡ συναίσθησις τῆς ἀμαρτωλότητος τοῦ χαρακτοῦ, διὰ δὲ τοῦ δευτέρου ἡ πίστις τοῦ ἑτέρου χαρακτοῦ πρὸς τὴν Θεοτόκον, ἣν ἐπιγραμματικῶς ἀποκαλεῖ «Μεγάλην Μεσίτραν».

§ 2. Ναῶν Ἁγίας Ἐλεούσης, Ἁγίου Νικολάου Μαύρικα,
Σωτήρος καὶ Κοιμήσεως Θεοτόκου Μεσαγροῦ

30

1673
ΝΕΑ ΚΛΗΙΟ

1673 || Νέα (ἐ)[[κ]]κλ{η}σ[[ία]].

Εἰς θέσιν Ἐάντος καὶ νῦν καλουμένην «Κοντὸς» καὶ ἐπὶ τῶν θεμελίων ἄλλου παλαιοχριστιανικοῦ Ναοῦ, οὗ πλεῖστα κατὰ χώραν διασώζονται λείψανα¹, εἶναι ἀνιδρυμένον Ναῦδριον ρυθμοῦ μονοκλίτου βασιλικῆς, τιμώμενον ἐπ' ὄνοματι τῆς Ἁγίας Ἐλεούσης. Τὴν μοναδικὴν ἐπὶ τῆς Δ. πλευρᾶς θύραν του κοσμεῖ κόγχη, ὑπερθεν τῆς ὁποίας καὶ εἰς ὕψος ἀπὸ τοῦ ἐδάφους 2,49 μεταξὺ δύο ἐντετοιχισμένων ἐπιθημάτων², ἐπὶ ἐντετοιχισμένου ἀρχιτεκτονικοῦ τινος μέλους εἶναι ἐγλυμμένος ἔκτυπος Σταυρός³, ἄνωθεν καὶ κάτωθεν τῆς πλαγίας κεραίας τοῦ ὁποίου διέκρυνα χαραγὰς τινάς. Ἀποξέσας ἀλλεπάλληλα στρώματα ἀσβέστου, ἀνεῦρον τὴν ὑπ' ὄψιν ἐπιγραφὴν, ἐξ ἧς συνάγεται, ὅτι τὸ νῦν Ναῦδριον ἀνεκτίσθη τὸ 1673.

1. Κιονόκρανα, ἐπιθήματα, ἀποκεκρουμένα τεμάχια κίωνων, πεσσῶν, μεταξὺ τῶν ὁποίων καὶ ὠραῖον Κορινθιακὸν κιονόκρανον ἀδράς τεχνιοτροπίας.

2. Τὸ μήκος ἐκάστου τούτων εἶναι 0,54 καὶ τὸ πλάτος 0,13 μ.

3. Διαστάσεων 9,29×0,26.

Ἡ διττογράφησις τοῦ «Ε» ἐκ παραδρομῆς ἐτέθη μεταξὺ τοῦ πρώτου καὶ τοῦ «Α», ἀντὶ νὰ τεθῆ ὡς ἀρχικὸν ψηφίον τῆς δευτέρας λέξεως. Φαίνεται δὲ ὅτι ἀρχικῶς ὁ ἀναγράφας τὴν ὑπὸ ἐξέτασιν ἐπιγραφὴν παρέλιπε τὸ πρὸ τοῦ «Κ» ψηφίον «Ε», πράγμα ὅπερ ἀντιληφθεὶς ἅμα τῇ περατώσει ταύτης, καὶ θελήσας νὰ τὸ προσθέσῃ, ἐξ ἀβλεψίας ἤλλαξε τὴν φυσικὴν του θέσιν. Τοῦτο τεκμαίρεται καὶ ἐκ τοῦ διαφοροτικοῦ τύπου γραφῆς τοῦ ψηφίου καὶ ἐκ τοῦ μεγέθους του ἐν συγκρίσει πρὸς τὰ λοιπὰ τῆς ἐπιγραφῆς γράμματα, δεδομένου ὅτι, ἐνῶ ἅπαντα ἔχουν ὕψος 0,06, τὸ προστεθὲν «Ε» εἶναι μόλις 0,01.

Σκαφικὴ ἔρευνα πέριξ τοῦ προμνησθέντος Ναοῦ καὶ δὴ τῆς Δ. πλευρᾶς του ἤθελε φέροι εἰς φῶς τὰς διαστάσεις τοῦ παλαιότερου Ναοῦ καὶ πλείστα ὅσα διεσκορπισμένα ἀρχιτεκτονικὰ μέλη, οὐδόλως δὲ ἀπίθανον καὶ ἐπιγραφὴν τινα.

31 *Βοήθη* *γλυκιά* *μητέρα*

Βοήθη[[σε]] γλυκιά | μητέρα.

Ἐχαράχθη εἰς τὴν ἐπὶ τοῦ τέμπλου τοῦ εἰς θέσιν Κοντὸς Ναοῦ τοῦ Ἁγίου Νικολάου Μαύρικα τοιχογραφίαν τῆς Θεοτόκου, ἱστορουμένης ἐνθρόνου καὶ κρατούσης τὸν παῖδα Ἰησοῦν.

Ἡ ἄγνωστος ἡμῖν χρεια τοῦ χαράξαντος τὸ περὶ οὗ πρόκειται ὀλιγόλογον αἴτημα λίαν συναισθηματικῶς ἐκδηλοῦται διὰ τῆς συντόμου ταύτης ἐπικλήσεως πρὸς τὴν Θεοτόκον, πρὸς ἣν οὐδεὶς προστρέχων κατησχυμένος ἐκπορεύεται, ἀλλ' αἰτεῖται τὴν χάριν καὶ λαμβάνει τὸ δῶρημα πρὸς τὸ συμφέρον τῆς αἰτήσεως¹.

32

Α ΝΗΓΕΡΘΗΕΚ ΒΑΘΡΩΝ ΗΣΟ ΠΑΝ: Κ ΘΟΣΧΤΟΣ
 Ν: ΤΩ ΜΕΓΑΛΩ ΧΩΤΡΟΣ Ψ ΜΑ ΚΑΙ ΑΝΘΙΔΙΕ Ξ Ο ΔΩΝ
 ΒΑΡΧΧΑ ΑΦΛΕ Κ Σ Μ Ζ'

¹ Ἀνηγέρθη ἐκ βάθρων γῆς ὁ πάν((σεπτος)) κ((αί)) Θ((εῖ))ος οὔτος | Ν((αός)) τοῦ Μεγάλου Σωτήρος, Ψ ψμδ' (=6744=1236) κ((αί)) αὐθι[[ς]] δι' ἐξόδων | Βαρούχα. 'αφλε' (=1535) κ((αί)) ζιζ' (=7048=1539).

1. Θεοτοκίου εἰς τέλος ὄρθρου Πλ. β'.

Εὑρίσκεται κεχαραγμένη ἐπὶ μαρμάρου (0,70 × 0,50, ὕψ. γραμμ. 0,03 - 0,05), ἐντετοιχισμένου ἐσωτερικῶς καὶ ἐπὶ τῆς Α. πλευρᾶς ἡμιηρειπωμένου ναοῦ, ἀνιδρυμένου ἐπὶ τῶν ΝΑ. κλιτύων τοῦ λόφου τῆς Παλαιαχώρας Αἰγίνης, ἀριστερᾶ τῆς πρὸς Μεσαγρὸν ἀγοῦσης ὁδοῦ.

Ἡ πολύτιμος—ὡς θὰ ἴδωμεν—ἐπιγραφή αὕτη, δὲν εἶναι ἄσχετος πρὸς ἄλλην ἐντετοιχισμένην ἐπὶ τῆς Α. πλευρᾶς κελλίου, ἐκτισμένου ἐν τῷ περιβόλῳ τῆς παρακειμένης Μονῆς τῆς Ἁγίας Τριάδος (νῦν Ἁγίου Νεκταρίου). Ἔχει δὲ οὕτω :

ΜΕΓΑΣ ΣΩΤΗΡ ΚΤΗΤΟΡ ΝΚΑ ΒΑΡΟΥΧΑ ΑΦΛΕ

(=1535) Μ [Α] ΡΤ[ΙΟΥ] Α'.

Αὕτη, κατὰ τὴν ἐπικρατήσασαν γνώμην καὶ στερεοτύπως ἐπαναλαμβανομένην ὑπὸ τῶν Αἰγινήτων καὶ τῶν μοναζουσῶν ἐν τῇ εἰρημένῃ Μονῇ, θεωρεῖται ὅτι προέρχεται ἐκ τοῦ ἐπὶ τῆς Δ. πλευρᾶς τῆς Παλαιαχώρας Ναοῦ τῆς Μεταμορφώσεως.

Μὴ δεχόμενοι τὴν κατὰ τὰ ἄλλα ἀμάρτυρον καὶ ὅλως ὑποκειμενικὴν ταύτην γνώμην, σημειοῦμεν πρὸς στήριξιν τῆς ἡμετέρας τὰ ἀκόλουθα :

α) Ὁ ἐφ' οὗ ἡ πρώτη ἐπιγραφή Ναός, τιμώμενος ἐπ' ὀνόματι τοῦ Μεγάλου Σωτήρος, δλδ. τοῦ Χριστοῦ, ἀνιδρύθη τὸ πρῶτον τὸν ΙΓ' αἰῶνα, ἄγνωστον μὲν ὑπὸ τίνος, ἀσφαλῶς ὅμως τῷ 1236, ὡς ἡ πρώτη ἐν αὐτῇ χρονολογία δηλοῖ.

β) Προϊόντος τοῦ χρόνου, οὗτος καταρρεύσας ἢ ὑποστάς μεγάλας φθορὰς καὶ βλάβας ἐπεσκευάσθη τῷ 1535 ὑπὸ τινος Νικολάου Βαρούχα¹, ὅστις,

1. Ἡ οἰκογένεια Βαρούχα, ἀρχοντικὴ οὖσα καὶ καταγομένη ἐκ Κρήτης, εἶχε κατὰ τὴν παράδοσιν ἀρχηγὸν τὸν Κωνσταντῖνον, ὅστις ἦτο εἰς τῶν δώδεκα λεγομένων «Ἀρχοντοπούλων» τὰ ὁποῖα τῷ 1182 ἐντολῇ τοῦ Ἀλεξίου Β' τοῦ Κομνηνοῦ ἐστάλησαν εἰς τὴν νῆσον πρὸς ἐπαναφορὰν τῆς ἐκ τῆς στάσεως τοῦ Καρὶκη διασαλευθείσης τάξεως. Ἐπ' ἴσης εἶναι γνωστόν, 1) ὅτι μετὰ τὴν ἄλωσιν τῆς Κρήτης ὑπὸ τῶν Τούρκων (1669) μέλη τινὰ τῆς οἰκογενείας ταύτης κατέφυγον εἰς Κεφαλληνίαν, 2) ὅτι διεκλαδώθησαν εἰς Πετροχειλούς, Μακρυμάλληδες καὶ Ξερίτας, 3) ὅτι κατὰ τὴν μακρὰν περίοδον τῆς Ἐνετοκρατίας (1210 - 1669) διεδραμάτισαν σπουδαῖον ρόλον, ὅτε μὲν συνεστρατεύοντες κατὰ τῶν ἐχθρῶν τῆς ἰσχυρᾶς τότε δημοκρατίας, ὅτε δὲ στασιάζοντες ἐναντίον αὐτῆς, 4) ὅτι ἀπόγονοι τούτων διεκρίθησαν ὡς μέλη τῆς Φιλικῆς Ἐταιρείας καὶ προσέτι ὅτι οἱ τίτλοι τῆς οἰκογενείας ταύτης εὑρίσκονται εἰς τὸ Ἀρχεῖον τοῦ Ἀργιστολίου. (Τὰ ἀνωτέρω ἐδημοσιεύθησαν πρὸ ἐξηκονταετίας περίπου ὑπὸ τινος ἀπογόνου τῆς οἰκογενείας ταύτης, ἄνευ ὅμως χρόνου καὶ τόπου ἐκδόσεως.) Τέλος γνωστὸν εἶναι, ὅτι ἀπόγονος τῆς αὐτῆς οἰκογενείας Ἱερεὺς Γεώργιος Βαρούχας ἀνήγειρεν εἰς Ἁγίαν Παρασκευὴν Ἀμαρίου τῷ 1516 ἐπ' ὀνόματι τῆς Θεοτόκου Ναόν, ἐν ᾧ ἱστορήθη οὗτος μετὰ τῆς πρεσβυτέρας του. (Ὅρα G. Gerola, Monumenti Veneti dell'isola di Creta, II, Venezia 1908, σελ. 337, Πιν. 13, εἰκ. 2. Ἴδὲ καὶ E. Gerland, Histoire de Nouvelle Cretaise, Παρίσιος 1907. Σ. Σανθουδίδου, Οἱ ἀρχοντες Βαρούχαι, εἰς περιοδ. «Παναθήναια» τοῦ ἔτους 1908.) Ἡ ἔρευνα τῆς σχέσεως τῆς περὶ ἧς ὁ λόγος Βυζαντινῆς οἰκογενείας πρὸς τὸν ΝΑ. τῆς Παλαιαχώρας ἡμιηρειπωμένου Ναόν,

περατώσας τὸ ἀνακαινιστικὸν αὐτοῦ ἔργον τὴν πρώτην Μαρτίου τοῦ αὐτοῦ ἔτους, ἐνετοίχισε σχετικὴν ἐπιγραφὴν τὴν καὶ ἐν τῷ προμνησθέντι κελίῳ νῦν διασφζομένην.

γ) Φθαρεῖς ἐκ νέου, ἄγνωστον ὑπὸ ποίας αἰτίας, μόλις τέσσαρα ἔτη ἀπὸ τῆς ἀνακαινίσεώς του, ἀνεκαινίσθη ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ ἢ συγγενοῦς του Βαρούχα τῷ 1539, ὅποτε ἡ ἐπιγραφὴ τοῦ 1535 ἀντικατεστάθη διὰ τῆς καὶ σήμερον διατηρουμένης κατὰ χώραν.

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω καταφαίνεται, ὅτι ἡ ἐν τῷ κελίῳ ἐνετοιχισμένη ἐπιγραφὴ δὲν ἀνήκει εἰς τὸν Ναὸν τῆς Μεταμορφώσεως, ὡς διατείνονται οἱ Αἰγινήται καὶ αἱ μοναχαί, ἀλλὰ εἰς τὸν Ναὸν τοῦ Σωτῆρος, ἐν ᾧ ἀνευρέθη ὑφ' ἡμῶν καὶ ἡ ἐξετασθεῖσα ὑπ' ἀριθ. 32 ἐπιγραφὴ.

33

Ἰεροῦ τοῦ ἐν Μεσαργῶ
 Ναοῦ τοῦ ἐν Μεσαργῶ
 τοῦ ἐν Μεσαργῶ
 τοῦ ἐν Μεσαργῶ
 τοῦ ἐν Μεσαργῶ

Πάριδε τὸ [----] Ἄγια Θεοτόκε | νὰ δώσης
 στὴν πόλιν {ἐ}σηλίαν | προ (ν) στασίαν.

Ἀναγράφεται ἐπὶ τῆς Β. πλευρᾶς τοῦ Ἱεροῦ τοῦ ἐν Μεσαργῶ Ναοῦ τῆς Κοιμήσεως τῆς Θεοτόκου, τῆς καλουμένης «Πολίτισσα», καὶ ἐπὶ τοιχογραφίας τῆς Παναγίας.

Ἀναφέρεται δ' εἰς τὰ δεινὰ, ἅτινα ὑφίστατο ἡ Νῆσος Αἴγινα, τόσον ἐκ τῶν ἀλλεπαλλήλων πειρατικῶν ἐπιδρομῶν, ὅσον καὶ ἐκ τῶν διαφόρων κατακτήσεων (Φράγκων, Τούρκων καὶ Βενετῶν). Καὶ διὰ τοῦ χαράγματος τούτου διαφαίνεται ἡ πίστις τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ πρὸς τὴν προστατίδα του Παναγίαν, ἣν ἱκετεύει νὰ σώσῃ ἐκ τῶν κινδύνων τοὺς δούλους Τῆς καὶ τὴν πόλιν ἀπὸ πάσης τῶν ἐχθρῶν ἀλώσεως, ὡς ἔχουσα τὸ κράτος ἀπροσμάχητον ¹.

ἐφ' οὗ ἡ ἐξετασθεῖσα ἐπιγραφὴ, θὰ ἀποτελέσῃ εἰς τὸ προσεχὲς μέλλον θέμα ἰδιαίτερας μελέτης ἡμῶν. Τὸ οἰκογενειακὸν δένδρον τῆς εἰρημένης οἰκογενείας εὐρίσκειται εἰς χεῖρας ἀπογόνου τῆς, ὅστις καὶ εὐγενῶς μοὶ παρεχώρησεν αὐτό.

1. Ὁδὴ Ζ', Ἀκαθίστου.

Κ Ε Φ Α Λ Α Ι Ο Ν Β'

ΕΠΙΓΡΑΦΑΙ ΚΑΙ ΧΑΡΑΓΜΑΤΑ ΕΚ ΤΗΣ ΠΑΛΑΙΑΧΩΡΑΣ ΑΙΓΙΝΗΣ

§ 1. Ἐπιγραφαί καί χαράγματα ἐκ Χριστιανικῶν μνημείων ἀνιδρυμένων ἐπὶ τῆς Δ. πλευρᾶς τοῦ λόφου τῆς Παλαιαχώρας¹

34

Δεσποινά Θεοτόκε Παρθένα πρός σε καταφεύγω | Ἄγιε Ἀθανάσιε κάμε τὸ θαῦμα σου.

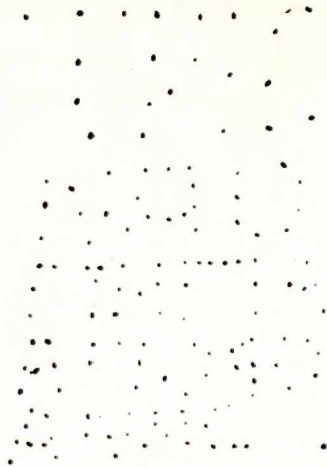
Τοῦτο, ὄν κεχαραγμένον δι' ἐπισεσυρμένης γραφῆς ἐπὶ πύρρον λίθον, ἐξωτερικῶς τοῦ Ναοῦ τοῦ Ἁγίου Ἀθανασίου, ἀποτελεῖ ἰκεσίαν προσκυνητοῦ πρὸς τὴν Παρθένον Μαρίαν καὶ τὸν Ἅγιον Ἀθανάσιον.

Ὑπὸ ποίου, πότε καὶ ὑπὸ ποίας περιστάσεις ἢ πλήρης πίστεως καὶ ἀγωνίας ἰκεσία αὕτη ἐγράφη, ἀγνοοῦμεν. Ἴσως ἐπὶ Κεμάλ Ρεῖς, ὅστις ἐκκυρίευσε τὸ Κάστρον καὶ τὴν Παλαιαχώραν καὶ ἐξηνδραπόδισε δύο χιλιάδας κατοίκους². Ἴσως πάλιν ἐγράφη τὸ ἔτος 1537 ἐπικειμένης τῆς καταλήψεως τῆς Αἰγίνης ὑπὸ τοῦ θηριώδους Βαρβαρόσσα, ὅστις κατέστρεψε ριζηδὸν αὐτήν, ἐδήλωσε καὶ ἐξηνδραπόδισεν ἑξ χιλιάδας ἐκ τῶν κατοίκων, παρέδωκεν εἰς τὴν σφαγὴν τοὺς γέροντας, ἀπήγαγε χιλιάδας γυναικόπαιδα καὶ εἰσήγαγεν εἰς τὰ χαρέμια τῆς Κωνσταντινουπόλεως τὰς ὠραιότερας παρθένας³. Τέλος ἴσως ἀποτελεῖ ἰκεσίαν δι' ἀνάρρωσιν ἐξ ἀσθενείας τοῦ χαράγματι ἢ προσφιλοῦς τινος αὐτῷ προσώπου. Πάντως ἐν τῷ ἐξεταζομένῳ χαράγματι διαφαίνεται ἡ θρησκευτικὴ πίστις τοῦ ἀγνώστου ἡμῖν χαράκτου.

1. Ἐρευνήσας καὶ μελετήσας ἀπὸ τινων ἐτῶν τὰ ἐν τῇ Παλαιαχώρα Χριστιανικά μνημεῖα, ἅτινα μέχρι τοῦδε δυστυχῶς δὲν ἠξιώθησαν ἄλλης τινὸς εἰδικῆς μελέτης, οὐδὲ τῆς δεούσης προσοχῆς καὶ οὕτω κινδυνεύουν νὰ καταστραφῶσι, προέβην εἰς τὴν συγγραφὴν εἰδικῆς πραγματείας, ἐν τῇ ὁποίᾳ ἐκτενῶς ἀναφέρω τὰ πορίσματα τῶν ἐρευνῶν καὶ μελετῶν μου, ὡς καὶ λεπτομερῆ περιγραφὴν ἑνὸς ἐκάστου μνημείου.

2. Ὅρα Σ. Λογιοτίδου, Ἡ ἀρπαγὴ τῆς Αἰγίνης, Ἀθῆναι 1865.

3. Αὐτόθι.

Τρις | Ναο[[ι]] | Πα[[να]|γία[[ς]] | Ἀποστό[[λων]] | Ἄν[[ν]]ας.

Ἡ πρωτότυπος αὐτῆ ὡς πρὸς τὸ εἶδος τῆς γραφῆς ἐπιγραφὴ ἀναγράφεται ἐπὶ πόρου λίθου (ὄψ. γραμμ. 0,02 - 0,03) ἐντετοιχισμένου ἐπὶ τῆς Ν. ἐσωτερικῆς πλευρᾶς τοῦ βορείου κλίτους τρισυποστάτου Ναοῦ, ἀνιδρωμένου ἐπὶ τῶν ΒΔ. κλιτύων τοῦ λόφου τῆς Παλαιαχώρας, νῦν δὲ ἡρειπωμένου.

Ἐκ τῶν διασφζομένων λειψάνων τοῦ προμνησθέντος Ναοῦ, διτηρήθη ἀσκεπὲς τὸ βόρειον αὐτοῦ κλίτος, τμῆμα τῆς Α. πλευρᾶς τοῦ μεσαίου κλίτους καὶ ἐλάχιστοι λίθοι ἀποκεχωσμένοι κάτωθεν χωμάτων ἐκ τοῦ Ν. κλίτους. Ἡ τοιαύτη τοῦ Ναοῦ ἐμφάνισις γεννᾷ πρὸς στιγμὴν τὴν ἐντύπωσιν, ὅτι οὗτος ἦτο δισυπόστατος. Ἡ ὑπὸ ἐξέτασιν ὁμως ἐπιγραφὴ μοι ἐκίνησε τὸ διαφέρων νὰ ἐρευνήσω ἐπισταμένως τὰ διασωθέντα λείψανα, ἐκ τῆς μελέτης δὲ ταύτης κατέληξα εἰς τὰ ἐξῆς συμπεράσματα¹.

α) Ὁ Ναὸς οὗτος ρυθμοῦ καμαροσκεπάστου βασιλικῆς, ἀρχικῶς ἦτο τρίκλιτος, ἔχων ὀλικὰς διαστάσεις: μῆκος 8,35, πλάτος 11,89 καὶ ὕψος 4 μ. ἐκτὸς τῆς καλυπτούσης αὐτὸν καμάρας.

β) Αἱ μακρᾶι πλευραὶ ἐκάστου κλίτους ἐγεφυροῦντο δι' ἐγκαρσίων τόξων.

γ) Ὅτι ὁ Ναὸς εἶναι κτίσμα τοῦ Π' αἰῶνος, ἐκ δὲ τῆς ἀπασχολούσης ἡμᾶς ἐπιγραφῆς διακριβοῦνται, ὅτι οὗτος ἐτιμᾶτο ἐπ' ὀνόματι τῆς Θεοτόκου, τῶν Ἀγίων Ἀποστόλων καὶ τῆς Ἀγίας Ἄννης. Νῦν ὑπὸ τινων μὲν ὀνομάζεται «Ἀγία Ἰωάννα», ὑπὸ τῶν περισσοτέρων δὲ «Παναγία τοῦ Γιάν-

1. Ἀναφέρω τὰ βασικώτερα, διότι λεπτομερέστερον ποιῶμαι λόγον εἰς τὴν ὑπὸ ἔκδοσιν πραγματείαν μου περὶ τῶν Μνημείων τῆς Παλαιαχώρας.

νουλη». Καί αἱ δύο ὀνομασίαι εἶναι καθ' ἡμᾶς ἀπόβλητοι καὶ ὄλως μεταγενέστεραι, προελθοῦσαι ἐκ συγχύσεως καὶ παραφθορᾶς τῶν ὀνομάτων Παναγία καὶ Ἄννα¹, τοῦ τῶν Ἀποστόλων παροραθέντος.

36

Ἐπιγραφὴ ἀποφράδος χρόνος

Ϛ Ϟ ο' (= 6970 = 1462) ἀποφράδος χρόνος.

Ἐχαράχθη ἐπὶ λίθου εἰς τὴν Δ. ἐσωτερικὴν πλευρὰν τοῦ βορείου κλίτους τοῦ αὐτοῦ Ναοῦ².

Ἀποφράδος χρόνος, κατὰ τὸ ἀποφρὰς ἡμέρα³.

Διὰ ποῖον λόγον ὁ χαραῖξας τὸ χάραγμα τοῦτο ἐχαρακτήρισε τὸ ἔτος 1462 ὡς ἀπαίσιον καὶ ὡς δυστυχές, δὲν μᾶς πληροφορεῖ. Τὸ 1462 ἡ Αἴγινα ἐβενετοκρατεῖτο. Πιθανῶς λοιπὸν οὗτος νὰ ὑπέστη κακὸν τι ἐκ τῶν κατακτητῶν ἢ νὰ ἐκσπᾶ εἰς ἱερὰν ἀγανάκτησιν καὶ βδελυγμὸν διὰ τὴν κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο κλοπὴν ὑπὸ τῶν Βενετῶν τῆς κάρας τοῦ Ἁγίου Γεωργίου καὶ μεταφορὰν ταύτης εἰς Βενετιαν⁴. Ἡ ἀρπαγὴ τοῦ Ἁγίου λειψάνου ἐγέννησε γενικὴν θλίψιν καὶ ἐνίσχυσε τὴν ἐντύπωσιν, ὅτι διὰ τῆς ἐκ τῆς νήσου μεταφορᾶς τοῦ ἐστερηθήσαν οἱ κάτοικοι τῆς Αἰγίνης τῆς προστασίας τοῦ «ἐλευθερωτοῦ τῶν αἰχμαλώτων Ἁγίου».

Ἀνεξαρτήτως τοῦ δυσερμηνεύτου τοῦ ἀπασχολήσαντος ἡμᾶς χαρακτηρισμοῦ, τὸ περὶ οὗ ὁ λόγος χάραγμα εἶναι ἀξιόλογον, διότι ἡ προτασσομένη ἐν αὐτῷ χρονολογία συμβάλλει εἰς τὸν καθορισμὸν τοῦ χρόνου τῆς ἐποικίσεως τῆς Παλαιαχώρας, περὶ ἧς μέχρι τοῦδε οὐδεμία σοβαρὰ μελέτη εἶδε τὸ φῶς τῆς δημοσιότητος.

1. Ἐν τῷ ἐκδοθέντι ἐπὶ παραδείγματι ὁδηγῶ τῆς Αἰγίνης, ἀναγράφεται «... διπλὴ βσιλική... μὲ ψηλὰς καμάρες εἶναι ἡ Παναγία τοῦ Γιάννουλη (Γιανούλη;) Σήμερα ἀπὸ παρεξήγησι τὴν ὀνομάζουσι Ἁγία Ἰωάννα...». Ὅρα Γ. Καλικούρη καὶ Σ. Ἀλεξίου, Αἴγινα (ὁδηγὸς ἄνευ χρονολογίας).

2. Ἐπὶ τοῦ Δ. οὐκέλους τῆς πρώτης ἀπὸ Δ. πρὸς Α. τυφλῆς ἀψίδος τῆς Β. πλευρᾶς τοῦ Ναοῦ.

3. Πλουτάρχου, Κομ. 19. Εὐπόλις παρ. Ἀθην. Πρβλ. καὶ Λουκιανοῦ, Πευδολ. 32.

4. Ὅρα Μέγαν Συναξαριστήν.

Ἐπιτομή
 + 17^{ος} αἰώνος

Ἐν ἔτει ,αχγ' (=1683) δ[ι]ήλθεν | ὁ † Πατρι(άρχης) Ἰάκωβος.

Ἐχαράχθη ἐπὶ μόλις διασφισμένου λειψάνου τοιχογραφίας ἐπὶ τῆς μεσαίας τυφλῆς ἀψίδος τῆς Β. ἐσωτερικῆς πλευρᾶς τοῦ αὐτοῦ Ναοῦ.

Διὰ τοῦ χαράγματος τούτου λαμβάνομεν τὴν ἄγνωστον ἄλλοθεν πληροφορίαν περὶ τῆς ἐλεύσεως τοῦ Πατριάρχου Ἰακώβου εἰς Παλαιαχώραν Αἰγίνης. Ἐκ δὲ τῆς προτασσομένης χρονολογίας μανθάνομεν, ὅτι ἡ ἔλευσις αὕτη ἐγένετο, ὅτε ἡ μὲν νῆσος διετέλει ὑπὸ τουρκικὴν κατοχὴν¹, ὁ δὲ Πατριάρχης Ἰάκωβος ἐν παραιτήσει². Ὡς ἐκ τούτου ἢ ἐκ τοῦ ἐξετασθέντος χαράγματος παρεχομένη πληροφορία χρησιμεύει εἰς τὴν ἔρευναν τῆς δράσεως τοῦ εἰρημένου Πατριάρχου κατὰ τὸ χρονικὸν ἰδίως διάστημα 1681 - 1685.

7141015^{ος} τῆς
 ἤκουτα^{της}
 Τον ξειφορτ
 + ἔκστ' αὐτῆς
 ἔκστ' αὐτῆς
 Σημειογραφία

7141 (=1632) Ὁ Ἰ[[η]]σουῆτης | Κύρ(ιλλος) Κονταρῆς | τὸν ξεφορτώθη | [ῆ] † Ἐκ(κλη)σία : ἀπαλ[[λα]]γήσα τῆς τε παρουσίας | ὑποκρησίας κ(αί) | πρ[[ο]]δ[[ο]]τ[[ι]]κῆς ἅμα δὲ κ(αί) κα[[κ]]οδόξου | συμπεριφορᾶς του.

1. Ἡ πρώτη ἐν Αἰγίνῃ Τουρκοκρατία ἐγένετο ἀπὸ τοῦ 1540 - 1687, ἡ δὲ δευτέρα ἀπὸ τοῦ 1715 - 1821.
 2. Συνοδικῆ ἀποφάσει προβιβασθεὶς ἐκ τῆς Μητροπόλεως Λαρίσης εἰς τὸν Πατριαρχικὸν Θρόνον τὸ 1679, μετὰ τριετίαν αὐτοθελῶς παρητήθη, μετακληθεὶς τὸ δεύτερον εἰς τὸν Θρόνον τὸ 1685. Ὁρα Ζ. Μαθᾶ, μνημ. ἐργ., σελ. 138 - 139.

Ευρίσκεται κεχαραγμένον ἐπὶ τῆς Ν. πλευρᾶς τοῦ Ναοῦ τῆς Ἁγίας Βαρβάρας (ὅν τινες καλοῦσι καὶ Ἅγιον Γεώργιον) ἐπὶ διασφρομένου μικροῦ τεμαχίου λειψάνου τοιχογραφίας (0,92 × 0,35).

Τοῦτο εἶναι ἐν τῶν ἀξιολογωτέρων χαραγμάτων, μόλις διακρινόμενον ἐκ τῆς ὑγρασίας τῶν ὀμβρίων ὑδάτων. Ἀναφέρεται εἰς τὴν ἐν Τενέδῳ ἔξοριαν τοῦ Κυρίλλου Β', ὅστις ἐκλεγείς τὸ 1632 Οἰκουμενικὸς Πατριάρχης ἐκ προαγωγῆς ἀπὸ τῆς Ἐπισκοπῆς Βεροίας ἐγένετο, κατὰ τὸν συντάκτην τοῦ Πατριαρχικοῦ καταλόγου, «τῆς Ἰησουητικῆς κακουργίας δεξιώτατον ὄργανον»¹. Ἐντεῦθεν καὶ ἐν τῷ ἡμετέρῳ χαραγμάτι ἀποκαλεῖται προσφωῶς «Ἰησοῦτης». Παραμείνας δέ, ὡς γνωστόν, εἰς τὸν Πατριαρχικὸν Θρόνον μόνον ἕξ ἡμέρας (5 - 11 Ὀκτωβρίου 1632) ἐξωρίσθη εἰς Τένεδον². Τὸ ἐπιγραμματικῶς ἐκφράζον τὴν ἀνακούφισιν τοῦ Ὀρθοδόξου πληρώματος τῆς Ἐκκλησίας μας ἐκ τῆς ἀπαλλαγῆς τοῦ Οἰκουμενικοῦ Θρόνου τοιοῦτου Ποιμενάρχου χάραγμα τοῦτο, δὲν ἐχαράχθη εἰς τόπον ἄσχετον πρὸς τὴν Παπικὴν Ἐκκλησίαν καὶ τὴν καθόλου Βενετοκρατίαν. Ὁ Ναός, ἐφ' οὗ τὸ χάραγμα, εὑρίσκεται ἔμπροσθεν ἀκριβῶς καὶ εἰς ὀλίγων μέτρων ἀπόστασιν ἀπὸ Ναοῦ καλουμένου «Ἅγιος Γεώργιος Καθολικός», ὡς καὶ εἰς τὴν ἐξέτασιν τοῦ ὑπ' ἀριθ. 39 χαραγματος ἀποδεικνύομεν, καὶ κατελήφθη ὑπὸ τῶν κατακτητῶν διὰ τὴν λατρείαν τῶν Παπικῶν, μὴ ἐπιτραπέισης τῆς χρησιμοποίησός του ὑπὸ τῶν Ὀρθοδόξων.

Ἡ δι' ἀραβικῶν ἀριθμῶν σημειουμένη ἀπὸ κτίσεως κόσμου χρονολογία δὲν συνοδεύεται ὑπὸ Ἰνδικτιῶνος. Δεδομένου ὅμως ὅτι ὁ προμνησθεὶς Πατριάρχης ἀνήλθεν εἰς τὸν Οἰκουμενικὸν Θρόνον ἐν ἔτει 1632, δέον ἀπὸ τῆς χρονολογίας τῆς ἐπιγραφῆς νὰ ἀφαιρέσωμεν 5509 ἔτη ἀπὸ κτίσεως κόσμου, ἐν οἷς κατὰ τοὺς Βυζαντινοὺς ἀντιστοιχοῦν οἱ μῆνες Σεπτέμβριος - Δεκέμβριος καί, ὡς εἰκός, καὶ αἱ ἡμέραι 5 - 11 Ὀκτωβρίου, καθ' ἃς διετέλεσεν ὁ περὶ οὗ ὁ λόγος Πατριάρχης³.

1. Ὁρα Ζ. Μαθᾶ, μνημον. ἔργ. ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 125.

2. J. Aymon, Monuments authentiques de la Religion de Grèce, 1708, σελ. 102. Πρβλ. Thomas Smith, Collectanea de Cyrillo Lucari, 1707, σελ. 55. Ἴδὲ καὶ Émile Legrand, Bibliographie Hellénique du XVIIème Siècle. Le Quien, Oriens Christianus, Paris 1740, I, σελ. 333. Ἐπιθὶ καὶ Γ. Χατζηαντωνίου, Κύριλλος Λούκαρις (ἐναίσιμος ἐπὶ διδακτορία διατριβή, εἰς τὸ Πανεπιστήμιον τοῦ Ἐδιμβούργου, μετάφρασις τοῦ αὐτοῦ εἰς τὴν Ἑλληνικὴν), Ἀθήνα 1954, σελ. 133.

3. Ὁρα Ζ. Μαθᾶ, μνημον. ἔργ. ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 125.

Καθ(η)γιάσθη μ' ἁγιασμὸν
 ὁ Θεὸς Ναὸς τῆς Μεσοσπορίτισσας
 Τὸν ξαναπήραμε ἀπὸ τοὺς φράγκους
 οἱ Χριστιανοί

Καθ(η)γιάσθη μ' ἁγιασμὸν | ὁ Θεὸς Ναὸς τῆς ((Παναγίας)) τῆς Μεσο-
 σπορίτισσας | Τὸν ξαναπήραμε ἀπὸ τοὺς φράγκους | οἱ Χριστιανοί.

¹Αναγράφεται ἐπὶ τῆς Δ. ἐσωτερικῆς πλευρᾶς Ναοῦ καλουμένου, κα-
 κῶς, «Ἅγιος Γεώργιος», «Ἁγία Βαρβάρα» ἢ «Παναγία ἢ Φορτίτισσα»
 καὶ ἐτι κάκιστα θεωρουμένου ὡς Βενετικοῦ κτίσματος¹.

Τὸ καθ' ἡμᾶς, τὸ πολύτιμον τοῦτο χάραγμα παρέχει τὰς ἐξῆς ἀξιολό-
 γους πληροφορίας: α) Ὅτι ἀρχικῶς ὁ προμνησθεὶς Ναὸς ἐτιμᾶτο ἐπ' ὄνό-
 ματι τῆς Παναγίας τῆς «Μεσοσπορίτισσας». β) Ὅτι τοῦτον ἤρπασαν ἐκ
 τῶν Ὁρθοδόξων οἱ Φράγκοι κατακτηταί. γ) Ὅτι ὁ ἐν λόγῳ Ναὸς περι-
 ἤλθε καὶ αὐθις εἰς τοὺς Ὁρθοδόξους, καθαγιασθεὶς μάλιστα «μ' ἁγιασμόν»,
 κατόπιν τῆς οἰονεὶ βεβηλώσεώς του ὑπὸ τῶν Παπικῶν.

²Ἐκ τῶν πληροφοριῶν τούτων δυνάμεθα νὰ καταλήξωμεν εἰς τὰ ἐξῆς
 συμπεράσματα: Ὅτι ὁ ἔφ' οὗ τὸ χάραγμα Ναὸς δὲν ἀνιδρῦθη τὸν ΙΣΤ'
 αἰῶνα ὑπὸ τῶν Βενετῶν, ὡς ὑπερθεν τῆς ἐπὶ τῆς Δ. πλευρᾶς αὐτοῦ θύρας
 κεφαλαίως Λατινικοῖς γράμμασιν ἀναγράφεται:

TEMPORESYNDICATVC CLARISS [IMI] |
 DOMINI ANTONII BARBARO |
 DIGNIS[S]IMI CONCILLIARII |
 NAVPLII ROMANIE |
 DIE PRIMA APRILIS |
 MD XXXIII²

1. Περὶ τοῦ μνημείου τούτου εὐρέως ἀσχολούμεθα εἰς τὴν προαναφερθεῖσαν
 ἀδημοσίευτον εἰσέτι μελέτην ἡμῶν περὶ τῶν Ναῶν τῆς Παλαιαχώρας καὶ τῶν λοι-
 πῶν Χριστιανικῶν μνημείων αὐτῆς.

2. Ἦτοι «εἰς τὰς ἡμέρας τοῦ ἐξοχωτάτου ἐνδοξοτάτου κυρίου Ἄντωνίου
 Βαρβάρου, τιμωτάτου συμβούλου Ναυπλίου... εἰς τὴν πρώτην Ἀπριλίου 1533».
 Τὸ κενὸν μέρος τῆς ἐπιγραφῆς καταλαμβάνει οἰκόσημον μὲ τὰ ἀρχικὰ ψηφία τοῦ
 ὀνόματος τοῦ Ἄντωνίου Βαρβάρου. Περὶ τοῦ εἰρημένου οἰκοσήμου θὰ ἀσχοληθῶ-
 μεν εἰς ἄλλην μελέτην ἡμῶν ἐκτενῶς πως.

Τὰ ἐν τῷ ἡμετέρῳ χαράγματι ἀναφερόμενα εἰς τοὺς δύο τελευταίους στίχους καὶ ἰδίως ὁ ἀόριστος τοῦ ἐν τῇ δημοτικῇ «παίρων», εὐγλώττως διαλαλοῦσιν ὅτι ποτὲ ὁ προμνησθεὶς Ναὸς ἀνήκεν εἰς τοὺς Ὁρθοδόξους. Συμβιβάζοντες δὲ τὸ περιεχόμενον τῆς τε Λατινικῆς ἐπιγραφῆς¹, ἥτις κακῶς θεωρεῖται μέχρι τοῦ νῦν ὡς ἰδρυτικὴ, καὶ τοῦ χαράγματος καταλήγομεν εἰς τὸ λογικὸν συμπέρασμα, ὅτι οἱ Βενετοὶ κατὰ τὴν ὑπ' αὐτῶν πρώτην τῆς νήσου κατοχὴν (1451 - 1540) κατέσχον τὸν Ναόν, ἐνεργήσαντες ἅμα καὶ τὴν ἀνακαινίσιν αὐτοῦ. Ἐκφράζοντες δὲ τὴν εὐγνωμοσύνην των πρὸς τὸν οὐδόλως ἀπίθανον δόντα τὴν ἐντολὴν τῆς ἐκ τῶν Ὁρθοδόξων ἀποσπάσεως τοῦ Ναοῦ Ἁντώνιον Βάρβαρον καὶ ἐπιθυμοῦντες νὰ κολακεύσωσιν αὐτόν, ὄντα «τιμιώτατον σύμβουλον» καὶ ἄλλαις λέξεσιν αὐθέντην αὐτῶν, ἀνήρτησαν τὴν εἰρημένην ἐπιγραφὴν εἰς τὸν ὑπὸ τὴν κατοχὴν καὶ δικαιοδοσίαν των πλέον περιελθόντα Ναόν, μὴ παραλείψαντες νὰ ἀποκαλῶσι μὲ λίαν κολακευτικὰ ἐπίθετα τὸν Ἁντώνιον Βάρβαρον «ἐξοχώτατον» καὶ «ἐνδοξότατον». Ὅσον δ' ἀφορᾷ εἰς τὴν ὀνομασίαν τοῦ κτίσματος «Ἁγία Βαρβάρα», δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν, ὅτι αὕτη προήλθεν ἐκ τοῦ μνημονευθέντος εἰς τὴν ἐξέτασιν τοῦ ὑπ' ἀριθ. 38 χαράγματος παρακειμένου Ναοῦ, ὅστις καὶ θὰ ἐτιμᾶτο ἐπ' ὀνόματι τῆς Ἁγίας Βαρβάρας. Ὅτε οἱ παπικοὶ κατέλαβον τὸν ἐν ἀρχῇ μνημονευθέντα Ναόν τῆς Παναγίας, μετωνόμασαν αὐτὸν εἰς Ἁγιον Γεώργιον, χωρὶς νὰ παύσωσι νὰ τιμῶσιν αὐτὸν καὶ ἐπ' ὀνόματι τῆς Παναγίας. Ἀκούοντες δ' οὗτοι νὰ ἀποκαλῶσιν αὐτὸν οἱ Ὁρθόδοξοι «Μεσοσπορίτισσα» καὶ ἀγνοῦντες τὴν σημασίαν τῆς λέξεως καὶ συγχέοντες αὐτὴν πρὸς τὴν ἰδικὴν των λέξιν φόρο, ἥτις σημαίνει πλατεῖα, ὅπως καὶ τὸ «πλάτσα»², τὴν ἀπεκάλουν ἐξελληνίζοντες τὴν λέξιν «Φορίτισσα»³, ὀνομασίαν ἣν ἀσμένως παρέλαβον οἱ Ὁρθόδοξοι συγχύσαντες καὶ οὗτοι μετὰ τοῦ ὁμοίχου «Μεσοσπορίτισσα», ἐξ οὗ καὶ μέχρι τοῦ νῦν ἱκανοὶ τῶν ἐντοπίων ἀποκαλοῦσι αὐτὴν «Φορίτισσα».

Πρὸ τῆς μετονομασίας τοῦ Ναοῦ τούτου τῆς Παναγίας τῆς Μεσοσπορίτισης κατὰ μαρτυρίαν ὑπερηλίκων τινῶν Αἰγινήτων ἢ πανήγυρις αὐτῆς ἐτελεῖτο τὴν 21ην Νοεμβρίου ἐκάστου ἔτους καὶ οὐχὶ τὴν 15ην Αὐγούστου ἡμέραν τῆς Κοιμήσεως τῆς Θεοτόκου. Ἐξακολουθεῖ δὲ νὰ τελῆται καὶ πάλιν κατὰ τὴν αὐτὴν ἡμερομηνίαν ἢ πανήγυρις τοῦ περὶ οὗ ὁ λόγος ναοῦ, φέροντος τὸ ὄνομα «Παναγία ἢ Μεσοσπορίτισσα»⁴.

1. Αὕτη ἐδημοσιεύθη ἐν τῇ Ἱστορίᾳ τῆς Φραγκοκρατίας ἐν Ἑλλάδι (1204 - 1566) τοῦ Οὐίλιαμ Μίλλερ, μετάφρασις Σ. Λάμπρου (1909 - 1910), σελ. 245, ὑποσημ. 1, ὡς καὶ ἐν σελ. 79 τοῦ προαναφερθέντος ὁδηγοῦ Αἰγίνης, ἀλλὰ μετὰ σφαλμάτων.

2. Πλάτσα ἢ **Φόρο** ἐκ τοῦ λατινικοῦ *forus*, ὡς καλεῖται ὁ διάδρομος νεῶς, ὁ κείμενος μεταξύ τῶν ἐδωλίων τῶν ἐρετῶν. Ὅρα **Εὐστρ. Τσακαλότου**, Λεξικὸν Λατινο-Ἑλληνικόν, σελ. 270, ἐν λ. *forus*.

3. Ἄλλωστε, πρὸ τοῦ Ναοῦ ὑπάρχει μικρὰ τις πλατεῖα.

4. Περὶ τῶν ἐπιθέτων τῆς Παναγίας ὄρα **Φ. Κουκουλέ**, Κατάλογος ἐπιθέτων

Τέλος ὡς πρὸς τὴν χρονολόγησιν τοῦ εἰρημένου μνημείου, μετὰ θλίψεως σημειοῦμεν, ὅτι διὰ τῆς ἐνεργηθείσης ἐσχάτως ἀκαλαισθήτου τινὸς ἐπισκευῆς καὶ ἐπαλείψεως λίθου τινὸς διὰ τσιμέντου, ἀπώλεσθη δυστυχῶς ἀξιόλογον χάραγμα, ἀναφερόμενον εἰς θάνατον μοναχοῦ τινος, συνοδευόμενον δὲ ὑπὸ τῆς χρονολογίας 1437, ἐξ ἧς ὀφθαλμοφανῶς πλέον ἀποδεικνύεται, ὅτι ὁ ἐφ' οὗ τὸ χάραγμα Ναὸς ἦτο ἀνδρὺς ἐνενήκοντα ἕξ ὀλόκληρα ἔτη πρὸ τοῦ ἐν τῇ προαναφερθείσῃ Λατινικῇ ἐπιγραφῇ ἀναφερομένου ἔτους τῶν ἡμερῶν τοῦ «ἐξοχωτάτου» Ἁγίου Βαρβάρου ¹.

40

Ἐκ Κεφαλληνίας μεταφέρῃς σὺν Ναυκλήρῳ | τοῦπίκλῃν Ἁγίας.

¹ Αναγράφεται δι' ἑξέως ὄργανου ὀπισθεν ὡραίας φορητῆς εἰκόνος τοῦ Τέμπλου τοῦ ἐν Παλαιαζώρῃ Καθολικοῦ τῆς Μονῆς Ἁγίου Διονυσίου, ἐφ' ἧς εἰκονίζεται ἡ Θεοτόκος ἀριστεροκρατοῦσα, τύπου Παναγίας τοῦ Πάθους.

Ἐκ τοῦ πολυπλόκως γραφέντος χαράγματος τούτου, λαμβάνομεν τὴν ἄλλοθεν ἄγνωστον ἡμῖν πληροφορίαν, ὅτι ἡ προμνησθεῖσα εἰκὼν ἐκομίσθη ἐκ Κεφαλληνίας ὑπὸ ἀγνώστου μετὰ τινος Ναυκλήρου ὀνομαζομένου Ἁγίας. Ἡ πληροφορία αὕτη χρησιμεύει ἡμῖν καὶ εἰς τὸν προσδιορισμὸν τῆς προελεύσεως δύο εἰσέτι φορητῶν εἰκόνων τοῦ αὐτοῦ Τέμπλου, εἰς τὴν μίαν τῶν ὁποίων εἰκονίζεται ὁ Ἰησοῦς ἐνθρονος ὡς Μέγας Ἀρχιερεὺς καὶ εἰς τὴν

τῆς Παναγίας (ἐν Ἡμερολογίῳ τῆς Μεγάλῃς Ἑλλάδος, 1931, σελ. 431). Τοῦ αὐτοῦ, Ἀνακοίνωσις εἰς τὴν Ἑταιρείαν Βυζαντινῶν Σπουδῶν περὶ τῶν ἐπιθέτων τῆς Παναγίας (ἐν ΕΕΒΣ, τόμ. Β', σελ. 350). Πρβλ. καὶ Ἁν. Ὁρλάνδον, ἐν ΑΒΜΒ, τόμ. Α', σελ. 121.

1. Διὰ τὴν ἀπώλειαν τοῦ μεγίστης σημασίας χαράγματος τούτου, ὡς καὶ ἄλλων τεσσάρων οὐχὶ ἄνευ σημασίας χαραγμάτων ἐν τῷ αὐτῷ Ναῷ, προσέβην εἰς ἔντονα διαβήματα διαμαρτυρίας πρὸς τὸν Δήμαρχον Αἰγίνης κ. Μοίραν, τὸν Γενικὸν Γραμματέα τοῦ Δήμου κ. Τρούσαν, τὸν Ἀστυνόμον Μεσαγροῦ, τὸν Ἱερέα Πολύκαρπον Χατζήνα, τὸν Ἱερέα τῆς Μονῆς Ἁγίου Νεκταρίου, τὸν Ἐπιμελητὴν Ἀρχαιοτήτων κ. Θάνον, τὸν διδάσκαλον κ. Γ. Μεγρέμη καὶ πρὸς μεμορφωμένους Αἰγινήτας, συναντήσας πλήρη κατανόησιν.

ἄλλην ἢ γέννησις τῆς Θεοτόκου, δεδομένου ὅτι ἀμφότεροι αὐταί εἶναι τῆς αὐτῆς τεχνοτροπίας πρὸς τὴν τῆς Θεοτόκου, ἥτοι ἐλπισησιακῆς τέχνης καὶ λίαν καλαισθητοί.

41

Σφρα' (=6794= 1286) | Ἰνδ((ικτιῶνος)) ΙΔ' | Κ||α||τάθσεις.

Εὑρίσκεται κατὰ χώραν εἰς ἠρειπωμένον Ναὸν τῆς Δ. πλευρᾶς τῆς Παλαιαχώρας Αἰγίνης, γεγραμμένη ἐπὶ δύο λίθων ἐντετοιχισμένων εἰς διασφζόμενον μικρὸν τμήμα τῆς ἀψίδος τοῦ Ἱεροῦ.

Ἐκ τῆς ἐπιγραφῆς ταύτης δὲν πληροφοροῦμεθα δυστυχῶς τὸ ὄνομα τοῦ ἤδη ἐν ἠρειπίοις διατελοῦντος Ναοῦ, ὅμως μανθάνομεν, ὅτι τὰ ἐγκαί- νια αὐτοῦ ἐγένοντο τῷ 1286.

Κατάθσεις, ὡς γνωστόν, ἢ «ἐγκαίνιον» λέγεται ἡ προᾶξις, καθ' ἣν εἰς Ναοὺς, ἐν οἷς δὲν ὑπάρχουσι τάφοι Μαρτύρων¹, ἐτίθεντο ὑπὸ τὴν πλάκα τῆς Ἁγίας Τραπέζης λείψανα Μαρτύρων. Τὸ γεγονός τοῦτο μνημονεύει καὶ ἡ παρούσα ἐπιγραφή².

42

Ο Μπαρμπάρ[ό]σας
 Κούρσεψε τὴν Παλαιαχώρα
 ξεντέριασε
 τοὺς Λαδαίους

Ἐ Μπαρμπαρ[ό]σας | Κούρσεψε τὴν Παλαιαχώρα | ξεντέριασε
 τοὺς Λαδαίους | | - - - - |.

Ἐχαράχθη ἐπὶ πορολίθου ἐντετοιχισμένου ὑπερθεῖν παραθύρου τῆς Δ. πλευρᾶς τοῦ Ναοῦ τοῦ Ἁγίου Δημητρίου.

1. Ὅρα Migne, PG 46, 721, 50, 571. Ἴδὲ καὶ H. Usener, Die Weihnachten t² Bonn. 1911, σελ. 1 κέ. Βλ. καὶ Γ. Σωτηρίου, Χριστιανικὴ καὶ Βυζαντινὴ Ἀρχαιολογία, τόμ. Α', ἐν Ἀθήναις 1942, σελ. 181-182. Πρβλ. καὶ Ἄνδρ. Φυτράκη, Λείψανα καὶ τάφοι Μαρτύρων κατὰ τοὺς τρεῖς πρώτους αἰῶνας, ἐν Ἀθήναις 1955, σελ. 73.

2. Ἀξιοσημείωτος ὁ ἐν τῷ δευτέρῳ στίχῳ τρόπος γραφῆς τοῦ γράμματος Δ, ὅπερ ὁμοιάζει πρὸς Α.

Τὸ ὑπ' ὄψιν χάραγμα εἶναι ἀξιόλογον, διότι ἀναφέρεται εἰς τὰς ὠμότητας τοῦ Τούρκου Ναυάρχου Χαϊρεντίν Βαρβαρόσα, ὅστις, ὡς ἐκ τῆς ἱστορίας εἶναι γνωστόν, τῷ 1537 κατόπιν τετραήμερου πεισματώδους ἀγῶνος καὶ φονικῶν μαχῶν ἐδήλωσε τὴν Αἴγινα¹. Τὸ ἐν τῷ δευτέρῳ στίχῳ **κούρ-σεψε** ἐπιγραμματικῶς διαλαλεῖ τὰς λεηλασίας, εἰς τὰς ὁποίας τὰ στρατεύματά του προέβησαν, τὸ δὲ ἐν τῷ τρίτῳ στίχῳ **ξεντέριασε**, τὴν σκληρότητα μεθ' ἧς ταῦτα συμπεριεφέρθησαν πρὸς τοὺς ἥρωικῶς ἀντισταθέντας Αἰγινήτας.

Λαδαίους. Οἰκογένεια. Ἀπαντᾷ τὸ πρῶτον ἐνταῦθα. Ἀπόγονοι ταύτης ὑπάρχουσι μέχρι τοῦ νῦν ἐν Αἰγίνῃ καὶ ἐκ μετοικίσεως εἰς Ἀθήνας.

43

1748
XC
βοή

1748 | X((ρι))σ((τε)) βοή|[θει]].

Εὑρίσκεται ἐπὶ τῆς Β. ἐσωτερικῆς πλευρᾶς τοῦ Ναοῦ τῶν Ταξιαρχῶν.

Τὸ ἀρχικὸν καὶ τελικὸν ψηφίον τοῦ Ἱεροῦ ὀνόματος τοῦ Χριστοῦ (ΧΣ) δὲν εἶναι ἐγγάρακτα, ἀλλὰ σημειοῦνται διὰ καστανοῦ χρώματος, ὡς ἀρχικῶς εἶχον ἐπὶ τοιχογραφίας τοῦ Σωτῆρος, ἅτινα ὁ χαράκτης ἐχρησιμοποίησε πρὸς συμπλήρωσιν τῆς ἐπικλήσεώς του.

Χριστὲ βοήθει. Παράλληλος ἐπίκλησις τοῦ «Ἰησοῦ βοήθει»², «Ἰησοῦ Χριστὲ ἐλέησον τὸν δοῦλον»³, καὶ ἰδίως τοῦ πλεισταχοῦ ἐν ἐπιγραφαῖς⁴ καὶ εἰς σφραγίδας μολυβδοβούλλων⁵ ἀπαντῶντος «Κύριε βοήθει» ἢ «Θεοτόκε βοήθει».

1. Πρβλ. Σ. Δογιοτίδου, Ἡ ἀρπαγὴ τῆς Αἰγίνης, Ἀθήναι (τύπ. Μαυρομάτη) 1865, ἔνθα καὶ πλουσία βιβλιογραφία.

2. Ὅρα Corpus Inscriptionum Graecarum, τόμ. Δ', σελ. 415, ἀριθ. 9013.

3. Αὐτόθι, σελ. 397, ἀριθ. 8947.

4. Πρβλ. προχείρως μνημ. Corpus, σελ. 315, 346, 357, 389, 39 κἀ. Ἐπιθι αὐτόθι ἀριθ. ἐπιγρ. 8983, 8988, 8989, 8998 - 9001, 9005, 9009 - 11, 9020, 9027 - 29, 3038, 9041 - 45, 9048 - 52, 9055, 9057, 9100, 9395, 9413 - 9415.

5. Ὅρα G. Schlumberger, Sigillographie de l'empire byzantin, Paris 1884, ἔνθα πλεῖστα παραδείγματα.

1801 Γεναρίου 7 θὰ κατέβουμε στὸ
νοικοκυριό μας

1801 Γεναρίου 7 θὰ κατέβουμε στὸ | νοικοκυριό μας.

Μόλις διακρίνεται ἐκ τῶν ἀλλεπαλλήλων ἀβεστοχρίσεων ἐπὶ τῆς Β.
ἐσωτερικῆς πλευρᾶς τοῦ αὐτοῦ Ναοῦ.

Ἡ ἀπόφασις τοῦ χαράξαντος τὸ ἀπασχολοῦν ἡμᾶς χάραγμα περὶ καταβάσεώς του ἐκ τῆς Παλαιαχώρας πιθανώτατα ἐλήφθη μετὰ τὴν συντριβὴν ὑπὸ τοῦ Ζαχαριᾶ καὶ τοῦ Κολοκοτρώνη τῶν ἐν Αἰγίνῃ Τουρκικῶν δυνάμεων, δι' ἧς ἐταπεινώθη ἡ ὄφρυς τοῦ αἰμοχαροῦς Μόρα Βιλεσῆ καὶ τῶν ἀτιθάσων Τούρκων καὶ ἐπαγιώθη ἡ θέσις τοῦ ἀρματωλισμοῦ ἐν Πελοποννήσῳ¹. Ἐξ ἄλλου ἡ Παλαιαχώρα ἀπὸ τοῦ 1800 ἔπαυσε νὰ εἶναι πρωτεύουσα τῆς Αἰγίνης, διότι οἱ Αἰγινῆται ἤδη ἀπὸ τῆς χρονολογίας ταύτης ἤρχισαν νὰ κατέρχωνται εἰς τὴν παραλίαν. Ὅθεν ὅτε τῷ 1828 ἡ Αἶγινα κατέστη προσωρινὴ πρωτεύουσα τοῦ Κράτους, ἡ τῶς πρωτεύουσα τῆς νήσου ἦτο πλέον μικρὰ πόλις².

Φράγκεψε τὸ νοικοκυριό

Φράγκεψε τὸ νοικοκυριό 1687.

Ἐχαράχθη ἐπὶ τῆς Ν. ἐσωτερικῆς πλευρᾶς τοῦ Ναοῦ τῆς Μεταμορφώσεως ἐπὶ τῆς τοιχογραφίας τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Προδρόμου.

Διὰ τοῦ χαράγματος τούτου δηλοῦται ἡ κατὰ τὸ 1687 κατάληψις τῆς ταλαιπώρου νήσου ὑπὸ τοῦ Φραντζέσκου Μοροζίνι³, καθ' ἣν, ὡς γνωστόν,

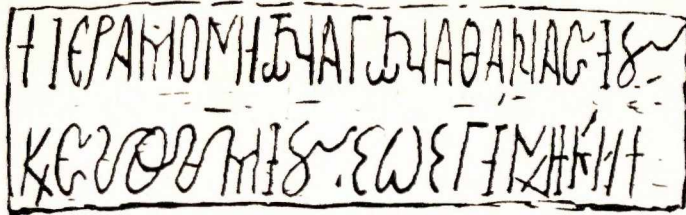
1. Ὅρα Σ. Τρικούπη, Ἱστορία τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπαναστάσεως, ἔκδοσις Β', σελ. 183.

2. Αὐτόθι.

3. Ἀπογόνου τῆς ἀπὸ ΙΒ' αἰῶνος γνωστῆς εὐγενοῦς οἰκογενείας τῆς Βενετίας τὸ ἀρχικὸν ὄνομα τῆς ὁποίας ἦτο Μαουροτσένο, Μαουροτζένε, Μαουροτσένι, ἦτοι Μαυρογένης, καὶ ἐξ Ἱταλικῆς ἐπηρείας ἐγένετο Μοροζίνι. Πρβλ. Ἐγκυκλ. Λεξικὸν Πυρσοῦ, τόμ. ΙΖ', σελ. 383. Ἐλευθερουδάκη, τόμ. Θ', σελ. 540. Ἡλίου, τόμ. ΙΓ', σελ. 779 - 780.

οὐδόλως ἀνεκουφίσθη ἡ νῆσος, ἀντιμετώπισασα πλὴν τῶν ἄλλων δεινῶν καὶ τὰς ἀσυνειδήτους πιέσεις τῶν παλικῶν πρὸς «φράγκεψιν», δλδ. προσηλυτισμὸν τῶν κατοίκων.

46

† *Ἱερὰ Μονὴ τῶν Ἁγίων Ἀθανασίου | κ((αί)) Εὐθυμίου, ἡ ὡήγ'*
(= 6863=1385) *Ἱν((δικτιῶνος)) Η' †.*

Ἀναγράφεται ἀνάγλυφος ἐπὶ μαρμαρίθου (0,80X0,47, ὕψος γραμμ. 0,05 - 0,07) ἐρριμμένου νῦν ἐπὶ τῆς Δ. πλευρᾶς τοῦ μονοκλίτου καταστάτος Ναοῦ τοῦ Ἁγίου Εὐθυμίου, ὅστις εἶναι ἀνιδρωμένος ἐπὶ τῆς Δ. πλευρᾶς τῆς Παλαιαχώρας Αἰγίνης.

Ὅτι ποτὲ ὁ Ναὸς οὗτος ἦτο δίκλιτος, ἀποδεικνύεται ἐκ διασφωόμενων λειψάνων τυφλῶν τόξων ἐπὶ τῆς Β. πλευρᾶς του καὶ ἐκ μικροῦ τμήματος ἀψίδος Ἱεροῦ ἐπὶ τῆς ΒΑ. αὐτοῦ πλευρᾶς.

Ἐκ τῆς ἐπιγραφῆς ταύτης ὄχι μόνον διαπιστοῦται τὸ δισυπόστατον τοῦ Ναοῦ, ἀλλὰ συγχρόνως πληροφοροῦμεθα, ὅτι οὗτος ὑπῆρξε ποτε Καθολικὸν ἀγνώστου ἄλλοθεν Μονῆς, ὅτι ἐτιμᾶτο ἐπ' ὀνόματι τῶν Ἁγίων Ἀθανασίου καὶ Εὐθυμίου καὶ ὅτι ἀνιδρώθη τῷ 1385. Τὴν ἐπιγραφὴν ταύτην ἀριθμήσας διὰ μέλανος χρώματος μὲ τὸν ἀριθμὸν 38 ἐτοποθέτησα εἰς κελλίον τῆς ἐν Παλαιαχώρα Αἰγίνης Μονῆς τοῦ Ἁγίου Διονυσίου πρὸς φύλαξιν¹.

1. Τὸ κελλίον τοῦτο, καταλλήλως διασκευασθὲν τῇ προθύμῳ βοήθειᾳ τοῦ Ἐπιμελητοῦ Ἀρχαιοτήτων Αἰγίνης Γυμνασιάρχου κ. Θάνου, τῆς φιλολόγου δ. Γ. Καλικούρη καὶ τοῦ φιλομούσου διδασκάλου κ. Γ. Μεγρέμη, προφύεται νὰ περιλάβῃ πᾶν ὅ,τι εὐρίσκεται ἐρριμμένον ἀνά τὰς ἀτραποὺς τῆς Παλαιαχώρας γλυπτὸν, μερίμνη τῶν προμνησθέντων καὶ τοῦ Δημάρχου Αἰγίνης κ. Μοίρα. Μέχρι τοῦδε ἠρτίμῃσα ἐβδομήκοντα ἕξ τεμάχια, ἅτινα ἀνεῦρον διεσκορπισμένα τῆδε κακεῖσε, ἢ κατέσχον εἰς χεῖρας ἐπισκεπτῶν τῆς χρηζούσης μεζονος μερίμνης Παλαιαχώρας. Εἶναι δὲ ταῦτα ἐπιγραφαί, κιονόκρانا, ἐπιθήματα, διαχωριστικὰ παραθύρων, κίονες καὶ λοιπὰ ἀρχιτεκτονικὰ μέλη. Τὰ πλεῖστα ἐξ αὐτῶν ἐτοποθετήθησαν ἤδη εἰς τὸ μνησθὲν κελλίον. Πάντα δὲ ταῦτα καταγράφας παρέδωκα ἀκριβῆς τοῦ καταλόγου μου ἀντίγραφον εἰς τὴν δ. Καλικούρη, ἵνα ἐν συνεννοήσει μετὰ τοῦ κ. Ἐπιμελητοῦ Ἀρχαιοτήτων ἐνεργήσῃ τὴν μεταφορὰν, τοποθέτησιν καὶ διαφύλαξιν καὶ τῶν ὑπολοίπων ἐντὸς τοῦ αὐτοῦ κελλίου, ὡς καὶ παντὸς ἄλλου παρομοίου, ὅπερ τυχὸν ἐν καιρῷ ἤθελεν εὐρεθῆ.

47

†
 χρυσόστομος
 1676

† 'Ιερομ((όνα))χος | Χρ{υ}σόστομος | 1676.

Ἀναγράφεται ἐπὶ τῆς Ν. ἐσωτερικῆς πλευρᾶς τοῦ αὐτοῦ Ναοῦ ἐπὶ τῆς τοιχογραφίας τοῦ Ἁγίου Ἀντωνίου.

Τὸ ἐξεταζόμενον χάραγμα ἀποτελεῖ «ἐνθύμησιν» Ἱερομονάχου τινὸς ὀνομαζομένου Χρυσοστόμου ἐν ἔτει 1676. Ἡ χρονολογία αὕτη συμβάλλει εἰς τὸν καθορισμὸν τῆς ἡλικίας τῶν τοιχογραφιῶν τοῦ εἰρημένου Ναυδρίου.

§ 2. Ἐπιγραφαὶ καὶ χαράγματα ἐκ Χριστιανικῶν μνημείων ἀνιδρυμένων ἐπὶ τῆς Ν. πλευρᾶς τῆς Παλαιαχώρας

48

+ CYNΘΩK : H, IZ K'HOE, H' OΓK X MH' WΦ
 ΔΥΓΗΡΕΚΙΖΘΡΩΤΑΝΚ' ΧΧΧΧΧΧΧΧ
 ΕΝΘΑΧΙ: ΗΓΑ: Η: Κ' ΑΤΑΤΟΝ Ι:
 ΟΥΡΟΝΟΝΤ' ΣΩΧΙΒ: ΙΝΑΧΙ: Ζ: +

† Σὺν Θ((ε))ῶ. Τῇ β[ο]ηθείᾳ τῆς Θ((εο))τόκου Μη[τ]ρὸς ((τοῦ))
 [[Σ]]ωτήρος | ἀνήγ[η]ρα ἐκ βάθρων τὴν κέλλ((λ))αν μου ταύτην |
 ἐνθα ἡσκήτευ(σ)α. Η. κα((ι κ))ατὰ κόσμον Ι. | Σωτήριον ἔτος
 ,ςωλβ' (= 6832=1324) Ἰνδι(κ)τι(ιῶνος) Ζ' †.

Ἡ ἐπιγραφή αὕτη ἀναγράφεται ἐπὶ πώρου λίθου (0,34×0,23, ὕψ. γραμμ. 0,01-0,05) ἐντετοιχισμένου ἐπὶ καμαροσκεπᾶστου ἡμιρεπωμένου κτίσματος ἀνιδρυμένου ἐπὶ ἀποκρήμνου βράχου τῆς ΝΑ. πλευρᾶς τῆς Παλαιαχώρας.

Ἐκ ταύτης μανθάνομεν, α) ὅτι τὸν ΙΔ' αἰῶνα ἔζων ἐν Παλαιαχώρῳ

καὶ μεμονωμένοι Ἰ Ασκηταὶ καὶ β) τὴν χρῆσιν τοῦ προμνησθέντος κτίσματος, τὸ ὁποῖον ἐκ πρώτης ὄψεως δίδει τὴν ἐντύπωσιν ἡρειπωμένου Ναοῦ.

Ἡ ἀξία τῆς ὑπὸ ἐξέτασιν ἐπιγραφῆς ἔγκειται καὶ εἰς τὸ ὅτι αὕτη μᾶς παρουσιάζει τὸ μοναδικὸν εἰς τὸ εἶδος τοῦ κτίσμα τῆς Παλαιαχώρας, δεδομένου ὅτι ἐκτὸς τοῦ ἤδη τελείως ἀνακαινισμένου ἐρημητηρίου τοῦ Ἁγίου Διονυσίου οὐδαμοῦ ἐν αὐτῇ ὑπάρχει ἕτερον πλὴν τοῦ περὶ οὗ ὁ λόγος.

Ὅσον διὰ τὰ ψηφία τοῦ τρίτου στίχου Η καὶ Ι, ταῦτα οὐδεμία ἀμφιβολία ὑπάρχει, ὅτι εἶναι ἀρχικὰ τοῦ ὀνόματος τοῦ κτήτορος. Συγκεκριμένως τὸ μὲν Ι εἶναι τοῦ ὀνόματος ὅπερ οὗτος ἔφερε πρὸ τῆς κορυφῆς του (πιθανῶς Ἰωάννης), τὸ καὶ «κοσμικόν» του ὄνομα, τὸ δὲ Η (πιθανῶς Ἡλίας) τὸ ἀρχικὸν ψηφίον τοῦ ὀνόματος, τὸ ὁποῖον οὗτος ἔλαβε μετὰ τὴν κορυφάν του, τουτέστι τοῦ μοναχικοῦ του ὀνόματος.

49

† ΔΗΗΓΕΡΘΗΘΕΙΟΣ Κ ΠΑΝΟΣ ΝΑΟΣ
ΤΗΣ ἈΣΜΕΓΓΡΟΣ ΔΙΚΑΤΕΡΙΝΗΣ
ΣΤΑΓΙΝΑΤΙ †

† Ἀνηγέρθη ὁ Θεῖος κ(αι) πάν(σεπτ)ος Ναος | τῆς Ἀ(γι)ας Μεγ(αλομάρτυρ)ος Δικατερίνης | ,σψλγ' (= 6733=1225) Ἰνδ(ικτιῶνος) ιγ' †.

Ἡ ἐπιγραφή αὕτη γεγραμμένη ἐπὶ πώρου λίθου (0,75×0,65, πάχ. 0,22, ὕψ. γραμμ. 0,08-0,10) ἀρχικῶς ἦτο ἐντετοιχισμένη ἐσωτερικῶς καὶ ὑπερθεν τῆς ἐπὶ τῆς Δ. πλευρᾶς θύρας ἀσκεποῦς Ναοῦ, ἀνιδρυμένου ἐπὶ τῆς Ν. πλευρᾶς τῆς Παλαιαχώρας, ὡς τὴν εἶδομεν κατὰ τὰς ἐρεῦνας μᾶς τοῦ θέρους τοῦ 1953 καὶ 1954. Κατὰ τὰς ἐρεῦνας ἡμῶν τοῦ θέρους τοῦ 1955 τὴν ἀνεύρομεν ἐρριμμένην ἐπὶ τοῦ δαπέδου τοῦ Ναοῦ, κατὰ δὲ τὰς τοῦ θέρους τοῦ 1956 ἀνεύρομεν αὐτὴν ἐρριμμένην ἔξω τοῦ Ναοῦ περὶ τὰ δέκα πέντε μέτρα ἀπὸ τῆς βορείου πλευρᾶς του.

Ἐξ αὐτῆς πληροφοροῦμεθα τὸ τε ἀκριβὲς ἔτος τῆς ἀνιδρύσεως τοῦ Ναοῦ, ὅστις ἐξ ἐπόψεως ἀρχιτεκτονικῆς εἶναι εἰς τῶν ὠραιότερων τῆς Παλαιαχώρας, καὶ τὸ ὄνομα τῆς τιμωμένης Ἁγίας. Τὴν περὶ ἧς ὁ λόγος ἐπιγραφὴν ἀριθμῆσας μὲ τὸν ἀριθμὸν 49 συνέστησα νὰ μεταφέρουν οἱ ἀρμόδιοι εἰς τὸ προμνησθὲν κελλίον τῆς Μονῆς τοῦ Ἁγίου Διονυσίου.

*Ανηγ[|έο|]θη ἐκ βάθρου ὁ Ἰ((ε))ρ((ὸ))ς κ((αι)) π((α))ρσεβ((άσμι))ος οὗτος τῆς Παν((τ))ανάσσης Ναδ[ς] | διὰ ἐξόδου κ((αι)) συνδρομῆς τῶν [25-28 | Θεοφ[|ι|]λλ[|ε|]σιά[του] [40-42].

*Αναγράφεται ἐπὶ ἀποκεκρουμένου πορίνου λίθου (0,40X0,20-0,50, ὕψ. γραμμ. 0,03-0,04) ἐρριμμένου ἐντὸς τῶν ἐρειπίων τοῦ Ναοῦ, βορείως τοῦ Ναοῦ τῆς Ἁγίας Αἰκατερίνης κειμένου.

*Ἐκ τῆς ἐπιγραφῆς ταύτης δὲν δυνάμεθα νὰ πληροφορηθῶμεν τὸ ἔτος τῆς ἀνιδρύσεως τοῦ ἤδη ἐν ἐρειπίοις διατελοῦντος Ναοῦ τούτου, οὐδὲ τὰ ποτὲ ἐν αὐτῇ ἀναγραφόμενα ὀνόματα τῶν καταβαλόντων τὰ ἔξοδα καὶ ὀπωσδήποτε συνδραμόντων εἰς τὴν «ἐκ βάθρου» ἀνέγερσιν τοῦ Χριστιανικοῦ τούτου μνημείου. Οὐδὲ δυνάμεθα νὰ πληροφορηθῶμεν τὸ ὄνομα τοῦ Θεοφιλεστάτου Ἐπισκόπου, ὁ ὁποῖος ἀνεφέρετο ἐν τῷ τρίτῳ στίχῳ, ὡς καὶ κατὰ πόσον οὗτος συμμετεῖχε τῆς δαπάνης, ἢ ἐὰν ἀπλῶς ἐπὶ τῶν ἡμερῶν του ἀνηγέρθη ὁ Ναός. Οὐχ ἦττον λαμβάνομεν ἐξ αὐτῆς τὴν ἄλλοθεν ἄγνωστον πληροφορίαν, ὅτι ὁ προμνησθεὶς Ναὸς ἐτιμᾶτο ἐπ' ὀνόματι τῆς Παντανάσσης, ὅπερ οὐδεὶς ἕτερος Ναὸς ἐν τῇ νήσῳ ταύτῃ φέρει.

Καὶ τὴν ἐπιγραφὴν ταύτην κατέταξα μεταξὺ τῶν διεσκοπισμένων ἐπιγραφῶν καὶ ἀρχιτεκτονικῶν μελῶν ἐν τῇ Παλαιαχώρᾳ, ἀριθμήσας αὐτὴν διὰ τοῦ ἀριθμοῦ 76.

Οντισσ
17095 Μάρτι
51 νιχτοριβε
κουρσαρισίρα
ΧΗΓΝΙ ΧΑΛΔΕΟ

*Οντε[ς] | 1709 5 Μάρτι | ν[] ν[] χιτόρεβε | κουρσαροί[] π[] ή[] ρα[] νε
τόν[] Γ[] άν[] η[] Χαλδέο.

*Αναγράφεται ἐπὶ πόρου λίθου, ἀριστερᾷ τῷ εἰσερχομένῳ εἰς τὸν Ναὸν τῶν Ἁγίων Ἀναγγύων. Λόγῳ τῆς φθορᾶς του μετὰ μεγάλης δυσκολίας ἀναγινώσκεται.

Ἐναφέρεται εἰς ἐπιδρομὴν τινα πειρατῶν, γενομένην τὴν 1709, καθ' ἣν συνελήφθη ὁ ἐν αὐτῷ ἀναφερόμενος Ἰωάννης Χαλδαῖος. Ἡ ἔκτασις καὶ γενικῶς τὰ ἀποτελέσματα τῆς ἐπιδρομῆς ταύτης δὲν εἶναι γνωστά.

Ἔντες = ὅταν, ὅτε, *νιχτόρεβε*, ἀντὶ «*νυχτόρευε*», τουτέστι ἐνύκτωνε, ἐβράδευε. *Χαλδέο*, ἀντὶ «Χαλδαῖον», ἐπώνυμον ἀπαντῶν ἄρχοι τοῦ νῦν ἐν Αἰγίνῃ καὶ τῷ προαστίῳ αὐτῆς Ἁγία Μαρίνη.

Ἡ ἀξία τοῦ χαράγματος τούτου εἶναι διττή· πρῶτον μὲν διότι ἐν αὐτῷ ἀναφέρονται τοπικαὶ λέξεις, χρησιμοποιούμεναι μέχρι τοῦ νῦν παρὰ τοῖς Αἰγινήταις, δεύτερον δὲ διότι δι' αὐτοῦ καθίσταται γνωστὴ μία εἰσέτι ἄγνωστος πειρατικὴ ἐπιδρομὴ, ἐκ τῶν ὁποίων ἡ νῆσος ἐπὶ αἰῶνας ἐμαστίζετο.

52

αιρικὸν θ[εο]ῦ
 Χριστὸς μου σωτήριον
 τοῦ Κουρσαίου
 2 Αβγ
 1572

Ἄι Νικόλα θ[εο]ῦ | Χριστὸς μου σωτήριον [μας ἢ με, ἀπὸ] τοῦ
 [--- Κου]ρσαίου | 2 Ἀβγ((οὔστου)) | 1572.

Εἶναι κεχαραγμένον ἐπὶ τοῦ Τέμπλου τοῦ Ναοῦ τοῦ Ἁγίου Νικολάου¹
 καὶ ἐπὶ τῆς τοιχογραφίας τοῦ Χριστοῦ.

Κουρσαίους, ἀντὶ «Κουρσαίους», ἦτοι Κουρσαίους, πειρατὰς· λέξις χρησιμοποιουμένη μέχρι σήμερον ἐν Αἰγίνῃ.

Αβγ, ἀντὶ Αὐγούστου.

Ἡ ἐπιτασσομένη χρονολογία ἀποτελεῖ πολύτιμον στοιχεῖον διὰ τὴν χρονολόγησιν τοῦ Ναυδρίου² καὶ ἰδίως τῶν τοιχογραφιῶν αὐτοῦ. Σημειωθῆτω, ὅτι ἐπὶ τῶν τοίχων αὐτοῦ διακρίνονται σαφῶς τρία στρώματα τοιχογραφιῶν, ἐπὶ τοῦ δευτέρου τῶν ὁποίων ἐχαράχθη τὸ περὶ οὗ ὁ λόγος χάραγμα, πρᾶγμα ὅπερ δεικνύει, ὅτι αἱ εἰς τὸ στρῶμα αὐτὸ τοιχογραφίαι ὑπῆρχον τὸν 16ον αἰῶνα.

1. Τὸ Τέμπλον τοῦτο καὶ γενικῶς τὸ Ἱερόν τοῦ Ναοῦ, πρὸς ἐξοικονόμησιν χώρου καὶ λόγῳ τῆς ἀνωμαλίας τοῦ ἐδάφους, ἐκτίσθη ἐπὶ τῆς Ν. πλευρᾶς.

2. Οὗτος εἶναι ἀνιδρυμένος ἐπὶ τοῦ ΝΑ. μέρους τοῦ λόφου, ἔνθα ἐκτίσθη ἡ Παλαιαχώρα.

§ 3. Ἐπιγραφαὶ καὶ χαράγματα ἐκ Χριστιανικῶν Μνημείων
τῆς Α. καὶ τῆς Ν. πλευρᾶς τῆς Παλαιαχώρας

53

Δηθῆτε Ἁγιοὶ δι' ἐμὲ τὸν ἁμαρτωλόν

δηθῆτε Ἁγιοὶ δι' ἐμὲ τὸν ἁμαρτωλόν.

Ἐχαράχθη ἐπὶ τῆς ἑσωτερικῆς Δ. πλευρᾶς τοῦ Καθολικοῦ τῆς Μονῆς τῆς Ἁγίας Κυριακῆς, ἀνωθεν τῶν φωτοστεφάνων χορείας Ἁγίων, οἱ ὅποιοι ἀποτελοῦσι τμήμα τῆς παραστάσεως τῆς Δευτέρας Παρουσίας.

Ὁ χαρακτὴς, ἐπηρεασμένος ἐκ τοῦ εἰρημένου Ἀγιογραφικοῦ θέματος καὶ ἔχων συναίσθησιν τῆς ἁμαρτωλότητός του, μὴ θεωρῶν δὲ ἑαυτὸν ἄξιον νὰ ζητήσῃ αὐτοπροσώπως συγγνώμην τῶν ἁμαρτημάτων του παρὰ τοῦ ἀδεκάστου Κριτοῦ, ἐπικαλεῖται τοὺς Ἁγίους, ἵνα οὗτοι δηθῶσιν ὑπὲρ αὐτοῦ τοῦ ἁμαρτωλοῦ.

54

Ἀνιδρούθη ὁ Ἱερὸς οὗτος Ναὸς τοῦ Ἁγίου ((Προδορόμου)) καὶ βαπτιστοῦ Ἰωάννου | ὑπὲρ εὐχῆς σωτηρίας τε καὶ μνημόσυνον [5-6] [16-18] ἐνορκίζω. ὡπε' (=6885=1377|6) [8-10].

Ἡ ἐπιγραφὴ αὕτη ἀναγράφεται ἐπὶ ἀποκεκρουμένης μαρμαρίνης πλακῶς (ἢς αἱ μέγιστα διασφζόμεναι διαστάσεις εἶναι 0,50×0,15, ὕψ. γραμμ. 0,03-0,01) ἐντετοιχισμένης ἐπὶ τῆς Β. πλευρᾶς¹ ἐν ἐρειπίοις διατελοῦντος Ναοῦ, ἀνιδρυμένου ἐπὶ βραχῶδους ἐδάφους, ἀποκρύπτοντος ἐντελῶς τὴν θέσιν αὐτοῦ².

1. Κάτωθι τῆς ἐπ' ἴσης ἐν ἐρειπίοις διατελούσης Ἁγίας Τραπεζῆς.

2. Τὴν εἰς τοιοῦτον μέρος ἀνίδρυσιν τοῦ Ναοῦ ἐρμηνεύομεν ὡς ὀφειλομένην εἰς προφυλακτικὰ μέτρα τῶν κατοίκων τῆς Παλαιαχώρας ἐν καιρῷ πολιορκίας. Εἰς τὴν Δ. πλευρᾶν τοῦ αὐτοῦ Ναοῦ ἀνεῦρον ἀρκοσόλιον, τὸ μόνον ὑπάρχον ἢ τοῦλάχιστον διασφζόμενον εἰς τὴν Παλαιαχώραν.

Ἐκ ταύτης πληροφορούμεθα τό τε ὄνομα τοῦ ἐν τῷ Ναῶ τιμωμένου Ἁγίου καί τὸ ἀκριβές τῆς ἰδρύσεως τοῦ σεβάσματος ἔτος.

Ἄξιον ἰδιαιτέρας μνείας τὸ ἐν συμπλήματι γραφέν ἐπίθετον «Πρόδρομος», ὅπερ ἀπαντᾷ σχεδὸν πανομοιότυπως καταρτισθὲν ἐκ ψηφίδων ἐν τῷ μύακι τῆς Ἁγίας Προθέσεως τῆς ἱεράς Μονῆς τοῦ Λαφνίου καί τὸ ὁποῖον εὐλόγως ὁ ἀείμνηστος Γ. Λαμπάκης ἐχαρκτήρισεν ὡς «ἀξιόλογον μουσικακὸν ἔργον σοβαροῦ Βυζαντιακοῦ τύπου»¹.

Ἄξιον μνημόνευτον καί τὸ ἐν τῷ τελευταίῳ στίχῳ διασωθὲν ρῆμα **ἐνορκίζω**, ὅπερ ἀπαντᾷ καί ἐν ἐπιγραφῇ τῆς Κορίνθου, ἣν ἐδημοσίευσεν μετὰ πολλῶν σχολίων ὁ Ν. Βέης². Γνωστὸν δ' ὅτι τὸ ρῆμα ἐνορκίζειν = ὀρκίζεσθαι, ὀμνύειν, διαβεβαιοῦν ἐνόρκως, ἱκετεύειν, παρακαλεῖν, ἐμπεριέχεται προσέτι εἰς τοὺς γνωστοὺς παπύρους, πολλάκις φερόμενον μὲ τὸν τύπον «ἐνορκοῦν», ὅπερ ἔχει τὴν αὐτὴν πρὸς τὸ «ἐνορκίζειν» σημασίαν³ καί ὀρκίζειν κατὰ Κυρίου⁴. Ἐν δὲ τοῖς κειμένοις ἰδιαιτέρως ἀπὸ τοῦ βου αἰῶνος μ.Χ. ὑπάρχουσιν αἱ ἐκφράσεις «ἐνορκῶ πρὸ τῆς Ἁγίας καὶ ὁμοουσίου Τριάδος» ἢ «κατὰ τῆς Ἁγίας Τριάδος», «Ἐνορκῶ κατὰ τοῦ Παντοκράτορος Θεοῦ προσώπου» ἢ «κατὰ τοῦ Δεσπότης Χριστοῦ» κτλ.⁵.

55

Ϝ ΧΛ⁺ΑΙΝ
ΙΑ
ΓΕ
ΟΚΙΔ
Λ/Λ/Λ/

† ,Ϝχλα' (= 6631=1123) Ἰν((δικτιῶνος)) | ιδ' | γέ((γ))ονεν
ὁ Να(ὸ)|ς | τοῦ Μι|χα|ήλ.

1. Ὅρα Γ. Λαμπάκη, Χριστιανικὴ Ἀρχαιολογία τῆς Μονῆς Λαφνίου, ἐν Ἀθήναις 1889, σελ. 136.

2. Corpus der Griechisch — Christlichen inschriften von Hellas, Athen 1941, ἀριθ. ἐπιγρ. 23, σελ. 47.

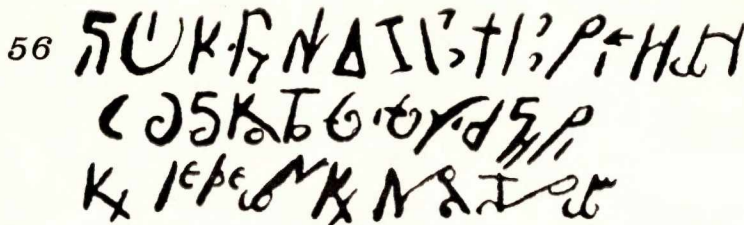
3. Αὐτόθι, ἐνθα καί ἡ συναφῆς βιβλιογραφία.

4. Αὐτόθι. Πρβλ. καὶ LXX καὶ ΔΤ κερ. τοῦ Fr. Blass, Grammatik S 34, 4, 69, 4. 72, 5.

5. Ὅρα μνημον. Corpus der Griechisch — Christlichen inschriften von Hellas, σελ. 48. Πρβλ. καὶ C. M. Kaufmann, Handbuch der altchr. Epigraphik, Freiburg i. B. 1917, σελ. 159.

Ἡ ἐπιγραφή αὕτη μόλις διακρίνεται γεγραμμένη ἐπὶ διαβεβρωμένου πορίνου λίθου, ἐντετοιχισμένου ἐσωτερικῶς τῆς ἀψίδος τοῦ Ἱεροῦ τοῦ Ναοῦ τοῦ Ἀρχιστρατήγου Μιχαήλ, εἰς ὕψος ἀπὸ τοῦ δαπέδου 1,97 (ὑψ. γραμμ. 0,04 - 0,07).

Ἡ ἐν πολλοῖς ἐφθαραμένη αὕτη ἐπιγραφή εἶναι πολύτιμος, διότι α) ἐξ αὐτῆς πληροφοροῦμεθα τὸ ἀκριβὲς ἔτος τῆς ἀνιδρούσεως τοῦ προμνησθέντος Ναοῦ, β) μανθάνομεν, ὅτι ὁ Ναὸς οὗτος ἀνέκαθεν ἐτιμᾶτο ἐπ' ὀνόματι τοῦ Ἀρχιστρατήγου Μιχαήλ, γ) διότι αὕτη λύει τὸ πρόβλημα εἰς ποῖον Ναὸν ἀνήκει ἐτέρα ἐπιγραφή, ἐντετοιχισμένη εἰς Ναὸν τοῦ Φρουρίου τῆς Παλαιαχώρας, περὶ ἧς ἀσχολοῦμεθα κατωτέρω καὶ ἐν τῇ ἐξετάσει τῆς ὑπ' ἀριθ. 56 ἐπιγραφῆς, καὶ δ) διότι ἡ προτασσομένη χρονολογία πληροφορεῖ ὅτι τὸν IB' αἰῶνα ἡ Παλαιαχώρα Αἰγίνης δὲν ἦτο ἀκατοίκητος.

56

56 αὐτῆς (=6822=1324) ἐνδ(ικτιῶνος) IB' + Βρζ'υ' ἐνίων | [ὄσιτᾶ] κάτ'ω'θι
 ὑσιαστηρί[ου] | κ((αί)) ἱερέων κ((αί)) μαρτύρων.

Τὸ ἀξιόλογον τοῦτο χάραγμα ἀναγράφεται ἐπὶ πόρου λίθου, ἐντετοιχισμένου εἰς τὴν Ν. ἐσωτερικὴν πλευρὰν τοῦ αὐτοῦ Ναοῦ (ἀριστερᾶ τῆ ἐισερχομένῳ) καὶ εἰς ὕψος ἀπὸ τοῦ δαπέδου 1,32.

Ἐκ τοῦ πολύτιμου τούτου χαράγματος πληροφοροῦμεθα, ὅτι εἰς τὰς ἀρχὰς τοῦ ΙΑ' αἰῶνος ὁ προμνησθεὶς Ναὸς ἐχρησίμευεν ὡς ὄστεοφυλάκιον τῆς οἰκογενείας *Βρυννίων Ἱερέων καὶ... μαρτύρων*.

Περὶ τοῦ ὀνόματος Βρυννίας ἢ Βρυννης γνωρίζομεν ὅτι τοῦτο ἔφερον δύο οἰκογένειαι. Ἐξ αὐτῶν ἡ πρώτη ἦτο ἐπιφανὴς καὶ κατήγετο ἐξ Ἀδριανουπόλεως. Μέλη ταύτης ἐγκατασταθέντα ἐν Κωνσταντινουπόλει περὶ τὰ μέσα τοῦ Η' αἰῶνος κατέλαβον ἀνώτατα ἀξιώματα ἐπὶ Κομνηνῶν καὶ συνεδέθησαν μετὰ τοῦ αὐτοκρατορικοῦ οἴκου τοῦ Βυζαντίου διὰ συγγενικῶν δεσμῶν¹. Οὕτω ὁ σύζυγος τῆς Ἄννης Κομνηνῆς, ἐξ οὗ κατήγοντο οἱ μετέπειτα βασιλεύσαντες ἐν Τραπεζοῦντι Κομνηνοί, ἦτο Βρυννίος².

Διὰ δὲ τὴν δευτέραν γνωρίζομεν ὅτι ἦτο ἐκ Γάλλων κομήτων, ὁ οἶκος

1. Ὅρα *Κρομβάχερ*, Ἱστορία τῆς Βυζαντινῆς Λογοτεχνίας, τόμ. Β', σελ. 277 (ἔκδοσις Παπύρου).

2. Ἴδὲ *Βυζαντίου*, Κωνσταντινουπόλις, τόμ. Β', σελ. 392. Πρβλ. καὶ *Α. Γ. Πασπάτη*, Βυζαντιναὶ μελέται, ἐν Κων]πόλει 1877, σελ. 55. Πρβλ. καὶ Ἄννης *Κομνηνῆς*, Ἀλεξιάς (ἔκδοσις Παπύρου, ἐν Ἀθήναις 1938 - 1941).

τῶν ὁποίων (Brienne) ιδρύθη ἐν τῇ πόλει Βριέν περὶ τὰ τέλη τοῦ Ι' αἰῶ-
νος καὶ ἐξ οὗ προήλθον δοῦκες τῶν Ἀθηνῶν καὶ βασιλεῖς τῆς Ἱερουσα-
λήμ. Γόνος μάλιστα τῆς οἰκογενείας ταύτης, ὁ Οὔγων, ἐνυμφεύθη τὴν Ἰσα-
βέλλαν, θυγατέρα τοῦ δούκους τῶν Ἀθηνῶν Γουίδωνος Α' Ντελαρός φο-
νευθεὶς τῷ 1296 ἐν τινὶ μάχῃ παρὰ τὸ Ἀλήτιον¹. Ὁ δὲ υἱὸς αὐτοῦ Βάλθε-
ρος Α' ἢ Γ', γνωστὸς ὡς Ἰπλότης τοῦ θανάτου, ὑπῆρξε Δοῦξ τῶν Ἀθη-
νῶν φονευθεὶς καὶ οὗτος ἐν τινὶ παρὰ τὴν Κωπαΐδα μάχῃ, μεθ' ἣν τὸ δου-
κάτον περιήλθεν εἰς τοὺς Καταλανοὺς (1311)². Τέλος, ὁ υἱὸς αὐτοῦ Βάλθε-
ρος Β' ἀποτυχὼν εἰς ἐκστρατεῖαν πρὸς ἀνάκτησιν τοῦ ἡγεμονικοῦ τῶν Ἀθη-
νῶν θρόνου, ἀφοῦ προηγουμένως ἔλαβεν ὡς σύζυγον τὴν θυγατέρα τοῦ ψι-
λῶ ὀνόματι αὐτοκράτορος τῆς Κωνσταντινουπόλεως Φιλίππου Β', κατέλαβε
δικτατορικῶς ὑπάτην ἐν Φλωρεντία ἐξουσίαν, ἀλλ' ἐξωσθεὶς ὡς τυραννικῶς
κυβερνήσας, ἐπέπρωτο νὰ ἀποθάνῃ ὡς Γάλλος Κοντόσταυλος, φονευθεὶς τῷ
1356 ἐν τῷ πρὸς τοὺς Ἀγγλοὺς πολέμῳ³.

Ἄνομα μέλους τῆς οἰκογενείας Βρυεννίων ἀναφέρεται ἐν ἐπιγραφῇ
ἐντετοιχισμένῃ ἐπὶ τῆς ΝΔ. γωνίας διδύμου Ναοῦ τοῦ Κάστρου τῆς Παλαια-
χώρας, ἐχούση οὕτω:

ΑΝΙΚΩΔΩΜΗΘΙ | Ο ΠΑΝΣΕΒΤΩΣ | ΝΑΟΣ ΤΟΥ
ΑΡΧΑΓΑΙΛΟΥ ΜΙΧΑΗΛ ΠΑΡΑ ΚΩ | ΣΤΑΝΤΙ
ΝΟΥ ΤΟΥ ΒΡΙΕΝΙ ΕΤΟΥΣ ,ϚΩΑ' (6801 — 1293)

Ἡ ἐπιγραφὴ αὕτη κακῶς ἐξελήφθη, ὅτι ἀνήκε δῆθεν εἰς τὸν ἐπὶ τῆς
Δ. πλευρᾶς τῆς Παλαιαχώρας Ναὸν τοῦ Ταξιάρχου. Τὴν γνώμην ταύτην
ὑποστηρίζων ὁ Ν. Καλογερόπουλος διεβεβαίωσεν, ὅτι «οὐδαμοῦ ἐν Παλαια-
χώρᾳ ὑπάρχει Ναὸς τοῦ Μιχαήλ»⁴. Ἐκ τῶν ἀδιασείστων ὁμως στοιχείων,
ἅτινα ἔχομεν ὑπ' ὄψιν, τουτέστι ἐκ τε τῆς ἐξετασθείσης ὑπ' ἀριθ. 55 ἐπιγρα-
φῆς καὶ ἐξ ἄλλης ἐπὶ ἀποκεκρουμένου μαρμάρου ἐντετοιχισμένου ἐσωτερι-
κῶς ὑπερθεῖν τῆς θύρας τοῦ Ναοῦ τοῦ Ἀρχιστρατήγου Μιχαήλ, ἐν ἣ κεφα-
λαίοις γράμμασι ἀναγράφεται: ΝΑΟΣ ΤΟΥ | ΑΡΧΙΣΤ[Ρ]Α | ΤΙΓΟΥ |
[ΜΙΧΑΗ]Λ, οὐδεμία ἀμφιβολία γεννᾶται, ὅτι ἡ μνημονευθεῖσα ἐπιγραφὴ
τοῦ Κάστρου δὲν ἀνήκει εἰς τὸν Ναὸν τοῦ Ταξιάρχου, ἀλλ' εἰς αὐτὸν τοῦ-
τον τὸν ἐπὶ τῆς Α. πλευρᾶς τῆς Παλαιαχώρας ἀνιδρυμένον Ναὸν τοῦ Μι-
χαήλ, τὸν ὁποῖον μάλιστα, κατὰ τὴν αὐτὴν ἐπιγραφὴν τοῦ Φρουρίου, ἀνφ-
κοδόμησε τὸν ΙΓ' αἰῶνα καὶ δὴ καὶ τῷ 1293 ὁ «Κωνσταντῖνος Βριένιος».
Ὅμως, δεδομένου ὅτι τῷ 1121 ὁ Ναὸς οὗτος ὑπῆρχεν, ὡς ἐκ τῆς αὐτῆς
πάλιν ὑπ' ἀριθ. 55 ἐπιγραφῆς ἀποδεικνύεται, φαίνεται ὅτι ὁ Κ. Βρυένιος

1. Ὅρα Δ. Γρ. *Καμπούρογλου*, Βριένιος, ἄρθρον ἐν Ἑγκυκλοπαιδικῷ Λε-
ξικῷ Ἐλευθερουδάκη, τόμ. Γ', σελ. 562.

2. Αὐτόθι.

3. Αὐτόθι.

4. Ὅρα Κήρυκα Αἰγίνης, τεῦχος 9ον (1947) καὶ 15ον (1948).

μᾶλλον ἀνεκαίνισεν ἢ ἀνίδρυσεν αὐτὸν καὶ οὕτω ὑπὸ ἀγνώστου ἡμῖν ἀπογόνου του καὶ ἐν τῷ δικαίωματι τῆς ὑπὸ τοῦ προμνησθέντος γενομένης τῷ 1293 ἀνακαινίσεως τὰ ὁστᾶ τῶν Βρυεννίων καὶ συγγενῶν αὐτῶν ἐνεταφιάσθησαν κάτωθεν τῆς Ἁγίας Τραπέζης. Ταῦτα ἔχοντες ὑπὸ ὄψιν, ἔχομεν τὴν γνώμην, ὅτι ἢ τε ἐπιγραφή τοῦ Φρουρίου καὶ τὸ ὑπὸ ἐξέτασιν χάραγμα δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ἀναφέρονται εἰς τὴν ἐκ Γαλλίας καταγομένην οἰκογένειαν τῶν Βρυεννίων, ἀλλ' εἰς τὴν Βυζαντινὴν τῶν «Βρυεννίων». Ὅσον διὰ τὸ ἰῶτα, τὸ ὁποῖον φέρει ἢ τε ἐπιγραφή καὶ τὸ χάραγμα, τοῦτο νομίζομεν ὅτι δὲν ἀποτελεῖ ἰσχυρὸν λόγον πρὸς ἀπόδειξιν, ὅτι ταῦτα ἀναφέρονται εἰς τοὺς ἐκ Γαλλίας Βρυεννίους, δεδομένου ὅτι ἀμφοτέροι οἱ χαρακται ἦσαν ἀπαιδευτοί, ὡς περιτρώως ἀποδεικνύεται ἐκ τῶν ὀρθογραφικῶν λαθῶν τῆς ἐπιγραφῆς τοῦ Κάστρου καὶ ἐκ τοῦ ὅτι τόσον ἐν αὐτῇ ὅσον καὶ ἐν τῷ χαράγματι ἀμφοτέρα τὰ ἐπώνυμα ἀνεγράφησαν δι' ἑνὸς «N» ἀντὶ τοῦ ὀρθοῦ δύο. Ἄλλως δὲ οὐτε ἦτο δυνατόν οἱ τοσοῦτον διαφέροντες κατὰ τὸ δόγμα δοῦκες τῶν Ἀθηνῶν Βρυέννιοι νὰ ἀνοικοδομήσωσι Ναόν, εἰς τὸν ὁποῖον οὐδὲ ἐν δυτικὸν στοιχεῖον ὑπάρχει, οὐτε τὰ ὁστᾶ συγγενῶν τῶν νὰ ταφῶσιν εἰς ὀρθόδοξον Ναόν καὶ μάλιστα ἐν Παλαιαχώρα Αἰγίνης.

Ὅσον διὰ τὰ συνταθέντα **ὁστᾶ Ἱερῶν**, τοῦτο δὲν εἶναι ἀσύνηθες ἐν τοῖς Ναοῖς τῶν νήσων καὶ δὴ καὶ τῶν Κυκλάδων καὶ ἄλλων περιοχῶν¹. Ἄλλως δέ, ὡς καὶ εἰς ἄλλην μελέτην ἡμῶν παρατηρήσαμεν², παρ' ὅτι ἢ ἐντὸς τῶν Ναῶν ταφή εἶχεν ἀπαγορευθῆ ἀπὸ πολλῶν αἰώνων καὶ συγκεκριμένως ὑπὸ τοῦ νόμου τοῦ 381³ καὶ ἄλλων μεταγενεστέρων⁴, ὡς καὶ ὑπὸ διαφόρων τυπικῶν⁵, εἶναι γεγονός, ὅτι κατ' ἐξαιρέσειν ἀπέλαυον τοῦ δικαιώματος τούτου μόνον οἱ αὐτοκράτορες, οἱ ἀνώτατοι ὀφφικιοῦχοι καὶ οἱ κτήτορες⁶, κατ' ἐπέκτασιν δὲ τοῦ δικαιώματος καὶ οἱ κληρικοί. Ἐπὶ δὲ τῆς Τουρκοκρατίας, ἐπετράπη ὁ ἐν Ναοῖς ἐνταφιασμός καὶ εἰς τοὺς κοσμικούς. Τὸ ἐκ τοῦ χαράγματος τούτου προβαλλόμενον νῦν πρόβλημα εἶναι, «ποῖοι ἦσαν οἱ μάρτυρες, τὰ ὁστᾶ τῶν ὁποίων συνεταφιάσθησαν ἐν τῷ θυσιαστηρίῳ;». Μὴ ὑπαρχούσης ἄλλης τινὸς πληροφορίας, ἰδίαν ὅλως ἐκφράζοντες γνώμην, νομίζομεν ὅτι πρόκειται περὶ ὁστῶν σφαιρισθέντων ἐν τινι ἀγνώστῳ ἡμῖν ἐπιδρομῇ, δεδομένου ὅτι μεταξὺ τῶν ὁστῶν, ἅτινα πράγματι ἀνεῦρον κάτωθεν

1. Παραδείγματα ὅρα εἰς τὴν ὑπὸ τὸν τίτλον «Ὁ ἐν Ἐλαιῶνι τῶν Μεγάρων Βυζαντινὸς Ναὸς τοῦ Σωτήρος Χριστοῦ» ἐργασία ἡμῶν ἐν σελ. 13-14.

2. Αὐτόθι.

3. Codex Theodosianus, Τίτλ. XVII (ἔκδοσις Ritter, τ. 3, σελ. 160).

4. Βασιλικά, βιβλ. 5, τίτλ. Α § 2 «μηδεὶς ἐν ἐκκλησίᾳ ἁγία θαπτέτω νεκρόν».

5. Πρβλ. τὸ *Τυπικὸν τῆς Μονῆς τῶν Ἐλεγκμῶν*.

6. Ἴδὲ Ἄν. Ὁρλάνδου, Μοναστηριακὴ Ἀρχιτεκτονικὴ, σελ. 87. Γενικῶς δὲ περὶ ταφῶν εἰς δάπεδα Ναῶν, ὅρα Γ. Σωτηρίου, Ἀνασκαφαὶ τοῦ Ναοῦ Διονυσίου τοῦ Ἀρεοπαγίτου παρὰ τὸν Ἀρειον Πάγον, ἐν Ἀρχαιολ. Δελτίῳ (Β' 1916), σελ. 33 κέ.

τῆς Ἁγίας Τραπεζῆς τοῦ προμνησθέντος Ναοῦ, διέκρινα κρανία παιδίων ἡλικίας ἕξ ἕως δέκα ἐτῶν. Τοσαῦτα μάλιστα εἶναι τὰ ὑπὸ τὴν Ἁγίαν Τράπεζαν ἐνταφιασθέντα ὄσῳ, ὥστε καταλαμβάνουσιν ἅπαν τὸ βέλος τῆς κόγχης τοῦ Ἱεροῦ¹.

Θυσιαστήριον, ὡς γνωστόν, λέγεται ἡ Ἁγία Τράπεζα, λόγῳ τῆς ἐν αὐτῇ τελουμένης ἀναιμάκτου θυσίας². Ἐνεκα δὲ τοῦ ἱεροῦ αὐτῆς χαρακτῆρος καλεῖται καὶ «μυστικὴ τράπεζα»³, ἢ «τράπεζα Κυρίου»⁴, ἢ «τράπεζα θεία καὶ ἱερά»⁵, ἢ τέλος, ὡς προεῖπον, ἀπλῶς «Ἁγία Τράπεζα»⁶ καὶ ὑπὸ τῶν Λατίνων mensa ἢ mesa, altarium ἢ altare⁷.

57

Α Η Γ Η Ε Ρ Τ Α Ι Ο Θ Ε Ι Ο Σ Ν Ι Κ Ο Λ Α Ο Σ Ο Σ Τ Ο Σ
Τ Ο Δ Γ Ι Χ Η Ι Κ Ο Λ Α Ο Σ Ω Σ Α :

Ἀνεγέγερται ὁ Θεῖος Ναὸς οὗτος | τοῦ Ἁγίου Νικολάου ἡσυχῆ
(= 6891=1382|3).

Ἀναγράφεται ἐπὶ μαρμαρίνης ἐφθααμένης πλακῶς (0,20×0,28, ὕψ. γραμμ. 0,02-0,04), ἣν ἀνεῦρον ἐντετοιχισμένην κάτωθεν ἀλλεπαλλή-

1. Ἡ λεπτομερὴς ἔρευνα καὶ μελέτη τοῦ περὶ οὗ ὁ λόγος Ναοῦ ἀπετέλεσε τὸ θέμα ἰδιαιτέρας ἐργασίας ἡμῶν, ἣν προσεχῶς θὰ δημοσιεύσωμεν.

2. Ὅρα Migne, PG 20, 865. 28, 457. 33, 1109 καὶ 1277. 34, 1058. 35, 701. 46, 581. 48, 830. 61, 200. 67, 176B καὶ 640A. 82, 988. 87, 2836. 121, 737. Πρβλ. καὶ Ἰωσήπου, Ἰουδαϊκὴ Ἀρχαιολογία 8, 4, 1.

3. Ἰππόλυτος, PG 10, 628. Γρηγόριος ὁ Ναζιανζηνός, PG 37, 1161A.

4. Πρβλ. Α' Κορινθ. 10, 21. Ἐπιθι Ὠριγένους, κατὰ Κέλσου 8, 24, PG 11, 1553 B. Ἰδὲ καὶ Ἀδγουστίνου, Sermo 21, PL 38, 145.

5. Χρυσόστομος, PG 49, 322. Γρηγόριος ὁ Ναζιανζηνός, PG 85, 665B-36, 564A. Συνέσιος, PG 66, 1409B. Σωζόμενος, PG 67, 1596A. Σωκράτης, PG 67, 176B. Θεοδώρητος, PG 82, 1236C. Βασίλειος ὁ Σελευκείας, PG 85, 560A. Παῦλος ὁ Σιλεντιάριος, PG 86, 2148 στ. 752 (Βόννης σ. 36).

6. Ἀθανάσιος, PG 35, 229A καὶ 364D. Γρηγόριος ὁ Ναζιανζηνός, PG 35, 416B. Γρηγόριος ὁ Νύσσης, PG 46, 581C. Κεδρηνός, PG 121, 737A καὶ B, (Βόννης 1. σ. 677, 1. 7). Θεοφάνης, Χρονογρ. 582, 17 (Βόννης). Περὶ τῆς Ἁγίας Τραπεζῆς γενικῶς ἐκ τῆς ἀφθόνου βιβλιογραφίας ὄρα κυρίως J. Braun, Der christliche Altar 1 (München 1924), σελ. 26, καὶ Dölger, Antike und Christentum 2 (1930), σελ. 165 κέ.

Πρβλ. καὶ I. Μπαρνέα, Τὸ Παλαιοχριστιανικὸν θυσιαστήριον, ἐν Ἀθήναις 1940 (ἐναίσιμος ἐπὶ διδακτορικῇ διατριβῇ), καὶ Ἀν. Ὁρλάνδου, Ἡ ξυλόστεγος Παλαιοχριστιανικὴ βασιλικὴ τῆς Μεσογειακῆς λεκάνης, τόμ. Β', σελ. 438 κέ., ἐνθα καὶ ἡ συναφὴς βιβλιογραφία.

7. Mensa mystica. Πρβλ. Ἀμβρόσιον, ἐν PL 14, 742C.

λων στρωμάτων ασβέστου ἐπὶ τῆς ἐσωτερικῆς Ν. πλευρᾶς ἠρειπωμένου Ναοῦ ρυθμοῦ μονοκλίτου καμαροσκεπᾶστου βασιλικῆς, ὅστις εἶναι ἀνιδρυμένος ἐπὶ ὑψώματος ἔναντι τῆς Β. πλευρᾶς τοῦ λόφου τῆς Παλαιαχώρας.

Ἐκ τῆς ὑπ' ὄψιν ἐπιγραφῆς πληροφορούμεθα τό τε ὄνομα τοῦ ἐν τῷ Ναῷ τιμωμένου Ἁγίου καὶ τὸ ἀκριβὲς τῆς ἀνιδρύσεως αὐτοῦ ἔτος. Ἐπὶ τούτοις ἀποτελεῖ αὕτη ἐν εἰσέτι χρονολογημένον μνημεῖον τοῦ ΙΔ' αἰῶνος, ὅπερ ἐν συνδυασμῷ πρὸς τὰ ἄλλα Χριστιανικὰ μνημεῖα τῆς αὐτῆς ἐποχῆς μαρτυρεῖ περὶ ἀκμῆς τῆς Παλαιαχώρας κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους.

58

1661
ΣΧΗΜΑΤΙΣΜΟΣ

1661 | Ἐχάθη ὁ ἥλιος.

Ἐχαράθη ἐσωτερικῶς καὶ ἐπὶ τῆς Β. πλευρᾶς τοῦ αὐτοῦ Ναοῦ.

Ἐχάθη = ἐξέλιπεν. Ἡ ἐν τῷ χαράγματι τούτῳ ἀκριβῆς ἡμερομηνία τῆς ἐκλείψεως τοῦ ἡλίου συμπληροῦται ἐξ ἄλλων δύο χαραγμάτων, ἅτινα ἀναγράφονται ἀνὰ ἓν εἰς τὸν ἐν Χώνικα καὶ εἰς τὸν ἐν Κορωπίῳ Ναὸν τῆς Παναγίας. Ἐκ τοῦ πρώτου ἐξ αὐτῶν¹ πληροφορούμεθα τὸν μῆνα ὅστις ἦτο Μάρτιος, ἐκ δὲ τοῦ δευτέρου² τὸν αὐτὸν μῆνα Μάρτιον καὶ τὴν ἡμέραν, ἣτοι τὴν εἰκοστήν, ἣτις ἦτο ἡ Μεγάλη Τετάρτη.

1. Ζησίου μνημον. ἔργ. ἐνθ' ἀνωτ., σελ. 85.

2. Αὐτόθι, σελ. 86.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ'

ΝΕΑ ΑΝΑΓΝΩΣΙΣ ΕΣΦΑΛΜΕΝΩΣ ΑΝΑΓΝΩΣΘΕΙΣΩΝ
ΕΠΙΓΡΑΦΩΝ ΕΚ ΤΗΣ ΑΙΓΙΝΗΣ

59

† ΑΝΑΚΑΙΝΙΣΘΟΙ Ο ΠΑΝΣΕΠ^{ΤΟ} ΝΑΩΣ
 ΤΟΥ ΔΓΙΟΥ ΚΑΙ ΜΕΓΑΛΟΜΑΡΤΙΡΟΣ
 ΤΟΥ ΘΕΟΔΟΡΟΥ ΒΑΣΗΛΕΦΒΟΝ
 ΤΟΣ ΤΟΥ ΑΝΤ. ΑΝΔΡΙΚΟΥ ΕΝ ΚΩ
 ΘΩ ΧΡΙΣΤΟΥ ΑΘΑΝΑΤΟΝ ΒΑΣΙΛ
 ΖΕΩΝ ΕΝ ΕΤΗΣ ΨϞΚ. ΙΝΒ
 ΙΚΤΙ
 ΨϞΚ

† Ανακαινίσθ^{οι} ὁ πάνσεπτος Να(ῶ)ς | τοῦ ἁγίου καὶ μεγαλομάρτυ^{ρος}
 | τοῦ Θεοδόρου Βασιλέ(φ) βον | τος τοῦ Ἀντ(οκράτορος) Ἄνδρ[^{ον}]ίκου
 ἐν Κ(υρί)φ | Θ(ε)φ Χριστοῦ Ἀθανάτο^ν βασιλ | λέων ἐν ἔτη ,ςψϞ'
 (= 6790=1282) κ(αι) Ἰν^β | ικτι(ῶνος) [. . .] ,ςψϞ'.

¹ Ἡ ἐπιγραφή αὕτη φέρεται ἐπὶ πωρίνου λίθου ἐντετοιχισμένου ἐπὶ τῆς
 Δ. πλευρᾶς τοῦ ἐν Αἰγίνῃ Ναοῦ τοῦ καλουμένου «Ὁμορφῆ Ἐκκλησιᾶ».

² Ἡ περὶ ἧς ὁ λόγος ἐπιγραφή ἐδημοσιεύθη τὸ πρῶτον ὑπὸ τοῦ Καθηγη-
 τοῦ Γ. Σωτηρίου³ μετὰ πολλῶν χασμάτων, εἶτα δὲ ὑπὸ τοῦ Γερμανοῦ Λό-
 κτορος Alfons Schneider⁴ ὡς ἐξῆς:

1. Διετήρησα τὴν ὀρθογραφίαν τῆς ἐν τῇ μεταγραφῇ.

2. Εἰς περισπούδαστον μελέτην τοῦ ὑπὸ τὸν τίτλον «Ἡ Ὁμορφῆ Ἐκκλησία
 Αἰγίνης» (ἐν ΕΕΒΣ, τόμ. Β', σελ. 245, εἰκ. 5), ἣτις ἀποτελεῖ σοβαρὰν συμβολὴν εἰς
 τὴν Βυζαντινὴν Εἰκονογραφίαν καὶ Τέχνην.

3. Ἡ Κτητορικὴ ἐπιγραφή τοῦ Ναοῦ τῆς Ὁμορφῆς Ἐκκλησιᾶς Αἰγίνης
 (ἐν ΕΕΒΣ, τόμ. Γ', σελ. 398).

«Ἀνακαινύσθαι ὁ πάνσεπτος Ναὼς | τοῦ ἁγίου μεγαλομάρτυρος |
 Θεοδώρου Βασιλέβον | τος κυρίου τοῦ Ἀντωνίου ἐν κυρίῳ | Θεῷ
 Χριστῷ πιστοῦ βασιλέως † Ἀθανασίου πα | τριάρχου | ςψζ' |
 | ςψζδ' Ἰνδ. Β' (=1289)¹».

Μελετήσας ταύτην εὔρον ἀνεπαισθήτους μὲν διαφορὰς τινὰς, ὡς πρὸς τὸ ὀρθογραφικὸν μέρος, ὡς ἐμφαίνεται ἐκ τῆς ἀνωτέρω παραθέσεως τῆς ἡμετέρας ἀναγνώσεως ἐν ἀντιβολῇ πρὸς τὴν τοῦ Δόκτορος Schneider, ἱκανὰς δὲ ὡς πρὸς τὸ κείμενον καὶ ἰδίως ὡς πρὸς τὴν χρονολογίαν ταύτης.

Οὕτω ἐν τῷ πρώτῳ στίχῳ τὸ τελικὸν «ς» τοῦ ἐπιθέτου «πάνσεπτος» ἀναγράφεται ἄνωθεν καὶ πλαγίως τοῦ ψηφίου «Π». Ἐν τῷ δευτέρῳ στίχῳ πρὸ τοῦ ἐπιθέτου «μεγαλομάρτυρος» ὑπάρχει ὁ σύνδεσμος «καί». Ἐν τῷ τρίτῳ στίχῳ πρὸ τοῦ ὀνόματος «Θεοδώρου» ὑπάρχει τὸ ἄρθρον «τοῦ» καὶ ἀντὶ «βασιλέβοντος» ἢ «βασιλεύοντος» ἀναγράφεται «βασιλέφβοντος». Ἐν τῷ τετάρτῳ στίχῳ ἀντὶ «κυρίου τοῦ Ἀντωνίου», ἀναγράφεται «τοῦ Αὐτοκράτορος Ἀνδρικού». Ἐν τῷ πέμπτῳ στίχῳ ἀντὶ «Χριστῷ πιστοῦ βασιλέως † Ἀθανασίου πα» ἀναγράφεται «Χριστοῦ ἀθανάτου βασιλ», ἐν δὲ τῷ ἕκτῳ ἀντὶ «τριάρχου», ἀναγράφεται «ἐν ἔτη».

Ἡ σημασία ὅμως τῆς νέας ὑφ' ἡμῶν ἀναγνώσεως ἔγκειται κυρίως εἰς τὴν χρονολογίαν. Προσεκτικὴ παρατήρησις ταύτης σαφῶς δηλοῖ, ὅτι μετὰ τὸ ς δὲν ὑπάρχει Ζ ὡς ὁ Schneider ἀνέγνωσε, παρουσιάσας διαφορὰν ἀπὸ τὴν ὑπὸ τοῦ Γ. Σωτηρίου καθορισθεῖσαν κατὰ ἑπτὰ ἔτη, ἀλλὰ συγκεκριμένος ὁ συνδετικὸς σύνδεσμος «καί», ὁ ὁποῖος μετὰ τῶν ἐπακολουθούντων ψηφίων ἀναγινώσεται «Καὶ Ἰνδικτιῶνος».

Ἡ Β' Ἰνδικτιῶν, ἣν ἀνεῦρεν ὁ Scheinder, προέρχεται ἀναντιλέκτως ἐκ παραδρομῆς τοῦ χαρακτοῦ, ὁ ὁποῖος, ἀντὶ νὰ χαράξῃ Ἰνδικτιῶνος, ἐχάραξε Ἰνβικτιῶνος. Ἄρα καὶ ὁ ἰσχυρισμὸς τοῦ Schneider, καθ' ὃν πρὸς τὴν Ἰνδικτιῶνα αὐτὴν καὶ τὸ ἔτος 1289 συμπίπτει ἡ χρονολογία τῆς πατριαρχίας «τοῦ ἀναγραφομένου Πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως Ἀθανασίου»², δὲν ἔχει ἐν προκειμένῳ θέσιν, δεδομένου ὅτι οὐδαμοῦ ἐν τῇ ἐπιγραφῇ ταύτῃ ἀναγράφεται τὸ ὄνομα «Ἀθανάσιος» ἢ ὁ τίτλος «Πατριάρχης».

Ἄλλως δὲ τὸ ὅτι ἐν τῇ εἰρημένῃ ἐπιγραφῇ δὲν ἀναφέρεται ὄνομα τι Πατριάρχου, τοῦτο δὲν ἀποτελεῖ ἐξαίρεσιν. Πλὴν ὅμως τούτου δὲν πρέπει νὰ λησμονῶμεν, ὅτι τὸ 1282 Πατριάρχης ἦτο ὁ λατινόφωνος Ἰωάννης ΙΑ' ὁ Βέκκος, ὁ ὁποῖος, παρ' ὅτι ἦτο ἀρκούντως εὐπαιδευτος, κατέστη κατὰ τὸν Πατριαρχικὸν Κατάλογον «διαβόητος διὰ τὴν περὶ τὰ δόγματα παλιμβουλίαν»³ καὶ ὡς ἐκ τούτου ἢ ἐκ τῆς ἐπιγραφῆς παράλειψις τοῦ ὀνόματός του

1. Αὕτη ἐδημοσιεύθη πανομοιότυπως ἐκ τοῦ κειμένου τοῦ Schneider καὶ ὑπὸ Γεωργίας Καλικούρη καὶ Σπυρ. Ἀλεξίου εἰς τὸν μνημονευθέντα ὁδηγόν των ἐν σελ. 64.

2. Ἴδε Schneider μνημον. ἔργ. ἐνθ' ἄνωτ.

3. Ὅρα Ζ. Μαθᾶ, Κατάλογος ἱστορικὸς τῶν πρώτων Ἐπισκόπων καὶ τῶν ἐφεξῆς Πατριαρχῶν τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει Ἁγίας καὶ Μεγάλης τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίας, ἔκδοσις Β', ἐν Ἀθήναις 1884, σελ. 85.

καθίσταται εύλογος. Κατὰ ταῦτα ὁ Καθηγητὴς Γ. Σωτηρίου δὲν ἐπλανήθη καθορίσας ὡς ἔτος ἀνιδρύσεως τῆς ἐν Αἰγίνῃ «Ὁμορφῆς Ἐκκλησιᾶς» τὸ 1282 καὶ οὐχὶ τὸ ἔτος 1289, ὡς ὁ Δόκτωρ Schneider ἀνέγνωσεν.

60

† **ΑΝΙΓΕΡΘΙ ΕΚ ΒΑΘΡΩΝ ΚΑΙ ΑΝΑΚΕΝΙΣΤΗ ΘΙΟΣ Κ(ΑΙ) ΠΑΝΣΕΠΤΟΣ ΝΑΟΣ ΤΗΣ ΑΓ**
ΣΜΑΤΑ ΜΟΡΦΟΣΕΩΣ ΤΖ ΚΥΗΜΩΝΙΟΥ ΧΥΚΥ ΠΡΟΣΘΥ ΠΑΝΤΩΚΡΑΤΩΡΟΣ ΔΙΑΣΤΗΝΑΡΟ
ΚΥ ΠΟΘ ΠΚΑΡΑΚΙ ΚΥΤΩ ΠΗΑΗΔΙΜΟΝ ΚΥ ΜΑΚΑΡΙΩΝ ΚΥΤΙΤΟΡΩΝ ΤΗΣ
ΝΗΠΟΤΜΑΜΑΤΗΣ ΕΞΟΔΟΥ ΠΑΝΤ ΕΙΣ ΜΝ Σ Α 1596

† Ἀνιγέροθι ἐκ βάθρων καὶ ἀνακενίστη ὁ θίος κ((αί)) πάνσεπτος Ναὸς τῆς Ἁγίας Μ^αταμορφώσεως τοῦ Κυ(ρίου) ἡμῶν Ἰυ((σοῦ)) Χ((ριστοῦ)) κ((αί)) Σ((ωτηρός)) Θ((εο))ῦ Παντοκράτωρος διὰ συνδρο[μῆς] | κ((αί)) πόθ[ου] Π. Κασταράκι κ((αί)) τῶν ἀηδίμων κ((αί)) μακαρίων κειτόρων τῆς [---] | ριν ποι[εῖ] ὁ παπαντῆς | διὰ ἐξόδου πάντων τούτων | εἰς μνη[μό]συνον | α[ὐτῶν] 1596.

Ἡ ὡς ἀνω ἐπιγραφή εὑρίσκεται κεχαραγμένη ἐπὶ πύρου λίθου (μήκους 0,90, ὕψους 0,16, ὕψ. γραμμ. 0,03), ἐντετοιχισμένου ὑπερθεῖν τῆς θύρας τοῦ ἐν Σαλώνοις Αἰγίνης Ναυδρίου τῆς Μεταμορφώσεως, ὃ οἱ κάτοικοι ἀποκαλοῦσιν «Ἁϊ Σωτήρα»¹.

Αὕτη προέρχεται ἐκ παλαιότερου Ναυδρίου, τὸ ὁποῖον πρὸ ἐβδομηκοντα περίπου ἐτῶν ἀντικατεστάθη ὑπὸ τοῦ νῦν ὑπάρχοντος καὶ ἐξ οὗ πλὴν τῆς ὑπὸ ἐξέτασιν ἐπιγραφῆς διετηρήθη ἢ βόρειος αὐτοῦ πλευρὰ μετὰ τῶν ἐσωτερικῶν τυφλῶν ἀψίδων αὐτῆς καὶ οὐχὶ «ἀρχὴ ἀνυπάρκτου νῦν τόξου», ὡς εἰς σχετικὴν μελέτην του ὁ Καθηγητὴς Κεραμοπούλλος ἀναφέρει².

Τὴν ἐπιγραφὴν ταύτην, λίαν δυσδιάκριτον, ἀνέγνωσε καὶ ἐδημοσίευσε πρῶτος ὁ Καθηγητὴς Κεραμοπούλλος μετὰ χασμάτων εἰς τὸν τελευταῖον στίχον³. Κατόπιν ἐπιμόνου μελέτης ἀναγνώσας ταύτην ἀνεῦρον ἐλαχίστας ὀρθογραφικὰς διαφορὰς εἰς τοὺς δύο πρώτους στίχους⁴, ὡς πρὸς τοὺς ἑτέροισ ὁμως δύο ὑπολοίπους ἔχω νὰ παρατηρήσω τὰ κάτωθι:

α) Ἐν τῷ τρίτῳ στίχῳ ἀντὶ τοῦ «καὶ ἐξόδου Ποθητοῦ», ὡς ἀνέγνωσεν

1. Καὶ τῆς ἐπιγραφῆς ταύτης διετήρησα τὴν ὀρθογραφίαν.
2. Ἁ. Κεραμοπούλλου, Ἐπιγραφή ἀπὸ τοὺς Σάλωνες τῆς Αἰγίνης (ἐν ΒΕΒΣ, τόμ. ΙΑ', σελ. 282).
3. Αὐτόθι.
4. Οὕτω ὁ κ. Καθηγητὴς εἰς μὲν τὸν πρῶτον στίχον ἀνέγνωσεν «ἀνιγέρθη» ἀντὶ τοῦ «ἀνιγέρθη» καὶ «Α» ἀντὶ «Ἁγίας», ἐν δὲ τῷ δευτέρῳ «Μορφώσεως» ἀντὶ «Μεταμορφώσεως».

ὁ Κεραμόπουλλος, ἀναγράφεται «καὶ πόθου Π», ἀντὶ τοῦ «ἀειδίμων» ἀναγράφεται «ἀηδίμων» καὶ ἀντὶ τοῦ «κτητόρω» ἀναγράφεται «κτιτόρων».

β) Ἐν τῷ τετάρτῳ τελευταίῳ στίχῳ ἀντὶ «Μονῆς ταύτης» ἀναγράφεται «νιν ποτὲ Ὑπαπαντῆς», μεθ' ὃ ἐπακολουθοῦσιν αἱ μὴ ὑπὸ τοῦ Κεραμοπούλλου ἀναφερόμεναι λέξεις «διὰ ἐξόδου πάντων τούτων εἰς μνημόσυνον αὐτῶν» καὶ ἔπεται ἡ χρονολογία οὐχὶ 1645, ὡς ὁ εἰρημένος ἐρευνητὴς ἀνέγνωσεν, ἀλλὰ 1596.

Ἐκ τῆς νέας ταύτης ἀναγνώσεως ἡ ἐπιγραφὴ συμπληροῦται πλήρως, προσδιορίζεται ἀκριβῶς ἡ χρονολογία τῆς διασωθείσης βορείου πλευρᾶς τοῦ παλαιότερου Ναοῦ καὶ διαπιστοῦται, ὅτι ὁ ἀνεγερθεὶς τὸ 1596 Ναὸς τῆς Μεταμορφώσεως ἀντικατέστησεν ἔτι παλαιότερον, ὁ ὁποῖος ἐτιμᾶτο ἐπ' ὀνόματι τῆς Ὑπαπαντῆς. Λείψανα διαφόρων ἀρχιτεκτονικῶν μελῶν διεσκορπισμένα περὶ τοῦ νῦν Ναυδρίου, ὡς τεμάχιά τινα ἐθρασυμένων ἀρχαίων ἀγγείων, καθιστῶσι λίαν πιθανὴν τὴν γνώμην, ὅτι οἱ τρεῖς οὗτοι Ναοὶ ἀνιδρύθησαν ἐπὶ τῶν ἐρειπίων ἄλλου ἀρχαιότερου καὶ οὐδόλως ἀπίθανον ἐπὶ ἐθνικοῦ Ναοῦ. Μικρᾶς ἐκτάσεως δοκιμαστικὴ ἔρευνα πιστεύομεν ὅτι θὰ ἐπληθύνει τὴν γνώμην μας ταύτην.

Μ Ε Ρ Ο Σ Τ Ρ Ι Τ Ο Ν

ΕΠΙΓΡΑΦΑΙ ΚΑΙ ΧΑΡΑΓΜΑΤΑ ΕΞ ΕΛΑΣΣΟΝΟΣ,
ΚΑΣΤΟΡΙΑΣ ΚΑΙ ΦΛΩΡΙΝΗΣ

Κ Ε Φ Α Λ Α Ι Ο Ν Α'

ΕΠΙΓΡΑΦΑΙ ΚΑΙ ΧΑΡΑΓΜΑΤΑ ΕΞ ΕΛΑΣΣΟΝΟΣ
ΚΑΙ ΚΑΣΤΟΡΙΑΣ

61

[Ο'] Ἐργίου πῆρε τὴν Ἁγί((αν)) πόλιν, ,ςψνβ'
(= 6752=1244).

Εὑρίσκεται ἐν τῷ Καθολικῷ τῆς ἐν Ἐλασσόνι Μονῆς τῆς Ὀλυμπιω-
τίσεως, ἐπὶ τῆς Δ. ἐσωτερικῆς πλευρᾶς τοῦ τοίχου τοῦ διαχωρίζοντος
τὸ μεσαῖον κλίτος ἀπὸ τοῦ ἀριστεροῦ καὶ ἐπὶ τῆς τοιχογραφίας τοῦ
Ἁγίου Γεωργίου.

Ἐν τῷ ἱστορικῷ τούτῳ χαράγματι ἀναφέρεται ὁ Αἰγύπτιος Σουλτάνος
Ἐργίουπ, ὁ ὁποῖος τῷ 1244 ἐγένετο Κύριος τῆς Ἱερουσαλήμ¹. Τοῦτο βεβαίω-
καὶ ἡ ἐπιτασσομένη χρονολογία ,ςψνβ', ἥτοι 6752 ἀπὸ θεμελιώσεως κόσμου
καὶ 1244 ἀπὸ Χριστοῦ γεννήσεως, ἥτις συμπίπτει ἀπολύτως πρὸς τὴν ὑπὸ
τοῦ εἰρημένου Σουλτάνου κατάληψιν τῆς Ἱερουσαλήμ², τῆς ἄλλως καλου-
μένης Ἁγίας Πόλεως³.

Ἐκ τοῦ εἰρημένου χαράγματος προκύπτει, ὅτι τοῦλάχιστον ἡ ἐφ' ἧς ἡ

1. Ὅρα Β. *Στεφανίδου* μνημον. ἔργ., σελ. 351.
2. Αὐτόθι.
3. Ἴδὲ *Γ. Κωνσταντίνου*, Λεξικὸν τῶν Ἁγίων Γραφῶν (Ἱστορικόν, Ἐθνο-
λογικόν, Ἀρχαιολογικόν, Θεολογικόν κτλ.), ἐν Ἀθήναις 1888, σελ. 447 κέ.
Ὅρα καὶ *Σ. Ἐδσπρατιάδου*, Λεξικὸν τῆς Καινῆς Διαθήκης, ἐν Ἀλεξανδρείᾳ 1910,
σελ. 371 κέ.

ἐνθύμησις τοιχογραφία τοῦ προμνησθέντος Καθολικοῦ δὲν εἶναι ἔργον τοῦ ΙΔ' αἰῶνος, ὡς αἱ λοιπαὶ θεωροῦνται¹, ἀλλὰ τοῦ ΙΓ'.

62

Ἐλάλησεν λόγον ὁ Γρηγόριος τοῦ Πάπικου Παλαμᾶς.

Εὐρίσκεται ἐπὶ τῆς τοιχογραφίας τοῦ Ἁγίου Βικεντίου εἰς τὸ αὐτὸ Καθολικόν².

Τὸ χάραγμα τοῦτο ἀναφέρεται εἰς τὸν Μητροπολίτην Θεσσαλονίκης Γρηγόριον τὸν Παλαμᾶν ὃν, ὡς γνωστόν, ἡ ἐν Κωνσταντινουπόλει Σύνοδος τοῦ 1368 κατέταξεν εἰς τοὺς Ἁγίους³. Ἄρα εἶναι τῶν ἀρχῶν τοῦ ΙΔ' αἰῶνος. Ἄν ὁ Γρηγόριος Παλαμᾶς ἐπιτοπίως ἐξεφώνησε λόγον, ἢ ἐὰν τὸ ὑπὸ ἐξέτασιν χάραγμα ἀναφέρεται εἰς τινὰ λόγον τούτου, ἀτυχῶς δὲν σημειοῦται.

Ἡ ἔλλειψις δὲ τίτλου καὶ Σταυροῦ, συνήθους δηλωτικῆς σημείου Ἱερωσύνης, μοὶ παρέχει τὴν ὑπόνοιαν, ὅτι ὁ μνημονευθεὶς Ἁγιος ἐξεφώνησε τὸν ἀναφερόμενον λόγον πρὸ τῆς Ἀρχιερωσύνης του. Πάντως ἐκ μελέτης τῶν πηγῶν οὐδαμοῦ συνάγεται, ὅτι ὁ ἐπιφανὴς κληρικὸς ὁμίλησέ ποτε εἰς τὸ Καθολικὸν τῆς ἐν Ἐλασσόνι Μονῆς τῆς Ὀλυμπιωτίσης.

63

Ἰ(ησοῦ) Χ(ριστῆ) πλεόντων λιμῆν.

Εὑρεται ἐπὶ τῆς αὐτῆς τοιχογραφίας τοῦ αὐτοῦ Καθολικοῦ.

Τὸ χάραγμα τοῦτο ἐνθυμίζει ἐπιγραφὴν εἰς τύμπανον ἀρκοσολίου κατακόμβης τῆς νήσου Μήλου⁴.

1. Πρβλ. **Γ. Σωτηρίου**, Βυζαντινὰ μνημεῖα Θεσσαλίας ΙΓ' καὶ ΙΔ' αἰῶνος. Ἡ Μονὴ τῆς Ὀλυμπιωτίσης Ἐλασσόνος (ἐν ΕΕΒΣ, τόμ. Δ', σελ. 324).

2. Ἐπὶ τῆς Ν. πλευρᾶς τοῦ τοίχου χωρίζοντος τὸ μεσαῖον κλίτος τοῦ Καθολικοῦ ἐκ τοῦ ἀριστεροῦ.

3. Ὅρα **Ν. Βέη**, Τὸ ἔτος τῆς τελευτῆς τοῦ Γρηγορίου Παλαμᾶ, ἐν «Ἀθηνᾶ» 16, 1904, 638. **Τοῦ ἰδίου**, Νέαι μαρτυρίαι περὶ τοῦ ἔτους τελευτῆς Γρηγορίου τοῦ Παλαμᾶ, αὐτόθι 18, 1906, 39 κέ. Πρβλ. **Β. Στεφανίδου** μνημ. ἔργ., σελ. 397.

4. Ὅρα **Γ. Σωτηρίου**, Χριστιανικὴ καὶ Βυζαντινὴ Ἀρχαιολογία, τόμ. Α', Ἀθῆναι 1942, σελ. 57 ὑπόσημ., ἐπιγραφὴ 3η.

64

Εἰμὶ φύλαξ σοῦ | καὶ γραφῶν εἰμι | φύλαξ.

Εἶναι κεχαραγμένον ἐπὶ τῆς αὐτῆς τοιχογραφίας τοῦ αὐτοῦ Ναοῦ.

Τὸ χάραγμα τοῦτο προέρχεται ἐξ ἀντιγραφῆς σφραγίδος μολυβδοβούλου, ἐν ἧ παρίσταται λαλοῦσα ἡ Θεοτόκος¹.

65

*Τίς διηγήσεται κόρη τὰ σὰ θανμάσια | <δν> γὰρ οὐ σθένουσι
βλέπειν τῶν ἀγγέλων αἱ τάξεις.*

¹ Ἡ ἐπιγραφή αὕτη ἀναγράφεται ἐπὶ λευκοῦ ἀποκεκρουμένου μαρμάρου (διασφῶμεναι διαστάσεις 0,24×0,67, ὕψος γραμμ. 0,03-0,09) ἀποκειμένου Ν. τοῦ Καθολικοῦ τῆς αὐτῆς Μονῆς.

Τὸ περιεχόμενον ταύτης ἀποτελεῖ ἀρχὴν στιχηροῦ² ἐκ τοῦ «ποιήματος Ἰωάννου τοῦ Δαμασκηνοῦ», ὅπερ, ὡς γνωστόν, περιέχεται ἐν τῷ ὑπὸ τῆς Μονῆς τῆς Κρυπτοφόρου ἐκδοθέντι ἐν ἔτει ,αψηλ' (= 1738) «Παρακλητικῷ»³.

1. Ἴδὲ Σ. *Αάμπρον*, Μικταὶ Σελίδες, ἐν Ἀθήναις 1905, σελ. 341, ἐνθα συναφῆ παραδείγματα.

2. Βλ. καὶ στιχηρὰ προσόμοια καὶ ἀπόστιχα Ἀκαθίστου καὶ Ἀκάθιστον.

3. Ὁρα *Π. Τρεμπέλα*, Ἐκλογή Ἑλληνικῆς Ὁρθοδόξου Ὑμνογραφίας, Ἀθῆναι 1949, ἔκδοσις Ἀποστολικῆς Διακονίας (Ἀριθ. 20), σελ. 5 κέ.

ΚΑΓΗΗΗΛΑΟΙΖΟΜΩΘΕΥΗΤΕΡ
 ΤΙΣΗΕΤΛΟΙΑΣΤΩΦΟΕΥΕΔΤΗ

Πύλας ἡμῶν ἀνοιξον ὦ Θεοῦ Μητέρα | τῆς μετανοίας
 τοῦ φωτός οὕσα πύλη.

Ἀναγράφεται ἐπὶ προεξέχοντος γείσου (προμετωπίδος) ἀποκεκρουμένης ἀρχαίας τετραγώνου μαρμαρίνης βάσεως (0,47×0,35, παχ. 0,20, ὕψ. γραμμ. 0,02), ἐφ' ἧς ποτε ἐγομφοῦτο ἀγαλμάτιον. Ἡ βάση κεῖται νῦν εἰς ἀπόστασιν δέκα πέντε μέτρων ἀπὸ τῆς Δ. πλευρᾶς τοῦ αὐτοῦ Καθολικοῦ.

Ἡ ἔμμετρος αὕτη ἐπιγραφή ἀπαντᾷ καὶ εἰς ἑτέραν, ἀναγεγραμμένην ἐπὶ πορολίθου τοῦ δυτικοῦ ποδαρικοῦ τῆς βορείου πλευρᾶς τοῦ Καθολικοῦ τῆς ἐν Ἐρτη Μονῆς «Κάτω Παναγίας»¹.

ΦΑΕΤΙΧΜΩΦΟΕΙΟΝ:Φ:ΤΑΡΧ:Φ:Τ:
 ΑΛΠΟΕΤΟΕΕΖΕΡΓΚΗΠΕΡΜΕΡΚΟΝ
 ΟΙΚΕΥΣΗΛΝΘΟΝΤΗΦΗΛΟΖΕΙΝΚΟΤΑΚΗΠΟΝΕ
 ΑΝΙΔΡΥΓΑΕΕΚΒΑΘΥΑΕΚΟΜΑΤΑ
 Ν ΤΥΣΟΝΗ

1. Ὅρα Ἄ. Ὁρλάνδου, Ἡ Μονὴ τῆς Κάτω Παναγίας, ἐν ΑΒΜΕ, τόμ. Β', σελ. 86, εἰκ. 19.

Φάε τῆ ψυχῇ μου φῶς Θεῖον. Φ((ῶς)) γὰρ Χ((ριστοῦ)) φ((αίνει)) π((ασιν)). | Ἀπόθετος ἐξ ἔργων μερμέρων | οἰκεὺς ἤλυθον τῆ φιλοξείνου ταύτη Μονῆ | ἀνιδρύσας ἐκ βάθρου γῆς δώματα [+6 ---] | [-ε ν μη ν ι] [---] τοῦ ςΔονη' (= 6958 = 1450) [+-----].

Ἀναγράφεται ἐπὶ λευκοῦ μαρμάρου (0,42×1,10, πάχους 0,20-0,25, ὕψ. γραμμ. 0,10-0,12) πολλαχοῦ ἠκρωτηριασμένου, τῆς ἐπιφανείας του οὐσης ἀπολελεπισμένης. Τοῦτο κεῖται εἰς ὀλίγων μέτρων ἀπόστασιν ἀπὸ τῆς ἐξωτερικῆς ΝΑ. γωνίας τοῦ αὐτοῦ Καθολικοῦ¹.

Ἐν τῆ πρωτοτύπῳ ταύτῃ ἐπιγραφῇ συναντῶμεν ἀρκετὰς Ὀμηρικὰς λέξεις.

Φάε = ἐφώτισεν. Ἐκ τοῦ φαίνω, **Φάν**, ἣτις γίνεται κατ' ἐπέκτασιν ἐκ τῆς «ΦΑ» καὶ «ΦΑΙ»², ἐξ ἧς σχηματίζεται τὸ καὶ ἐν τῆ ἡμετέρῳ ἐπιγραφῇ τρίτον ἐνικὸν **φάε** μὲ σημασίαν ἀορίστου.

Φῶς Θεῖον, παράλληλα: φῶς Χριστοῦ, φῶς ἐν Κυρίῳ³, κἄ. **ΦΧΦΠ** (= **Φῶς Χριστοῦ Φαίνει Πᾶσιν**). Ταῦτα, ὡς γνωστόν, εἶναι μονογράμματα τοῦ μοναχικοῦ σχήματος⁴. Ὁ δὲ μεταξὺ τῶν δύο πρώτων ἀρχικῶν γραμμάτων τοῦ προμνησθέντος μονογράμματος σύνδεσμος **γὰρ** παρενεβλήθη πρὸς ἐπεξήγησιν τοῦ φωτισμοῦ τῆς ψυχῆς τοῦ χαράξαντος τὴν ἐπιγραφὴν ἢ τοῦ δόντος ἐντολὴν τῆς ἀναγραφῆς τῆς.

Ἀπόθετος = ἀποτρόπαιος, ἀπερομιμένος, εὐτελής. Ἡ λέξις εἶναι δόκιμος ἀπαντῶσα καὶ εἰς τοὺς θύραθεν συγγραφεῖς⁵.

Ἐξ ἔργων μερμέρων. Μέμερος εἶναι ὁ φροντίδας ἐμποιῶν, ὁ πολὺ φροντις, ὁ πολυμέριμος, πολυάσχολος, ἐπὶ δὲ πραγμάτων, ἐπίπυρος, πολυμοχθος, κοπιαστικός, δύσκολος. Ὅθεν **μέμερα ἔργα** = κοπιώδη, πολυμοχθα ἔργα⁶. Ὅμως ἂν λάβωμεν ὑπ' ὄψιν, ὅτι ὁ πληθυντικός **μέμερα ἔργα** ἢ ἀπλῶς **μέμερα** κυριολεκτεῖται ἐπὶ πολεμικῶν ἔργων⁷, δέον νὰ εἰκάζωμεν, ὅτι ὁ περὶ οὗ ὁ λόγος δωρητῆς θὰ ἦτο στρατιωτικός.

Οἰκεὺς = ὁ οἰκεῖος, ὁ ἀνήκων εἰς τὸν οἶκον, ἀλλὰ κατ' εὐφημισμὸν

1. Κατὰ τὴν πρὸ τετραετίας μετάβασίν μας εἰς τὴν προμνησθεῖσαν Μονήν, ὅτε ἀνεύρομεν καὶ τὴν ὑπὸ ἐξέτασιν ἐπιγραφὴν, θερμῶς συνεστήσαμεν τῷ Μονάζοντι ἐν Ὀλυμπιώτισσῃ Ἀρχιμανδρίτῃ κ. Καλλινίκῳ νὰ ἐπιμεληθῆ τῆς μεταφορᾶς ταύτης, εἴτε ἐντὸς τοῦ Καθολικοῦ εἴτε ἐντὸς κελλίου τινός, καὶ ἐλάβομεν ῥητὴν διαβεβαίωσιν περὶ τῆς ἀσφαλείας ταύτης.

2. Πρβλ. **Κρονοίου**, Λεξικὸν Ὀμηρικόν, ἐπεκταθὲν καὶ διορθωθὲν ὑπὸ Σ. Σέιτλερ, διασκευασθὲν δὲ ἐκ τῆς ἕκτης Γερμανικῆς ἐκδόσεως ὑπὸ Ι. Πανταζίδου, ἐκδοσις ὀγδόη Α. Κωνσταντινίδου, ἐν Ἀθήναις 1892, σελ. 659-660.

3. Ἐφεσ. 5, 8.

4. Σχετικὴν βιβλιογραφίαν ἰδὲ εἰς **Μ. Γκητάκου**, Συμβολὴ εἰς τὴν μελέτην καὶ ἐρμηνείαν τῶν Ἀκιδογραφημάτων, ἐν Ἀθήναις 1956, σελ. 6 ὑποσ. 2.

5. Πρβλ. μνημον. Ὀμηρ. Λεξικόν ἐνθ' ἀνωτ., σελ. 84.

6. Ὅρα μνημον. Ὀμηρ. Λεξικόν, σελ. 417.

7. Ἰλιάς Θ 453, Κ 289, Κ 48, Λ 502, Φ 217.

καὶ μὲ οἶαν σημασίαν ἀπαντᾶ ἐν τῇ ἐξεταζομένη ἐπιγραφῇ, οἰκέτης. Ὁπίθετον ἀπαντῶν καὶ παρ' Ὀμήρω¹, ἡ δὲ γραφὴ οἰκέτης ἀντὶ τοῦ ἰκέτης εὐρηται συχνάκις εἰς Βυζαντινὰς ἐπιγραφὰς².

Ἡλυθον = ποιητικὸς ἀόριστος τοῦ ἔρχομαι.

Φιλοξείνω = Ὀμηρικὸν ἐπίθετον³. **Φιλόξεινος** ἐκ τοῦ φιλῶ καὶ ξένος = (Ἴων. καὶ πολ.) ὁ ἀγαπῶν τοὺς ξένους, ὁ εὐχαριστούμενος νὰ ὑποδέχεται καὶ ξενίζη αὐτούς⁴. **Φιλόξεινος**. Ἀττικῶς: **φιλόξενος**.

Βάθρου γῆς, συνήθης ἔκφρασις ἐν ἰδρυτικαῖς ἐπιγραφαῖς καὶ ἐξ ἴσου συνήθης εἰς ἐπιγραφὰς ἀνακαινίσεων, ἦν πολλαχού ἐν τοῖς ἀνωτέρω συνητήσαμεν, ἔχουσα τὴν σημασίαν τοῦ «ἐκ θεμελίων», ἂν καὶ ἐν τῇ πραγματικότητι ἀπαντᾶ καὶ εἰς ἀπλᾶς τινὰς καὶ ἄνευ σημασίας ἐπισκευὰς.

Δώματα = πληθυντικὸς τοῦ δῶμα = οἰκία, κατοικία. Λέξις δόκιμος διασφωζομένη μέχρι τοῦ νῦν ἐν τῇ καθομιλουμένη μετὰ τὴν σημασίαν τῆς ἐπιπέδου καὶ ὀριζοντίου στέγης τῶν οἰκιῶν (terrasse). Εἰς τοὺς θύραθεν **δωμάτιον** = αἴθουσα ἢ καὶ μέγαρον⁵. Ἐνταῦθα **δῶματα** προφανῶς μετὰ τὴν σημασίαν τῶν κελλῶν, κελλίων.

Ἐκ τῆς ἐρμηνεύσεως τῆς ἡμετέρας ἐπιγραφῆς προκύπτει, ὅτι ἄγνωστος ἡμῖν τῷ 1450 φιλοξενηθεὶς ἐν τῇ Μονῇ Ὀλυμπιωτίσσης ἢ καὶ τὸ πιθανώτερον μονάσας ἐν αὐτῇ ἀνήγειρεν ἰδίαις δαπάναις μοναστηριακά τινα συγκροτήματα (κτίσματα).

Ἡ ἀρχὴ τοῦ πέμπτου καὶ τελευταίου στίχου εἶναι ἀπεξεσμένη, ἀλλ' εἰς τὸ τέλος τούτου εὐκρινῶς διακρίνεται τὸ ἔτος ἀπὸ θεμελιώσεως κόσμου ,ς'δ'νη', ἧτοι ἀπὸ Χριστοῦ γεννήσεως 1450.

68

Ὁ ἔ[ξ]α[ρχο]ς[ς] τοῦ [[Π]]α(τ)ρ(ιάρ)ου Κ((ωνσταντινουπόλε))ως
Ν((έας)) Ρώμης [καὶ Οἰκ]ου[μ]ε[ν]ικοῦ Π((ατριάρ)ου) [Ἀγκύρας]
Χριστόφορος [-----].

1. Ἰδὲ μνημον. Ὀμηρ. Λεξ., σελ. 457.

2. Οὗτω ἐπὶ παραδείγματι εἰς κτητορικὴν ἐπιγραφὴν τῶν Ἁγίων Θεοδώρων Ἀθηνῶν (Π. Ξυγγόπουλος, ἐν ΕΜΜΕ, τεῦχ. Β', σελ. 73). Εἰς κτητορικὴν ἐπ' ἴσης ἐπιγραφὴν τοῦ ἐν Ἄνδρῳ Ταξιάρχου τῆς Μεσαριᾶς (Ἰ.Α. Ὀρλάνδος, ἐν ΑΒΜΕ, τόμ. Η' (1955-56), τεῦχ. Α', σελ. 31) κἀ.

3. Ὀδύσσεια ζ 121, θ 576, ν 202.

4. Περβλ. μνημον. Ὀμηρ. Λεξικ., σελ. 670.

5. Αὐτόθι, σελ. 176.

Ἐχαράχθη εἰς τὸν ἐν Καστοριά Ναὸν τοῦ Ἁγίου Στεφάνου ἐπὶ ὁμωνύμου τοιχογραφίας ἱστορηθείσης εἰς τὸ νότιον ἄκρον τοῦ γυναικωνίτου, ὅπερ ἔχει διαμορφωθῆ εἰς παρεκκλήσιον ὀνομαζόμενον ὑπὸ τῶν Καστοριέων «ἀσκηταριὸν» καὶ χωριζόμενον ἀπὸ τοῦ ὑπολοίπου ὑπερῶου διὰ χαμηλοῦ ἐγκαρσίου τοίχου¹.

Τὸ ὑπὸ ἐξέτασιν χάραγμα εἶναι τοῦ ΙΓ' αἰῶνος, ὃ δὲ μὴ ἐν αὐτῷ ἀναφερόμενος Πατριάρχης εἶναι ἀναμφιβόλως ὁ Γερμανὸς Β', ὃ ὁποῖος συνοδικῇ ἀποφάσει (6 Μαρτίου 1232) ἔστειλεν εἰς Ἡπειρον τὸν Μητροπολίτην Ἀγκύρας Χριστόφορον, ἵνα ἐξ ὀνόματος αὐτοῦ διοικῆ τὴν Ἐκκλησίαν ἐκείνην (1232 - 1235)².

Τίς ὁ χαράξας τὰ ἀνωτέρω καὶ ὑπὸ ποίας περιστάσεις ὁ Ἐπίσκοπος Ἀγκύρας εὐρέθη εἰς Καστορίαν, δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ἐξακριβωθῆ, ἀποτριβέντος τοῦ ὑπολοίπου μέρους τοῦ χαράγματος. Πάντως, ὅτι τοῦτο ἀναφέρεται εἰς τὸν προαναφερθέντα Ἐπίσκοπον, οὐδεμία ἀμφιβολία. Ἡ προτασσομένη τοῦ ὀνόματος «Χριστόφορος» ἄγκυρα ἀναντιλέκτως εἶναι δηλωτικὴ τῆς Ἐπισκοπῆς τοῦ Χριστοφόρου. Ἀλλὰ καὶ τὸ ὅτι ἐν αὐτῷ ὁ Πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως ἀναφέρεται μετὰ τῶν τίτλων «Ἀρχιεπίσκοπος Κωνσταντινουπόλεως Νέας Ρώμης καὶ Οἰκουμενικὸς Πατριάρχης», οἷς ἔφερον, ὅτε διέτριβεν ἐν Νικαίᾳ τῆς Βιθυνίας λόγῳ τῶν σταυροφοριῶν³, ἀποτελεῖ ἐτέραν ἀπόδειξιν ὅτι τὸ χάραγμα δέον νὰ ἀναχθῆ εἰς τὸν ΙΓ' αἰῶνα.

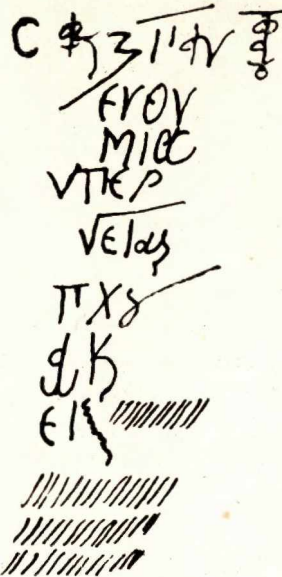
Τὸ ἐξετασθὲν χάραγμα ἐνέχει σπουδαιότητα καὶ διὰ τὴν χρονολόγησιν τῶν τοιχογραφιῶν τοῦ ὑπερῶου τοῦ Ναοῦ τοῦ Ἁγίου Στεφάνου, αἱ ὁποῖαι ἀποδεικνύεται, ὅτι δὲν εἶναι τοῦ ΙΔ' αἰῶνος, ὡς ὑπεστηρίχθη μέχρι τοῦδε⁴, ἀλλὰ κατὰ πολὺ νεώτεροι τοῦ 1235.

1. Ὑψους 1,98 καὶ πλάτους 0,40.

2. Ἰδὲ Β. Στεφανίδου μνημ. ἔργ., σελ. 408.

3. Αὐτόθι, σελ. 407.

4. Ὅρα Ἀν. Ὀρλάνδου, Τὰ Βυζαντινὰ Μνημεῖα τῆς Καστοριάς (ἐν ΑΒΜΕ, τόμ. Δ', 1938), ἰδὲ αὐτόθι, σελ. 124.

[---] | Σκ((ε))υ((ο))φύλαξ Παν((αγίου)) Τάφου | Εὐθύ | μιος |
 ὑπὲρ | ὑγείας | Π((ατριάρχ))χου | Ἰωακ | εἰ[μ] εἰς [---] |
 [---] | [---] | [---] .

Εὐρίσκεται κεχαραγμένον στηληδὸν εἰς τὸν ἐν Καστοριά Ναὸν τοῦ Τα-
 ξιάρχου¹, ἐπὶ τῆς Δ. πλευρᾶς τοῦ κυρίως Ναοῦ² καὶ ἐπὶ παλαιότερου
 στρώματος τῶν νῦν τοιχογραφιῶν του.

Τὸ χάραγμα τοῦτο εἶναι τοῦ ΙΘ' αἰῶνος. Εἰς τὴν σκέψιν ταύτην ἀγό-
 μεθα ἐκ τῆς σημειουμένης ἐν αὐτῷ πληροφορίας, ὅτι ὁ ἀναφερόμενος
 σκευοφύλαξ τοῦ Παναγίου Τάφου Εὐθύμιος εἶχε τὴν ιδιότητα ταύτην, ὅτε
 Πατριάρχης ἦτο ὁ ἀείμνηστος Ἰωακείμ ὁ Γ'.

Εἰς τὴν ἐρμηνεῖαν αὐτὴν μεγάλως βοηθοῦμεθα ἐκ χαζρανίου φέροντος
 τὴν ἐπιγραφὴν: «Τῷ Οἰκουμηνικῷ Πατριάρχῃ Ἰωακείμ Γ' ὁ Σκευοφύλαξ
 τοῦ Παναγίου Τάφου Εὐθύμιος»³. Ἀτυχῶς οὔτε ἡ ἀρχὴ οὔτε τὸ τέλος τοῦ
 ἔξετασθέντος χαράγματος διασώζεται. Πάντως ἀμφοτέραι αἱ μνημονευθεῖ-
 σαι ἐπιγραφαὶ δεικνύουν τὸν σεβασμὸν καὶ τὴν ἀγάπην, ἣν ὁ Σκευοφύλαξ
 Εὐθύμιος ἔτρεφε πρὸς τὸ πρόσωπον τοῦ Πατριάρχου Ἰωακείμ τοῦ Γ'.

1. Ἐναντι τῆς Κουμπελίδικης.

2. Δεξιᾷ τῷ εἰσερχομένῳ.

3. Ὅρα Γ. Σωτηρίου, Κειμήλια τοῦ Οἰκουμηνικοῦ Πατριαρχείου, ἐν Ἀθή-
 ναις 1938, σελ. 55 καὶ Πιν. 40 (Θ).

0,20. Ταύτην ἀνεῦρον ἐπὶ τοῦ γυναικωνίου τοῦ αὐτοῦ Ναοῦ, ἐρριμμένην κάτωθεν σωροῦ παλαιῶν κανδηλίων, ἀλύσεων καὶ ποικίλων τεμαχίων διαφόρων μετάλλων¹.

Ὁ περιβάλλον αὐτὴν δακτύλιος, ὅστις φθάνει μέχρι τοῦ χείλους τῆς, εἶναι μὲν λελειασμένος, ὡς ἡ ὅλη λεκάνη ἐσωτερικῶς καὶ ἐξωτερικῶς, ἀλλ' ἀδρότερόν πως ἐκείνης. Νῦν εἰς πολλὰ σημεῖα εἶναι ἀποκεκρουμένος ὡς καὶ μικρὰ τμήματα τοῦ χείλους αὐτῆς, ἡ δ' ἐν αὐτῷ κεφαλαίοις γραμμασι γεγραμμένη ἐπιγραφὴ² μόλις διακρίνεται ἐκ τοῦ ἐπ' αὐτῆς ἐπικαθημένου παχέος στρώματος κόνεως καὶ τῆς μεγάλης φθορᾶς.

Ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὰ ἐν αὐτῇ γράμματα Α. Γ. καὶ Λ., ἂν δὲν εἶναι ταῦτα ἀρχικὰ ψηφία ἐπωνύμου, δυνάμεθα μετ' ἐπιφυλάξεως νὰ εἴπωμεν, ὅτι ἀποτελοῦν ἔνδειξιν χρονολογίας (ΑΤΛ=1330), ἥτις, ὡς γνωστόν, ἀπὸ τοῦ ΙΕ' αἰῶνος ἐδηλοῦτο οὐχὶ δι' ἀραβικῶν ἀριθμῶν, ἀλλὰ διὰ γραμμάτων τῆς ἀλφαβήτου³.

72

² Ἀναστάσιος Μποριλοβίκης | [-----].

Ἡ κολοβὴ αὕτη ἐπιγραφὴ εἶναι κεχαραγμένη ἐπὶ μαρμαρίνου λίθου, ἐντετοιχισμένου πλησίον παραθύρου τῆς Ν. ἐσωτερικῆς πλευρᾶς τοῦ πρώτου ὀρόφου τοῦ Νάρθηκος τοῦ αὐτοῦ Ναοῦ. Ὁ δεῦτερος ταύτης στίχος εἶναι ἀπεξεσμένος.

Τὸ ἐν τῇ ἐπιγραφῇ ἀναφερόμενον ὄνομα φέρει ὁ περὶ τὰ μέσα τοῦ ΙΔ' αἰῶνος δρᾶσας γενναῖος στρατηγὸς Κασσιτζός⁴, καὶ ἐν τῇ Καστορίᾳ, ὁ τὸν Ναὸν τοῦ Ἁγίου Νικολάου⁵ ἀνιδρύσας «μάγιστρος» Νικηφόρος Κασσιτζής, ὡς πληροφοροῦμεθα ἐξ ἐτέρας ἐπιγραφῆς κειμένης ὑπεράνω τῆς θύρας τοῦ Νάρθηκος τοῦ προαναφερθέντος Ναοῦ⁶.

1. Ἐτέραν τοιαύτην, ἀλλὰ διαφορετικοῦ σχήματος, ἀνεπίγραφον καὶ μετὰ μαρμαρίνου καλύμματος, ἀνεῦρον ἐν τῷ Ἱερῷ τοῦ αὐτοῦ Ναοῦ.

2. Τὸ ὕψος τῶν καλλιγραφικῶς πως γεγραμμένων γραμμάτων κυμαίνεται ἀπὸ 0,1-0,9.

3. Ὅρα Α. Σιγάλα, Ἱστορία τῆς Ἑλληνικῆς Γραφῆς, Θεσσαλονίκη 1934, σελ. 312-313. Ἴδὲ καὶ Ε. Θόμπωνος μνημον. ἔργ., σελ. 191.

4. Περὶ τῆς παραγωγῆς τοῦ ὀνόματος τούτου ἰδὲ jirecek, Geschichte der Serben Gotha 1911. Τ. 1,405 σημ. 1, περὶ δὲ τῆς Βυζαντινῆς αὐτοῦ ὑποκοριστικῆς καταλήξεως ὄρα Ἄν. Ὁρλάνδον, ἐν ΑΒΜΕ, τόμ. Δ', τευχ. Β', σελ. 146.

5. Πρόκειται περὶ μικρᾶς μονοκλίτου, ξυλοστέγου βασιλικῆς μετὰ Νάρθηκος, κειμένης πλησίον τοῦ ἀνατολικοῦ τέρατος τῆς κεντρικῆς ἀρτηρίας τῆς Καστορίας.

6. Ἄν. Ὁρλάνδον μνημον. ἔργ. ἐνθ' ἀνωτ., σελ. 145.

Νεροποντιβάσταξε τρεις μήνες τον Δεκέμβριον 1504 εις το χωριόν

[----] | Νερούποντι βάσταξε τριῶν μῆσεσ } τὸν δεκέ[μ]βρι
1504 [ἢ 7] καὶ τὸ φοβ[ερότερον] [6-7] |
[----].

Ἡ ἐπιγραφή αὕτη¹ εἶναι γεγραμμένη ἐπὶ ἀποκεκρουμένου νῦν Παρίου μαρμάρου (διασφζόμεναι διαστάσεις 0,41×0,12, ὕψ. γραμμ. 0,01 - 0,03) ἐντετοιχισμένου ἐκ τῶν κάτω πρὸς τὰ ἄνω ἐπὶ τῆς Ν. πλευρᾶς τοῦ Νάρθηκος τοῦ αὐτοῦ Ναοῦ.

Ἄτυχῶς ἡ συνέχεια τῆς ὑπὸ ἐξέτασιν ἐπιγραφῆς ἐλλείπει λόγῳ ἀκρωτηριασμοῦ τοῦ μαρμάρου, ἐφ' οὗ ἀναγράφεται αὕτη, καὶ τῆς μεταγενεστέρως ἀποξέσεως τοῦ τέλους τοῦ διασωθέντος στίχου αὐτῆς.

Νεροποντί, ἀντὶ τοῦ ὀρθοῦ «νεροποντή» = ραγδαία βροχὴ μετὰ θυέλλης. Βάσταξε, ἀντὶ τοῦ διήρκεσεν.

Ἡ ἐν λόγῳ ἐπιγραφή, ὁμοία πρὸς τὰς ἐν τοῖς χαράγμασιν ἀπαντώσας «ἐνθυμήσεις», προφανῶς ἀνεγράφη εἰς μνήμην τῆς σωτηρίας ἐκ τοῦ πλήξαντος τὸ χωριὸν καὶ τοὺς κατοίκους αὐτοῦ φυσικοῦ κακοῦ, ὅπερ ἐπισυνέβη τὸν Δεκέμβριον τοῦ ἔτους 1504 ἢ 1507, ὡς καὶ τῶν τυχόν ζημιῶν, τὰς ὁποίας ὑπέστη ὁ Ναὸς ἐκ τῆς μνημονευομένης νεροποντῆς. Ἡ ἀξία τῆς ἐπιγραφῆς εἶναι προφανῆς διὰ τοὺς ἐξῆς τρεῖς κυρίους λόγους:

α) Διὰ τὴν ἐπαλήθευσιν καὶ ἐξ ἄλλης πηγῆς τῆς πληροφορίας της, περὶ τριημέρου ραγδαίας μετὰ θυέλλης βροχῆς, β) διὰ τὴν χρησιμοποίησιν τῆς πλακὸς ἐν τῇ δομῇ τοῦ περὶ οὗ ὁ λόγος Ναοῦ, οὗ τὸ ὕλικόν, ὡς ἐμφαίνεται ἐκ τῆς ἐντοιχισθεῖσης ἐπιγραφῆς καὶ ἄλλων στοιχείων², προέρχεται ἐκ παλαιότερου Ναοῦ καὶ γ) διὰ τὴν ἐν αὐτῇ διασωθεῖσαν χρονολογίαν, ἣτις εἶναι παλαιότερα κατὰ ἑκατὸν ὀγδοήκοντα ἔτη, τῆς ἐπιγραφῆς, τῆς ἐντετοιχισμένης ἐπὶ τῆς θύρας τῆς Β. πλευρᾶς³.

1. Ἐν τῇ μεταγραφῇ διετήρησα τὴν ὀρθογραφίαν της.
2. Ὅρα τὴν ὑπ' ἀριθ. 74 ἐπιγραφὴν.
4. Ὅρα τὴν ἐξετασθεῖσαν ἤδη ὑπ' ἀριθ. 70 ἐπιγραφὴν.

|----| |----| Παῦ | λος -- | | -- α
 μης } α } γοραστής |----| |----|.

Ἐναγράφεται ἐπὶ ἀποκεκρουμένου νῦν λευκοῦ μαρμάρου (διασφρόμι-
 ναι διαστάσεις 0,10×0,19, πάχ. 0,07, ὕψ. γραμμ. 0,03), ἐρριμμένου
 ἐσωτερικῶς τῆς Β. πλευρᾶς τοῦ Ἱεροῦ τοῦ αὐτοῦ Ναοῦ.

Ἡ ἐπιγραφή αὕτη, ἐκτὸς τοῦ ὅτι εἶναι κολοβή, ἔχει φθαρῆ ἐξ ἄλλεπαλ-
 λήλων κτυπημάτων, ἅτινα καθιστοῦν λίαν δυσχερῆ τὴν ἀνάγνωσίν της.
Καμψαγοραστής, ἀντὶ τοῦ ὀρθοῦ «καμισογοραστής»· ἡ λέξις σύνθετος ἐκ
 τοῦ καμίσιον καὶ ἀγοραστής. Καμίσιον = καμίσα, φαιλόνη¹, ἐπένδυμα, ἐπεν-
 δύτης². Τὸ ἐπίθετον τοῦτο, δι' οὗ προφανῶς δηλοῦται ἐπάγγελμα, ἀπαν-
 τᾶ καὶ ἐν ἐπιγραφῇ τῆς Κορίνθου³.

Πρόκειται περὶ ἀναθηματικῆς ἢ περὶ ἐπιτυμβίου πλακός⁴.

1. Πρὸβλ. Β' Τιμοθ. 4, 13.

2. Εἶδος χονδροῦ ἐπανωφορίου, ἐφεστρίς, Λατιν. *raenula*.

3. Ἴδὲ μνημον. *Corpus G I*, σελ. 61 κέ.

4. Περὶ τῆς ἀξίας τῶν ἐν τῷ Ναῷ τούτῳ ἐπιγραφῶν καὶ τῶν τῆς λαϊκῆς
 τεχνοτροπίας ἀξιολόγων τοιχογραφιῶν του, ἐπέστησα τὴν προσοχὴν τοῦ Προέδρου
 τῆς Κοινότητος, συστήσας αὐτῷ νὰ καταστήσῃ ἐνήμερον τὸν ἀπουσιάζοντα Ἱερέα
 τοῦ χωρίου. Ἐπισκεφθεὶς δὲ καὶ τὸν Σεβασμιώτατον Φλωρίνης, ἀνέπτυξα τὰ περὶ
 τῆς ἀξίας τοῦ Ναοῦ εὐρῶν πλήρη ἐκ μέρους του κατανόησιν.

Μ Ε Ρ Ο Σ Τ Ε Τ Α Ρ Τ Ο Ν

ΕΠΙΓΡΑΦΑΙ ΚΑΙ ΧΑΡΑΓΜΑΤΑ ΕΚ ΤΗΣ ΠΕΡΙΟΧΗΣ
ΝΕΑΣ ΕΠΙΔΑΥΡΟΥ ΝΑΥΠΛΙΑΣ

Κ Ε Φ Α Λ Α Ι Ο Ν Α'

ΕΠΙΓΡΑΦΑΙ ΚΑΙ ΧΑΡΑΓΜΑΤΑ ΕΚ ΤΩΝ ΝΑΩΝ ΤΗΣ ΕΠΙΔΑΥΡΟΥ

§ 1. Ἐκ τοῦ Ναοῦ τοῦ Ὁσίου Μιχαήλ τῶν Συννάδων

75

7143 (= 1635) ((*1)) ν (δικτιῶνος) τρίτης + Θεοδότη |
εὐτελής φιλοσόφῃσα.

Ἐδρῖσκεται κεχαραγμένον ἐπὶ τῆς Α. πλευρᾶς τοῦ ἐν Νέᾳ Ἐπιδαύρῳ
Ναοῦ τοῦ Ὁσίου Μιχαήλ τῶν Συννάδων¹.

¹Ἡ βραχυγραφία Ν ἀντὶ «Ἰνδικτιῶνος» δὲν εἶναι συνήθης.

²Ἀπαντᾷ εἰς ἐπιγραφάς τινας, ἐξ ὧν ἀναφέρω προχείρως τὴν τοῦ ἐν
Μεσαρίᾳ Ἄνδρου Ναοῦ τῶν Ταξιαρχῶν², τὴν τοῦ ἐν Περγάμῳ Ναοῦ Ἁγίων
Θεοδώρων³, τὴν τῆς ἐν Λωρίδι Ἱερᾶς Μονῆς⁴, τὴν τῆς Μονῆς Γέλας (Ζωο-

1. Τοῦτο, μετὰ τινων ἄλλων, ἀτινα ἔχω ὑπὸ μελέτην, ἀνεῦρον μετὰ τὴν δη-
μοσίευσιν τῆς ὑπὸ τὸν τίτλον «Ὁ ἐν Νέᾳ Ἐπιδαύρῳ Ἱερὸς Ναὸς τοῦ Ὁσίου Μι-
χαήλ τῶν Συννάδων» μελέτης μου (ὅτε περὶ τὰ τέλη Δεκεμβρίου 1954 ἐπεσκέφθην
τὴν Νέαν Ἐπίδαυρον διὰ τρίτην φορὰν ἐντὸς τοῦ αὐτοῦ ἔτους, δι' ἀρχαιολογικάς
μελέτας), εἰς ἣν ἐδημοσίευσα 13 ἀνέκδοτα χαράγματα καὶ μίαν ἐπιγραφὴν.

2. Ὁσα Δ. Πασχάλη, Μεσαιωνικαὶ καὶ μεταγενέστεραι ἐπιγραφαί, τῆς Νήσου
Ἄνδρου (ἐν ΕΕΒΣ, τόμ. Δ', σελ. 50).

3. Ἰδὲ Η. Crégoire, Recueil des Inscriptions Grecques Chrétiennes
d'Asie Mineure, Paris 1922, ἀριθμ. 51.

4. *Ἐδθ. Μαστροκόστα*, Κτητορικαὶ Ἐπιγραφαὶ Ἁγίας Μονῆς Λωρίδος (ἐν
ΕΕΒΣ, τόμ. ΚΓ', σελ. 355 - 357).

δόχου Πηγῆς)¹, τὰς ἐν Μυστρᾶ², τοῦ Πυργὶ Εὐβοίας (ἐν τῷ Βυζαντινῷ Ναῶ τῆς Μεταμορφώσεως³, τὴν τοῦ Ναοῦ τοῦ Ἁγίου Νικολάου ἐν τῷ συνοικισμῷ Σιντζάνοι Εὐβοίας⁴ καὶ τὴν τῆς Θεοτόκου εἰς Ἁλιβέριον Εὐβοίας⁵.

Τὸ ἐπίθετον *εὐτελής* δεικνύει, ὅτι τὸ ἐπόμενον αὐτοῦ *Φιλοσόφησα* δὲν εἶναι ἐπώνυμον, ἀλλὰ δηλωτικὸν ἐπαγγέλματος ἢ μᾶλλον ιδιότητος καὶ δὴ καὶ τίτλος ἀπονεμόμενος συνήθως εἰς μοναχοὺς, ὡς ἄλλως μαρτυρεῖ καὶ ὁ πρὸ τοῦ ὀνόματος *Θεοδότη* Σταυρός. Ὅθεν τὸ *φιλοσόφησα* ἐρμηνευτέον «Μοναχῆ».

76

Δαυιηλ' | ^{χ'ος} οὐδεις' αμαρτιασ μου εχει
 πατρις Δερρνούπολις

Δαυιηλ Ἁ(ερομόνα))χος ὅς οὐδεις ἁμαρτίας μου ἔχει |
 Πατρις Δερρνούπολις.

¹ Εξαράχθη ἐπὶ τῆς Β. ἐσωτερικῆς πλευρᾶς τοῦ αὐτοῦ Ναοῦ.

² Ἡ ἀρχὴ τοῦ ὑπ' ὄψιν χαράγματος ἐνθυμίζει παρεμφερῆ ἐπιγραφὴν τοῦ ἐν Μονῇ Δριανοῦ Βορείου Ἡπείρου Ναοῦ τῆς Κοιμήσεως τῆς Θεοτόκου⁶.

³ Δερρνούπολις παρετυμολογικῶς ἀντὶ Δρυϊνούπολις⁷. Ἡ αὐτὴ παρετυμολογία παρατηρεῖται καὶ εἰς χρυσοκέντητον ἐπιτραχήλιον τοῦ Μουσείου Μπενάκη⁸.

Διὰ τοῦ χαράγματος τούτου διαφαίνεται ἡ εὐλάβεια, ἡ ταπεινοφροσύνη καὶ ἡ συναίσθησις τῆς ἁμαρτωλότητος τοῦ ἐκ Δρυϊνουπόλεως καταγομένου καὶ ἄλλοθεν ἀγνώστου ἡμῖν Ἱερομονάχου Δαυιήλ.

1. **Κ. Ζησίου**, Ἐπιγραφαὶ Χριστιανικῶν Χρόνων τῆς Ἑλλάδος (ἀνατύπωσις ἐκ τῆς Βυζαντίδος), ἐν Ἀθήναις 1909, σελ. 39.

2. Αὐτόθι, σελ. 55 καὶ 56.

3. **Π. Ζωγράφου**, Χριστιανικὴ Εὐβοία, ἐν Δ.Χ.Α.Ε., περίοδος Β', Τόμ. Δ', ἐν Ἀθήναις 1927, σελ. 3.

4. Αὐτόθι, σελ. 9.

5. Αὐτόθι, σελ. 12.

6. Ὅρα **Π. Πουλίτσα**, Ἐπιγραφαὶ καὶ ἐνθυμήσεις ἐκ τῆς Βορείου Ἡπείρου (ἐν ΕΕΒΣ, τόμ. Ε', σελ. 56).

7. Τῆς Βορείου Ἡπείρου.

8. Ἰδὲ **Εὐγενίας Βέη Χατζηδάκη**, Ἐκκλησιαστικὰ κεντήματα, Ἀθῆναι 1953, σελ. 22.

77

 ΕΚ ΤΗΣ ΠΑΝΟ[ε]ΛΗΓΝΟΥ | ΤΙΚΤΕΤΑ[[ι]] Ο ΗΛΙΟΣ | ΤΗΣ ΔΟΞΗΣ | ♯
 ΠΚΚΤΔΗΗ^ε
 ΗC ΔΟ^δΗC

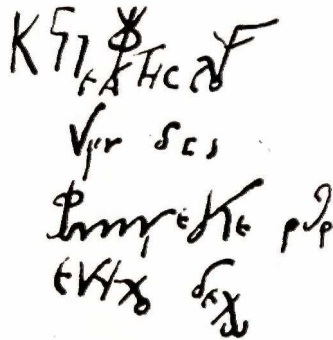

♯ | Έκ τῆς πανο[ε]λήγνου | τίκτετα[[ι]] ὁ ἥλιος | τῆς δόξης | ♯.

Εὑρίσκεται ἐπὶ τῆς Α. ἐσωτερικῆς πλευρᾶς τοῦ Ἱεροῦ¹
τοῦ αὐτοῦ Ναοῦ.

Τὸ χάραγμα τοῦτο ὑπομνήσκει στίχους Γεωργιανοῦ χειρογράφου².
Πανσέληνος, ὡς καὶ Σελήνη καλεῖται ἢ Θεοτόκος³, *Ἥλιος τῆς δόξης*
δὲ ὡς καὶ δικαιοσύνης ἢ μέγας ἢ νοητὸς καλεῖται ὁ Χριστός⁴.

§ 2. Έκ Χριστιανικῶν μνημείων τοῦ Φρουρίου
τῆς Νέας Ἐπιδαύρου

78

Κ((ήρου))ξ πέφυκα τῆς λόγου | ὕμν[ω] δ[ι]α[ς] |
Φωνήν μὲ [ν] οὐκ ἔ[[να]] ρθρ[[ον]] | εὐηχο[[ν]] δ' ἔχω.

Ἀναγράφεται ἐπὶ τῆς Β. ἐξωτερικῆς πλευρᾶς τῆς ἀψίδος τοῦ Ἁγίου
Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου ἐν τῷ Φρουρίῳ τῆς Ν. Ἐπιδαύρου.

1. Δεξιὰ τῆς ἀψίδος.
2. Πρὸβλ. ἐπίγραμμα Cougny III, 342.
3. Ἴδὲ Βυζαντίδα, τόμ. Β', σελ. 465.
4. Πρὸβλ. Ἐμ. Πεζοπούλου, Ἐπιγραφῆς δυσαναγνώστου ἀνάγνωσις (ἐν ΕΕΒΣ, τόμ. ΙΒ', σελ. 436).

Πρόκειται περί Βυζαντινοῦ αἰνίγματος, φερομένου κατὰ λέξιν ἐν τῷ Λαυρεωτικῷ Κώδικι, ἀποδιδомένου δὲ μετὰ τινος παραλλαγῆς¹ εἰς Βασίλειον τὸν Μεγαλομήτην² καὶ σημαίνοντος τὸ ξύλινον σήμαντρον³.

Ἄξιοσημείωτος εἶναι ὁ λίαν συμπλεγμένους τρόπος τῆς γραφῆς του, λόγῳ τοῦ ὁποίου μετὰ μεγίστης δυσκολίας γίνεται ἡ διάκρισις τῶν γραμμάτων.

79

Φιλοσοφία, Θεολογία, Τέχνη, Τέχνη, Τέχνη
 Εξ ἀρχῆς Τῆς Μ. 9 Πρὸς Κωνσταντινούπολιν

Ταπ((εινὸς) δοῦλος τοῦ Θ((εο))ῦ, Πν((ευματικὸν)) Τέκνον
 τοῦ | Ἐξάρχου Πελ((οποννήσου)) μεθ' οὗ προσεκύνησα.

Εὑρίσκεται κεχαραγμένον ἐπὶ τῆς Β. πλευρᾶς τοῦ αὐτοῦ Ναοῦ καὶ ἐπὶ τῆς ἐν τῷ κυρίως Ναῷ τοιχογραφίας τοῦ Ἁγίου Γεωργίου.

Ὅποῖον εἶναι τὸ πνευματικὸν τέκνον τοῦ Ἐξάρχου Πελοποννήσου, δὲν ἀναφέρεται ἐν τῷ χαράγματι, ὅπως δὲν μνημονεύεται τὸ ὄνομα τοῦ Ἐξάρχου ἢ ἡ χρονολογία τοῦλάχιστον, καθ' ἣν ὑπὸ τῶν εἰρημένων ἐγένετο ἡ «προσκύνησις».

Ὅμως γνωστοῦ ὄντος, ὅτι τὸ ἀξίωμα τοῦ Ἐξάρχου τῆς Πελοποννήσου εἶχεν ὁ Μητροπολίτης τῆς Μονεμβασίας, δοθὲν αὐτῷ τῷ 1293 διὰ Χρυσοβούλλου τοῦ Αὐτοκράτορος Ἀνδρονίκου Β' τοῦ Παλαιολόγου⁴, ὅπερ μάλι-

1. Ἡ παραλλαγή αὕτη εὑρισκομένη εἰς τὸν ὑπ' ἀριθ. Η. 95 κώδικα τῆς Μονῆς τῆς Μεγάλης Λαύρας ἼΑθω ἔχει ὡς ἑξῆς :

Τραφὲν ἐν ὄρεσι καὶ φάραξι ἀγρίαις
 κήρυξ πέφυκα τῶν λόγων ὑμῶν δίας
 φωνῆν μὲν οὐκ ἔναρθρον, εὔηχον δ' ἔχω.

2. Ἴδὲ Bolssonade Anecdota Graeca, 3.446.

3. Πλείονα περὶ τοῦ ὄραίου τούτου αἰνίγματος ὄρα κυρίως παρὰ Τρ. **Εὐαγγελίδη**, Αἰνίγματα Πατριάρχου Ἀλεξανδρείας Γερασίου τοῦ Σπαρταλιώτου (Ρωμανὸς ὁ Μελωδὸς 1,155), C. F. Georg. Heinrich, Griechisch Byzantinische Gesprächsbücher, 68, **Κουκουλέ**, Βυζαντινῶν βίος καὶ πολιτισμὸς, τόμ. Α', τευχ. Β', Ἀθήναι 1948, σελ. 77, 78, καὶ **Χρ. Σούλη**, Ἑπειρωτικὰ αἰνίγματα (Ἑπειρωτικὰ Χρονικά, 1,315). Πρὸβλ. καὶ **Γ. Σωτηρίου**, Χριστιαν. καὶ Βυζαντ. Ἀρχαιολογία, τόμ. Α', σελ. 237, ὑπόσημ. 2, ἐνθα ἡ ἐπιγραφή τοῦ Κωδωνοστασίου τῆς ἐν ἸΑθω Μονῆς τοῦ Βατοπεδίου. Ὅρα καὶ **Ἀθ. Σπυριδάκι**, Βυζαντινὰ αἰνίγματα (ἔπετηρ. Παρνασσού, 8, 193). **Τοῦ αὐτοῦ**, ἐν ΔΙΕΕ, 7, 148.

4. Ἐξεδόθη τὸ πρῶτον ἐν Περιοδικῷ «Νέα Πανδώρα», τόμ. Δ', φυλλ. πε', ἔτους 1853 καὶ κατόπιν ὑπὸ **Γ. Ράλλη** καὶ **Μ. Ποτλῆ**, ἐν τῷ Ε' τόμῳ τοῦ Συντάγματος τῶν Θεῶν καὶ Ἱερῶν Κανόνων, σελ. 333-340.

στα διασώζεται ἐν τῇ Ἐθνικῇ Βιβλιοθήκῃ τῶν Ἀθηνῶν¹, συμπεραίνομεν, ὅτι τὸ χάραγμα τοῦτο δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ θεωρηθῇ παλαιότερον τοῦ τέλους τοῦ ΙΙ' αἰῶνος.

Σημειωτέα αἱ συντμήσεις ἐνίων λέξεων αὐτοῦ.

80

ΑΧΠ ΔΕΧΕΙ ΤΡΟΙΖΗΝ
 Ο ΕΠΙΣΚΟΠΟΣ ΔΑΜΑΛΩΝ
 Κ ΠΙΑΔΟΣ
 ΝΙΚΗΤΑΣ

αχπδ' (= 1684) ἐλειτούργησ[[ε]]ν | ὁ Ἐπίσκοπος Δαμαλῶν |
 κ((αι)) Πιάδος | Νικήτας.

Ἐχαράχθη ἐσωτερικῶς ἐπὶ τῆς Β. πλευρᾶς τῆς κόγχης τῆς Προθέσεως τοῦ αὐτοῦ Ναοῦ καὶ ἐπὶ τῆς τοιχογραφίας τῆς Ἄκρας Ταπεινώσεως.

Τὸ ὑπὸ ἐξέτασιν χάραγμα εἶναι ἐκ τῶν ἀξιολογωτέρων, διότι δι' αὐτοῦ τὸ πρῶτον μανθάνομεν, ὅτι τὸ 1684 Ἐπίσκοπος Δαμαλῶν καὶ Π(εδ)μάδος ἦτο ὁ ἄλλοθεν ἄγνωστος ἡμῖν Νικήτας καὶ ὡς ἐκ τούτου συμπληροῦνται πῶς ὁ πίναξ τῶν Ἐπισκόπων τῆς περιοχῆς Τροιζήνος — Δαμαλαῖ, ὃν κατέστρωσεν, ἀλλὰ μετὰ πολλῶν χασμάτων, ὁ Καθηγητῆς Ἄν. Ὁρλάνδος².

Σημειωτέον, ὅτι ὁ σύνθετος οὗτος τίτλος «Δαμαλῶν καὶ Πιάδος» δὲν ἀπαντᾷ ἐν τῷ προαναφερθέντι Ἐπισκοπικῷ καταλόγῳ. Ἄντ' αὐτοῦ ἔχομεν πεντάκις τὸν παρεμφερῆ τίτλον «Δαμαλῶν καὶ Πεδιάδος», τρίς τὸν τοῦ «Δαμαλῶν» καὶ ἅπαξ τὸν τοῦ «Τροιζήνος» καὶ τὸν τοῦ «Δαμαλῶν καὶ Πολυφέγγους»³.

1. Zachariae von Lingenthal, Jus Graeco-romanum, τόμ. Γ'. Πρβλ. καὶ Miklosich—Müller, Acta et diplomata, τόμ. Ε', σελ. 155 κέ.

Εἰρησθῶ ὅτι ἡ Μονεμβασία προήχθη εἰς Μητρόπολιν τὴν αὐτὴν ἑκατονταετηρίδα (1261 - 70). Πρβλ. Β. Στεφανίδου, Ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία, σελ. 366. Λόγῳ μάλιστα τῆς μεγάλης αὐτῆς ἀκμῆς, δεδομένου ὅτι συγχρόνως ἦτο Ἐθνικὸς καὶ Ἐκκλησιαστικὸς προμαχὼν ἐν Πελοποννήσῳ, ἧς τὸ μεγαλύτερον μέρος κατεῖχετο εἰσέτι ὑπὸ τῶν δυτικῶν (Ράλλη καὶ Ποτλῆ, Σύνταγμα, τόμ. Ε', σελ. 337 κέ.), ἀπενεμήθη ὑπὸ τοῦ Αὐτοκράτορος Ἀνδρονίκου τοῦ Β' τοῦ πρεσβυτέρου εἰς τὸν Μονεμβασίας ὁ τίτλος τοῦ «Παναγιωτάτου» (Ράλλη καὶ Ποτλῆ, Σύνταγμα Ε', 333 κέ.). Πρβλ. καὶ Β. Στεφανίδου μνημον. ἔργ., σελ. 403 - 404. Ἴδὲ καὶ F r. D ö l g e r, Ein Litterarischer und diplomatischer Fälscher des 16 Jahrhunderts, 1936.

2. Ὁρα Ἄν. Ὁρλάνδου, Ἡ Ἐπισκοπὴ τοῦ Δαμαλαῖ (ἐν ΑΒΜΕ, τόμ. Ε', τευχ. Α', σελ. 25).

3. Αὐτόθι. Ἴδὲ καὶ Marino Sanudo Torsello, Istoria del Regno di Romania παρὰ Hopf. Chroniques Grécoromanes, σελ. 100.

81

*Ιερο | ((ούργ)) [ησεν] ὁ *Ηγούμ((ενος)) Πάτ[μ]ου Θεόδουλος.

Εὑρίσκεται εἰς τὴν ἐπὶ τοῦ Τέμπλου τοιχογραφίαν τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Προδρόμου ἐν τῷ αὐτῷ Ναῷ.

Τὸ ἀχρονολόγητον τοῦτο χάραγμα μετὰ πολλῆς πιθανότητος δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν, ὅτι εἶναι τοῦ τέλους τοῦ ΙΔ' αἰῶνος, καθ' ὃ **Ηγούμενος* τῆς Ἱερᾶς Μονῆς Πάτμου ἦτο ὁ Θεόδουλος¹.

82

† | *ΗΛ | ία[[ς]] | Εὐμυρι | [-----] | [----] | [----] | [----].

Εὑρίσκεται κεχαραγμένον ἐπὶ τῆς Β. ἐσωτερικῆς πλευρᾶς τοῦ αὐτοῦ Ναοῦ.

Τὸ στηληδὸν τοῦτο γεγραμμένον χάραγμα, οὗ ἀτυχῶς τὸ τέλος ἀπετρίβη καὶ ἐξηφανίσθη, ἔχει ἀναλογίας πρὸς γνωστὰ ἀρχαιότερα χαράγματα ἐν Ρώμῃ² καὶ πρὸς ἐπιγραφὴν τῶν Θηβῶν τῆς Θεσσαλίας³. Ἐν ἀμφοτέ-

1. Περιοδ. «Πανδώρα», τόμ. ΙΔ', σελ. 555. *Μ. Γεδεών*, Ἐγγραφοὶ λίθοι καὶ κεράμια, σελ. 50.

2. Βλ. ἐν Kaufmann, Handb. d. christl. Epigraphik, Freiburg 1917, σελ. 297 κέ. Πρὸβλ. μνημον. Corpus Inscriptionum Graecarum, τόμ. Δ', σελ. 501 - 502 καὶ σελ. 542.

3. Ὅρα *Γ. Σωτηρίου*, Αἱ Χριστιανικαὶ Θῆβαι τῆς Θεσσαλίας (ἐν ΑΕ ἔτους 1929, σελ. 157).

ροίς τούτοις εὔρηται ὁ τύπος *ευμυρι* ἀντὶ τοῦ «εὐμοίρει»¹.

83

GEORGIUS INTERIANUS 1403

Georgius Interianus 1403.

Ἀναγράφεται ἐπὶ τοιχογραφίας τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου ἐν τῷ ὁμωνύμῳ Ναῶ.

Τὸ ὄνομα τοῦτο δὲν εἶναι ἡμῖν ἄγνωστον. Πρόκειται περὶ περιηγητοῦ καὶ δὴ καὶ τοῦ πρώτου ξένου ἐπισκέπτου τῆς Μονῆς τοῦ Ὁσίου Λουκά Λεβαδείας².

Τὸ εἰρημένον χάραγμα εἶναι τὸ δεύτερον, ὅπερ ἀναφέρει τὸν ἄλλοθεν ἄγνωστον περιηγητὴν *Γεώργιον Ἰντεριάνου*, ὁ ὁποῖος ἐν ἔτος πρὸ τῆς ἐπισκέψεως τῆς Μονῆς τοῦ Ὁσίου Λουκά ἐπισκέφθη τὸ ἐν Νέα Ἐπιδαύρῳ Ναῦδριον τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου. Ἄρα χρονολογικῶς εἶναι τὸ πρῶτον χάραγμα, τὸ ὁποῖον καθιστᾷ ἡμῖν γνωστὸν τὸν περὶ οὗ ὁ λόγος περιηγητὴν καὶ πρῶτον καὶ πάλιν ξένον γνωστὸν ἐπισκέπτην τοῦ Ναῦδρίου μας.

84

J. B. Tavernier

J. B. Tavernier.

Εὑρίσκεται ἐν τῷ αὐτῷ Ναῶ καὶ ἐπὶ τῆς αὐτῆς τοιχογραφίας.

Πρόκειται καὶ ἐνταῦθα περὶ γνωστοῦ περιηγητοῦ, ζήσαντος τὸν ΙΖ' αἰῶνα³, ὁ ὁποῖος μάλιστα ἐπισκεφθεὶς τὰς Ἀθήνας ἀναβιβάζει τὸν ἀριθμὸν τῶν τότε κατοίκων τῶν εἰς 22.000⁴.

1. Εὐμοιρέω = εὐμοιρός εἰμι, ἔχω καλὴν μοῖραν καὶ καθ' Ἡσύχιον εὐτυχέω. Εὐμοιρία = ἡ εὐκλῆρία, εὐτυχία σώματος καὶ πνεύματος, προτέρημα Θεόθεν δεδομένον. Ἡροδ. 1, 17, 27 *Felicitas*. Εὐμοιρος = καλόμοιρος, εὐτυχῆς (Αἰσχύλου, Εὐμεν. 850), ἀντίθετον τὸ ἄμοιρος (Πλάτωνος, Συμπόσιον 197). *Felix* = ἐπίρ. Εὐμοιρως = εὐτυχῶς.

2. Ὁρα *Γ. Σωτηρίων*, Ἐπιγραφαὶ καὶ χαράγματα (ἐν ΑΔ. Ὑπουρ. Παιδείας, τόμ. ζ' (1920-21), ἐν Ἀθήναις 1923, σελ. 186).

3. Ἴδὲ Θ. Ν. Φιλαδέλφειας, Ἱστορία τῆς πόλεως τῶν Ἀθηνῶν ἐπὶ Τουρκοκρατίας, τόμ. Α', σελ. 106.

4. Αὐτόθι.

Σκορδύλιος Σκοροδίλης

Σκορδύλιος Σκοροδίλης.

Ἀναγράφεται ἐπὶ τῆς αὐτῆς τοιχογραφίας τοῦ αὐτοῦ Ναοῦ.

Τὸ ἐν αὐτῷ μνημονευόμενον Βυζαντινὸν ἐπίθετον, τὸ γνωστὸν ὡς «Σκοροδίλης» ἢ «Σκοροδύλης» καὶ «Σκορδύλιος», μετετρέπη ἐπὶ τὸ λογιώτερον εἰς Σκοροδίλης, πλασθὲν ἐκ τοῦ «σκοροδου»¹. Τὸ ἐπίθετον ἀνακτεόν εἰς τὰ σκωπτικά².

Διὰ τούτου, ὡς καὶ ἐν τῇ ἐξετάσει τοῦ ὑπ' ἀριθ. 8 χαράγματος εἶδομεν, διαφαίνεται ἡ μετατροπὴ Βυζαντινῶν ἐπωνύμων εἰς κύρια ὀνόματα³.

1826: Μετ' ἰσθίου ἠλθον
 διαδοσιν μετὸν ἰσθίου
 τοῦ γραφίμου τῆς κυ(ρί)ας
 οὐδὲν ἰσθίου
 μακαρὰ ἐγὼ
 ἰωάννης οἰκ
 ἰω Βασίλειος

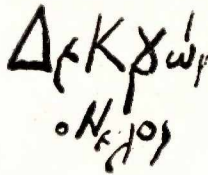
1826. Μετ' ἰσθίου 11. ἠλθον [---] πρὸς | διαδοσιν μετὸν
 δι' ἰσθίου []³ φροδον | τὸ γραφίμου τῆς κυ(ρί)ας
 []⁴ Θεοχαρ | [ο]πούλου κ(αί) ἐπηνέσας
 []⁴ τὸν []² μακαρὰ ἐγὼ |
 Ἰωάννης Οἰκ(ονόμου ἢ Οἰκονόμος) | ἰω Βασίλειος | ἄ.

1. Ἡρ. 2,125, 17, Ἀχ. 164, Λυσ. 689—εν. Ἄν. 7,1,37.
 2. Ὅρα Σάδα ἐν Νεοελληνικῇ Φιλολογίᾳ, σελ. 759, Πρβλ. καὶ Σ. Λάμπρου, Κατάλογος τῶν ἐν ταῖς βιβλιοθήκαις τοῦ Ἁγίου Ὁρους Ἑλληνικῶν Κωδίκων, ἐν Κανταβριγίᾳ, τόμ. Β', σελ. 444 καὶ 186. Ἴδὲ τοῦ αὐτοῦ εἰς Νέον Ἑλληνομνήμονα, τόμ. Β', σελ. 32. Ἐπιθὶ τοῦ αὐτοῦ, Μικταὶ Σελίδες, σελ. 428, ὑποσημ. 1.
 3. Πρβλ. τὸ ὑπ' ἀριθ. 8 χάραγμα.

Ἡ ἐνθύμησις αὕτη εἶναι γεγραμμένη διὰ γραφίτου ἐπὶ τῆς θύρας
τοῦ Τέμπλου τῆς ἀγούσης εἰς τὴν Προθέσιν τοῦ αὐτοῦ Ναοῦ.

Λόγῳ ἀποπλύσεως τοῦ τοίχου ἐκ τῆς ὑγρασίας, ἡ ἐνθύμησις ἔχει πολλὰ
χάσματα. Τὴν ἀνάγνωσιν τῆς καθιστᾶ ἔτι δυσχεροστέραν ὁ συμπελεγμένος
τρόπος τῆς γραφῆς ἐνίων αὐτῆς λέξεων. Εἰς τὸ ἐλλεῖπον μέρος ἐν ἀρχῇ τοῦ
πέμπτου στίχου προφανῶς ἀνεφέρετο τὸ ὄνομα τοῦ ἐν τῷ αὐτῷ στίχῳ μνη-
μονευομένου παρατονισμένου ἐπωνύμου «μάγκαφα», τὸ ὁποῖον εἶναι Βυζαν-
τινόν, ἀπαντῶν ἀπὸ τοῦ ΙΓ' αἰῶνος¹, οὐχὶ ὅμως ὡς «Μάγκαφα», ἀλλ' ὡς
«Μαγκαφᾶ»².

87

Δεκουρίων | ὁ Ν[εῖ]λος.

Εἶναι κεχαραγμένον ἐπὶ τῆς ἐν τῇ Ν. πλευρᾷ τοῦ αὐτοῦ Ναοῦ Τοιχο-
γραφίας ὁμωνύμου Ἁγίου.

Ἡ λέξις *Δεκουρίων* δυσχερῶς πως ἀναγινώσκειται, λόγῳ τῆς συμπιλή-
σεως αὐτῆς. Πρόκειται περὶ ἀξιώματος ἀρχικῶς στρατιωτικοῦ, ἰσοδυνάμου
πρὸς τὸ τοῦ δεκάρχου, καὶ ἀργότερον πολιτικοῦ. Τοῦτο, καθ' ὅσον τοῦλάχιστον
γνωρίζω, πρώτην φορὰν ἀπαντᾷ ἐν χαράγματι, ἀπαξ δὲ εὐρίσκομεν
αὐτὸ εἰς μολυβδίνην βούλλαν τοῦ Ε' ἢ Γ' αἰῶνος ἐν τῷ Μουσεῖῳ τῆς
Κρήτης³.

Ποῖος ἦτο ὁ τιτουῆχος οὗτος *Νεῖλος*, δὲν ἀναφέρεται ἐν τῷ χαράγματι,

1. *Ν. Χανιώτου*, Χρον. Διηγ. 522. Miklosich—Müller, Acta et Dip-
lomata 4,226, 6,151 κᾶ. *Ν. Πολίτου*, Παρουμίαι 3,330. Ἐπιθὶ καὶ ἄρθρα ἐν
Μεγάλῃ Ἑλληνικῇ Ἐγκυκλοπαιδείᾳ, ἔκδοσις Πυρσοῦ, τόμ. 16ος, σελ. 430, καὶ ἐν Λε-
ξικῷ Ἐλευθερουδάκη, τόμ. 8ος, σελ. 914.

2. Περὶ τοῦ ἐπιθέτου τούτου ὄρα πλείονα παρὰ *Φ. Κουκουλέ*, Βυζαντινῶν
τινων ἐπιθέτων σημασία καὶ ὀρθογραφία (ἐν ΕΕΒΣ, τόμ. Ε', σελ. 12 - 13). Ἐκ
τινος ἀπογόνου τῆς οἰκογενείας ταύτης προῆλθεν ἡ ὀνομασία ὀλοκλήρου περιοχῆς
ἀπὸ Ἀμαρουσίου μέχρι Κηφισιάς ἀνατολικῶς τοῦ Παλαιοῦ Ἡρακλείου καὶ Λυκο-
βρύσεως, ἀποτελούσης σήμερον Κοινότητα, ἣτις καλεῖται ἐκ παραφθορᾶς «Μαγκου-
φάνα» ἀντὶ τοῦ ὀρθοῦ «Μαγκαφάνα». Ἡ παραφθορὰ αὕτη προῆλθεν ἐξ ἐπεκτά-
σεως τῆς σημασίας τῆς λέξεως, ἣτις ἔφθασε νὰ δηλοῖ τὸν «Μαγκούφην». Πρβλ.
Φ. Κουκουλέ, μνημον. ἔργ. ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 12.

3. Βλ. *Στ. Ξανθοῦδίδου*, Μολύβδιναὶ βούλλαι Κρήτης (ἐν ΕΕΒΕ, τόμ. Ε',
σελ. 35).

ὅπως δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ἐξακριβωθῇ, κατὰ πόσον τὸ ὄνομα Νεῖλος εἶναι δηλωτικὸν τοῦ κυρίου ὀνόματος τοῦ χαρακτοῦ ἢ τοῦ ἐπωνύμου αὐτοῦ¹.

Παρὰ τὰς ἐλλείψεις ταύτας, ἡ ἀξία τοῦ χαρακτοῦ δὲν μειοῦται, δεδομένου ὅτι, ὡς προανέφερον, οὐδαμοῦ μέχρι τοῦδε ἀνευρέθη ὅμοιον πρὸς αὐτό.

88

1759 Ν[οε]μβρίου 20
 ἑκατέβασε ποτάμιν
 πολὺ ὕψος
 Μ.Κ.

1759 Ν[οε]μβρίου 20 | ἑκατέβασε ποτάμιν | πολὺ ὕψος | Μ.Κ.

Τὸ παρατονισμένον καὶ ἀνορθόγραφον τοῦτο χάραγμα ἀναγράφεται ἐπὶ τῆς αὐτῆς πλευρᾶς τοῦ αὐτοῦ Ναοῦ καὶ ἐπὶ τοιχογραφίας τοῦ αὐτοῦ Ἁγίου.

Ἐκατέβασε, ἀντὶ τοῦ ἐπλημμύρισε. *Ποτάμιν*, σημειωτέα ἢ διατήρησις τοῦ γράμματος ν τῆς καταλήξεως -ον (ποτάμι-ον) κατὰ παλαιὰν Βυζαντινὴν συνήθειαν, ὡς ἐπὶ παραδείγματι: παιδίν, κυνήγιν, ψωμίν, τυρίν, κρασίν, ραβδίν, σπαθίν, λιθάριν κἀ.²

Οὐδὲ μιᾶς χρήζει ἀμφιβολίας, ὅτι τὸ περὶ οὗ ὁ λόγος χάραγμα ἀναφέρεται εἰς τὸν ἐπὶ τῆς Β. πλευρᾶς τοῦ Φρουρίου, ἐν ᾧ εἶναι ἀνιδρωμένος ὁ Ναός, διερχόμενον ποταμόν, ὅστις προφανῶς τὴν 20ὴν Νοεμβρίου τοῦ 1759 πλημμυρίσας θὰ διήγειρε τὸν φόβον τῶν κατοίκων καὶ ἴσως προῦξένησε καὶ καταστροφάς.

1. Πρβλ. *Corpus Inscriptionum Graecarum*, τόμ. Δ', σελ. 355, ἐπιγρ. ὑπ' ἀριθ. 8728, ἐνθα ἀναφέρεται τὸ ὄνομα τοῦτο.

2. Πρβλ. *Φ. Κουκουλέ*, Βυζαντινῶν βίος καὶ πολιτισμός, τόμ. Ε' Παράρτημα, σελ. 18.

[---] | [---] *Ο Θ ((εὐ))ς τοῦ συμπαθήση [_____ 15] |
 [---] ἀργυροπράτη. Ἐν μ ((ηνι)) Φ ((εβρουαρι))ω τῆς νῦν
 τρ ((εχούσης)) Ἰνδ ((ικτωνος)) γ' (= τρίτης) ,ζωκη' (= 6828= 1320).

Ἡ ἐπιγραφή αὕτη ἀναγράφεται ἐπὶ ἀποκεκρουμένου λευκοῦ μαρμάρου (διασφζόμεναι διαστάσεις 0,33×0,66, πᾶχ. 0,12, ὕψ. γραμμ. 0,03-0,07), ἐριμμένον ἐπὶ τῆς ἐσωτερικῆς ΒΔ. γωνίας τοῦ ἠρειπωμένου Ναυδρίου τῆς Κοιμήσεως τῆς Θεοτόκου, ὅπερ ποτὲ ἀπετέλει μέρος τοῦ κτιριακοῦ συγκροτήματος τοῦ Φρουρίου τῆς Νέας Ἐπιδαύρου. Ἀτυχῶς ἐκ τῆς ὑπ' ὄψιν ἐπιγραφῆς ἐλλείπει τοῦλάχιστον εἰς στίχος, ὡς καὶ ἡ ἀρχὴ τῶν δύο διασφζομένων, ἐξ ὧν τὸ τέλος τοῦ νῦν πρώτου εἶναι ἀπεξεσμένον.

*Ο Θεὸς τοῦ συμπαθήση, εὐχὴ Βυζαντινῆ, παράλληλος πρὸς τὴν κοινὴν ἐπὶ νεκρῶ «ὁ Θεὸς νὰ τὸν συχωρέση», ἢ «ὁ Θεὸς συχωρήσοι αὐτῶ», ἦν βλέπομεν νὰ μεταχειρίζεται καὶ ὁ Συμεὼν ὁ Μεταφραστής¹. Ὁ τῆς ἡμετέρας ἐπιγραφῆς τύπος τῆς περὶ ἧς ὁ λόγος εὐχῆς, φέρεται καὶ εἰς τὸ Χρονικὸν τοῦ Μορέως².

**Ἀργυροπράτης* = ὁ διατηρῶν ἐργαστήριον, ἐν ᾧ πωλοῦνται διάφορα ἀργυρᾶ σκεύη ὀψοφόρα ἢ ἀγγεῖα³, χρησιμοποιούμενα εἰς τὰ ἀνάκτορα, εἰς τὰς οἰκίας τῶν πλουσίων, ὠρισμένα δὲ ἐξ αὐτῶν καὶ εἰς τὰς Ἐκκλησίας⁴. Καὶ ἡ λέξις αὕτη εἶναι βυζαντινὴ δηλοῦσα ἐπάγγελμα σὺνηθες ἐν τῇ Βυζαντινῇ ἐποχῇ⁵. Ἐπ' ἴσης γνωστὸν εἶναι ὅτι οἱ *ἀργυροπράται*, ἐκτὸς τῆς κατασκευῆς καὶ πωλήσεως ἀργυρῶν καὶ χρυσῶν σκευῶν, ἠγόραζον χρυσόν, μαργαρίτας καὶ «λιθάρια», τουτέστι πολυτίμους λίθους⁶, διετέλουν δὲ ὑπὸ τὸν

1. *Συμεῶνος Μεταφραστοῦ*, Βίος Εὐγενίου καὶ Μαρίας τῆς θυγατρὸς αὐτοῦ, PG 115, 353.

2. «τὸ πνεῦμα τοῦ ἐπαρέδωκεν, καὶ ἀπῆραν το οἱ ἀγγέλοι· καὶ ὅσοι τὸ ἀκούετε, λέγετε· Θεὸς τοῦ συμπαθήση». Στίχ. 2754 - 2755. Ὅρα II. *Καλονάρου*, Τὸ Χρονικὸν τοῦ Μορέως (1940), σελ. 116.

3. *Ἀστέριος Ἀμασειᾶς*, PG 40, 204. *Σωζομένου*, Ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία 8,4 (PG 67,9524). Ἐπιθι καὶ A. I. Stockle, Spättrömische und byzantinische Zünfte, 20.

4. *Φ. Κουκουλέ*, Βυζαντινῶν βίος καὶ πολιτισμὸς, τόμ. Β', Ἀθῆναι 1948, σελ. 224.

5. A. I. Stockle μνημον. ἐργ. ἐνθ' ἄνωτ.

6. *Δέοντος τοῦ Σοφοῦ*, Τὸ ἐπαρχιακὸν βιβλίον, 2, 1. Τὰ κατὰ Λύβιστρον καὶ Ροδάμνην, στίχ. 2227.

ἔλεγον τοῦ ἐπάρχου τῆς πόλεως¹. Τέλος ἐκ τῆς 136ης Νεαρᾶς τοῦ Ἰουστινιανοῦ² καὶ τοῦ Λειμωναρίου τοῦ Μόσχου³ πληροφοροῦμεθα, ὅτι τὸ προμνησθὲν ἐπάγγελμα συνδέεται μὲ τὸ τοῦ «τραπεζίτου», δηλαδὴ τοῦ «ἀργυρομοιβοῦ»⁴, ἃν καὶ βραδύτερον «ἀργυροπράται» ἐλέγοντο μόνον οἱ πωλοῦντες ἀργυρᾶ σκεύη⁵.

Σημειωτέαι αἱ βραχυγραφίαι τῶν πρὸ τῆς χρονολογίας λέξεων.

Ἐὰν ἡ ἔξετασθεῖσα ἐπιγραφή δὲν εἶναι ἐπιτύμβιος, θὰ ἀναφέρεται εἰς δωρεάν τινα ἢ ἀνακαίνισιν, ἥτις ἐγένετο τὸν ΙΔ' αἰῶνα, καὶ δὴ καὶ ἐν μηνὶ Φεβρουαρίῳ τοῦ ἀπὸ θεμελιώσεως κόσμου ἔτους 6828, ἥτοι τῷ 1320 ἀπὸ Χριστοῦ γεννήσεως, πάντως εἰς μνήμην ἀποθανόντος τινός, τοῦ ὁποίου τὸ ὄνομα δὲν διεσώθη λόγῳ ἀποκρούσεως τοῦ μαρμάρου, ἐφ' οὗ ἡ ἐπιγραφή.

90

† Ο Σ(κιά)θου κ(αι) Σκοπ[[έ]]λου | † Κάλλιτος | ἐλειτούργησεν
 † Καλλίστος
 Εἰρη' τ' ἔργησεν

† Ὁ Σ(κιά)θου κ(αι) Σκοπ[[έ]]λου | † Κάλλιτος | ἐλειτούργησεν.

Ἀναγράφεται δεξιᾷ τῆς Ἁγίας Τραπεζῆς τοῦ αὐτοῦ Ναυδρίου.

Τὸ χάραγμα τοῦτο, ἐξ οὗ λαμβάνομεν τὴν ἄλλοθεν ἄγνωστον πληροφορίαν, καθ' ἣν ὁ Ἐπίσκοπος Κάλλιτος ἐπεσκέφθη τὴν νέαν Ἐπίδραυρον, εἶναι ἀρχαιότερον τοῦ δευτέρου ἡμίσεος τοῦ ΙΖ' αἰῶνος, καὶ τοῦτο, διότι ὁ ἐν αὐτῷ ἀναφερόμενος Κάλλιτος ἐξελέγη Ἐπίσκοπος Ροδοβισίου εἰς τὰς ἀρχὰς τοῦ 1648 διὰ μεταθέσεως ἐκ τῆς Ἐπισκοπῆς Σκιάθου καὶ Σκοπέλου⁶. Ἄρα ἡ εἰρημένη λειτουργία ἐν τῷ Ναυδρίῳ τῆς Κοιμήσεως τῆς Θεοτόκου ἐγένετο πρὸ τοῦ 1648.

Ἄξια παρατηρήσεως αἱ βραχυγραφίαι τοῦ πρώτου στίχου.

1. Φ. Κουκουλέ μνημον. ἔργ. ἐνθ' ἄνωτ.
2. Αὐτόθι.
3. Μόσχου, Λειμωνάριον PG 87³, 30,61.
4. Ὅρα Λεξικὸν Σουῖδα ἐν λέξει «ἀργυρομοιβός».
5. Ἄναστ. Χριστοφιλοπούλου, Τὸ ἐπαρχιακὸν βιβλίον Λέοντος τοῦ Σοφοῦ, 80, 81.
6. Ὅρα Κ. Δουβοννιάτου, Συμβολαὶ εἰς τὴν Ἐκκλησιαστικὴν Ἱστορίαν τῆς Μητροπόλεως Λαρίσης (Ἱερὸς Σύνδεσμος, ἔτ. 1916, ἀρ. φύλ. 279). Ἴδὲ καὶ Ι. Φραγκούλα, Ἡ Ἐπισκοπὴ Σκιάθου διὰ μέσου τῶν αἰῶνων (ἐν ΕΕΒΣ, τόμ. 11ος, σελ. 113).

91

Ἡλθαμε Προς Κνρηται Παυλος
 Ἰχσερ Ἰωαννησ καλογηροσ μου

Ἡλθαμε προσκυνηται Παῦλος | Ἱ(ερομόνα)χ(ο)ς ἐλ(έφ)
 Χ(ριστ)ῶ και ὁ καλόγηρός μου | Ἰωάννης.

Εἶναι κεχαραγμένον ἐπὶ τῆς Ν. πλευρᾶς τοῦ ἐν ἐρειπώδει καταστάσει
 εὑρισκομένου ἀσκεποῦς ἀνωτύμου Ναυδρίου ἐν τῷ Φρουρίῳ τῆς Νέας
 Ἐπιδαύρου και ἀναφέρεται εἰς ἐπίσκεψιν Ἱερομονάχων.

Ἐνταῦθα τὸ καλόγηρος δὲν ἔχει ἀπλῶς τὴν σημασίαν τοῦ Ἱερομονά-
 χου, ἀλλὰ τὴν τοῦ συμβούλου, τὴν τοῦ Πνευματικοῦ Πατρός.

92

σωζε κεεευθαρ
 νουθετει

Σῶζε Κ(ύρι)ε εὐθάρ [σει και] | νουθέτει.

Τοῦτο εἶναι κεχαραγμένον ἐπὶ τῆς Β. ἐσωτερικῆς πλευρᾶς τοῦ αὐτοῦ Ναοῦ.

Ἡ ἐπίκλησις αὕτη ἐνθυμίζει τὸ τέλος ἀναγλύφου ἐπὶ λευκοῦ μαρμάρου
 ἐπιγραφῆς¹, ἀποκειμένης ἐν τῷ Μουσεῖῳ τῆς ἀρχαίας Κορίνθου².

1. Ἐκτενέστερον περὶ τῆς σημασίας τῆς λέξεως ταύτης ὄρα *Μητροπολίτου
 Παραμυθίας και Φιλιππῶν Ἀθηναγόρα*, ὁ Θεσμός τῶν Συγκέλλων ἐν τῷ Οἰκουμε-
 νικῷ Πατριαρχείῳ, Μέρος Γ', κεφ. Α' (ἐν ΕΕΒΣ, τόμ. 5', σελ. 103 κέ.).

2. CGCI ἀριθ. ἐπιγρ. 12.

3. Ὑπ' ἀξ. ἀριθ. Καταλόγου 873.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β΄

ΕΠΙΓΡΑΦΑΙ ΚΑΙ ΧΑΡΑΓΜΑΤΑ ΕΚ ΤΩΝ ΜΟΝΩΝ
ΠΑΜΜΕΓΙΣΤΩΝ ΤΑΞΙΑΡΧΩΝ ΚΑΙ ΑΓΝΟΥΝΤΟΣ

93

Ἐν Μην[ι ----] Ἰ(νδικτιῶνος) ιδ' καὶ ἔτη ζϑθ' (=7109=1601) ἐπι-
 σ<ι>κευάμενος τὸν (ἰ)ερχ[[όν]] αὐτὸν τό[π]ον | σὺν τῇ σ[υ]μβίβ[ω] μου
 δι' εὐ[χ]ῆς τ[οῦ] Παταγ[ιωτά]του [Πατριάρχ]ου | Κωνσταντινουπόλεως
 | ---- | | [--- α] φιέρωσ[----] Πελεκάσης.

Ἐναγράφεται δι' ὄξεος ὄργάνου ἐπὶ ἀποκεκρουμένου κίονος (ὕψους
 1,15, περιμέτρου 0,72), ἀποκειμένου ἀνατολικῶς καὶ ἔξωθεν τοῦ περι-
 βόλου τῆς ἐν Νέα Ἐπιδαύρω Μονῆς τῶν Παμμεγίστων Ταξιαρχῶν.

Πρόκειται περὶ ἐνθυμήσεως ἐπισκέπτου τινὸς ὀνόματι *Πελεκάση*, ὅστις
 μετὰ τῆς ἀγνώστου ἡμῖν τὸ ὄνομα συζύγου του ἐπεσκέφθη τὸν μὴ διασφ-
 ζόμενον σήμερον Ναὸν τῆς εἰρημένης Μονῆς¹, κατόπιν σχετικῆς εὐχῆς τοῦ
 ἐπ' ἴσης μὴ ἀναφερομένου Πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως, οὗ τὸ ὄνομα
 εὐκόλως δύναται νὰ συμπληρωθῇ, γνωστοῦ ὄντος ὅτι τῷ 1601 Πατριάρχης
 Κωνσταντινουπόλεως ἦτο ὁ Ματθαῖος Β'. Ἡ ἐπίσκεψις δ' αὕτη ἐγένετο
 κατὰ τὴν τρίτην Πατριαρχίαν τοῦ ἐν λόγῳ Πατριάρχου².

1. Ὁ μικρῶν διαστάσεων, ἀλλὰ ἀξιόλογος Ναὸς οὗτος, κατηδαφίσθη τελείως,
 ἵνα εἰς τὴν θέσιν του ἀνεγερθῇ ὁ νῦν, καὶ οὕτω ἀπωλέσθη ἐν εἰσέτι παλαιὸν Χρι-
 στιανικὸν μνημεῖον.

2. Ὅρα *Ζαχαρίου Μαθᾶ*, Κατάλογος Ἱστορικός τῶν πρώτων Ἐπισκόπων
 καὶ τῶν ἐφεξῆς Πατριαρχῶν τῆς ἐν Κων)πόλει Ἁγίας καὶ Μεγάλης τοῦ Χριστοῦ
 Ἐκκλησίας, ἔκδοσις Β', ἐν Ἀθήναις 1884, σελ. 118-119.

Ἡ ἀξία τῆς ὑπὸ ἐξέτασιν «ἐνθυμήσεως» ἔγκειται κυρίως εἰς τὸ ἐν αὐτῇ διασωθὲν ἐπάνυμον *Πελεκάσης*.

Ἡ οἰκογένεια αὕτη εἶναι Βυζαντινὴ, μαρτυρουμένη ἀπὸ τοῦ ΙΔ' αἰῶνος ἐν κτητορικῇ ἐπιγραφῇ ἐντετοιχισμένη ὑπεράνω τῆς Ν. θύρας τῆς εἰσόδου τοῦ ἐν τῷ νεκροταφείῳ τοῦ Λαγκανίκου Λακωνικῆ Ἱεροῦ Ναοῦ τοῦ Ἁγίου Γεωργίου, ἦν πρῶτος ἀνέγνωσεν ὁ ἀείμνηστος Ἀρχιεπίσκοπος Ἀθηνῶν Θεόκλητος, ὅτε ἦτο Ἐπίσκοπος Μονεμβασίας καὶ Λακεδαίμονος¹, κατόπιν ὁ Ε. Ψυχουγιδὸς μετὰ τινων ὅμως σφαλμάτων² καὶ τέλος συμπληρωμένην καὶ μετὰ σχολίων ὁ Καθηγητὴς Ἄν. Ὁρλάνδος³.

Ἡ αὐτὴ οἰκογένεια μαρτυρεῖται καὶ ἐν Ζακύνθῳ⁴ καὶ ἐν Μεσσηνίᾳ⁵, ἐν ἀντιγράφῳ τοῦ Κώδικος τῆς Ἱερᾶς Μονῆς τῆς Σιδερόπορτας, ἐν χειρογράφῳ καταστάχῳ τῆς Μονῆς τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου καὶ ἐν τῷ ἀρχιεπιφυλακίῳ Ζακύνθου. Γόνιοι τῆς οἰκογενείας ταύτης ὑπῆρξαν ὁ Μητροπολίτης Γάνου καὶ χώρας Νεόφυτος (1744-1759), ὁ χειροτονήσας τὸν Ἐθνομάρτυρα Πατριάρχην Γρηγόριον Ε' Οἰκουμενικὸς Πατριάρχης Προκόπιος (1785-1789), τὰ ὅστ' αὐτοῦ ὀνομαζομένης ἐν τῇ Μονῇ τοῦ Μαρδακίου, ὁ Διονύσιος, ὅστις διαταγῇ τοῦ Λόρδου Βύρωνος ἐτροφοδότησε τὸ ἐν πολιορκίᾳ διατελοῦν Μεσολόγγιον, ὁ ζωγράφος Σπυρίδων μετὰ τοῦ ἐπ' ἴσης ζωγράφου υἱοῦ του Δημητρίου κἀ. Παρὰ δὲ τὴν Σίτσοβαν τῆς Ἀλαγονίας ὀλόκληρος συνοικισμὸς φέρει τὸ ὄνομα «Πελεκασεῖκα»⁶.

Διὰ τὴν περὶ ἧς ὁ λόγος Βυζαντινὴν οἰκογένειαν ἢ ἐξετασθεῖσα «ἐνθύμησις», ἐξ ἧς δεικνύεται ἡ εὐλάβεια ταύτης, προσθέτει μίαν εἰσέτι οὐχὶ ἀνευ σημασίας μαρτυρίαν.

94

5 φλζ
+ ΗΓΟΥΜΕΝΟΣ
ΓΑΒΡΙΗΛ

Ι ΜΟΝΗΣ ΠΑΝΑΓΝΟΥ † ΜΙΣ ΣΩΤΗΡΟΣ

,5 φλζ' (= 6538 = 1030|29) | † Ἡγούμενος | Γαβριὴλ |
† Ι((εραῖς)) Μονῆς Πανάγνου † ΜΙ((ητροδ))ς τοῦ Σωτήρος.

1. Ἐν Παιδαγωγικῷ Δελτίῳ ἔτους 1898.
2. Ἐν Ἐφημ. «Λακωνικῇ» ἔτους 1932, ἀριθ. φύλλ. 32.
3. Ἐν ΕΕΒΣ, τόμ. ΙΔ', σελ. 479, εἰκ. 14.
4. Α. Ζώη, Ἱστορικὸν Λεξικόν.
5. Ν. Οἰκονομόπουλος, Μεσαιωνικά Γράμματα, τόμ. Α' (1931), σελ. 177.
6. Ὁρα Κατάλογον Δήμων καὶ Κοινοτήτων τῆς Ἑλλάδος, ἐν Ἀθήναις 1928.

97

Εύρίσκεται εξωτερικῶς ἐπὶ τῆς πλευρᾶς τῆς ἀψίδος τοῦ Καθολικοῦ τῆς ἀνεκδότου μέχρι τοῦδε Μονῆς Ἑργοῦντος¹.

Ἡ ἀνάγνωσις του καθίσταται δυσχερῆς λόγῳ τῶν ραγῶν τοῦ λίθου, ἐφ' οὗ ἔχαράχθη.

Ἐκ τοῦ χαράγματος τούτου μανθάνομεν τὸ ὄνομα, ἂν ὄχι τοῦ πρώτου, τοῦλάχιστον ἑνὸς τῶν πρώτων Ἑγουμένων τῆς Μονῆς Ἑργοῦντος.

Ἡ ἀξία του ὅμως ἔγκειται εἰς τὴν προτασσομένην χρονολογίαν, δι' ἧς ἀποδεικνύεται, ὅτι ἡ ἀψὶς τοῦ περὶ οὗ ὁ λόγος Καθολικοῦ ὑπῆρχε τὸν ΙΑ' αἰῶνα καὶ διετηρήθη καὶ μετὰ τὰς γενομένας ἀνακαινίσεις καὶ ἐπισκευὰς τοῦ Ναοῦ. Ἐκτὸς ὅμως τούτου τὸ ὑπὸ ἐξέτασιν χάραγμα ἀποτελεῖ τὴν μόνην, ἀλλ' ἀξιοπρόσεκτον μαρτυρίαν, ἐξ ἧς πληροφοροῦμεθα, ὅτι ὁ εἰρημένος Ναὸς ἐτιμᾶτο οὐχὶ ἀπλῶς ἐπ' ὀνόματι τῆς Θεοτόκου ἢ τῆς Κοιμήσεως Αὐτῆς (ὡς νῦν), ἀλλὰ συγκεκριμένως ἐπ' ὀνόματι τῆς **Πανάγου Μητρὸς τοῦ Σωτήρος**, ἐξ ἧς καθ' ἡμᾶς ἐτυμολογεῖται ἡ σημερινὴ ὀνομασία «Ἑργοῦντα», ἐκ τῆς ὁποίας ἡ περίξ τοποθεσία ἔλαβε τὴν ὀνομασίαν της. Τούτου οὕτως ἔχοντος, δέον νὰ δασύνωμεν τὴν λέξιν καὶ ἀντὶ «Ἑργοῦντος», «Ἀγνάντα» ἢ «Ἀγνοῦντα», ὡς οἱ Ἐπιδαύριοι ἀποκαλοῦσι τὴν τε Μοῆν καὶ τὴν περιοχὴν, ἐφ' ἧς αὕτη εἶναι ἀνιδρυμένη², νὰ γράφωμεν «Ἑργοῦντος», «Ἀγνάντα», «Ἀγνοῦντα».

95

5X3-7/206
Ἑρομόναχος Χαράλαμπος

5X35' (= 6666 = 1158) τ[ῆς] Ἑργοῦντος(6) | Ἑρομόναχος Χαράλαμπος.

Ἐχαράχθη ἀνωθεν καὶ ἐσωτερικῶς τῆς εἰσόδου κελλίου ἐπὶ τῆς Ν. πλευρᾶς τοῦ περιβόλου τῆς αὐτῆς Μονῆς.

Περὶ τούτου εὐρύτερον ποιούμεθα λόγον εἰς τὴν ἐξέτασιν τοῦ ὑπ' ἀριθ. 101 χαράγματος.

Ἡ προτασσομένη χρονολογία μαρτυρεῖ, ὅτι τὸ προαναφερθὲν κελλίον ὑπῆρχε τὸν ΙΒ' αἰῶνα.

1. Ἐτοιμους μελέτας πρὸς δημοσίευσιν περὶ τοῦ ἀξιολόγου τούτου μνημείου ἔχουσι ὁ ἐπιθεωρητὴς τῶν Ἀναστηλώσεων κ. Στίκας καὶ ἡμεῖς.

2. Νομίζοντες ὅτι ἡ λέξις παράγεται ἐκ τοῦ ῥήματος «Ἀγναντεύω».

96

5 τμη ἐξιδόχῃ, **ΒΟΝΟΕΝΣΤΟΣΠΑ**
+ΓΕΡΜΑΝΟΣ

'Σψμη' (= 6748=1240) 'Εξεδ((ήμησεν)) πρὸς Κ((ύρι))ον ὁ εὐσ((εβέστα))τος
 Πατ((ριάρχη))ς | ≠ Γερμανός.

'Αναγράφεται ἐπὶ τῆς Α. ἐξωτερικῆς πλευρᾶς τοῦ αὐτοῦ Καθολικοῦ.

Τὸ χάραγμα τοῦτο ἀνάγεται εἰς τὸν θάνατον τοῦ Πατριάρχου Κων-
 σταντινουπόλεως Γερμανοῦ Β', ὁ ὁποῖος ὑπῆρξεν ὄντως εὐσεβέστατος, ποι-
 μάνας τὴν Ἐκκλησίαν «εὐκλεῶς καὶ θεοφιλῶς»¹ ἀπὸ τοῦ 1226 ἕτη 13 καὶ
 μῆνας 6.

Ἐκ τοῦ χαράγματος τούτου διαφαίνεται ἡ ἐκτίμησις καὶ ἡ φήμη, ἧς
 ὁ ἀείμνηστος οὗτος Πατριάρχης ἀπέλαυε, δὲν ἀποκλείεται δὲ νὰ ἐχαράχθη
 τοῦτο ὑπὸ συμπολίτου του τινός, ὁ ὁποῖος κατήγετο ἐκ Ναυπλίου².

Ἡ ἀξία τοῦ ἐξεταζομένου χαράγματος ἔγκειται κυρίως εἰς τὸ ὅτι τοῦ-
 το ἀποτελεῖ ἕτερον χρονολογικὸν Terminus post quem, τὸ ὁποῖον ἐν συν-
 δυασμῷ πρὸς ἄλλα χαράγματα τοῦ αὐτοῦ Καθολικοῦ, ἅτινα ἐν τῷ παρόντι
 κεφαλαίῳ παρατίθενται, μεγάλως συμβάλλουσιν εἰς τὴν ἐπίλυσιν τοῦ περὶ τῆς
 ἡλικίας τῆς Μονῆς προβλήματος.

97

ΠΑΤΡΙΑΡΧΕΝΟΣ ΔΕ

[[---]] Πατρ[[ι]]αρχ[[χ]]εὺντος δὲ [-----].

'Αναγράφεται ἐπὶ λίθου ἐντετοιχισμένου ἐπὶ τῆς Β. ἐξωτερικῆς πλευ-
 ρᾶς τοῦ αὐτοῦ Καθολικοῦ.

Τὸ κολοβὸν τοῦτο χάραγμα μαρτυρεῖ ἐπισκευὴν τοῦ Ναοῦ, καθ' ἣν
 ἐχρησιμοποιήθη καὶ τὸ παλαιὸν ὕλικόν τούτου, ἐξ οὗ προέρχεται καὶ ὁ φέ-
 ρων τὸ περὶ οὗ ὁ λόγος χάραγμα λίθος.

1. Ὅρα Ζ. Μαθᾶ, μνημον. Ἐπισκοπ. καὶ Πατριαρχ. κατάλογον ἐνθ' ἄνωτ.,
 σελ. 81-82.

2. Αὐτόθι, σελ. 81.

98

ΙΕΡ
ΠΑΡΘΕΝΙΟΣ
ΤΡΑΡΗΣ

† Γερ((ομόναχος)) | Παρθένιος | Πορτάρης.

Εύρίσκεται κεχαραγμένον ἐπὶ λίθου, ἐντετοιχισμένον ἐπὶ κελλίου τοῦ πρώτου ὁρόφου, κειμένου ἀριστερᾷ τῷ εἰσερχομένῳ εἰς τὴν αὐλὴν τῆς αὐτῆς Μονῆς.

Τὸ ἐπίθετον Πορτάρης δὲν εἶναι ἐπώνυμον ἀλλὰ δηλωτικὸν τοῦ ἀξιώματος τοῦ Μοναχοῦ Παρθενίου, σημαίνει δέ, ὡς γνωστόν, τὸν Πυλωρόν¹, Πυλεωνάριον², Ὀστιάριον³, Θυρωρόν⁴. Τὸ χάραγμα τοῦτο παρέχει σοβαρὸν στοιχεῖον πρὸς προσδιορισμὸν τοῦ ἐν ἐρειπώσει διατελοῦντος πυλωρίου τῆς Μονῆς.

99

† Γερμανὸς Βιβλιοθηκάριος

† Γερμανὸς Βιβλιοθηκάριος.

100

† Γερμανὸς
ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΑΡΙΟΣ

† Γερμανὸς | Βιβλιοθηκ | ἄριος.

Ἄμφότερα τὰ χαράγματα ταῦτα ἀναγράφονται ἐπὶ κελλίου τῆς ΒΑ.

1. Ὅρα Hippolyte Delehaye, Deux typica Byzantinis Bruxelles 1921, 59, πρβλ. καὶ Τυπικὸν τοῦ Στουδίου ἐν Dimitriewskij. Τυπικά 255 καὶ 730.

2. Ἴδὲ Τυπικὸν Πακουριανοῦ Petit ἐν Βυζ. Χρον., τόμ. XI παρ., σελ. 22. Ὅρα καὶ Γ. Σωτηρίου, Τὸ Ἅγιον Ὄρος, ἔκδοσις Γ', Συλλόγου πρὸς διάδοσιν ὀφελίμων βιβλίων, σελ. 88.

3. Βλ. Dimitriewskij Τυπικά 691.

4. Θ. Πρόδρομος, Β' 521 (ἔκδοσις Κοραῆ), πρβλ. καὶ Ἄν. Ὀρλάνδου, Μοναστηριακὴ Ἀρχιτεκτονικὴ, Ἀθήναι 1927, σελ. 11 - 13.

γωνίας τοῦ δευτέρου ὀρόφου τῆς αὐτῆς Μονῆς¹, εἶναι δὲ σπουδαία, διότι ἐξ αὐτῶν α) γίνεται γνωστὴ ἡ χρησιμοποίησις τοῦ προαναφερθέντος κελλίου ὡς βιβλιοθήκης καὶ β) διαπιστοῦται ἡ ὑπαρξίς βιβλιοθήκης ἐν τῇ Μονῇ, ἣτις εἶχέ ποτε εὐπαιδευτοὺς Μοναχοὺς².

101

+ ΙΕΡΟΝ ΦΩΤΑΝΑΜΑ

† Ἱερὸν Φωτάναμα.

Ἐξαράχθη ἐπὶ τῆς Β. ἐσωτερικῆς πλευρᾶς κελλίου, κειμένου ἐπὶ τῆς Ν. πλευρᾶς τοῦ περιβόλου τῆς αὐτῆς Μονῆς.

Τὸ χάραγμα τοῦτο εἶναι πολύτιμον, διότι χρησιμεύει ὡς ἀναμφισβήτητος ἀπόδειξις τοῦ προορισμοῦ τοῦ κελλίου, ἐφ' οὗ ἀναγράφεται, ἡ δὲ ἀξία του καθίσταται προφανῆς, ἂν λάβῃ τις ὑπ' ὄψιν, ὅτι εἶναι, καθ' ὅσον τοῦλάχιστον γνωρίζω, μοναδικὸν εἰς τὸ εἶδος του καὶ τὸ μόνον, ὅπερ δηλοῖ τὸν προορισμὸν ἰδιαίτερου χώρου, ὁ ὁποῖος, ὡς γνωστόν, ἐχρησίμευεν, ἵνα κατὰ τὰς παγερὰς νύκτας τοῦ χειμῶνος συνέρχωνται ἐναλλάξ οἱ μοναχοὶ καὶ θερμαίνωνται, ἐγκαταλείποντες πρὸς στιγμὴν τὴν ὀλονυκτίαν³. Ἐπὶ πλέον καθίσταται ἔτι μεγαλυτέρα, διότι δι' αὐτοῦ προστίθεται ἐν εἰσέτι Φωτάναμα⁴ εἰς τὰ ἐλάχιστα μέχρι τοῦδε γνωστά⁵.

102

Κ̅Ε̅ Φ̅Τ̅Υ̅ Τ̅Ε̅Κ̅Ν̅Υ̅ Μ̅Ο̅

Κ(ὄρι)ε φ(εῖσαι (ἢ φύλατε)) τοῦ τέκνου μου.

Ἐξαράχθη ἐπὶ τῆς Α. ἐξωτερικῆς πλευρᾶς⁶ τοῦ Καθολικοῦ τῆς αὐτῆς Μονῆς.

1. Ἐπὶ τῆς Ν. ἐσωτερικῆς πλευρᾶς.

2. Ἐκπλαίαι αἱ Μοναὶ ἀπετέλουν κέντρα πνευματικῆς ἐργασίας. Ὅρα **Φ. Κουκουλέ**, Ἐκ τοῦ βίου τῶν Βυζαντινῶν, Ἀθήναι 1920, σελ. 88 κέ., πρβλ. **τοῦ αὐτοῦ**, Βυζαντινῶν βίος καὶ πολιτισμὸς, τόμ. Α', Ἀθήναι 1948. Ἐπιθι καὶ **Ἀν. Ὁρλάνδου**, Μοναστηριακὴ Ἀρχιτεκτονικὴ, σελ. 65-66.

3. Ὅρα **Ἀν. Ὁρλάνδου**, Μοναστηριακὴ Ἀρχιτεκτονικὴ, σελ. 43-45, πρβλ. καὶ **D u C a n g e**, Glossarium mediae et infimae graecitatis.

4. Ταῦτα ἐν Ἀρκαδίᾳ λέγονται «Φῶκου», πρβλ. **Ἀν. Ὁρλάνδου** μνημον. ἐργ. ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 45.

5. Μέχρι τοῦδε γνωρίζομεν τὰ τῶν Μονῶν Ὁσίου Λουκᾶ Ἐλικῶνος, Ἀγίου Ἱεροθέου Μεγάρων, Γοργοεπηκόου Ἀρκαδίας καὶ Βαρσῶν Ἀρκαδίας. Εἰς ταῦτα προσθετέον καὶ τὸ ἡμέτερον.

6. Πρὸς τὴν ΒΑ. γωνίαν.

101

Αι² αὐτοῦ διαφαίνεται ἡ εὐσέβεια καὶ ἡ πίστις τοῦ χαρακτοῦ, ὁ ὁποῖος μετὰ θερμῆς στοργῆς αἰτεῖται τὴν ἐπὶ τοῦ τέκνου του εὐσπλαχνίαν καὶ ἀρωγὴν τοῦ παντοδυνάμου Θεοῦ.

103

† ΤΟΣ ΗΡΕΩΜΑΤΩΝ ΕΠΙΣΤΕΡΕΩΣΟΝ... ΗΣΤΕΡΕΩΣΟΝ ΚΕΤΗΝΕΝ ΗΛΛΗΝΙΣΙΑΝ ΥΝΕΚΤΙΣΩΤΩΤΙ ΜΙΩΣΟΝ ΑΙΜΑΤΙΑΣ ΓΑΒΓΟΥ

† Τὸ σ{η}ρέωμα τῶν ἐπὶ σὲ πεποιθῶτων στερέωσον Κ((ύρι))ε τὴν ἐκκλη-
(νι)σίαν {ύ}ν ἐκτίσω τῷ τιμίῳ σου αἵματι. [Ἔτος], αμιγ' Ἀ{β}γούστου.

Ἡ ἀνορθόγραφος αὕτη ἐπιγραφή, ξυλόγλυπτος οὐσα, ἀναγράφεται ἐπὶ ξυλόγλυπτου καλῆς τέχνης Τέμπλου τοῦ Καθολικοῦ τῆς αὐτῆς Μονῆς.

Ἐκ τῆς εἰρημένης ἐπιγραφῆς καθίσταται δῆλον, ὅτι πλὴν τῶν προγε-
νεστέρων ἀνακαινίσεων τοῦ μνημείου τούτου ἐγένετο καὶ μία ἔτι εἰς τὰς
ἀρχὰς τοῦ ΙΗ' αἰῶνος. Ἐπὶ τούτοις πληροφορούμεθα, ὅτι τὴν τρίτην Αὐ-
γούστου τοῦ 1710 κατεσκευάσθη τὸ μέχρι τῆς σήμερον διασφζόμενον κατὰ
χώραν ξυλόγλυπτον Τέμπλον εἰς ἀντικατάστασιν ἄλλου παλαιότερου, ἐκ τοῦ
ὁποῦ οὐδὲν σήμερον λείψανον διασώζεται.

Στηρέωμα, ἀντὶ στερέωμα. $\overline{ΚΕ}$, λίαν συνήθης βραχυγραφία τοῦ
Κύριε.

Ἐκκληνισίαν ἀντὶ Ἐκκλησίαν. Ἐκτίσω ἀντὶ ἐκτίσω = ἀπέκτησες.
Ἔτος, ἐξυπακούεται κατασκευῆς τοῦ προμνησθέντος Τέμπλου. Παρομοία
ἐπιγραφή, ἀλλὰ μὴ συνοδευομένη ὑπὸ χρονολογίας, ἀναγράφεται ὑπεράνω
τῆς εἰκόνης τῆς Εὐαγγελιστρίας ἐν τῷ Ναῷ τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου Χρυσοστό-
μου εἰς Γεράκι Λακωνίας¹.

104

Η ΜΑΜΑΣ
577α
ΣΚΑΒΔΘΗΚΕ

Ἡ Μάμα μας | ,ς ρξ α' (= 6961=1453) | Σκ[λ]αβόθηκε.

Εἰθίσκεται εἰς τὸ κάτω μέρος ἐξωτερικῶς τῆς ΝΑ. πλευρᾶς τοῦ τυμ-
πάνου τοῦ τρούλλου τῆς αὐτῆς Μονῆς, χαραχθὲν ἐκεῖ χάριν ἀσφα-
λείας, ἵνα μὴ ὑποπέσῃ εἰς τὴν ἀντίληψιν τῶν Τούρκων καὶ οἰονεῖ
ἀπὸ τῆς ὑψηλῆς ταύτης θέσεως νὰ διαλαλῇ εἰς τοὺς πιστοὺς τὴν θλι-
βεράν εἶδησιν τῆς ὑποταγῆς των ὑπὸ τὸν ζυγὸν τῆς δουλείας.

1. Κ. Ζησίου, Ἐπιγραφαὶ Χριστιανικῶν χρόνων τῆς Ἑλλάδος, μέρος Α',
Πελοπόννησος (ἀνατύπωσις ἐκ τῆς Βυζαντίδος, ἐν Ἀθήναις 1909, σελ. 31, ἀριθ. 71).

Πρόκειται περί λίαν συναισθηματικοῦ καὶ πλήρους πόνου ἐπιγράμματος, τὸ ὁποῖον ἐγράφη μετὰ τὴν πτώσιν τῆς Βασιλίδος τῶν πόλεων καὶ τὴν κατάλυσιν τῆς Βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας.

105

αχνε' φλεβάρη σφάχτηκε ὁ καλοκάγαθ' |
1705

,αχνε' (=1655) α' (=πρώτη) φλε(βάρη) σφάχτηκε ὁ καλοκάγαθ'[[ος]] |
'Αναστ[[άσιος]].

Ἀναγράφεται ἐπὶ τῆς Ν. ἐσωτερικῆς πλευρᾶς τοῦ αὐτοῦ Καθολικοῦ, εἰς ὕψος ἀπὸ τοῦ δαπέδου μόλις 0,70, ἀναφέρεται δὲ εἰς τὸ μαρτύριον τὸ ὁποῖον κατὰ τὸ αὐτὸ ἔτος ὑπέστη ὁ ὑπὸ τῆς Ἐκκλησίας ἡμῶν ἁγιοσθεὶς Ἀναστάσιος ὁ Ναυπλιεύς¹.

Ἡ εἰς μικρὸν ὕψος χάραξις τούτου καὶ ἡ ὑπὸ τῶν στασιδίων κάλυψις αὐτοῦ ὀφείλεται εἰς τὴν πρόνοιαν τοῦ ἀναγράφαντος τοῦτο νὰ μὴ περιέλθῃ εἰς γνῶσιν τῶν Τούρκων.

Τὸ δ' ἐν αὐτῷ ἀναφερόμενον σύνθετον ἐπίθετον καλοκάγαθος, δεικνύει τὴν φήμην, ἧς ζῶν ἔτι ἀπέλαυνεν ὁ νεομάρτυς οὗτος Ναυπλιεύς.

106

Ἰορλανδος
Ἰορλανδίου
ἔτελεσαν ἁγιοσμον αω

Ἰ. Ἰορλανδος | Ἰ. Δογοθέτης | ἐτέλεσαν ἁγιοσμον αω | 18 -----]

Τοῦτο εἶναι κεχαραγμένον ἐν τῷ Ἱερῷ τοῦ Καθολικοῦ τῆς αὐτῆς Μονῆς, παραπλεύρως τῆς τοιχογραφίας τοῦ Ἁγίου Λαυρεντίου.

Τὸ πρῶτον ἐν τῷ ὑπὸ ἐξέτασιν χαράγματι ἀναφερόμενον ὄνομα ἀνεγράφη ὡς Ἰορλανδος ἀντὶ τοῦ ὀρθοῦ «Ἰορλάνδος», ἀμφοτέρω δὲ οἱ ἐν αὐτῷ μνημονευόμενοι ὑπῆρξαν μέλη τῆς ἐν Νέα Ἐπιδαύρῳ συνελθούσης Ἐθνοσυνελεύσεως².

1. Ὁρα Μέγαν Συναξαριστὴν (Α' Φεβρουαρίου).

2. Ὁρα Κ. Παπαρρηγοπούλου, Ἱστορία τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἔθνους, τόμ. 5', σελ. 58, 102.

Μ Ε Ρ Ο Σ Π Ε Μ Π Τ Ο Ν

ΕΠΙΓΡΑΦΑΙ ΚΑΙ ΧΑΡΑΓΜΑΤΑ
ΕΚ ΤΗΣ ΝΗΣΟΥ ΣΙΦΝΟΥ

Κ Ε Φ Α Λ Α Ι Ο Ν Α'

ΕΠΙΓΡΑΦΑΙ ΚΑΙ ΧΑΡΑΓΜΑΤΑ ΕΚ ΝΑΩΝ ΤΗΣ ΝΗΣΟΥ ΣΙΦΝΟΥ

§ 1. Ἐπιγραφαὶ καὶ χαράγματα ἐκ Ναῶν τῆς Ἀπολλωνίας,
τοῦ Ἀρτεμῶνος καὶ τῆς Καταβατῆς

107

[---] | Ἁ Θεῖος Ναός | [---] Ἀπριλίον
 κγ' (= 23) Σωτηρίου ἔτους | ζνδ' (= 7054 = 1546)
 Ἰνδικτι(ῶνος) γ' (= τρίτης).

Ἡ κολοβὴ αὕτη καὶ πλήρης λαθῶν ἐπιγραφὴ ἀναγράφεται ἐπὶ ἀποκε-
 κρουμένου μαρμάρου (διασφζόμεναι διαστάσεις 0,07X0,09, ὕψος γραμμ.
 0,02-0,04), ἐντετοιχισμένου ἐσωτερικῶς ἐπὶ τῆς ἀψίδος τοῦ Ἱεροῦ
 τοῦ ἐν Ἀπολλωνίᾳ Σίφνου Ναοῦ τοῦ Ἁγίου Γεωργάκη.

Ὁ ἀριθμὸς ζνδ δὲν δεικνύει *σωτήριοιον ἔτος*, ὡς ἐν αὐτῇ ἀναγράφεται,
 ἀλλὰ τὸ ἀπὸ θεμελιώσεως κόσμου 7054, ὅπερ ἀντιστοιχεῖ πρὸς τὸ Σωτήριοι-
 ον ἔτος 1546, πρὸς τὸ ὁποῖον πάλιν δὲν ἀντιστοιχεῖ ἢ ἐν τῇ αὐτῇ ἐπιγραφῇ
 ἀναγραφομένη τρίτη Ἰνδικτιῶν, ἀλλ' ἢ τετάρτη. Πάντως παρὰ τὰ ἐν αὐτῇ
 σφάλματα ἢ ἐπιγραφὴ δὲν εἶναι ἄνευ σημασίας. Ἀποτελεῖ χρονολογικὸν τεκ-
 μῆριον τῆς ἡλικίας τοῦ Ναοῦ, ἐξ οὗ συνάγομεν, ὅτι ἀνιδρούθη ἢ μᾶλλον ἀνε-
 καινίσθη οὗτος τῷ 1546.

108

1704

ΟΙ ΤΟΥΡΚΟΙ ΣΦΑΖΟΥΝ

1704 | ΟΙ ΤΟΥΡΚΟΙ ΣΦΑΖΟΥΝ.

109

ΟΙ ΤΟΥΡΚΟΙ ΜΑΣ ΞΟΛΟΘΡΕΥΟΥΝ

ΟΙ ΤΟΥΡΚΟΙ ΜΑΣ Ξ(Ω)ΛΟΘΡΕΥΟΥΝ.

Ἐπιτόμια τὰ χαραγμένα ταῦτα εὐρίσκονται κεκαυμένα ἐπὶ τῆς Ν. ἐσωτερικῆς πλευρᾶς τοῦ αὐτοῦ Ναοῦ.

Ἐκάτερον τούτων δεικνύει τὸ ἄγριον καὶ ἐξοντωτικὸν κατὰ τῶν Ἑλλήνων μῖσος τῶν Τούρκων. Ἐκ τοῦ πρώτου λαμβάνομεν καὶ τὴν ἄλλοθεν ἄγνωστον πληροφορίαν, καθ' ἣν τῷ 1704 οἱ κατακτηταὶ προέβησαν εἰς σφαγὰς ἐν τῇ νήσῳ Σίφῳ.

Ἐὰν τὸ δεύτερον χάραγμα ἀναφέρεται εἰς τὰς προμνησθείσας σφαγὰς, δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ἐξακριβωθῇ. Πάντως τὸ ἐν αὐτῷ ἐπιτασσόμενον ῥῆμα *ξολοθρεύουν* = ἀφανίζουσι κατὰ κράτος εἶναι χαρακτηριστικὸν τῆς Τουρκικῆς θηριωδίας.

110

1767

ΟΝΥΧΗΝΙ
 (ΜΟΣ ΤΙΣ
 ΕΚΛΙΣΙΑΣ
 ΔΕΗΚΙΤΣΔ
 ΥΛΥΦΘΕΣ
 ΝΥΛΙΛΙΣ

1767 | Ὁ ἀνακ(αι)γι | σμὸς τ(ῆ)ς | Ἐκ(κ)λ(ῆ)σ(ας) | Δέηου(ς)
 τοῦ δ | ούλου τοῦ Θεοῦ | [] νου(λ)ι(ς) <λι>ς.

105

Ἀναγράφεται ἐπὶ μαρμαρίνης πλακόσ, ἐφ' ἧς ἀναγλύφως παρίστανται ὁ Ἅγιος Γεώργιος ἔφιππος καὶ ἡ Θεοτόκος βρεφοκρατοῦσα. Ἡ πλάξ αὕτη εἶναι ἐντετοιχισμένη ἐπὶ τῆς ὑπερθεῖν τῆς θύρας κόγχης τοῦ ἐν Καταβατῇ Σίφνου Ναοῦ τῆς Παναγίας, ἣ δ' ἐπ' αὐτῆς ἐπιγραφὴ ἀναφέρεται εἰς ἀνακαινισμόν τινα τοῦ Ναοῦ γενόμενον τῷ 1767, τὸν ὅποιον ἡμεῖς θεωροῦμεν μικρᾶς κλίμακος, διότι τὸ ἐφ' οὗ ἡ ἐπιγραφὴ κτίσμα, ὃν παλαιότερον τοῦ ΙΗ' αἰῶνος, δὲν ἠλλοιώθη αἰσθητῶς ἐκ τῶν ἐπισκευῶν τοῦ αὐτοῦ αἰῶνος, ἀλλ' ὑπὸ παλαιότερων καὶ νεωτέρων.

Τὸ ἐπιτασσόμενον ὄνομα ἐσφαλμένως ἀναγράφεται, παραλειφθέντων ἐν ἀρχῇ τεσσάρων ψηφίων καὶ δὴ καὶ τῶν ΓΙΑΝ καὶ ἐπαναληφθέντων δις τῶν γραμμάτων Λ καὶ Ι. Οὕτω ἀνεγράφη ΝΟΥΛΙΑΙΣ ἀντὶ τοῦ ὀρθοῦ ΓΙΑΝΝΟΥΛΗΣ.

Εἰς τὸ συμπέρασμα τοῦτο ἤχθημεν ἐξ ἄλλης ἐπιγραφῆς τοῦ αὐτοῦ ἔτους, περὶ ἧς ἤδη ὁ λόγος.

111

1767
 ΦΥΦΚΕΝΙ
 ΣΜΟΣ ΤΙΣΕΚΛΙΣΙΑΣ
 ΔΕΗΣΙΣ ΤΟΥ Δ
 ΣΗΘ ΤΘΘΕΘ ΓΑΓΜΘΛΛΙΣ

1767 | Ἀνακ|αι|νι | σμὸς τ|ῆ|ς Ἐκ|[κ]|λησίας | Δέησις τοῦ δ | οὔλου
 τοῦ Θεοῦ· Για<γ>νούλ<λ>|ι|ς.

Ἡ ὑπὸ ἐξέτασιν ἐπιγραφὴ ἀναγράφεται ἐπὶ μαρμαρίνης πλακόσ, ἐφ' ἧς καὶ ἐνταῦθα ἐν ἀναγλύφωσι παρίσταται τὸ αὐτὸ θέμα τῆς προηγουμένης, τουτέστιν ὁ Ἅγιος Γεώργιος ἔφιππος καὶ ἡ Θεοτόκος βρεφοκρατοῦσα. Ἡ ἀποτελοῦσα τὸ ἀντικείμενον τῆς ἐρεύνης ἡμῶν πλάξ εἶναι ἐντετοιχισμένη εἰς τὸν ἐν Ἀπολλωνίᾳ Σίφνου Ναὸν τῆς Οὐρανοφόρου, ὃν οἱ Σίφνιοι ἀποκαλοῦσι «Γερανοφόρα», προφανῶς παρὰ γοντες ἐκ τοῦ «Οὐρανοφόρα».

Ἡ σπουδαιότης τῆς ἐν λόγῳ ἐπιγραφῆς ἔγκειται τὸ μὲν εἰς τὴν ἐν αὐτῇ διασφωζομένην χρονολογίαν, ἐξ ἧς πληροφοροῦμεθα ὅτι ὁ προμνησθεὶς Ναὸς ἀνεκαινίσθη τῷ 1767, τὸ δὲ εἰς τὴν ἀναγραφὴν τοῦ ὀνόματος τοῦ καταβαλόντος τὴν δαπάνην τῆς ἀνακαινίσεως, ὅπερ εἰς μὲν τὴν προεξετασθεῖσαν ἐπιγραφὴν τοῦ ἐν Καταβατῇ Ναοῦ τῆς Παναγίας, ὡς ἐλέχθη ἀνωτέρω, ἐσφαλμένως ἐγράφη, εἰς δὲ τὴν τῆς Οὐρανοφόρου ἀνορθογράφως καὶ ἐν μέρει ἐσφαλμένως, ἦτοι ΟΥΛΛΙΣ ἀντὶ ΟΥΛΗΣ καὶ ΓΝΟΥ ἀντὶ ΝΟΥ.

Ἐξ ἀμφοτέρων τῶν ἐξετασθεισῶν ἐπιγραφῶν τούτων διαφαίνεται ἡ

εὐσέβεια τοῦ κατὰ τὰ ἄλλα ἀγνώστου ἡμῖν Γιαννούλη, οὗ τὸ ἀναγραφόμενον ὄνομα δὲν δύναται νὰ προσδιορισθῆ, ἂν εἶναι κύριον ἢ ἐπώνυμον. Ἐπὶ πλέον διαπιστοῦται ἡ πρὸς τὴν Θεοτόκον ἰδιαιτέρα αὐτοῦ εὐλάβεια καὶ ἀγάπη, διότι, ὡς εἶδομεν, ἀμφότεροι οἱ δι' ἐξόδων του ἀνακαινισθέντες Ναοὶ τῶν χωρίων Καταβατῆς καὶ Ἀπολλωνίας τιμῶνται ἐπ' ὀνόματι τῆς Παναγίας.

112

ΟΠΑΝΣΕΠΤΟΣΚΑΙΙΕΡΟΣΝΑΟΣΟΥΤΟΣ,
ΘΕΜΕΛΙΩΝΚΑΙ ΑΠΟΠΑΛΙΣΜΙΚΡΟΤΕΡΩ
ΣΗΣΕΠΙΣΤΑΣΙΑΣΚΑΙ ΔΑΠΑΝΗΣΤΩΝ
ΕΤΕΙΧΙΟΣΤΩ ΕΠΤΑΚΟΣΙΟΣΤΩ ΟΓΔΩΝ

ΤΗΣΘΕΟΤΟΚΟΥΑΝΑΚΑΙΜΙΣΘΗΟΛΟΣΕΚ
ΕΙΣΘΝΝΟΝΝΥΝΦΑΙΝΕΤΑΙΕΞΕΤΑΘΗΔΙΑΠΑ
ΜΙΩΤΑΤΩΚΥΡΙΩΚΥΡΝΙΚΟΧΑΘΔΛΑΝΑΤΟΥ
ΚΟΣΤΩ ΟΓΔΩΚΑΙΜΗΝΙΣΤΩΛΙΨ 1788

Ἐπιγραφή: Ὁ πάνσεπτος καὶ Ἱερὸς Ναὸς οὗτος _____ τῆς Θεοτόκου ἀνακαινίσθη ὁλος ἐκ | θεμελίων καὶ ἀπὸ παλι[ε]ῶν μικροτέρων _____ εἰς ὃν ν[[α]]νον νῦν φαίνεται ἐξετάθη διὰ πά | σης ἐπιστασίας καὶ δαπάνης τ[οῦ] τι _____ μιωτάτου κυρίου κὺρ Νικολάου Πανάτου | Ἐτει χιλιοστῶ ἐπιτακοσιοστῶ ὀγδοῦ _____ κοστῶ ὀγδόῳ καὶ μηνὶ Ἰουλίῳ 1788.

Ἡ ὑπ' ὄψιν ἐπιγραφή ἀναγράφεται ἀναγλύφως ἐπὶ μαρμαρίνου ὑπερθύρου (1,39×0,19×0,10, ὕψ. γραμμ. 0,02 - 0,03), ἐντετοιχισμένου ὑπερθεν θύρας τῆς Ν. πλευρᾶς τοῦ ἐν Ἀρτεμῶνι Σίφνου Ναοῦ τῆς Ὑπαπαντῆς, ὅστις κοινῶς κατ' ἄλλους μὲν καλεῖται «Παναγία τῆς Ἀμμου» ἐτυμολογῶντας ἐκ τῆς Ἀμμου, κατ' ἄλλους δὲ «Παναγία τῆς Σάμου» ἐτυμολογῶντας ἐκ τῆς νήσου Σάμου.

Ἡ πρώτη ἐτυμολογία στηρίζεται εἰς λησμονηθεῖσαν πλέον παράδοσιν, καθ' ἣν ἢ ἐν τῷ Ναῷ τούτῳ τιμωμένη εἰκὼν τῆς Θεομήτορος ἀνευρέθη εἰς ἀμμῶδες μέρος. Ἡ δευτέρα ἐτυμολογία ἐρείδεται ἐπὶ λίαν διαδεδομένης παρὰ τοῖς Σιφνίοις παραδόσεως ἐχούσης τὰς ἐξῆς δύο ἐκδοχάς. Κατὰ μὲν τὴν πρώτην ὑποστηρίζεται, ὅτι ἡ εἰκὼν προέρχεται ἐκ τῆς νήσου Σάμου, κατὰ δὲ τὴν δευτέραν, ὅτι ὁ κτήτωρ τοῦ Ναοῦ κατήγετο ἐκ Σάμου. Ἀμφότεραι αἱ ἐκδοχαὶ αὗται τῆς δευτέρας ἐτυμολογίας δὲν μοι φαίνονται ὀρθαί. Τοῦναντίον ὑπὲρ τῆς πρώτης, τῆς καὶ ἀρχικῆς, συνηγορεῖ αὐτὸ τοῦτο τὸ ἀμμῶδες ἔδαφος, ἔνθα ὁ Ναὸς ἀνιδρύθη καὶ ἐξ οὗ ἡ Παναγία ἔλαβε τὴν προσωνυμίαν οὐχὶ τῆς Σάμου, ἀλλὰ τῆς Ἀμμου¹. Ὅτι νῦν τὸ «Ἀμμου» μετεβλήθη εἰς «Σάμου», τοῦτο ὀφείλεται ἐκ τῆς συνεκφωνήσεως τοῦ τελευταίου γραμ-

1. Πρὸβλ. Παναγία Καστρινή, Περασιά, Πορταριά, κἄ. Σχετικῶς ὅρα Φ. Κουκουλέ, ἐπιστήμονικὴ ἀνακοίνωσις περὶ τῶν ἐπιθέτων τῆς Παναγίας ἐν Ἐταίρ. Βυζαντ. Σπουδῶν (ΒΕΒΣ, τόμ. Β', σελ. 350). Τοῦ αὐτοῦ, Κατάλογος τῶν ἐπιθέτων τῆς Παναγίας (ἐν Ἡμερολ. Μεγ. Ἑλλάδος 1931, σελ. 431).

ματος τοῦ ἄρθρου «τῆς» μετὰ τοῦ ἀρχικοῦ φωνήεντος τῆς λέξεως «ἄμμου» (τῆς ἄμμου, τῆς ἀμμου, τῆς ἀμμου, τῆς Σάμου).

Ἡ κατὰ τὸ 1788 ἀνακαινίσις τοῦ περὶ οὗ ὁ λόγος Ναοῦ ὑπὸ Νικολάου Πανάτου φαίνεται ὅτι ἦτο ριζική. Κατ' αὐτὴν ὁ Ναὸς ἔλαβε τὰς σημερινὰς του διαστάσεις.

§ 2. Ἐπιγραφαὶ καὶ χαραγμάτων ἐκ Ναῶν τοῦ Κάστρου

113

ΕΝ ΕΤΙ ΑΧΝΓ ΕΝ ΜΗΝΙ ΜΑΪΩ ΙΑ
 † ΑΝΑΚΕΝ ΗΣΘΗΕΚΒΑΘΡΩΝΟΥΤΟΣΟΘΗΟΚΑΡΗΜΟΣΝΑΟΣΤΗ(ΑΓΙ
 ΚΑΤΕΡΙΝΗΣΔΙΑΞΕΞΟΔΟΥΚΑΙΣΥΝΔΡΟΜΗΣΑΔΕΣΑΝΩΡΟΥΚΤΗ(ΛΗΒΙΑΑ(ΑΥΤΩΝ

Ἐν ἐτ|ει|, αχνη (= 1653) ἐν μηνί Μαΐω ια (= 11) | † ἀνακ|αι|ν| | ἰσθη ἐκ βά-
 θρων οὗτος ὁ Θ|εῖ|ος κ((αι)) ἄνημος Ναὸς τῆς Ἁγί((ας)) | ((Αἰ))κατε-
 ρίνης διὰ ἔξοδου καὶ συνδρομῆς Α. Δεσανῶρου κ((αι)) τῆς σ|υ| | ||μ||-
 βία<α>ς αὐτοῦ.

Ἡ ἐπιγραφή αὕτη εὑρίσκεται ἐπὶ ὑπερθύρου ἐντετοιχισμένου εἰς τὴν
 ἐπὶ τῆς Ν. πλευρᾶς θύραν τοῦ ἐν Κάστρῳ Σίφνου Ναοῦ τῶν Ἁγίων
 Αἰκατερίνης καὶ Δημητρίου.

Ἐξ αὐτῆς λαμβάνομεν γινῶσιν τοῦ μηνὸς καὶ ἔτους τῆς ἀνακαινίσεως
 τοῦ Ναοῦ, ὡς καὶ τοῦ ὀνόματος τοῦ καταβαλόντος τὰ ἔξοδα, ὅπερ μοι φαί-
 νεται ξενικῆς προελεύσεως καὶ προφανῶς Βενετικῆς. Τὸ προτασσόμενον τοῦ
 ἐπωνύμου ψηφίον Δ, δέον νὰ προφερθῆ ὡς D (Ντέ). Ἄρα ὁ ἀνακαινιστῆς
Α. Δεσανῶρος εἶναι Ντεσανῶρος, τοῦ ἐπωνύμου του παραγομένου ἐκ τῆς
 συνθέτου ξενικῆς λέξεως De - signiore. Ἡ De, ὡς γνωστόν, προτασσομένη
 τοῦ ἐπωνύμου εἶναι δηλωτικὴ τίτλου εὐγενείας, ἢ δὲ Ἱταλικὴ λέξις signiore
 σημαίνει κύριος, ἀφέντης. Τόσον τὸ De ὅσον καὶ ἡ λέξις signiore ἐξ-
 ελληνισθέντα παρεφθάρησαν, τοῦ πρώτου μεταβληθέντος εἰς «δε» καὶ τῆς
 δευτέρας εἰς «σανῶρος», **Δεσανῶρος** καὶ ἀνορθογράφως, ὡς ἐν τῇ ἡμετέρᾳ
 ἐπιγραφῇ, Δεσανῶρος.

Ἄνημος, ἐπίθετον πλασθὲν ὑπὸ τοῦ χαρακτοῦ, ἢ τοῦ δόντος τὴν ἐντο-
 λὴν τῆς ἀναγραφῆς τῆς ἐπιγραφῆς, πιθανῶς ἀντὶ τοῦ πάδημος ἢ τοῦ μὴ
 ἔχοντος ἀνομίας, ἀμαρτίας, καὶ μεταφορικῶς τοῦ ἀναμαρτήτου, τουτέστι
 τοῦ θείου.

Σηβίας, παρελείφθη τὸ ψηφίον μ καὶ ἐδιττογραφῆθη τὸ α, σημβίας
 ἀντὶ τοῦ ὀρθοῦ «συμβίας».

ΔΩΡΟΝ ΣΟΙ ΑΓΓΩΝ ΝΙΚΟΛΑΕ ΤΡΙΣΜΑΚΑΡ | ΉΘΙ ΒΟΗΘΟΣ ΤΩΝ ΣΕ ΠΑΡΑΚΑ
 ΛΟΥΝΤΩΝ | ΑΝΑΡΡΩΣΟΝ ΗΜΑΣ ΠΑΘΩΝ ΚΑΙ ΚΪ ΙΪΝΔΥΝΩΝ || ΩΡΕΣΤ΄
 ΑΝΑΡΡΥΣΟΝ ΗΜΑΣ ΠΑΘΩΝ ΚΑΙ ΝΙΚΑ | ΚΥΝΔΥΜΩΝ
 ΩΡΕΣΤ΄ †
 1566

Δῶρον σοι ἄγγων Νικόλαε τρισμάκαρ | Ἡθι βοηθὸς τῶν σέ παρακα-
 λούντων | Ἀνάρρωσον ἡμᾶς παθῶν καὶ κΪ ιΪνδύνων || ΩΡΕΣΤ΄
 + TAE 1566 (+ IC XC | NIKA) = Ἰησοῦς Χριστὸς Νικᾷ.

Αὕτη ἀναγράφεται ἐπὶ μαρμαρίνου ὑπερθύρου (1,30×0,22×0,10, ὕψ. γραμμ. 0,01 - 0,02) τῆς ἐπὶ τῆς Δ. πλευρᾶς θύρας τοῦ Ἁγίου Νικολάου, ἀπεκαλύφθη δὲ κατόπιν ἀποξέσεως παχυτάτων στρωμάτων ἀσβέστου ὑπὸ τῆς φιλομούσου συζύγου τοῦ Καθηγητοῦ καὶ Ἀκαδημαϊκοῦ κ. Μαριδάκη, ὡς ἡ ἰδία μὲ ἐβεβαίωσεν.

Ἡ περὶ ἧς ὁ λόγος ἐπιγραφή ἀναμφισβητήτως ἀναφέρεται εἰς ἀνακαινισί-
 νισιν τινα τοῦ ἐφ' οὗ ἀναγράφεται Ναοῦ, γενομένην τῷ 1566 ὑπὸ ἀγνώ-
 στων ἡμῖν ἀνακαινιστῶν, ὧν τὰ ἀρχικὰ ψηφία τῶν ὀνομάτων ἀναγράφον-
 ται ἐν τῷ τετάρτῳ στίχῳ καὶ πρὸ τῆς δι' ἀραβικῶν ἀριθμῶν σημειουμένης
 χρονολογίας (1566). Τὴν περὶ ἀνακαινίσεως ἡμετέραν γνώμην στηρίζομεν
 ἐπὶ τεχνικῶν κριτηρίων, ὧν ἡ ἐξέτασις πείθει, ὅτι ὁ Ναὸς οὗτος εἶναι πα-
 λαιότερος τοῦ 16ου αἰῶνος.

1730 ΜΗϞΛΥ
 ΕΜΑΡΜΑΡΟΣ Λ
 ΜΕ ΤΗΝ ΚΛΙΣΙΑ ΟΥΟ
 ΜΑΖΟΜΕΝΗ ΚΑΙΡΑ
 ΛΕΥΣΑ ΠΡΟΤΟΣΙΥΥΕ
 ΛΟΣ ΠΑΡΘΕΝΙΟΣ
 ΜΠΛΟΣ

1730 [[Μη]]Ϟ [[*Ι]] | ουλΪ ιΪφ | Ἐμαρμαρῶσα | με τὴν [[ἐκ]] κλ
 ἡ ἰσία ὄνο | μαζομένη ΚΪαιρα | [[ἐ]]λ[[ε]]οῦσα Παρῶτος ὕγγε | λος
 Παρθένιος | Μπλός.

Ἀναγράφεται ἐπὶ μαρμαρίνης πλακῶς τοῦ δαπέδου τοῦ Ναοῦ τῆς Ἁγίας Ἐλεούσης.

Ἐκ τῆς ἐπιγραφῆς ταύτης πληροφοροῦμεθα, ὅτι κατὰ μῆνα Ἰούλιον τοῦ 1730 ἐγένετο ἡ πλακόστρωσις τοῦ δαπέδου τοῦ εἰρημένου Ναοῦ ἔπι πρωτοσυγγέλλου Παρθενίου Μπλός. Ἄξιον μνείας, ὅτι ἡ προμνησθεῖσα πλακόστρωσις ἐν τῇ ἡμετέρᾳ ἐπιγραφῇ καλεῖται «μαρμάρωσις», ὡς οἱ Χριστιανοὶ συγγραφεῖς πλειστάκις ἀποκαλοῦσι γενικῶς *τὴν ὀρθομαρμάρωσιν*¹, τὴν ἐν αὐτοκρατορικοῖς Ρωμαϊκοῖς χρόνοις καλουμένην *σκούτλωσιν*², ἣτις πάλιν κατὰ τὸν Βιτρούβιον σημαίνει ρομβοειδῆ πλάκα δαπέδου³.

116

1747
Σεισ
9 Φλε

1743 | Σεισ ((μὸς)) | 9 Φλε ((βαρίου)).

Εὐρίσκεται κεκαραγμένον ἐπὶ τῆς ἐξωτερικῆς ΒΑ. γωνίας τοῦ Ναοῦ τοῦ Ἑπταμαρτύρου⁴, εἰς τὸν ὁποῖον, λόγῳ τῶν ἀλλεπαλλήλων ἀσβεστοχρίσεων καὶ τῶν μεταγενεστέρων ἐπισκευῶν, οὐδὲν ἕτερον χάραγμα ἢ ἐπιγραφὴ τις διεσώθη.

Ὁ ἐν τῷ ἐξεταζομένῳ χαράγματι μνημονευόμενος σεισμός ἀναγράφεται ὡς «ἐνθύμησις» καὶ ἐπὶ Εὐαγγελίου τοῦ Καθολικοῦ τῆς Μονῆς Τατάργης⁵ ὑπὸ τινος Ἱερέως Δημητρίου. Ὅτι τὸ φυσικὸν τοῦτο κακὸν προὔξ-

1. Βιβλιογραφίαν περὶ τῆς διακοσμήσεως τῶν ἐν Ναοῖς δαπέδων ὄρα κυρίως *Ἐῶσεβίου*, Ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία Χ, 4, 45, *Ἄν. Ὁρλάνδου*, Ἡ Μονὴ Βαρνάκοβας, Ἀθῆναι 1922, σελ. 24. *Τοῦ αὐτοῦ*, Ἡ Ξυλόστεγος Παλαιοχριστιανικὴ Βασιλικὴ τῆς Μεσογειακῆς λεκάνης, τόμ. Β', Ἀθῆναι 1954, σελ. 257, *Γ. Σωτηρίου*, ἐν Πρακτ. τῆς Ἀρχαιολ. Ἐταιρ. (1937), σελ. 103.

2. Ὁρα *Μ. Γκητάκου*, Ἡ ἐν Ἀμαρουσίῳ μονόκλιτος καμαροσκέπαστος βασιλικὴ τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου Πέλικα, ἐν Ἀθήναις 1956, σελ. 15, ὑπόσημ. 1 καὶ ὑπόσημ. 2, ἔνθα ἡ σχετικὴ περὶ ὀρθομαρμάρωσεως βιβλιογραφία.

3. Αὐτόθι, σελ. 14, ὑπόσημ. 3.

4. Αὐτόθι. Πρβλ. καὶ IG. IV, 58.

5. Τουτέστι τῶν ἑπτὰ μαρτύρων.

6. Εἰς τὸν τέως δῆμον Ἀγραιῶν. Περὶ τῆς Μονῆς ταύτης ὄρα ἐν Περιόδ. Ν. Ἑλληνομν., τόμ. Δ', σελ. 36 κέ.

νησε ζημίας καὶ τὸν δικαιολογημένον φόβον τῶν ἀνθρώπων τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, φαίνεται ἐκ τῆς προαναφερθείσης ἐνθυμήσεως τοῦ Ἱερέως, ὁ ὁποῖος σὺν τοῖς ἄλλοις ἀναγράφει: «... ἀπὸ τὸν μεγάλων¹ σισμῶν ὅπου ἐγίνη ἐπέσαν ὄσπιτιὰ καὶ ἐκ² λισίεις· καὶ ἐκινδήνεψάν ἀνθρώπι νὰ γένουν φούνηκά, καὶ ποτὲ τίουτὸν σησμῶν δὲν τόν, ἐνθυμῆθι κάνις νὰ ματάγένι...»¹.

1. Τὴν ἐνθύμησιν ταύτην τοῦ Ἱερέως Δημητρίου ἐδημοσίευσεν πρῶτος ὁ Π. Πουλίζας, ἐν ΕΕΒΣ, τόμ Γ', σελ. 275.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β'

ΕΠΙΓΡΑΦΑΙ ΚΑΙ ΧΑΡΑΓΜΑΤΑ ΕΚ ΜΟΝΩΝ ΤΗΣ ΝΗΣΟΥ ΣΙΦΝΟΥ¹

§ 1. Ἐκ τῶν Μονῶν Ἁγίου Ἐλευθερίου, Ἁγίων Ἰωάννου καὶ Στεφάνου, Ἁγίων Σπυρίδωνος καὶ Φανουρίου, Ἁγίων Σώζοντος καὶ Δημητρίου

117

Ὁμιλήσεν ὁ Ντακορ[ώ]νιος πρὸς τοὺς
καὶ κενὴν νὰ τὸν βοηθήσομε καὶ τζεβγάλομε
Τουρκοκουρσάφους καὶ ὁ
π[α]ρ[α] Νικολὸς ἤκ[α]με δέησιν σιὴν Παναγιά

Ἐμίλησεν ὁ Ντακορ[ώ]νιος πρὸς τοὺς κάστρον | καὶ εἶπεν νὰ τὸν βοηθή-
σομε καὶ τζεβγάλομε τοὺς | Τουρκοκουρσάφους καὶ ὁ
π[α]ρ[α] Νικολὸς | ἤκ[α]με δέησιν σιὴν Παναγιά.

Εὐρίσκειται κεχαραγμένον δι' ὀξέος ὄργανου ἐπὶ σχιστολίθου, κειμέ-
νου Δ. τοῦ Καθολικοῦ τῆς ἐν Σίφνῳ Μονῆς τοῦ Ἁγίου Ἐλευθερίου,
ἀνιδρυμένης εἰς ὁμώνυμον τοποθεσίαν Ἀνατολικῶς τῆς Μονῆς Πα-
ναγίας Τόσο νερό.

Τὸ ὑπ' ὄψιν χάραγμα εἶναι ἀσφαλῶς τοῦ ΙΔ' ἢ ΙΕ' αἰῶνος, ὅτε ἡ Σί-
φνος διετέλει ὑπὸ τὴν κυριαρχίαν τῆς ἐξ Ἰσπανίας οἰκογενείας τῶν Da-
Cortona².

Τζεβγάλομε = νὰ τοὺς ἐκδιώξωμεν, τοπικὴ ἔκφρασις. ἤκαμε, ἀντὶ
ἔκαμε, ἔκανε.

1. Ἐν τῇ ἐξετάσει τοῦ ὕλικου τούτου ἠκολουθήσαμεν ἀλφαβητικὴν σειρὰν
τῶν Μονῶν.

2. Ὡς γνωστὸν ἐκ τῆς ἱστορίας, τῷ 1307 κατέλαβε τὴν νῆσον ὁ Γιαννούλης
Ντακορώνιος ἀνακηρύξας ἑαυτὸν ἐλεύθερον καὶ ἀνεξάρτητον δυνάστην αὐτῆς. Τὸν
ἔγγονον καὶ ὁμώνυμον αὐτοῦ ἐπ' ἰσης δυνάστην τῆς νήσου διεδέχθη ὁ Νικόλαος
Ντακορώνιος, ὃν θανόντα ἀνευ ἀρρένων ἀπογόνων τῷ 1664 διεδέχθη ὁ υἱὸς τοῦ
δυναστού τῆς Κύθνου καὶ Κέας Ἀγγέλου Γοζαδίνου, Νικόλαος Γοζαδίνος. Ὁρα
Καρ. Γκιών, Ἱστορία τῆς νήσου Σίφνου, ἐν Σύρῳ 1876. Πρβλ. καὶ Ἀντωνίου
Λιγνοῦ, Ἀρχεῖον τῆς κοινότητος Ὑδρας, τόμ. Θ' (ἐν Πειραιεὶ 1927), σελ. 103,
110, 203, 235, 237, 254-275, 411, 412 καὶ 429.

118

Ἐφ' ἧς Βαρβαρόσας
 ῥήμαξε τὰ νησιά μας

Ἐφ' ἧς (=1537) ὁ Βαρβαρόσας | ῥήμαξε τὰ νησιά μας.

Ἐχαράχθη ἐπὶ σχιστολίθου, ἐντετοιχισμένον εἰς τοίχωμα νοτίως τοῦ ἐν Κάστρῳ Σίφνου Ναοῦ τοῦ Ἁγίου Στεφάνου¹, ὅστις μετὰ τοῦ Ναοῦ τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου ἀποτελοῦσι Καθολικά ὁμωνύμου Μονῆς.

Τὸ ἱστορικὸν τοῦτο χάραγμα ἀναφέρεται εἰς τὴν διάλυσιν τῆς ἐπὶ τῶν Κυκλάδων κυριαρχίας τῶν Φραγκογενετῶν ὑπὸ τοῦ ναυάρχου τοῦ σουλτάνου Χαϊρεντίν Βαρβαρόζα², ὅστις ἐκινήθη κατὰ τῶν νήσων τοῦ Αἰγαίου μὲ ἑκατὸν πολεμικὰ πλοῖα³. Τὸ ἐν τῷ δευτέρῳ στίχῳ προτασσόμενον ῥήμα ἀφήνει νὰ ἐννοήσωμεν, ὅτι ὁ σκληρὸς οὗτος ὀθωμανὸς ἐπέφερε μεγάλας καταστροφὰς καὶ δηλώσεις εἰς τὰς νήσους τοῦ Αἰγαίου.

119

Ὡς χάρι τοῦ ἡμετέρου Κυρίου Παντοδύναμου
 σοὺ μᾶς ἔσωσες ἀπὸ τὴν πανούκλῃαν

Ὡς χάρι τοῦ ἡμετέρου Κυρίου Παντοδύναμου | ποὺ μᾶς ἔσωσες ἀπὸ τὴν πανούκλῃαν.

Τὸ δι' ἐπισησομένης γραφῆς τοῦτο χάραγμα εὑρίσκεται ἐπὶ τῆς Δ. πλευρᾶς τοῦ ἐν ἐρειπίοις διατελοῦντος περιβόλου τῆς ἐν Ἀπολλωνίᾳ Σίφνου ποτὲ Μονῆς τῶν Ἁγίων Σπυρίδωνος καὶ Φανουρίου, τῆς ὁποίας σήμερον μόνον τὸ Καθολικὸν διτηρήθη ἐπεσκευασμένον ἀτέχνως ἐν τοῖς νεωτέροις χρόνοις.

Τὸ ἐν λόγῳ χάραγμα ἀναφέρεται εἰς τὴν ἐπιδημικὴν νόσον «πανώλην», ἣτις φαίνεται ὅτι ἐμάστισε τὴν νῆσον. Ἡ ἐπάρατος αὕτη ἀσθένεια προσέβαλε τοὺς κατοίκους τῆς εἰρημένης νήσου περὶ τὰ τέλη τοῦ ΙΖ' αἰῶνος, ὡς δυνάμεθα νὰ συμπεράνωμεν ἐξ ἐπιγραφῆς ἐπὶ φορητῆς εἰκόνος τοῦ Ἁγίου Ἀθανασίου, κειμένης εἰς ὁμώνυμον ἐν Ἀπολλωνίᾳ Ναόν, εἰς τοὺς δύο τε-

1. Ὁ λίθος οὗτος, πρασίνου χρώματος, ἀπέχει ἀπὸ τῆς ΝΑ. γωνίας τοῦ Ναοῦ τοῦ Ἁγίου Στεφάνου 4,56 μ., εὑρίσκεται δὲ εἰς ὕψος ἀπὸ τοῦ ἐδάφους 1 μ.

2. Καὶ κατ' ἄλλους «Βαρβαρόσσα».

3. Ὅρα Καρ. Γκιῶν μνημον. ἔργ. ἐνθ' ἀνωτ.

113

λευταίους στίχους τῆς ὁποίας κεφαλαίοις γράμμασιν ἀναγράφεται: 1678
 ΜΑΡΤΙΟΥ 30 | ΤΟ ΣΤΑΒΡΙ (δλδ. ἡ ᾠδὴ Ἀπολλωνία) ΔΙΑ ΤΗΝ ΠΑΝΟΥ-
 ΚΛΑ¹.

120

[-----] | [----] ἀφιέρωσ[ε]ν [—³] | [-----] δοῦ((λος))
 Χρ((ιστοῦ)) ≠ Νικόδημος | [-----] ἀνακαμπτικῶς [—⁴⁻⁵] |
 [-----] ,σωλε' (=6835=1327) Νεμ((ήσεως)) Θ' (=9ης).

¹ Ἡ ἐπιγραφή αὕτη ἀναγράφεται ἐπὶ ἀποκεκρουμένου μαρμάρου (δια-
 σφζόμεναι διαστάσεις 0,35×0,52, ὕψ. γραμμ. 0,01 - 0,02), κειμένου ἐν
 τῷ Καθολικῷ τῆς αὐτῆς Μονῆς.

² Αναφέρεται εἰς ἀφιέρωσιν κατὰ πᾶσαν πιθανότητα κτήματός τινος ἐκ
 μέρους τοῦ ἀγνώστου ἡμῖν Νικοδήμου, προφανῶς Ἱερωμένου, ὡς δηλοῖ ὁ
 πρὸ τοῦ ὀνόματος αὐτοῦ Σταυρός.

³ Ἡ λέξις ἀνακαμπτικῶς ἀπαντᾷ ἐν ἐπιγραφῇ ἐπὶ ἐπ' ἴσης κολοβοῦ
 κιονίσκου, εὑρισκομένου ἐν τῷ Μουσείῳ Σπάρτης², καὶ ἐν ἐπιγραφαῖς τοῦ
 Μυστρά³. Τέλος ὡς πρὸς τὴν ἰνδικτιῶνα ἔχομεν νὰ παρατηρήσωμεν τὰ ἑξῆς:
 Ἡ ἀφιέρωσις θὰ ἐγένετο μεταξὺ τῶν μηνῶν Σεπτεμβρίου — Δεκεμβρίου,
 διότι ἡ Ἰνδικτιῶν Θ' δὲν συμφωνεῖ πρὸς τὸ ἔτος ,σωλε' 6835 ἀπὸ δημιουρ-
 γίας κόσμου, ἤτοι 1327 ἀπὸ Χριστοῦ γεννήσεως, ἀλλὰ πρὸς τὸ ,σωλδ'. Ἄρα
 ἐφ' ὅσον ἔχομεν τὴν Ἰνδικτιῶνα Θ', δεόν νὰ ἀφαιρέσωμεν ἐκ τοῦ ,σωλε'

1. Τὰς ἐπὶ φορητῶν εἰκόνων ἀνεκδότους μέχρι τοῦδε ἐπιγραφάς, ὅσας ἡδυ-
 νήθην νὰ συλλέξω καὶ ὅσας τυχὸν ἀνεύρω ἐν καιρῷ, προτίθεμαι νὰ δημοσιεύσω
 εἰς ἰδιαιτέραν μελέτην μὲ σκοπὸν νὰ πλουτίσω ὅσον ἔνεστι τὸν κατάλογον τῶν
 ἄχρι τοῦδε γνωστῶν Ἑλλήνων Ἀγιογράφων, τῶν πρὸ τῆς Ἀλώσεως καὶ μετ' αὐ-
 τὴν χρόνων.

2. Ὅρα *Κ. Ζησίου*, Σύμμικτα, σελ. 14.

3. Αὐτόθι, σελ. 25, πρὸς καὶ τὴν συλλογὴν Miklosich καὶ Müller, Acta et
 Diplomata III, σελ. 237.

οὐχὶ 5508 ἔτη ἀλλὰ 5509, ὁπότε θὰ ἔχωμεν τὸ σωτήριον ἔτος 1326, ἐκτός ἂν αὕτη κακῶς ἐγράφη ἀντὶ τῆς ὀρθῆς Γ', ὁπότε ἡ ἐπιγραφή δὲν εἶναι τοῦ 1326 ἀλλὰ τοῦ 1327.

121

Ι 760
 \ 8 Π 18 17
 ΤΑΨΟΣ
 ΙΕΡΕΩΝ
 ΕΚΑΤΕΣΤΡΩΘΕΙΤΟΜ
 ΑΡΟΝ ΕΔΑΨΟΣ
 ΔΙΔΑΜΑΜΗΣ:
 ΣΚΦΛΣΚΤΖΜΗ:

1760 | Ἰουλίον 17 | Τάφος | Ἱερέων | Ἐκατεστρωθῆ^η τὸ π | ἀρὸν
 ἔδαφος | διὰ δαπάνης | ΣΚΦΛ Κ((αι)) ΚΤΞΝΡΗ.

Ἡ διττοῦ χαρακτῆρος ἐπιγραφή αὕτη (ἐπιτύμβιος καὶ ἀνακαινιστικὴ) ἀναγράφεται ἐπὶ πλακῶς τοῦ δαπέδου τοῦ ἐν Ἀπολλωνίᾳ Σίφνου Ναοῦ τῶν Ἁγίων Σώζοντος καὶ Δημητρίου, ὅστις ποτὲ ἀπετέλει Καθολικὸν ὁμωνύμου Μονῆς.

Ἡ περὶ ἧς ὁ λόγος πλᾶξ καλύπτει, ὡς δηλοῖ ἡ ἐπιγραφή, ὁστὰ ἀγνώστων ἡμῖν Ἱερέων, ἐξ ὁμοίων δὲ πλακῶν, αἵτινες ἀποτελοῦσι μέρος τῆς στρώσεως τοῦ αὐτοῦ δαπέδου, ἐφ' ὧν οὐδεμία ἐπιγραφή ἀναγράφεται, δύναται τις νὰ συμπεράνῃ, ὅτι καὶ ἄλλα πρόσωπα ἐνεταφιάσθησαν ἐντὸς τοῦ αὐτοῦ Ναοῦ. Πάντως τὰ ρηθέντα ὁστὰ ἐτοποθετήθησαν εἰς οἷαν θέσιν εὐρίσκονται σήμερον τὴν 17ην Ἰουλίου τοῦ 1760, ὅτε ἐγένετο καὶ ἡ στρώσις τοῦ δαπέδου τοῦ Ναοῦ.

Ἐκατεστρωθῆ, ἀντὶ τοῦ γραμματικῶς ὀρθοῦ κατεστρωθῆ καὶ τοῦ λεκτικῶς ὀρθοῦ ἐπεστρωθῆ.

Ἐδαφος = δάπεδον.

Τὸ ὄνομα τοῦ χορηγῆσαντος τὰ χρήματα διὰ τὴν δαπάνην τῆς ἐπιστρώσεως δὲν ἀναφέρεται, ὅμως τὰ ἀποτελοῦντα τὸν τελευταῖον στίχον τῆς ἐπιγραφῆς ψηφία καὶ ἡ μεταξὺ αὐτῶν ἀναγραφή τοῦ συνδετικοῦ συνδέσμου «καὶ» ἐνισχύουσι τὴν γνώμην ἡμῶν, ὅτι ὁ χορηγὸς τῆς τοιαύτης δα-

πάνης δὲν ἦτο εἰς ἀλλὰ πλείονες, οἱ ὅποιοι ἐκ μετριοφροσύνης δὲν ἐπέτρεψαν τὴν ἀναγραφὴν τοῦ ὀνοματεπωνύμου των, ἀρκεσθέντες εἰς τὴν μνεῖαν τῶν ἀρχικῶν αὐτῶν ψηφίων.

§ 2. Ἐπιγραφαὶ καὶ χαραγμάτων ἐκ τῶν Μονῶν
Παναγίας Βουνοῦ, Παναγίας Βρύσης, Παναγίας Τόσο Νερῶ,
Παναγίας Φυρόγια καὶ Παναγίας Χρυσοπηγῆς

122

ΠΑΡΑΚΛΗΣΙΟΝ ΕΠ ΟΝΟΜΑΤΙ ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΚΩΝΣΤ
ΑΝΤΙΝΟΥ Κ'ΕΛΕΝΗΣ ΟΙΚΟΔΟΜΗΘΕΝΕΚ ΘΕ
ΜΕΛΙΩΝ ΔΙΑ ΔΑΠΑΝΗΣ ΤΟΥ ΚΤΙΤΩΡΟΣ ΤΗΣ ΜΟ
ΝΗΣ ΓΕΡΑΣΙΜΟΥ ΑΒΡΑΝΟΠΟΥΛΟΥ ΠΕΛΟ
ΠΟΝΗΜΕΙΟΥ // ΑΩΛΙΓ' // ΙΟΥΛΙΟΥ ΙΓ

Παρ' ε' {[[κ]]} κλήσιον ἐπ' ὀνόματι τοῦ ἁγίου Κωνστ | ἀντίνου κ((αί)) Ἑλέ-
νης οἰκοδομηθὲν ἐκ θε | μελίων διὰ δαπάνης τοῦ κτίτορος τῆς Μο | νῆς
Γερασίμου Ἀβρανοπούλου Πελο | πονησίου. ,αωιγ' (=1813) Ἰουλίου ιγ'.

123

ΔΙΑ ΔΑΠΑΝΗΣ ΤΟΥ ΑΥΤΟΥ ΚΤΙΤΟΡΟΣ
ΟΙΚΟΔΟΜΗΘΗΚ ΤΟ ΠΑΡΑΚΛΗΣΙΟΝ ΤΟΥ
ΤΟ ΕΠ ΟΝΟΜΑΤΙ ΤΟΥ ΑΥΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΝΙΚΟΛΑΟΥ
ΚΥ ΗΣΤΟΡΙΘΗ // ΑΩΛΙΓ' // ΔΙΑ ΧΕΙΡΟΣ ΚΑΜΟΥ
ΑΠΟΣΤΟΛΟΥ ΣΟΥΡΔΑΛΟΥ ΣΙΦΝΙΟΥ.

Διὰ δαπάνης τοῦ αὐτοῦ κτίτορος | ὠκοδομήθη κ((αί)) τὸ παρ' ε' {[[κ]]} κλή-
σιον τοῦ | το ἐπ' ὀνόματι τοῦ αὐτοῦ ἁγίου Νικολάου | κ((αί)) <ι>στο-
ρ(ῆ)θη. ,αωιγ' (=1833) διὰ χειρὸς καμοῦ | Ἀποστόλου Σουρδάλου Σιφνίου.

Αἱ δύο αὐταὶ ἐπιγραφαὶ ἀναγράφονται ἢ μὲν πρώτη ὑπερθεῖν τῆς Πύ-
λης τῆς ἁγίας Προθέσεως, ἢ δὲ δευτέρα ὑπερθεῖν τῆς Πύλης τοῦ Δια-
κονικοῦ τοῦ Καθολικοῦ τῆς Μονῆς «Παναγίας τοῦ Βουνοῦ».

Ἐξ αὐτῶν πληροφοροῦμεθα, ὅτι: α) τὸ ἔτος ,αωιγ' (=1813) ἀνφοδομήθη πιθανῶς ἐκ *Θεμελίων* τὸ ἐξ ἀριστερῶν τῷ εἰς τὸ Ἱερόν εἰσερχομένῳ παρεκκλήσιον τοῦ τρισυποστάτου Καθολικοῦ τῆς προμνησθείσης Μονῆς.

β) Ὅτι τὸ εἰρημένον παρεκκλήσιον τιμᾶται ἐπ' ὀνόματι τῶν Ἁγίων Ἰσαποστόλων Κωνσταντίνου καὶ Ἑλένης.

γ) Ὅτι ὁ κτήτωρ (καθ' ἡμᾶς δὲ ὁ ἀνακαινιστὴς) αὐτοῦ ὀνομάζεται Γεράσιμος Ἀβρανόπουλος καὶ κατάγεται ἐκ Πελοποννήσου.

δ) Ὅτι οὗτος ᾠκοδόμησε (ἢ μᾶλλον ἀνεκαίνισε), τὸ αὐτὸ κατὰ πᾶσαν πιθανότητα ἔτος, τὸ ἐκ δεξιῶν παρεκκλήσιον τοῦ αὐτοῦ Καθολικοῦ, ὅπερ ἐτιμήθη καὶ πάλιν ἐπ' ὀνόματι τοῦ ἐφ' οὗ ἐτιμᾶτο Ἁγίου, τουτέστι τοῦ Ἁγίου Νικολάου.

ε) Ὅτι μετὰ παρέλευσιν εἰκοσαετίας, ἦτοι τῷ ,αωιγ' (=1833), ἱστορήθη ὑπὸ τινος Ἁγιογράφου ὀνομαζομένου Ἀποστόλου Σουρδάλου, καταγομένου ἐκ Σίφνου. Μὴ ὑπάρχοντος σχετικοῦ Corpus, δὲν εἶχον τὸν ἀπαιτούμενον χρόνον νὰ ἐξακριβώσω, ἐὰν διασώζονται που καὶ ἄλλα ἔργα τοῦ αὐτοῦ Ἁγιογράφου. Τέλος ὡς πρὸς τὸ ἐν τῇ πρώτῃ ἐπιγραφῇ ἀναφερόμενον «ΔΙΑ ΔΑΠΑΝΗΣ ΤΟΥ ΚΤΙΤΩΡΟΣ ΤΗΣ ΜΟΝΗΣ» ἔχω νὰ παρατηρήσω, ὅτι εἶναι ἀδύνατον κτήτωρ ταύτης νὰ εἶναι ὁ Γεράσιμος Ἀβρανόπουλος, δεδομένου ὅτι ἡ Μονὴ αὕτη εἶναι παλαιότερα τῶν ἀρχῶν τοῦ ΙΘ' αἰῶνος. Ἄρα ὁ φερόμενος ὡς κτήτωρ ὑπῆρξε ἀπλοῦς ἀνακαινιστὴς. Ἐξ ἄλλης μάλιστα ἐπιγραφῆς ἐπὶ ἀργυρᾶς λειψανοθήκης, περὶ ἧς ἐν τοῖς κατωτέρω ἀσχολοῦμεθα¹, πληροφοροῦμεθα, ὅτι οὗτος ἦτο μοναχός.

1. Ὅρα τὴν ὑπ' ἀριθ. 125 ἐπιγραφὴν.

124 και 125

ΧΑΡΑΛΑΜΟΣ ΠΑΡΑΣΚΕΥΒΙΤΣ ΜΙΛΙΑΝΟΥ ΛΕΟΝΤΙΟΥ
ΠΑΡΑΣΚΕΥΒΙ ΠΟΛΙΔΟΡΟΥ ΧΑΡΑΛΑΜΠΟΥ

ΟΜΦΡΟΝ ΘΙΚ
ΑΙΒΡΟΕΙΠΑ
ΡΧΙ ΚΑΙ ΗΝΘ
ΕΜΤΙΝΙΣΥΣΙ
ΦΝΟ ΠΑΜΑΓΙΑΣ
Ψ ΒΔΙΥΔ ΔΙΑΖΙ
ΛΟΦ ΓΔ ΛΔ Ψ ΘΕ
Χ ΓΕΡΑΣΙΜΔ ΜΟ
ΙΑΧ Δ ΑΒΡΑΝΟΠΟΥΛΔ Κ
ΙΤΟΡΟΣ ΤΙΣ Μ
ΟΝΤΣ: 1816:

Χαράλαμ[π]ος, Παρασκευ<β>η [[s]] Τουμιλιανού, Λεοντίου | Παρασκευ<βι> [[s]] Πολύ v {δώρον, Χαράλαμπου[[s]].

Ο παρόν θ' η σ | αβρός { υ {πά | ρχ'ει' και {ε'ν {αι' | εν τ' η' { ν{ή)-σ<ω> Σίφν'ω' Παναγίας του Βουνού δια ζ'ή' | λου του δούλου του Θε | ου Γερασίμου Μο | ναχού 'Αβρανοπούλου Κ[[τ]] | ίτορος { τ' η'ς Μ | ον' η'ς 1816.

Αί επιγραφαι αύται αναγράφονται επί αργυράς λειψανοθήκης, κειμένης εν τῷ Καθολικῷ τῆς αὐτῆς Μονῆς, ἐν ἣ ὑπάρχουσι τεμάχια ὀσῶν τῶν ἐν τῇ πρώτῃ μνημονευομένων Ἁγίων.

Τὸν ἐν τῇ δευτέρῃ ἐπιγραφῇ ἀναφερόμενον συνητήσαμεν ἐν τῇ ἐξετάσει τῆς ὑπ' ἀριθ. 122 ἐπιγραφῆς, ἐν ἣ φέρεται ὡς κτήτωρ τῆς Μονῆς, ὅπου καὶ ἡ προμνησθεῖσα λειψανοθήκη.

Ἐκ τῆς ἐξεταζομένης ὑπ' ἀριθ. 125 ἐπιγραφῆς συμπληροῦνται αἱ πληροφορίαι ἡμῶν περὶ τοῦ προσώπου τούτου, τὸ ὁποῖον νῦν μανθάνομεν, ὅτι ἦτο μοναχός. Ὅτι ὅμως ἡ δαπάνη τῆς ἐπαργυρώσεως τῆς εἰρημένης λειψανοθήκης δὲν ἐβάρυνε τὸν Γεράσιμον Ἀβρανόπουλον, φαίνεται ἐξ ἄλλης ἐπιγραφῆς ἀναγραφομένης ἐσωτερικῶς ἐπὶ τοῦ ξυλίνου καλύμματος αὐτῆς διὰ μέλανος χρώματος καὶ ἐχούσης οὕτω:

126

Δεσησ η' δ' ε' ρ' τ' ο' δευτερον τ' ο' προσωνι τ' ο' κ' η' ρ' γ' α' ν' ο' τ' ο' ρ' ο' u
Γερομοναχου Γερασιμου Μο ναχου κ' η' Παναγίας εν τω αυτω

Δέησις τοῦ δούλου τοῦ Θεοῦ Ἀντωνίου προσκυνητοῦ κωνσταντί[[ν]]ου |
 Ἱερομονάχου γερασίου Μοναχοῦ κς(;) Παντελί ((καὶ)) τῶν γ((ονέων α))υτοῦ.

Ἐὰν ὁ ἐν τῇ ὑπ' ὄψιν ἐπιγραφῇ ἀναφερόμενος Γεράσιμος Μοναχὸς εἶναι ὁ Ἀβρανόπουλος, ὡς φαίνεται πιθανόν, τότε οὗτος ἀπλῶς συμμετείχευ εἰς τὴν δαπάνην τῆς ἐπαργυρώσεως τῆς λειψανοθήκης.

127

Οἱ Φράγκοι θέλουv νὰ μᾶς | ἀλλοξοπιστήσουv | Ἱ((ερομόνα))χος Χρῆ-
 στόφορος σὺν ἀδελφοῖς ἐν Χρ((ιστ))ῶ | [----] | [*Γ]νδ((ικτιῶνος))
 η' ἔτους Ἱρη' (= 7118 = 1610).

Τὸ πολὺπλοκον καὶ γραφιδῶς γεγραμμένον τοῦτο χάραγμα σημειοῦται ἐπὶ κελλίου τῆς ΒΑ. πλευρᾶς τοῦ περιβόλου τῆς αὐτῆς Μονῆς.

Ἐν τῷ δυσαναγνώστῳ τούτῳ χαράγματι διαφαίνεται ἡ πρόθεσις τοῦ ἀναγράψαντος αὐτὸ νὰ μὴ ἀναγινώσκειται εὐκόλως, ἵνα μὴ γίνῃ ἀντιληπτὸν ὑπὸ τῶν κατακτητῶν. Ὅμως τὸ ὑπὸ ἐξέτασιν χάραγμα ἀποτελεῖ ἀψευδῆ μαρτυρίαν τῶν ἐντατικῶν προσπαθειῶν τῆς παλικῆς ἐκκλησίας ἐπὶ Φραγκοκρατίας πρὸς προσηλυτισμὸν τοῦ πληρώματος τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας καὶ τῆς ὑπὸ τὸν πάπαν ὑποταγῆς αὐτῆς.

128

Ἐτους ἀψή' (= 1790) Ὁκτ((ωβρίου)) κγ' | Πηγὴ διανγῆς
 τὰς ν[ο]ὰς | λύει λύπας.

119

Ἀναγράφεται ἐπὶ ὀρθογωνίου πλακῶς λευκοῦ μαρμάρου (0,85×0,32, ὕψ. γραμμ. 0,03) φερούσης ἐπὶ τῆς βάσεως ἔκτυπον φυλλοφόρον ἀνι-
σοσελῆ σταυρόν, κειμένης δὲ ἐν κελλίῳ τοῦ πρώτου ὀρόφου τῆς Μονῆς
Βρύσης.

Οὐδεμία ἀμφιβολία ὑπάρχει, ὅτι ἡ ἐπιγραφὴ αὕτη ἤτο ποτε ἐντετοιχι-
σμένη ἐπὶ κρήνης ἢ στέρας ἢ παρεμφεροῦς τινος κτίσματος, ὡς ἐκ τοῦ
περιεχομένου αὐτῆς δυνάμεθα νὰ συμπεράνωμεν.

Ὁ δεῦτερος στίχος τῆς ἐξεταζομένης ἐπιγραφῆς ἀπαντᾷ ἐν ἄλλῃ τοῦ
αὐτοῦ ἔτους, ἣτις φέρουσα χρονολογίαν 20 τοῦ μηνὸς Σεπτεμβρίου εἶναι
ἐντετοιχισμένη ἐπὶ κρήνης τῆς ἐπὶ τοῦ Πηλίου Μονῆς τοῦ Ἁγίου Δημη-
τρίου¹. Ὅμως ὁ τρόπος χαράξεως ἐκάστης τούτων καὶ ὁ τύπος γραφῆς πεί-
θουσιν, ὅτι ὁ τεχνίτης δὲν εἶναι ὁ αὐτός.

129

ΖΩΟΔΟΧΟΣ ΠΗΓΗΣ ΚΑΙ ΔΟΣ ΒΡΥΣΣΑ

Ζωοδόχος πηγή | ἀνάλωις βρύουσα.

Ἀναγράφεται ἐπὶ λευκοῦ μαρμάρου (0,33×0,43, ὕψ. γραμμ. 0,03 -
0,05) ἐρριμμένου νοτιοδυτικῶς καὶ ἔξωθι τοῦ περιβόλου τῆς αὐτῆς
Μονῆς. Τὴν ἐπιγραφὴν ταύτην κατὰ τὴν ἐκεῖσε μετάβασίν μας ἐν μηνὶ
Αὐγούστῳ 1956 μετεφέραμεν καὶ ἐτοποθετήσαμεν εἰς κελλίον τῆς Α.
πλευρᾶς τῆς Μονῆς.

Παρομοία ἐπιγραφὴ, συνοδευομένη ὑπὸ θηλυκοῦ ἄρθρου καὶ τῆς хро-
νολογίας 1659, ἀναγράφεται ἐπὶ πλαισίου εἰκόνας τῆς Θεοτόκου, κειμένης
ἐν τῷ Ναῷ τῆς ἐν Ἄρνη Ἁνδρου Μονῆς τῆς Ζωοδόχου Πηγῆς ἢ Ἁγίας².
Τέλος ὅμοιον τῇ ἡμετέρῃ ἐπιγραφῇ χάραγμα, ἀλλὰ μικροῦς γραμμασι κεχα-
ραγμένον, ἀνεῦρον ἐπὶ κελλίου τῆς ἐν νήσῳ Σίφῳ Μονῆς Φυρόγια, εἰς τὸ
ὁποῖον ἐν τῇ μετὰ χειρᾶς πραγματεία ἔδωκα τὸν ἀριθμὸν 151.

1. Ν. Γιαννοπούλου, Ἡ ἐπὶ τοῦ Πηλίου Μονῆ τοῦ Ἁγίου Δημητρίου (ἐν
ΕΕΒΣ, τόμ. ΙΑ', σελ. 397, εἰκ. 14).

2. Ὅρα Δ. Πασχάλη, Μεσαιωνικῶν καὶ μεταγενεστέρων ἐπιγραφῶν τῆς Νή-
σου Ἁνδρου συμπλήρωμα, ἐν ΕΕΒΣ, τόμ. Γ', σελ. 203.

Α ΔΑΦΑΝΗ ΤΗΣ ΗΛΕΝΟΥ ΣΦΡΟΝΙΟΥ ΚΑΜΠΑΝΑΚΗΣ ΑΩΘΡΕΙΝΕΜΗΣ

[-----] | [----- διὰ δαπάνης κλε[[ι]]νοῦ Σ'ωφρονίου Καμπανάκη
 ,αωθ' (=1809) ἐπὶ Νεμῆσ[εως] [IB'] [-----¹⁻²].

Ἐναγράφεται ἐπὶ λευκοῦ ἀποκεκρουμένου μαρμάρου (διασφζόμενα διαστάσεις 0,09×0,45, πάχος 0,7, ὑψ. γραμμ. 0,05-0,07) ἐρριμμένου ἐντὸς τοῦ Νεκροταφείου, ὅπερ εὑρίσκεται ἐπὶ τῆς Δ. πλευρᾶς τοῦ περιβόλου τῆς αὐτῆς Μονῆς.

Πρόκειται περὶ ἀφιερωτικῆς ἐπιγραφῆς.

Κλεινοῦ = ἐνδόξου, περιφήμου· ἐκ τοῦ ἐπιθέτου τούτου ἐκ παραδρομῆς παρελείφθη ὑπὸ τοῦ τεχνίτου τὸ γράμμα Ι.

Ὁ **Σωφρόνιος Καμπανάκης**, δαπάνη τοῦ ὁποίου ἐγένετο ἐπισκευὴ τῆς ἡ ἀνίδρουσις κτίσματός τινος τῆς προμνησθείσης Μονῆς, μοὶ εἶναι καὶ ἄλλοθεν γνωστός. Ἐναφέρεται εἰς ἐπιστολὴν Θεοφίλου τινὸς ἀνεπιού του (ὡς προσυπογράφεται) σταλείσαν αὐτῷ τῇ 29ῃ Ἰουνίου 1822 ἐξ Ἄργους, ἐν ἣ σὺν τοῖς ἄλλοις πληροφοροῦμεθα, ὅτι οὗτος διέμενε «εἰς Ἄνδρον κατὰ Κάστρον»¹ καὶ ὅτι μετεῖχε τῆς Ἐθνεγερσίας πρὸς ἀποτίναξιν τοῦ ζυγοῦ τῆς δουλείας².

ΚΤΗΜΑ ὙΠΑΡΧΕΙ ΤΗΣ ΚΑΤΑ ΤΗΝ Ν'Η' ΣΟΝ ΤΗΣ ΣΙΦΡΟΝ ΜΟΝΗΣ | ΤΗΣ ὙΠΕΡΑΓΙΑΣ
 ΘΕΟΤΟΚΟΥ ΒΟΥΣΙΑ <η> ν[[η]]ς. ΔΙΑ ΔΑΠΑΝΗΣ | ΔΕ ΤΟΥ ΠΑΠ <ι> [[πα]] ΚΘ
 ἈΘΑΝΑΣΙΟΥ ΔΙΑΜΑΝΤΗ | 1805

Κτήμα ὑπάρχει τῆς κατὰ τὴν ν'η'σον τῆς Σίφρον Μονῆς | τῆς ὑπεραγίας
 Θεοτόκου Βουσια <η> ν[[η]]ς. Διὰ δαπάνης | δὲ τοῦ Παπ <ι> [[πα]] κθ
 Ἀθανασίου Διαμαντῆ | 1805.

Ἡ ἐπιγραφὴ αὕτη ἀναγράφεται ἐπὶ τῆς ράχεως ἀργυρᾶς λευκανοθήκης σχήματος κυτίου (0,30×0,20), ἐφ' ἧς εἶναι ἀνεγλυμμένα ἡ Ἀνάστασις τοῦ Σωτῆρος, οἱ τέσσαρες Ἐδαγγελιστοὶ μετὰ τῶν συμβόλων των καὶ τέσσαρες κεφαλαὶ πολυπερῶγων Ἀγγέλων.

1. Ὅρα **I. Βογιατζίδου**, Νεοελληνικά Ἀνέκδοτα, ἐν ΔΙΕΕ, τόμ. Η', ἐν Ἀθήναις 1923, σελ. 275-276.

2. Αὐτόθι.

Ἡ εἰρημένη λειψανοθήκη, οὐσα τοποθετημένη ἐν τῇ Ἁγίᾳ Τραπέζῃ τοῦ Ἱεροῦ τῆς αὐτῆς Μονῆς, περιέχει τεμάχια ὀσῶν τῶν Ἁγίων Τρύφωνος, Προκοπίου, Ἀρτεμίου, Βαρβάρας, Παντελεήμονος καὶ Χαραλάμπους, ὡς πληροφοροῦμεθα ἐξ ἐπιγραφῶν γεγραμμένων κεφαλαίως γραμμασιν.

Ἐκ τῆς ὑπ' ὄψιν ἐπιγραφῆς πληροφοροῦμεθα, ὅτι ἡ προμνησθεῖσα Μονὴ ἐλέγετο καὶ **Βουσιανή**, ἣν ὀνομασίαν ἀπῆντησα καὶ ἐν ἄλλῃ ἐπιγραφῇ, περὶ τῆς ὁποίας ὁ λόγος κατωτέρω¹. **Βουσιανῆς**, ἀντὶ τοῦ Βουσιανῆς. Προφανῶς ὁ χαράξας σφαλεῖς ἀντικατέστησε τὴν θέσιν τῶν γραμμάτων **ν** καὶ **η** προτάξας τοῦ **ν** τὸ **η**. Ἐτερον σφάλμα αὐτοῦ παρατηρητέον καὶ εἰς τὴν ἄνευ σημασίας ἀναγραφομένην ἐν τῷ τρίτῳ στίχῳ λέξιν **Παπία**, ἀντὶ τῆς Παπᾶ.

132

[_____ 6-9] | [_____ 6-9] | [τῆς Παναγί]ας Βουσιανῆς | ἀνθ' ὧν ὑπ' αὐτῆς
εὐεργέτημαι | [-----].

¹Αναγράφεται ἐπὶ ἀποκεκρουμένου Παρίου μαρμάρου (διασφῶμενα διαστάσεις 0,28×0,56, ὑψ. γραμμ. 0,02-0,04), κειμένου εἰς τὸν πρῶτον ὄροφον κελλίου τῆς ΒΑ. γωνίας τοῦ περιβόλου τῆς αὐτῆς Μονῆς.

Ἡ ἀναθηματικὴ αὕτη ἐπιγραφὴ, ἐξ ἧς ἐλλείπουσι δύο τοῦλάχιστον στίχοι ἐν ἀρχῇ καὶ εἰς εἰς τὸ τέλος, ἀναφέρεται εἰς τινὰ ἐπισκευὴν ἢ ἀνακαίνισιν ἢ καὶ ἀνίδρυσιν τμήματος τοῦ μοναστηριακοῦ συγκροτήματος, ὅπερ ἐγένετο ἐξ εὐγνωμοσύνης τοῦ ἀγνώστου ἡμῖν δωρητοῦ, εὐεργετηθέντος οὐχὶ ἅπαξ ὑπὸ τῆς Θεοτόκου. ἀνθ' ὧν = δι' ὅσα.

133

ἀπόφοροτογανίστινῆ θαλασοστραχῆ
ἔναβαγίααρχιτέτονικῆμηγοιστι>σῆτιφλεβάρη 1616

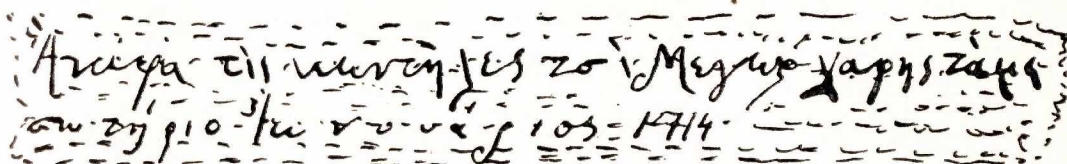
¹Ἀπὸ προϋποφαν(έ)στιατη θαλασ[[σ]]οστραχῆ | ἔνα<β>αγίσαμε με τὸ
κα<ή>κη μας στίς πέντε Φλεβάρη 1616.

1. Ὅρα τὴν ὑπ' ἀριθ. 132 ἐπιγραφὴν.

Ἐχαράχθη ἐπὶ κελλίου τοῦ πρώτου ὀρόφου τῆς Α. πλευρᾶς τοῦ περι-
βόλου τῆς αὐτῆς Μονῆς.

Ἐκ τοῦ χαράγματος τούτου πληροφοροῦμεθα πρωτοφανῆ κακοκαιρίαν
καὶ σφοδρὰν θαλασσοταραχὴν ἐπισυμβᾶσαν τὴν πέμπτην Φεβρουαρίου τοῦ
1616, ἐξ ἧς ἐναυάγησεν ἰστιοφόρον.

134

Ἀναψα τις καντήλες τοῖς Μεγάλω Χάρης τάμα | σωτήριον Ἰανουάριος 1714.

Ἀναγράφεται ἐπὶ λίθου τῆς Α. πλευρᾶς κελλίου τοῦ πρώτου ὀρόφου τῆς
αὐτῆς Μονῆς.

Ἐπιγραμματορικῶς ὁ ἄγνωστος ἡμῖν χαρακτῆς ἱστορεῖ τὴν ἐκ μέρους τῆς
Μεγάλω Χάρης πλήρωσιν ἀγνώστου ἡμῖν αἰτήματός του, ἐξ ἧς προῆλθεν ἡ σω-
τηρία του καὶ δι' ἣν αἰσθάνεται τὸ χρέος νὰ πραγματοποιήσῃ τὴν ὑπόσχε-
σίν του νὰ ἀνάψῃ τὰ κανδήλια τοῦ Καθολικοῦ τῆς Μονῆς.

135

[---] | [---] Ἰν(δικτιῶνος) ἰγ' ἔτους ζξγ' (=7063=1555|4) |
[-----] ε[[ε]]ς μνημόσυνον [---] | [---].

Ἡ κολοβὴ αὕτη ἐπιγραφή ἀναγράφεται ἐπὶ ἀποκεκρουμένον καὶ ἀκα-
τεργάστου λίθου (διασφῶζόμεναι διαστάσεις 0,23×0,19, ὕψ. γραμμ.
0,03 - 0,06), ἐντετοιχισμένου ὑπερθεῖν τῆς θύρας ἀνωνόμου Ναοῦ, ἀνι-
δρυσμένου εἰς ὀλίγων μέτρων ἀπόστασιν ἀπὸ τῆς Ν. πλευρᾶς τοῦ Κα-
θολικοῦ τῆς Μονῆς Βρύσης καὶ περιλαμβανομένου ποτὲ ἐν τῷ μονα-
στηριακῷ αὐτῆς συγκροτήματι.

Ἐκ τῆς περὶ ἧς ὁ λόγος ἐπιγραφῆς ἐλλείπουνσι τοὐλάχιστον δύο στίχοι,
ἀνὰ εἷς ἐν ἀρχῇ καὶ εἰς τὸ τέλος.

Ὁ ἐφ' οὗ ἡ ἐπιγραφή λίθος ἐνετοιχίσθη ὑπὸ ἀγνώστου τινὸς μεταξὺ
τῶν ἐτῶν 1554 - 1555, εἴτε ἀπλῶς ὡς «ἐνθύμησις» εἴτε εἰς μνήμην προσ-
φιλοῦς τινος αὐτῷ προσώπου.

1819, ζω μγ νά, Οχ τόβρι, μέρα τετάρτη, βράδι βουλ λιάξαμεν
 τῶν τούρκων πέντε βάρκες | γιομάτες στὸ λιμάνι τὸν καμάρων καὶ
 τρία καήκια στὸ λιμανάκι τόσο νερόν γιαμάτα | ἀνθρώπου τουρκαλάδες.

Στους 1819 τὸν μῆνα Ὀκτώβρι μέρα τετάρτη | βράδι βουλ λιάξαμεν
 τῶν τούρκων πέντε βάρκες | γιομάτες στὸ λιμάνι τὸν καμάρων καὶ
 τρία καήκια στὸ λιμανάκι τόσο νερόν γιαμάτα | ἀνθρώπου τουρκαλάδες.

Ἐαναγράφεται ἐπὶ σχιστολίθου ἠ ἀποκειμένου βορείως τοῦ περιβόλου
 τῆς Μονῆς «Παναγία τόσο νερό»².

Ἐκτώβρι, ἀντὶ Ὀκτωβρίου.

στὸ λιμάνι τῶν καμάρων, τουτέστι εἰς τὸν λιμένα τῶν Καμαρῶν, ἔνθα
 νῦν ὁ κεντρικὸς λιμὴν τῆς Σίφνου, εὐρισκόμενος βορειοδυτικῶς τῆς εἰρημέ-
 νης Μονῆς.

λιμανάκι τόσο νερόν, ὀρμίσκος εὐρισκόμενος νοτιοανατολικῶς τῆς αὐτῆς
 Μονῆς.

ἀνθρώπου = ἄνθρωποι, ὀνομαστικὴ πληθυντικῶς τεθεῖσα ἀντὶ τῆς αἰτια-
 τικῆς, φαινόμενον σύνηθες εἰς τὴν γλῶσσαν τῶν νησιωτῶν ἰδίᾳ.

Τουρκαλάδες, προφανῶς θὰ ὑπονοῆ Τούρκους στρατιώτας ἢ ἄγχημά τι
 ναυτῶν Τούρκων.

Ἐκ τοῦ ἱστορικοῦ περιεχομένου τοῦ χαράγματος τούτου πληροφοροῦ-
 μεθα, ὅτι κατὰ μῆνα Ὀκτώβριον τοῦ 1819, ἦτοι δύο ἔτη πρὸ τῆς Ἐθνεγε-
 ρσίας, οἱ Σίφνιοι στασιάσαντες κατεπόντισαν εἰς μὲν τὸν λιμένα τῶν Καμα-
 ρῶν πέντε λέμβους Τούρκων πλήρεις ἀδηλώτου φορτίου, εἰς δὲ τὸν παρὰ
 τῇ Μονῇ λιμενίσκον τρία ἱστιοφόρα πλοῖα πλήρη Τούρκων, πιθανῶς στρα-
 τιωτῶν.

1. 1,30×1,37, πᾶχ. 0,39. Τμῆμα καταλαμβανόμενον ὑπὸ τοῦ χαράγματος 0,19×0,08.

2. Τὸ ὑπ' ὄψιν ἀξιόλογον καθ' ἡμᾶς χάραγμα, οὗ τὴν ὀρθογραφίαν διετή-
 ρησα, καθίσταται χρήσιμον διὰ τὴν ἐξαγωγήν ἀναμφισβητήτων συμπερασμάτων,
 εἰς ἃ θὰ προβῶμεν μετὰ τὴν ἐξηγητικὴν ἀνάμνησιν ἑτέρου χαράγματος, εἰς τὸ ὅποιον ἐν τῇ
 ἀνά χειρὸς διατριβῇ ἐδώσαμεν τὸν ἀριθμὸν 172. Εἰς δὲ τὸν ἐπιθυμοῦντα νὰ ἐρευ-
 νήσῃ τὴν στάσιν τῶν Σιφνίων κατὰ τὴν περίοδον τῆς μακρᾶς δουλείας καὶ ἰδίως
 κατὰ τὴν πρὸ τῆς Ἑλληνικῆς ἐπανάστασεως, τὸ ἐξετασθὲν χάραγμα θὰ ἀποτελέσῃ
 οὐχὶ εὐκαταφρόνητον συμβολήν.

137

1822 | τὸ ρ[[η]]σί | στὸ π | ὄδι.

Ἐχαράθη ἐπὶ σχιστόλιθου, ὅστις μέχρι τῆς ἐν μηνὶ Αὐγούστῳ 1956 μεταβάσεως ἡμῶν εἰς Σίφνον εἶχε χρησιμοποιηθῆ διὰ τὴν στρώσιν τοῦ βορείου πεζουλίου τοῦ περιβόλου τῆς Μονῆς.

Τὸν σχιστόλιθον τοῦτον διεφύλαξεν ἐν κελλίῳ καθ' ἡμετέραν ὑπόδειξιν ὁ μόνος ἐφησυχάζων ἐν τῇ Μονῇ ταύτῃ μοναχός. Ἐκ τοῦ χαράγματος τούτου πληροφοροῦμεθα, ὅτι τῷ 1822 ἡ νῆσος Σίφνος εὐρίσκετο ἐν πολεμικῷ συναγερωῶ.

138

Βο[[ή]]θα μας Π((αναγί))α Θ((εοτόκ))ε νὰ ἐλευτερο[ο]θοῦμε. Μνή<α>σθητη
τοῦ π[α]ριούσιου λαοῦ Σου 1613 (1618).

Ἀναγράφεται ἐπὶ κορμῷ ἀποκεκρουμένου μαρμαρίνου κίονος (1,20×0,85, διαμ. 0,67, ὕψ. γραμμ. 0,04 - 0,05) προχριστιανικῆς ἐποχῆς, ὅπως ἐκ τῆς καταστάσεως τοῦ μαρμάρου δυνάμεθα νὰ εἰκάσωμεν. Ὁ ἐπὶ τῆς ἐπάνω ἐπιφανείας τούτου τόρμος, ὀρθογώνιος ὢν καὶ εὐρύς, δηλοῖ, ὅτι ἐγομφοῦτο ἐν αὐτῷ πλίνθος μαρμαρίνου ἀγάλματος.

Ἦδη ὁ περὶ οὗ ὁ λόγος κορμὸς εὐρίσκεται ἔξωθεν τοῦ περιβόλου τῆς ἐν Σίφνῳ Μονῆς Φυρόγια καὶ εἰς ἀπόστασιν ἀπὸ τῆς ΝΑ. γωνίας περὶ τὰ τριάκοντα μέτρα.

Μνήσθητη, ἀντὶ τοῦ μνήσθητι. Παριούσιος, ἀντὶ τοῦ περιούσιος = ἐκλεκτός.

Ἡ ὑπὸ ἐξέτασιν ἐπιγραφή, ἂν καὶ δυσκόλως ἀναγινώσκειται, λόγῳ τοῦ σκαιοῦ τρόπου τῆς χαράξεως αὐτῆς, περιέχει μίαν πραγματικῶς συγκινητικὴν καὶ πλήρως εὐλαβείας ἐπίκλησιν πρὸς τὴν Θεοτόκον, ἵνα «μνησθῆ» τοῦ περιούσιου Αὐτῆς λαοῦ διὰ νὰ ἐλευθερωθῆ οὗτος τῶν δεσμῶν τῆς δουλείας. Φαίνεται δ' ὅτι ἡ περὶ ἧς ὁ λόγος ἐπίκλησις ἀρχικῶς ἀνεγράφη τῷ 1613, ὅτε εἰσέτι ἡ νῆσος διετέλει ὑπὸ τὴν κυριαρχίαν τῶν Φράγκων, μετὰ δὲ τὴν

δούλωσιν αὐτῆς εἰς τοὺς Τούρκους ὑπὸ ἄλλης χειρὸς μετετρόπη ὁ τελευταῖος ἀριθμὸς τῆς χρονολογίας (3) εἰς ἀριθμὸν 8. Διὰ τῆς μετατροπῆς ταύτης ἀπευθύνεται καὶ πάλιν ἡ ἐπίκλησις πρὸς τὴν Θεοτόκον πρὸς ἀπελευθέρωσιν τοῦ ὑπὸ τὸν ζυγὸν τῶν Τούρκων διατελοῦντος γένους τῇ προστασίᾳ Αὐτῆς.

139

Οἱ Φράγχοι θέλουν νὰ μᾶς ξ(ω)μόσουν 1615

Οἱ Φράγχοι | θέλουν νὰ μᾶς ξ(ω)μόσουν [---] | 1615.

140

Οἱ φραγκολεβανίνοι καὶ νὰ μᾶς φραγκέψουν

Οἱ φραγκολεβανίνοι [---] | καὶ νὰ μᾶς φραγκέψουν [---].

141

Κατὰρὰ στοὺς Φράγκους καὶ στοὺς Τούρκους

Κατὰρὰ στοὺς | Φράγκους | καὶ στοὺς Τούρκους.

142

Μὴ δίνετε βάσι στοὺς Τούρκους εἶναι χειρότεροι ἀπ' τοὺς Φράγκους

Μὴ δίνετε βάσι στοὺς Τούρκους εἶναι | χειρότεροι ἀπ' τοὺς Φράγκους.

Τὰ χαράγματα ταῦτα ἐχαράχθησαν ἐπὶ κελλίων τῆς αὐτῆς Μονῆς ¹.

Ἐκ τῶν δύο πρώτων διαπιστοῦται καὶ αὖθις ἡ προσπάθεια τῆς παπικῆς ἐκκλησίας πρὸς ἐξώμοσιν τῶν δογμάτων τῆς ἡμετέρας πίστεως καὶ ὁ ἐνεργούμενος ἀδιάκοπος προσηλυτισμὸς τῶν ὀρθοδόξων. Διὰ δὲ τῶν δύο ἄλλων ἐκδηλοῦται ἡ εὐλόγος ἀγανάκτησις καὶ ἡ ἔκρηξις Ἱεροῦς ὀργῆς τῶν ἀναγραφάντων αὐτὰ ἐναντίον τῶν κατακτητῶν Φράγκων καὶ Μουσουλμάνων. Ἐν τῷ τετάρτῳ χαράγματι, εἰς τὸ ὁποῖον οἱ Τοῦρκοι χαρακτηρίζονται ὡς «χειρότεροι τῶν Φράγκων», ἔχομεν νὰ παρατηρήσωμεν τὰ ἑξῆς: Ὁ ἀναγράφας αὐτό, προφανῶς ἔχων πρὸ ὀφθαλμῶν τὸν ὑπὸ τοῦ σουλτάνου Ἰμπραήμ ἐκδοθέντα (1615-1648) προνομιακὸν χάρτην, δι' οὗ παρεχωροῦντο εἰς τοὺς Σιφνίους ἀξιόλογα δικαιώματα ², ὡς καὶ τὰ ἐπακολουθήσαντα σκληρὰ δεινοπαθήματα τῶν κατοίκων τῆς Σίφνου ἐκ μέρους τῶν ἀθετούντων πάντοτε τὰ προνόμια καὶ καταπατούντων αὐτὰ αἰμοχαρῶν Μωαμεθανῶν, ἐκφράζει τὸν ἔναντι τούτων ἀποτροπιασμὸν τοῦ Γένους, χαρακτηρίζων ὄλως ἀνωφελεῖ, ἐπικίνδυνον καὶ ὀλεθρίαν τὴν πρὸς αὐτοὺς ἐμπιστοσύνην.

143

Βάσταξα πολεμώντας τοὺς τούρκους 1818

Βάσταξα πολεμώντας τοὺς τούρκους | 1818.

Ἐχαράχθη ἐπὶ τεθραυσμένου τεμαχίου πίθου, ἀποκειμένου εἰς «πολεμίστραν» τῆς Β πλευρᾶς τοῦ περιβόλου τῆς αὐτῆς Μονῆς ³.

Βάσταξα = ἐκράτησα, μὲ τὴν σημασίαν τοῦ ἀντέσχον.

Ἐκ τοῦ χαράγματος τούτου πληροφοροῦμεθα ἄγνωστον ἄλλοθεν σύρραξιν μεταξὺ Ἑλλήνων καὶ Τούρκων λαβοῦσαν χώραν τῷ 1818 πρὸ τῆς Μονῆς Φυρόγια, ὁ περιβόλος τῆς ὁποίας μετὰ τῶν ἰσχυρῶν ἐπάλλεων καὶ ἡ ἀνδρεία τῶν ἀμυνομένων συνετέλεσαν ὥστε — τοῦλάχιστον κατὰ τὴν μνημονευομένην σύρραξιν — νὰ μὴ ἀλωθῇ ἡ Μονή.

1. Τὸ πρῶτον ἐπὶ τῆς Β. ἐσωτερικῆς πλευρᾶς κελλίου κειμένου ἐν τῇ Α. πλευρᾷ τοῦ περιβόλου, τὸ δεύτερον ἐπὶ τῆς Δ. καὶ τὸ τρίτον ἐπὶ τῆς Ν. πλευρᾶς τοῦ αὐτοῦ κελλίου, τὸ δὲ τέταρτον ἐπὶ τῆς Ν. πλευρᾶς κελλίου κειμένου ἐν τῇ Δ. πλευρᾷ τοῦ περιβόλου.

2. Ὅρα Μ. Ἑλλ. Ἐγκυκλοπαιδεῖαν Πυρσοῦ, τόμ. ΚΑ', ἐν λέξει Σίφνος.

3. Τὸ περὶ οὗ ὁ λόγος τεμάχιον, ἡσφάλισα προσωρινῶς περιστηρίζας αὐτὸ διὰ λίθων.

144

Τραυματισμὸς ὁ ἀδελφὸς Τιμόθεος ἀπὸ Τουρκικῶν
 βόλι καὶ ἀνάπαλι ἀνασάβδης ἐν Κρητῷ ὁ Θεοσιχο-
 ρίσι 20^ο

Τρα[[υ]]ματίσ|τ|η ὁ ἀδελφὸς Τιμόθεος ἀπὸ Τουρκικῶν | βόλι κ|ε| ἀπ|ό|θανε
 ἀναπα<β>θ|ι|ς ἐν Κ|ι|ρί|ο| ὁ Θε((εὸ))ς συ[[γ]]χ|ο| | ρέσ|ι| τον.

Ἀναγράφεται ἐπὶ σχιστολίθου, ἀποκειμένου ἐν τῇ αὐτῇ πολεμιστρᾷ,
 ἔνθα καὶ τὸ ὑπ' ἀριθ. 143 χάραγμα.

Ὁ τρόπος καὶ τὸ εἶδος γραφῆς δεικνύουσιν, ὅτι τὸ περὶ οὗ ὁ λόγος
 χάραγμα ἀνεγράφη οὐχὶ διὰ τῆς αὐτῆς χειρὸς, δι' ἧς καὶ τὸ ὑπ' ἀριθ. 143.
 Διὰ τούτου, συνεχιζομένης τῆς πληροφορίας τοῦ προηγουμένου χαράγματος
 περὶ συρράξεως πρὸς τοὺς Τούρκους, μνημονεύεται ὁ θανάσιμος τραυματι-
 σμὸς τοῦ ἀδελφοῦ (= μοναχοῦ) Τιμοθέου, «ἀπὸ Τουρκικῶν βόλι» καὶ ἡ
 πρὸς τὸν Θεὸν θερμὴ ἐπίκλησις ἀφέσεως τῶν ἁμαρτιῶν του.

145

1701
 4 Σεπτ.
 Σωθήκαμε
 ἀπὸ ναυάγιον λόγον
 φουρτούνας θύελλας καὶ σίφωνα

1701 | 4 Σεπτ((εμβρίου)) | Σωθήκαμε | ἀπὸ ναυάγιον λόγον | φουρτούνας
 θύελλ[[λ]]ας καὶ σίφωνα.

Ἀναγράφεται ἐπὶ κελλίου τῆς Ν. πλευρᾶς τοῦ περιβόλου τῆς αὐτῆς
 Μονῆς καὶ ἀγγέλλεται δι' αὐτῆς θεομηνία ἐπισυμβᾶσα τὴν τετάρτην
 Σεπτεμβρίου τοῦ 1701, ἐξ ἧς ἐκινδύνευσεν νὰ πνιγῇ ὁ χαράξας τὴν
 ἀνωτέρω «ἐνθύμησιν».

Φουρτούνα = θύελλα, Σίφων.

Ἐν τῷ ἐξεταζομένῳ χαράγματι ὁ ἀναγράφας ἔμπλεως θρησκευτικῶν
 αἰσθημάτων καὶ εὐγνωμοσύνης διαιώνισε διὰ τῆς ἀναγραφῆς τῆς περὶ ἧς

128

πρόκειται ἐνθυμήσεως τὸ συντελεσθὲν θαῦμα τῆς ἐκ τοῦ ναναγίου σωτηρίας του.

146

Προσευχῆθηκα κλεισμένος ἐπὶ ἑπτὰ μερόνυχτα
 γιὰ τὴν ὑγίαν τοῦ τόπου καὶ τῶν
 μικρῶν παιδιῶν
 6 Ἰουνίου 1722.

Προσευχῆθηκα κλεισμένος ἐπὶ ἑπτὰ μερόνυχτα | γιὰ τὴν ὑγίαν
 τοῦ τόπου καὶ τῶν | μικρῶν παιδιῶν | 6 Ἰουνίου 1722.

Ἐχαράχθη εἰς τὸ πρῶτον κελλίον τῆς Α. πλευρᾶς τοῦ περιβόλου τῆς αὐτῆς Μονῆς.

Τὸ περὶ οὗ ὁ λόγος χάραγμα, ἂν καὶ ἀνόνημον, κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἦττον προέρχεται ἐξ Ἱερωμένου τινὸς καὶ οὐδόλως ἀπίθανον ἐκ μοναχοῦ τῆς Μονῆς, ἐνθα ἀνεγράφη.

Αἰτία τῆς κατὰ μόνας ἑπταήμερου προσευχῆς θὰ ἦτο προφανῶς ἐπιδημία τις, ἢ ὁποία θὰ προσέβαλε κατὰ μῆνα Μάϊον τοῦ 1722 τοὺς κατοίκους τῆς νήσου καὶ ἰδίᾳ τὰ παιδιά αὐτῶν.

147

Γιόρτασα τὸ Πάσχα οἰκογενειακὰ καὶ
 καὶ χόρεψα πολὺ Ὁ Θεὸς νὰ μᾶς
 δίνει ἡγάθη χαρὰ καὶ καλὸ κέφι
 1709

Γιόρτασα τὸ Πάσχα οἰκογενειακὰ | καὶ χόρεψα πολὺ. Ὁ Θεὸς νὰ μᾶς | δίνει
 {ὑγεί}α χαρὰ καὶ καλὸ κέφι | 1709.

Ἐχαράχθη ἐπὶ κελλίου τῆς Ν. πλευρᾶς τοῦ περιβόλου τῆς αὐτῆς Μονῆς.

Τὸ πρωτότυπον τοῦτο χάραγμα δεικνύει, οὐ μόνον τὸ εὐθυμον καὶ «καλόκαρδον» τοῦ χαρακτοῦ ἐν συνδυασμῶ πρὸς τὸ βαθὺ θρησκευτικὸν αὐτοῦ συναίσθημα, ἀλλὰ καὶ τὴν ὀλιγάρκειαν αὐτοῦ, ἥτις εὐρίσκει τὴν ἱκανοποίησίν της εἰς τὴν ὑπὸ τοῦ Πατρὸς Θεοῦ παροχὴν ὑγείας, χαρᾶς καὶ εὐθυμίας καὶ οὐχὶ εἰς τὴν κτήσιν ὑλικῶν ἀγαθῶν.

129

148

Παρεκάλεσα τὴν Ἁγία Τριάδα καὶ ἐθεραπεύθη τὸ
μονάκριβον τέκνον μου ἐκ νόσου δεινῆς

Παρεκάλεσα τὴν Ἁγία Τριάδα καὶ ἐθεραπεύθη τὸ | μονάκριβον τέκνον μου
ἐκ νόσου δεινῆς.

149

Ἐδῶ σὶτὸ Ναὸ σου Χριστέ μου βροῦκα τὴν σωτηρίαν μου

Ἐδῶ σὶτὸ Ναὸ σου Χριστέ μου βροῦκα τὴ σωτηρία μου.

150

Καὶ μένα ὁ Θεὸς ἔκαμε ἐξ ὅτου ἔλαβον τὸ θάνατον

Καὶ μένα ὁ Θεὸς ἔκαμε τὸ θά[[υ]]μα του κ'αί} | [---].

Καὶ αἱ τρεῖς αὗται ἐνθυμήσεις ἀναγράφονται αὐτόθι, ἀναφέρονται δὲ εἰς θαύματα, ἅτινα ἔγιναν εἰς καταφυγόντας καὶ προσευχηθέντας ἐν τῷ Ἐκκλησιαστικῷ τῆς αὐτῆς Μονῆς πιστούς, οἱ ὅποιοι καὶ ἐκφράζουσιν ἐν κατανοήσει τὴν εὐγνωμοσύνην των.

151

Ζωοδόχος Πηγή ἡ ἀενάως βρούουσα

Ζωοδόχος πηγή ἡ ἀενάως βρούουσα.

Ἐχαράχθη ἐπὶ κελλίου τοῦ δευτέρου ὀρόφου τῆς Δ. πλευρᾶς τοῦ περιβόλου τῆς αὐτῆς Μονῆς.

Ὅμοιον περιεχόμενον τοῦ ἡμετέρου χαράγματος, ἀλλὰ κεφαλαίοις γράμμασι γεγραμμένον, ἀνεῦρον ἐν ἐπιγραφῇ, ἦν ἤδη ἐξήτασα ἐν τοῖς προηγουμένοις¹.

1. Ὅρα τὴν ὑπ' ἀριθ. 129 ἐπιγραφὴν.

152

Τὸνδε δόμεν πόδεσι φίλος | ἐμβεβαῶς ἀγ[α]νοῖται | ,αχπζ' (=1687).
 ἐμβεβαῶς ἀγ[α]νοῖται
 ,αχπζ'

Τὸνδε δόμεν πόδεσι φίλος | ἐμβεβαῶς ἀγ[α]νοῖται | ,αχπζ' (=1687).

Ἐναγράφεται ἐπὶ τῆς Δ. πλευρᾶς κελλίου τοῦ δευτέρου ὀρόφου τῆς Δ. πλευρᾶς τοῦ περιβόλου τῆς αὐτῆς Μονῆς.

Πρόκειται περὶ δακτυλικῆς στίχου κατὰ πάντα ὁμοίου πρὸς ἀρχὴν ἐπιγραφῆς ἐπὶ μαρμαρίνου ὑπερθύρου τῆς πρὸς δυσμὰς κυρίας εἰσόδου τοῦ ἐν Μυστρᾷ Ἁγίου Δημητρίου¹ (Μητρόπολις) καὶ πανομοιοτύπου ὡς πρὸς τὸ περιεχόμενον, διαφέροντος ὅμως ὡς πρὸς τὸν τύπον γραφῆς καὶ τὴν ἐπιτασσομένην χρονολογίαν, ἄλλης ἐπιγραφῆς ἀνεκδότου εἰσέτι, ἣν ἀνεῦρον ἐν τῇ Μονῇ τοῦ Ἁγίου Συμεῶνος καὶ περὶ ἧς ὁ λόγος ἐν τῇ ἐξετάσει τῆς ὑπ' ἀριθ. 160 ἐπιγραφῆς.

153

ἐκ κώμης Ζέρμας
 Μιχαῆλ Ζωγράφος
 Ζωγράφησα τὸ Ναὸ
 τῆς Παναγίας

Ἐκ κώμης Ζέρμας | Μιχαῆλ Ζωγράφος |
 Ζωγράφησα τὸ Ναὸ | τῆς Παναγίας.

Ἐχαράχθη ἐπὶ κελλίου τοῦ δευτέρου ὀρόφου τῆς Δ. πλευρᾶς τοῦ περιβόλου τῆς αὐτῆς Μονῆς (Φυρῶγια).

Κώμη Ζέρμα, ἀντὶ κώμη Ζέρμα, χωρίον καὶ κοινότης τῆς ἐπαρχίας Κονίτσης τοῦ νομοῦ Ἰωαννίνων.

Ζωγράφος = Ἁγιογράφος. **Ζωγράφησα**, ἀντὶ ἐξωγράφησα, ἱστορήσα.

Ἐο εἰς τὸ ὑπὸ ἐξετάσιν χάραγμα ἀναφερόμενος Ἁγιογράφος, δὲν εἶναι

1. Ὁρα Κ. Ζησίου, Σύμμικτα, σελ. 22.

ἡμῖν ἄγνωστος. Ἐναφέρεται εἰς ἐπιγραφὴν ὑπερθύρου τοῦ Καθολικοῦ τῆς Μονῆς Καμένας¹, ἐξ ἧς σὺν τοῖς ἄλλοις λαμβάνομεν τὴν πληροφορίαν, ὅτι οὗτος ἰστόρησε τὸ προμνησθὲν Καθολικὸν τὸ ἔτος 1664. Ἡ πληροφορία αὕτη τῆς ἐπιγραφῆς τοῦ εἰρημένου ὑπερθύρου ὁδηγεῖ ἡμᾶς εἰς τὸ ἀσφαλὲς συμπέρασμα, καθ' ὃ καὶ τὸ Καθολικὸν τῆς Μονῆς Φυρούγια, ἐν τῷ ὁποίῳ ἀτυχῶς νῦν οὐδεμία τοιχογραφία διασφύζεται, ἰστορήθη τὸν ΙΖ' αἰῶνα.

154

Ρ ϝ Ϟ
 Ο Ο
 ΚΑΙΚ
 ΤΗΤΟ
 ΡΑ

Ροῦσ | ος | καὶ κ | τήτο | ρα[[ς]].

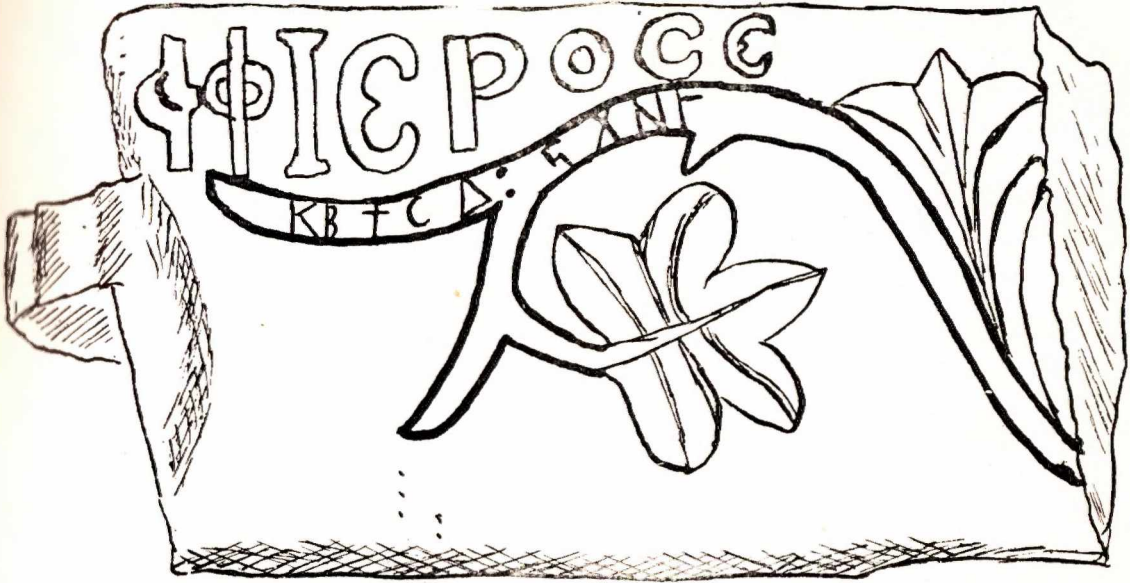
¹Αναγράφεται ἐπὶ ἐντετοιχισμένης μαρμαρίνης πλακὸς ὑπερθεν τῆς ἐπὶ τῆς Δ. πλευρᾶς θύρας τοῦ Καθολικοῦ τῆς Μονῆς Παναγίας τῆς Χρυσοπηγῆς.

Ἡ ἐπιγραφὴ αὕτη ἀναμφιβόλως ἀποτελεῖ συνέχειαν, ἣτις δὲν διασώζεται. Ὁ δ' ἐν αὐτῇ ἀναφερόμενος ὡς κτήτωρ **Ροῦσσο**ς μοι εἶναι ἄλλοθεν ἄγνωστος. Οἰκογένειαι φέρουσαι τὸ ἐπώνυμον τοῦτο ὑπάρχουσιν οὐχὶ ἐν Σίφῳ, ἀλλ' ἐν τῇ γειτνιαζούσῃ αὐτῇ νήσῳ Μήλῳ, ἐκ μιᾶς τῶν ὁποίων προφανῶς κατάγεται καὶ ὁ ἐν τῇ ἡμετέρῃ ἐπιγραφῇ μνημονευόμενος.

1. Ὅρα **II. Πουλίτσα**, Ἐπιγραφαὶ καὶ ἐνθυμήσεις ἐκ τῆς Βορείου Ἡπείρου (ἐν ΕΕΒΣ, τόμ. Ε', σελ. 91). Περὶ δὲ τῆς Μονῆς Καμένας ἢ Καμίνου, ἰδὲ αὐτόθι ὑποσημ. 1.

§ 3. Ἐπιγραφαὶ καὶ χαράγματα ἐκ τῶν Μονῶν Προφήτου Ἡλίου,
Προφήτου Συμεῶνος, Ταξιάρχου Σκάφης καὶ Χρυσσοστόμου

155

Ἀφιέρωσε | Κ((ύριε)) β((οήθει)) τ((ῶ)) Σ((ῶ)). ἰδ((ούλω)) ἰ.ϛχνγ'
(= 6653=1145).

Ἀναγράφεται ἐπὶ ἀποκεκρουμένου λευκοῦ μαρμάρου (0,29×0,15, πάχους 0,06, ὕψ. γραμμ. 0,04-0,01), προερχομένου ἐξ ἐπιστυλίου Τέμπλου καὶ ἀποκειμένου νῦν ἐν τῷ περιβόλῳ τῆς Μονῆς τοῦ Προφήτου Ἡλίου.

Ἡ ἐν αὐτῇ χρονολογία εἶναι πολύτιμος, διότι ἀποτελεῖ ἐν χρονολογικῶν terminum post quem, τὸ ὁποῖον χρησιμεύει ἡμῖν διὰ τὸν προσδιορισμὸν τῆς ἡλικίας τοῦ μνημείου, ὅπερ λόγῳ τῶν ἀλλεπαλλήλων ἀνακαινίσεων καὶ ἐπισκευῶν ἀπόλεσε νῦν σχεδὸν πᾶν παλαιὸν ἴχνος. Τοῦτο εὐλόγως παρὰ τοῖς Σιφνίοις θεωρεῖται ὡς τὸ παλαιότερον Χριστιανικὸν κτίσμα τῆς νήσου.

Ἡ ἐκ τῆς ἐπόψεως ταύτης πολύτιμος αὕτη ἐπιγραφή, ἐξ ἧς ἀτυχῶς ἐλλείπει τὸ ὄνομα τοῦ ἀφιερωτοῦ, θὰ ἔπρεπεν, ἔστω μετὰ τινος δισταγμοῦ, νὰ ἀποφανθῇ τις ὅτι μετεφέρθη ἀλλαχόθεν. Ἐν τούτοις ἠτύχησαμεν νὰ ἄρωμεν πᾶσαν ἐν προκειμένῳ ἀμφιβολίαν ἐκ τῆς ἀνευρέσεως ἄλλης ἐπιγραφῆς, περὶ ἧς ὁ λόγος.

[---] τοῦ Προφή[του] [Ἡλία] | [---] Ἰνδικτιῶνος η'.

Ἀναγράφεται ἐπὶ ἀποκεκρωμένου λευκοῦ μαρμάρου (0,14×0,7, πάχους 0,6, ὕψ. γραμμ. 0,04 - 0,01) προερχομένου ἐξ ἐπιστυλίου Τέμπλου, κειμένου ἐν τῷ περιβόλῳ τῆς αὐτῆς Μονῆς.

Ἡ κολοβὴ αὕτη ἐπιγραφή εἶναι ἴσης ἀξίας πρὸς τὴν προηγουμένην, διότι ἐξ αὐτῆς αἴρεται πᾶσα ἐπιφύλαξις σχετικῶς μὲ τὴν προέλευσιν τῆς ἀνωτέρω ἐξετασθείσης. Ὁ τύπος καὶ τρόπος γραφῆς, ὡς καὶ τὸ εἶδος μαρμάρου ἐκατέρας, πείθουσιν, ὅτι ἀμφότεραι ἀποτελοῦσι τεμάχια τοῦ αὐτοῦ μὴ διασφζομένου ἐπιστυλίου μαρμαρίνου Τέμπλου.

Ἐκ τῆς ὑπ' ὄψιν μάλιστα ἐπιγραφῆς καθίσταται δῆλον, ὅτι ἡ κατὰ τὸ 114ῶ ἀναφερομένη ἐν τῇ προηγουμένῃ ἐπιγραφῇ ἀφιέρωσις ἐγένετο πρὸς τὸ Καθολικὸν τῆς Μονῆς τοῦ Προφήτου Ἡλιοῦ, ἀναντιλέκτως δὲ αὐτῇ ἀφορᾷ εἰς τὸ μὴ διασφζόμενον νῦν μαρμαρίνον Τέμπλον, ὅπερ κατὰ τὸν ΙΒ' αἰῶνα διεχώριζε τὸ Ἱερὸν τοῦ μνημονευθέντος Καθολικοῦ ἀπὸ τοῦ κυρίως Ναοῦ. Ἄλλως δὲ ἡ ἐν τῇ ἐξετασθείσῃ ἐπιγραφῇ ὀγδόη Ἰνδικτιῶν συμπίπτει πρὸς τὸ ἀπὸ κτίσεως κόσμου ἔτος ,Ϛχνγ', ἧτοι τὸ σωτήριον ἔτος 114ῶ.

1777
ΚΑΘΗ ΓΥ
ΜΕΝΟΣ

ΑΘΑΝΑΓ
ΟΙΟΣ ΦΗ
ΛΗΨΑΚ
ΟΙΓΩ

1777 | Καθηγού|μενος | Ἀθανάσ | <οι>ος Φ|ι| | λ|ι|π|[π]|κ | <οι>ς.

Ἡ ἐπιγραφή αὕτη ἀναγράφεται ἐπὶ δύο πλακῶν, ἐντετοιχισμένων ὑπερθεῖν τῆς Πύλης τῆς Ἁγίας Προθέσεως τοῦ Καθολικοῦ τῆς αὐτῆς Μονῆς.

Ἐκ ταύτης πληροφοροῦμεθα, ὅτι περὶ τὰ τέλη τοῦ ΙΗ' αἰῶνος ἡγού-

μενος τῆς Μονῆς τοῦ Προφήτου Ἡλιοῦ ἦτο ὁ Ἄθανάσιος Φιλιππάκης καὶ ὅτι τῷ 1777 ἐπὶ ἡγουμενίας του ἀνεκαινίσθη τὸ προμνησθὲν Καθολικόν. Ἡ ἐπιγραφὴ αὕτη παρέχει τὴν συμβολὴν τῆς εἰς τὴν μελέτην τῆς Μονῆς ταύτης, ἣτις, ὡς δείκνυται ἐκ πολλῶν τεκμηρίων, οὐσα μία τῶν ἀρχαιοτέρων τῆς νήσου Σίφνου ὑπέστη πλείστας ὄσας καταστροφὰς καὶ ἀλλεπαλλήλους ἀνακαινίσεις¹.

158

Ι Ζ Η ΔΙΑ ΔΑΠΑΝΣ ΚΑΙ ΕΞΟΔΟΥ ΝΙΚΗ
 ΦΟΡΟΥ ΙΕΡΟΔΙΑΚΟΝΟΥ ΜΗΝΗΣ
 ΚΑ ΔΙΑΣΙΝ
 ΔΕΡΜΗΣ - ΝΙΚΟΛΑΟΥ ΙΕΡΕΩΣ ΚΑΙ ΜΠΑΟΥΚΑ
 ΛΑΡΙΣΣΕΪΦΝΟΥ

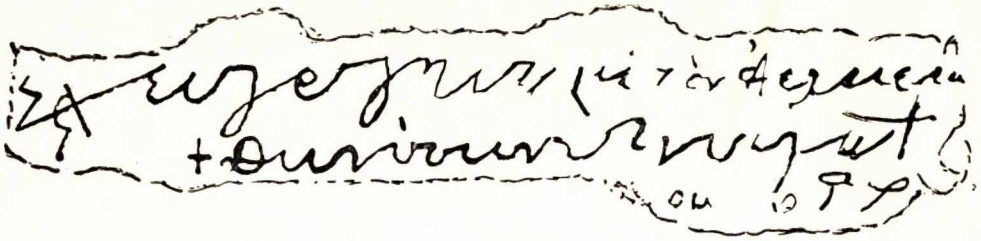
ΙΖΗ Διὰ δαπάνη |ς καὶ ἐξόδου Νικη |ς | φόρου Ἱεροδιακόνου μην |ς |
 Ἱου |ου |λ(ίφ) | καὶ διὰ σ | ν | δρομῆς Νικολάου Ἱερέ |ω |ς Μπαούκα
 τ[[οῦ]] Σακαὶ | λαρίου Σίφνου.

Ἡ ἀνορθόγραφος ἐπιγραφὴ αὕτη, ἀναγραφομένη ἐπὶ μαρμαρίνου ὑπερθύρου τῆς Ὠραίας Πύλης τοῦ αὐτοῦ Καθολικοῦ, πληροφορεῖ, ὅτι τὸ νῦν Τέμπλον κατεσκευάσθη δαπάναις τοῦ Ἱεροδιακόνου Νικηφόρου καὶ διὰ συνδρομῆς τοῦ ἐκ Σίφνου καταγομένου Ἱερέως καὶ Σακελλαρίου Νικολάου Μπούκα.

Τὰ προτασσόμενα ψηφία ΙΖΗ δὲν παρέχουσι τὴν δυνατότητα καθορισμοῦ χρονολογίας, ἧς μόνον ὁ μὴν τῆς ἀνακαινίσεως ἀναγράφεται. Ἔχοντες ὅμως ὑπ' ὄψιν, ὅτι ἀκριβῆς χρόνος τῆς κατασκευῆς τοῦ περὶ οὗ ὁ λόγος Τέμπλου σημειοῦται εἰς τὴν προηγουμένως ἐξετασθεῖσαν ἐπιγραφὴν τῆς Πύλης τῆς Ἁγίας Προθέσεως τοῦ αὐτοῦ Ἱεροῦ δυνάμεθα μετὰ βεβαιότητος νὰ ἀποφανθῶμεν, ὅτι τὸ περὶ οὗ ὁ λόγος Τέμπλον κατεσκευάσθη τῷ 1777.

Ἡ ἀπασχολήσασα ἡμᾶς ἐπιγραφὴ ἔχει τὴν αὐτὴν ἀξίαν μὲ τὴν τῆς προηγουμένης διὰ τὸν μέλλοντα μελετητὴν τῆς Μονῆς ταύτης.

1. Ἡ ἀξιόλογος Μονὴ αὕτη εἰς τὸ προσεχὲς μέλλον θὰ ἀποτελέσῃ ἀντικείμενον ἰδίας ἡμῶν ἐρεῦνης καὶ μελέτης.

Ἐλειτούργησα με τὸν Ἀρχιερέα | Διονύσιου
 Αητζᾶ | [-----ου-----, αφ-----].

Εὑρίσκεται κεχαραγμένον ἐπὶ ἀπεκεκρουμένου λίθου (0,30×0,20), κειμένου ἐπὶ τῆς Α. πλευρᾶς τοῦ περιβόλου τῆς αὐτῆς Μονῆς (Προφήτου Ἡλίου).

Τὸ ὄνομα τοῦ μνημονευομένου Ἀρχιερέως καὶ τῆς ἐπισκοπῆς αὐτοῦ δὲν μοὶ εἶναι ἄγνωστα. Ὑπομνησκουσί με μάλιστα ἐπιγραφὴν ἐτέρας Μονῆς¹ ἔχουσαν οὕτω:

«... Ἀρχιερατεύοντος κυρίῳ κὺρ Διονυσίῳ Αητζᾶς καὶ Ἀγράφων»².

Εἰς τὸ ἀπασχολοῦν ἡμᾶς χάραγμα τίθεται κατ' ἀνάγκην τὸ πρόβλημα τοῦ καθορισμοῦ περὶ τίνος ἀρχιερέως πρόκειται, δεδομένου ὅτι ὑπὸ τὸ αὐτὸ ὄνομα φέρονται δύο, ἕξ ὧν ὁ εἷς κατὰ τὰ ἔτη 1712-1730, ὁ δ' ἄλλος τῷ 1834³.

Εἰς τὴν ἐπίλυσιν τοῦ προκύπτοντος προβλήματός βοηθοῦμεθα ἐκ τεσσάρων διασωθέντων ψηφίων ἐν τῷ τρίτῳ στίχῳ τοῦ ὑπ' ὄψιν χαράγματος. Ἡ μὲν δίφθογγος **ου** ἀποτελεῖ τὰ τελευταῖα γράμματα Μηνός, γραφέντος ἐν γενικῇ πτώσει, τὰ δὲ ἐπιτασσόμενα ψηφία **αφ**, ἕξ ὧν μάλιστα τὸ πρῶτον μεθ' ὑπογεγραμμένης, εἶναι ἀρχικὰ χρονολογίας τοῦ 1770 καὶ ἑξῆς.

Ἐπεὶ ὁ ἐν τῷ ἑξετασθέντι χαράγματι ἀναφερόμενος Διονύσιος εἶναι ὁ τῶν ἀρχῶν τοῦ ΙΗ' αἰῶνος Ἐπίσκοπος. Παραμένει εἰσέτι ἄγνωστον ποῖον ἔτος μεταξὺ τῆς περιόδου 1712-1730, καθ' ἣν οὗτος ἠρχιεράτευσε, μετέβη εἰς Σίφνον καὶ ὑπὸ ποίας περιστάσεις, πόσον καιρὸν παρέμεινεν ἐκεῖ, καὶ ποῖος εἶναι ὁ συλλειτουργήσας μετ' αὐτοῦ.

1. Τῆς τοῦ Προυσοῦ, ἐν τῷ τέως δήμῳ Ἀρακυνθίων.

2. Αὕτη ἀναγράφεται ἐπὶ τῆς μεσημβρινῆς θύρας. Ὅρα **Π. Πουλίτσα**, Ἐπιγραφαί, ἐνθυμήσεις καὶ σιγίλλια ἐξ Εἰδυτανίας (ἐν ΕΕΒΣ, τόμ. Γ', σελ. 265).

3. Ἴδὲ **Πορφυρίον Οὐσπένσκη**, Ὁδοιπορία εἰς τὰς Μονὰς τῶν Μετεώρων καὶ Ὅσσης, ἐν Πετρούπολει 1896 (Ρωσιστί).

ΤΟΝ ΔΕ ΔΟΜΟΝ ΠΟΔΕΣΙ ΦΙΛΟΣ ΕΜΒΕΒΑΩΣ ΑΓΑΝΟΪΣΙΑΧΞΖ

Τόνδε δόμον¹ πόδεσι φίλος | έμβεβαώς⁵ άγανοϊσι³ ,αχξζ' (=1667).

Ἡ έπιγραφή αὐτή γεγραμμένη ἐπὶ ἀποκεκρουμένου μαρμάρου (διασφζόμεναι διαστάσεις 0,03×0,06, πάχ. 0,07, ὕψ. γραμμ. 0,01-0,03) ἀνευρέθη ὑφ' ἡμῶν ἐν τῷ περιβόλῳ τῆς Μονῆς τοῦ Ἁγίου Συμεῶνος κατὰ τὴν ἐκεῖ μεταβάσιν μας τὸν Αὐγούστον τοῦ 1956. Ταύτην περισυλλέξαντες ἐναπεθέσαμεν ἐν τῷ Ἁγίῳ Βήματι τοῦ Καθολικοῦ τῆς εἰρημένης Μονῆς.

Πρόκειται περὶ δακτυλικῷ στίχου κατὰ πάντα ὁμοίου πρὸς τὸ ἔξετασθὲν ἤδη ὑπ' ἀριθ. 152 χάραγμα.

161

Κοιμητ[ήριον] | ένθα κεῖτ[αι] | ὁ τῆς μακα[ρί]ας μνήμης | Ἁγού [μ] εν-
<ν>ος Β[ασί] | λειος. Μηνὶ Μα[ῖ]ω | ἔτους σωτηρίο[v----].

Ἀναγράφεται ἐπὶ ἀποκεκρουμένης ἐξ ὑπολεύκου ἀμμολίθου στήλης ἀποληγούσης ἄνω εἰς ἀέτωμα, ἧς τὸ ὀλικὸν ὕψος ἦτό ποτε 1,22, τὸ πλάτος 0,58 καὶ τὸ πάχος 0,45 (ὕψ. γραμμ. 0,05, διασφζόμεναι νῦν διαστάσεις μέγιστα 1,18×0,49×0,45).

Ἡ περὶ ἧς ὁ λόγος στήλη, ἐπιτύμβιος οὖσα, κεῖται εἰς ἀπόστασιν πε-

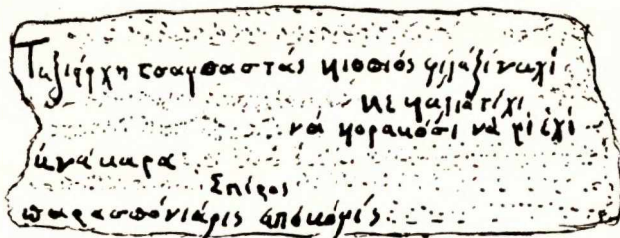
1. Δόμος = οἰκοδομή, ναός.
5. έμβεβαώς = έμβαίνω
3. άγανοϊσι — άγανος = πρῶτος ἰλαρὸς χαρούμενος.

ρίπου εξήκοντα μέτρων ἀπὸ τῆς ἐξωτερικῆς ΒΔ. γωνίας τοῦ περιβόλου τῆς αὐτῆς Μονῆς.

Ἡ ἐν αὐτῇ ἐπιγραφὴ ἀχρονολόγητος καταστᾶσα λόγῳ ἀποκρούσεως τοῦ λίθου παρέχει ἡμῖν μόνον τὴν πληροφορίαν, ὅτι ἐν μηνὶ Μαΐῳ ἄγνωστον ποίου ἔτους ἀπεβίωσεν ἠγούμενός τις τῆς αὐτῆς Μονῆς ὀνομαζόμενος Βασίλειος.

Ἐν τῷ πέμπτῳ στίχῳ παρελείφθη τὸ γράμμα Μ πρὸ τοῦ Ε καὶ ἐδιττογραφήθη τὸ γράμμα Ν.

162

[-----] | Ταξιάρχη τοῦ ἀμπαστᾶς κιο π<ι>ὸς φιλάξ<ι> νᾶχ<ι>
 [-----] | [-----] | κ<ε> κάλλ<ι>ια τ<ι>χ<ι> [-----] | [-----]
 [-----] | νὰ κορακ<ό>σ<ι> νὰ μ<ι>ᾶχ<ι> | ἀνάκαρα | [-----]
 [-----] | Σπ<ι>ρος [-----] | παρασπώνιαρ<ι> ἀπὸ κ<λ>ὸ<μ>ί<ς>
 [-----].

Ἐγαράχθη ἐπὶ λίθου (0,37×0,39) ἐντετοιχισμένου εἰς κελλίον τῆς Β. πλευρᾶς τοῦ περιβόλου τῆς Μονῆς Ταξιάρχου τῆς Σκάφης.

Ἐκ τῶν ἐν αὐτῷ λέξεων οὐδεμία ἀμφιβολία ὑπάρχει, ὅτι ὁ ἀναφερόμενος «Σπύρος» κατάγεται ἐξ ἀγνώστου τινὸς κόμης τῆς Ἡπείρου, ἣς τὰ γλωσσικὰ ἰδιώματα μεταχειρίζεται καὶ ἐν τῇ γραφῇ. Οὕτω ἡ λέξις ἀμπαστᾶς ἐν τῇ Ἡπειρωτικῇ διαλέκτῳ σημαίνει σκάφη, ἐν ἣ τίθενται ἐπὶ τινὰς ἡμέρας τὰ εἰς κατεργασίαν ὑποβαλλόμενα δέρματα¹, ἵνα «βαλανοκοπισθῶσιν». Προφανῶς δὲ ὁ κατὰ τὰ ἄλλα ἄγνωστος ἡμῖν Σπυρίδων, ἀκούσας ὅτι ὁ Ναὸς τιμᾶται ἐπ' ὀνόματι τοῦ Ταξιάρχου τῆς Σκάφης, τουτέστι τοῦ ἀνιδρυμένου ἐπὶ σκαφοειδοῦς ἐδάφους, μετεχειρίσθη τὴν οἰκίαν αὐτῷ λέξιν «ἀμπαστᾶς».

κάλια, ἀντὶ κάλλια, ἐπίρ. κάλλιον καὶ ὡς ἐπίθετον εἰς σημασίαν κάλλιστος, ἄριστος. «Τὴν κάλλια του κόρη»². Ἐὰρ «κάλλια τύχη» σημαίνει τὴν πλέον καλὴν τύχην, τὴν ἀρίστην τύχην.

1. Ὅρα II. Ἀραβαντινοῦ, Ἡπειρωτικὸν Γλωσσάριον, ἐν Ἀθήναις 1909, σελ. 18.

2. Αὐτόθι, σελ. 45.

κορακóση ἀντὶ κορακώση, ἐκ τοῦ κορακώνομαι = παθαίνω ἐκ κρουολογίματος συστολῆν τῶν νεύρων τοῦ τραχήλου¹.

ἀνάκαρα (ἦ) = δύναμις, ἰσχὺς, πνοή². Παράλληλον: «Ἀνάκαρα νὰ μὴν ἔχη ὁ διάτανος».

παρασπονιαίρις, ἀντὶ τοῦ ὀρθογραφικῶς ὀρθοῦ «παρασπονιαίρης»³. Δὲν πρόκειται περὶ ἐπιθέτου, ἀλλὰ περὶ ἐμμίσθου γεωργοῦ, εἰς τὸν ὁποῖον παρέχεται τὸ δικαίωμα νὰ καλλιεργῇ πρὸς ἴδιον ὄφελος μικρὸν τεμάχιον γῆς διὰ σπόρου καὶ ἀροτήρων βοῶν τοῦ ἰδιοκτήτου. Ὁρθότερον μάλιστα εἶναι «παρασποριάρης».

Ἄρα τὸ πρωτότυπον τοῦτο χάραγμα δέον νὰ ἀναγνωσθῇ μεταφορικῶς εἰς τὴν νέαν Ἑλληνικὴν ὡς ἐξῆς:

«... εἰς τὸν Ταξιάρχην τῆς σκάφης καὶ ὅποιος φυλάξῃ νὰ ἔχη... καὶ ἀρίστην τύχην... ὅστις (δὲ δὲν φυλάξῃ) νὰ πιασθῇ ἐκ κρουολογίματος (νὰ ἀσθενήσῃ) νὰ μὴ ἔχη δύναμιν (πνοὴν)... Σπύρος... ἐμμισθος γεωργός, (καταγόμενος) ἐκ τῆς κώμης... (---)»

163

Ἐπιτάφιος ἐπιγραφή
 Ἰεροῦ διδασκάλου καὶ μοναχοῦ
 ταγματάρχου ἐν Πνεύματι Κυρίου

Ἐνταῦθα ἔζησεν ὁ σοφός | τοῦ γένους διδάσκαλος κ((αι)) μοναχός [---
 ---] | γαλουχήσας ἐν Πνεύματι Κυ(ρίου) τοῦς [----].

¹ Ἐχαράχθη ἐπὶ τῆς Ν. πλευρᾶς τοῦ τετάρτου κατὰ σειρὰν κελλίου τῆς Α. πλευρᾶς τοῦ περιβόλου τῆς Μονῆς Χρυσοστόμου.

² Ἀτυχῶς ἐν τῷ ὑπὸ ἐξέτασιν χαράγματι δὲν διεσώθη τὸ ὄνομα τοῦ «σοφοῦ διδασκάλου τοῦ γένους καὶ μοναχοῦ», ὁ ὁποῖος ἐν Πνεύματι Κυρίου «ἐγαλούχησε», τουτέστι διέθρεψε, πνευματικῶς τοὺς μαθητάς του.

³ Ἐν τῇ εἰρημένῃ Μονῇ ἐλειτούργησεν ἡ Σχολὴ τοῦ Ἁγίου Τάφου μετὰ τὴν μεταφορὰν αὐτῆς ἐκ τῆς ἐν τῇ αὐτῇ νήσῳ Μονῆς τῶν Ἁγίων Ἰωάννου καὶ Στεφάνου⁴.

1. Αὐτόθι, σελ. 51.

2. Αὐτόθι, σελ. 19.

3. Αὐτόθι, σελ. 73.

4. Ἄ. Τρούλλου, Ἱστορικὰ καὶ λαογραφικὰ σημειώματα τῆς Σίφνου, Ἀθῆναι 1956, σελ. 27 κέ.

164

Στις 9 Ιουλίου 1543 κούραροι κτύπησαν τὸ Κάστρον.

Στις 9 Ἰουλίου | 1543 κούραροι | κτύπησαν τὸ Κάστρον.

Ἐχαράχθη ἐπὶ τῆς Δ. ἐσωτερικῆς πλευρᾶς τοῦ ἐν τῷ δευτέρῳ ὀρόφῳ κελλίου ὀρθομένου πρὸς τὴν Α. πλευρὰν τοῦ περιβόλου τῆς αὐτῆς Μονῆς.

κούραροι, ἀντὶ κουρσάροι = πειραταί. Κάστρον, τέως πρωτεύουσα τῆς νήσου.

Ἐκ τοῦ χαράγματος τούτου πληροφοροῦμεθα τὴν ἄλλοθεν ἄγνωστον ἡμῖν κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἦντον ἀποτυχοῦσαν ἐπιδρομὴν πειρατῶν ἐναντίον τῆς τέως πρωτεύουσας τῆς νήσου.

165

Ἐν μηνί Μαρτίῳ 17 τοῦ 1626 κούραροι ἐπετέθησαν εἰς λιμένα Κάστρον κυριεύσαντες οἰκίας 14 καὶ δίοσαντες τὰ πέριξ ἀπῆλθον, σὺν αἰχμαλώτοις 30.

Ἐν μηνί Μαρτίῳ 17 τοῦ 1626 | κούραροι ἐπετέθησαν εἰς λιμένα Κάστρον | κυριεύσαντες οἰκίας 14 καὶ δίοσαντες | τὰ πέριξ ἀπῆλθον, σὺν αἰχμαλώτοις 30.

Ἀναγράφεται πλησίον τοῦ ἐξετασθέντος ὑπ' ἀριθ. 164 χαράγματος.

κούραροι, ἀντὶ κουρσάροι = πειραταί.

Ἐκ τοῦ χαράγματος τούτου, οὗ τὸ περιεχόμενον εἶναι ὅμοιον πρὸς τὸ προηγούμενον, πληροφοροῦμεθα ἄλλην ἐπ' ἴσης ἄγνωστον πειρατικὴν ἐπιδρομὴν, ἐναντίον τοῦ αὐτοῦ χωρίου Κάστρον, μὲ ἀποτέλεσμα τὴν κατάληψιν

140

τοῦ λιμένος, ἐκπόρθησιν 14 οἰκιῶν, δῆωσιν τούτων μετὰ τῶν πέριξ καὶ αἰ-
χμαλωσίαν 30 ἀτόμων.

166

Μάχες στο Κάστρο
ἡκετικὸς ἄχμ' αἰ

Μάχες στο Κάστρο | <Ἡ>κετικὸς δέομαι ,αχμ' (=1640).

Ἐχαράχθη ἐπὶ τῆς Α. ἐσωτερικῆς πλευρᾶς κελίου κειμένου ἐπὶ τῆς
Α. πλευρᾶς τοῦ περιβόλου τῆς αὐτῆς Μονῆς.

Ὅποῖαι εἶναι αἱ λαβοῦσαι χώραν μάχαι ἐν τῷ Κάστρῳ, δυστυχῶς δὲν
ἀναφέρεται. Ὅμως ἐκ τῆς συντόμου ταύτης «ἐνθυμήσεως» δυνάμεθα νὰ
συμπεράνωμεν, ὅτι δὲν πρόκειται περὶ ἀπλῆς τινος μάχης, ἀλλὰ περὶ ἀλλε-
παλλήλων ἐπιθέσεων ἐναντίον τοῦ Κάστρου, ἢ σφοδρότης τῶν ὁποίων ἠνάγ-
κασε τὸν συντάκτην τῆς ἐξεταζομένης ἐνθυμήσεως «ἡκετικὸς» (= ἰκετικῶς)
νὰ προσευχηθῆ ἐν τῷ Ναῶ τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου.

167

1687
Ἐπέσε τὸ Κάστρο
τῆς Ἀθηνῶν

1687 | Ἐπέσε τὸ Κάστρο | τῆς Ἀθῆνας.

168

1687
Χαμὸς στο
Κάστρο τῆς Ἀθηνῶν

1687 | Χαμὸς στο | Κάστρο τῆς Ἀθῆνας.

Ἐμφότερα τὰ χαραγμάτα ταῦτα ἐχαραχθήσαν ἐσωτερικῶς ἐπὶ κελλίων τῆς Α. πλευρᾶς τοῦ περιβόλου τῆς αὐτῆς Μονῆς (τοῦ Χρυσοστόμου).

Καὶ διὰ τῶν δύο ὑπ' ὄψει χαραγμάτων ἐπιγραμματικῶς διεκτραγωφεῖται ἡ ὑπὸ τῶν Βενετῶν ἄλωσις τῆς Ἀκροπόλεως τῶν Ἀθηνῶν, περὶ ἧς εὐρύτερον ἡσυχολήθημεν εἰς ἄλλην μελέτην ἡμῶν¹.

169

Ο† Μον φ Βάσια
† Χρύσιανος,
πέθανε μάρτυς
τῆ φυλακῆς

Ἐπί τῆς Μονεμβάσιας | ἐπί τῆς Χρύσανθος | πέθανε μάρτυς | [[σ]]τῆ φυλακῆς.

Εὐρίσκειται ἐπὶ τῆς Ν. πλευρᾶς τοῦ τρίτου κατὰ σειρὰν κελλίου τῆς Α. πλευρᾶς τοῦ περιβόλου τῆς αὐτῆς Μονῆς.

Ἐν τῷ χαραγμάτι σημειούμενος Ἀρχιερεὺς ἀναφέρεται καὶ ἐν ἐπιγραφῇ τοῦ „αωια“ τοῦ ἐν Δουραλῆ τοῦ δήμου Ἐλους Ναοῦ².

Πρόκειται περὶ ἐθνομάρτυρος, ὅστις ἐν ἀρχῇ τῆς ἐπαναστάσεως τοῦ 1821 ἐφυλακίσθη μετὰ τῶν λοιπῶν Ἀρχιερέων καὶ προϋχόντων τῆς Πελοποννήσου ἐν ταῖς φυλακαῖς τῆς Τριπόλεως, ὅπου καὶ ἀπέθανε μαρτυρήσας³.

170

αχπζ ΠΚτι γιβοτ Χειμζν

„αχπζ“ (=1687) Παγερός χειμῶν.

Ἐχαραχθῆ ἐπὶ κελλίου τῆς Α. πλευρᾶς τοῦ περιβόλου τῆς αὐτῆς Μονῆς.

Ἐν τῷ ἀναγραφόμενῳ ἐν τῇ ἐπιγραφῇ κατὰ τὸ 1687 χειμῶν ἦτο δριμύς, ἀποδεικνύεται ἐξ ἐνθυμήσεώς τινος, γεγραμμῆς ἐν τῇ πρώτῃ σελίδι τοῦ δευτέρου ἐξωφύλλου Τυπικοῦ τῆς ἐν τῷ τέως δήμῳ Καρπενησίου Μο-

1. Ὅρα τὴν ὑπὸ τὸν τίτλον: «Ἡ ἐν Σαλαμῖνι Ἰερά Μονὴ τῆς Φανερωμένης», ἐν Ἀθήναις 1952, σελ. 23-25, μελέτην τοῦ συγγραφέως.

2. Ὅρα Κ. Ζησίου, Σύμμικτα, Ἀθήνησιν 1892, σελ. 9.

3. Ἴδὲ Ἰωσήφ Ζαφειροπούλου, Οἱ ἀρχιερεῖς καὶ οἱ προϋχόντες ἐντὸς τῆς ἐν Τριπόλει φυλακῆς, Α, σελ. 8 καὶ 67.

νῆς Κουμασίων, ἐχούσης χαρακτηριστικῶς οὕτω: «Εἰς ἀρχὴς † ἔγινε μέγας χιμὸν σφόδρα ομος ἔγινε μέγας παγετὸς καὶ χηρόνη πολλή οπου δὲν το ἔνθη-μίδι τίς πόποτε ἀπο τους παλαιούς ἀνθρώπους»¹.

Ἡ βαρύτες τοῦ περὶ οὗ ὁ λόγος χειμῶνος, καὶ αἱ ἐξ αὐτοῦ ὡς εἰκὸς μεγάλοι κακουχίαι καὶ ἴσως καὶ θάνατοι, ἐκρίθη ἀναγκαῖον νὰ μνημονευθῆ ὑπὸ τοῦ χαρακτοῦ ὡς γεγονὸς ἀπαισιον, οὗ τὰς πληγὰς δὲν ἔδοκίμασαν οἱ παλαιότεροι.

171

Παῖδες γέροντες γυναῖκες διασωθέντες | τῶν ὀνύχων τοῦ πάνυ αἰμοβόρου
 | Χασεκῆ ἔφθασαν ἀπὸ ἀθήνας | λόγῳ ἀσθενείας ἐνετίησιν 1789

Παῖδες γέροντες γυναῖκες διασωθέντες | τῶν ὀνύχων τοῦ πάνυ αἰμοβόρου
 | Χασεκῆ ἔφθασαν ἀπὸ ἀθήνας | λόγῳ ἀσθενείας ἐνετίησιν 1789.

¹Αναγράφεται ἐπὶ κελλίου τῆς Β. πλευρᾶς τῆς αὐτῆς Μονῆς.

Τὸ ἐν λόγῳ χάραγμα ἀναφέρεται εἰς τὴν ἐπιδημίαν τῆς πανώλους, ἣτις ἐνέσκηψεν εἰς Ἀθήνας καὶ καθ' ἣν ἀπέθανον χίλιοι διακόσιοι Χριστιανοὶ καὶ πεντακόσιοι Τοῦρκοι².

²Ἐκ τοῦ ἐξεταζομένου χαραγματος λαμβάνομεν τὴν ἄγνωστον μέχρι τοῦ-δε πληροφορίαν, ὅτι ἀγνώστου ἀριθμοῦ κάτοικοι τῶν Ἀθηνῶν καὶ δὴ καὶ «γυναϊκόπαιδα μετὰ γερόντων» κατέφυγον εἰς Σίφνον, ἵνα σωθῶσιν ἀπὸ τὴν ἐπάρατον ταύτην ἀσθένειαν, ἀλλὰ καὶ τὴν τυραννικὴν διοίκησιν τοῦ «πάνυ αἰμοβόρου Χασεκῆ»³.

1. Τὴν ἐνθύμησιν ταύτην ἐδημοσίευσε πρῶτος ὁ Π. Πουλίτσας, ἐν ΕΕΒΣ, τόμ. Γ', σελ. 259.

2. Ὅρα Δ. Γ. Καμπούρογλου, Αἱ Ἀθῆναι κατὰ τὰ ἔτη 1775-1795, ἐν Ἀθήναις 1931, σελ. 71.

3. Αὐτόθι.

ΕΝ ΝΗΣΩ ΣΙΦΩΝΙ ΤΗΣ ΑΙΩΝΟΣ
 ΤΗΣ ΕΚ ΤΗΣ ΟΜΟΝΟΜΙΑΣ
 ΤΗΣ ΕΛΕΥΘΕΡΙΑΣ

Ἐν μηνὶ Φεβρουαρίῳ σωτηρίου ἔτους ,αχγγ' (=1653) τῇ εὐλογίᾳ τῆς
 Ἐκκλησίας ὁμόσαμεν | τὴν τῆς πατρίδος ἐλευθερίαν¹.

¹Ἐχαράχθη ἐπὶ λίθου εἰς κελλίον τῆς Β. γωνίας τοῦ περιβόλου τῆς
 ἐν Σίφῳ Μονῆς τοῦ Χρυσοστόμου.

Πρόκειται περὶ λίαν πολυπλόκου τριστίχου συμπλήματος καὶ ἐκ προ-
 θέσεως δυσαναγνώστου ἀλλ' ἀξιολόγου, διότι παρέχει ἡμῖν τὴν ἀλλοθεν
 ἄγνωστον πληροφορίαν, καθ' ἣν κατὰ τὸ πρῶτον ἡμῖς τοῦ ΙΖ' αἰῶνος
 καὶ δὴ καὶ τριάκοντα ἕξ μόνον ἔτη μετὰ τὴν Τουρκικὴν κατάκτησιν τῆς νή-
 σου ἐν τῷ θρησκευτικῷ αὐτῷ καὶ πνευματικῷ κέντρῳ, τὴν Μονὴν τοῦ
 Χρυσοστόμου, ἐξετράφη ἡ ἰδέα τῆς ἀπελευθερώσεως τοῦ δούλου γένους καὶ
 ἄγνωστοι ἡμῖν πρωτοπόροι τῆς ἀποτινάξεως τοῦ ζυγοῦ τῆς δουλείας «τῇ
 εὐλογίᾳ τῆς Ἐκκλησίας» ὠρκίσθησαν εἰς τὸ ἱερὸν αὐτὸ τέμενος «τὴν τῆς
 πατρίδος ἐλευθερίαν».

Τὸ ὑπ' ὄψιν χάραγμα, ἐκτεθειμένον εἰς τὰ ὄμβρια ὕδατα καὶ μόλις ἐκ
 τῆς φθορᾶς διακρινόμενον, δεόν νὰ διαφυλαχθῇ ὡς ἐθνικὸς θησαυρός,
 διότι ὄντως ἀποτελεῖ μνημεῖον ὑπερόχου ἀξίας. Ἐκτὸς ὅμως τούτου ἡ ἐξέ-
 τασις αὐτοῦ μετὰ τινων ἄλλων ἐν τῇ αὐτῇ νήσῳ ἀνευρεθέντων,² ὡς ἐπὶ
 παραδείγματι τοῦ ὑπ' ἀριθ. 136, ὀδηγοῦσιν εἰς τὸ συμπέρασμα, ὅτι ἡ με-
 γάλῃ ἰδέα τῆς ἀπελευθερώσεως τοῦ δούλου Γένους πολὺ πρὸ τῆς Ἐθνεγερο-
 σίας εἶχεν ἐκδηλωθῆ ἐντόνως ἐν τῇ Νήσῳ Σίφῳ, τῆς ὁποίας ἡ ἀπελευθε-
 ρωτικὴ δρᾶσις παραδόξως εἰς τὰ σχετικὰ τῶν ἱστορικῶν συγγραμματα δὲν
 βλέπομεν νὰ ἐξαίρεται.

1. Τὸ ὑπ' ὄψιν χάραγμα ἐξετάζομεν τελευταῖον λόγῳ τῆς μεγίστης αὐτοῦ
 ἀξίας.

2. Πρβλ. τὰ ὑπ' ἀριθ. 143, 144 καὶ 166 χαράγματα.

Η ΜΟΡΦΗ ΚΑΙ Ο ΧΑΡΑΚΤΗΡ ΤΗΣ ΓΡΑΦΗΣ ΤΩΝ ΕΝ Τῃ ΠΑΡΟΥΣῃ ΜΕΛΕΤῃ ΕΠΙΓΡΑΦΩΝ ΚΑΙ ΧΑΡΑΓΜΑΤΩΝ

Ἐξετάζοντες ἐξ ἐπόψεως γραφῆς τὸ ἐν τῇ παρούσῃ συλλογῇ ἐπιγραφικὸν ὕλικόν, παρατηροῦμεν α) τὴν χρῆσιν τῆς τε μεγαλογραμμάτου καὶ τῆς μικρογραμμάτου γραφῆς, β) δυσαναλογίας γραφῆς ἢ χαράξεως τῶν γραμμάτων, γ) συχνὴν χρῆσιν ἐπιμήσεων καὶ συμπλημάτων, δ) ποικιλίαν μορφῆς τῶν γραμμάτων, ἐκ τῆς ὁποίας ἐν συνδυασμῶ μετὰ τοῦ ρυθμοῦ αὐτῶν συναγομεν, ὅτι αἱ μὲν ἐπιγραφαὶ ἔχουσιν ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ καλὴν γραφήν, τὰ δὲ πλεῖστα τῶν χαραγμάτων ἀπλῆν καὶ ἡμελημένην, ε) ἐξαίρονται ὠρισμένα γράμματα ὡς τὰ κ, τ, β, φαινόμενον ἀπαντῶν ἐν τῇ γραφῇ τοῦ ΙΑ' καὶ ΙΒ' αἰῶνος, ὅπως καὶ αἱ τολμηραὶ, δύνатаί τις εἰπεῖν, βραχυγραφίαι¹· ἐξαίρεται ἐπ' ἴσης τὸ ἀρχικὸν γράμμα τοῦ κειμένου, ὅπερ παρατηρεῖται ἀπὸ τοῦ Ι' κυρίως αἰῶνος ἐν Μεσαιωνικοῖς χειρογράφοις². ς) οἱ τόνοι καὶ τὰ πνεύματα δὲν τίθενται πάντοτε ἢ τίθενται ἀκανονίστως, ἄν καὶ ἀπὸ τοῦ Θ' αἰῶνος εἶναι γνωστόν, ὅτι αὐστηρῶς καθορίζεται τὸ μέχρι σήμερον ἰσχύον σύστημα τῆς θέσεως αὐτῶν³, ζ) ἐν τῷ ἡμετέρῳ ἐπιγραφικῷ ὕλικῷ δὲν εἶναι ἀσυνήθης ὁ καὶ ἐν ἀρχαίαις Ἑλληνικαῖς ἐπιγραφαῖς παρατηρούμενος χωρισμὸς τῶν λέξεων διὰ σημείων προτιμωμένων τῶν δύο (:), τριῶν (: :), ἐνίοτε δὲ καὶ τεσσάρων (: : :) στιγμῶν⁴.

-
1. Πρβλ. Ἄ. Σιγάλα μνημον. ἔργ., σελ. 308.
 2. Αὐτόθι, σελ. 305.
 3. Ὅρα Ἄ. Σιγάλα μνημον. ἔργ., σελ. 277.
 4. Αὐτόθι.

ΕΠΙΛΟΓΟΣ

Ἐκ τῶν ἑκατὸν ἑβδομήκοντα δύο ἐπιγραφῶν καὶ χαραγμάτων (53+119), ἅτινα ἀπετέλεσαν τὸ ὑποκείμενον τῆς παρουσίας διατριβῆς, μόνον δύο ἐπιγραφαὶ (αἱ ὑπ' ἀριθ. 59 καὶ 60) ἦσαν γνωσταί, ἅπαν δὲ τὸ ὑπόλοιπον ἐπιγραφικὸν ὕλικόν (τουτέστι 51 ἐπιγραφαὶ καὶ 119 χαραγμάτων) ἦτο τελείως ἄγνωστον, οὐδενὸς ἐπιληφθέντος μέχρι σήμερον τῆς συλλογῆς καὶ ἐκδόσεως αὐτοῦ. Διὰ τοῦ προσφερόμενου νέου τούτου ἐπιγραφικοῦ ὕλικου :

- 1) Ἐξηκριβώθη ἡ ἡλικία 17 Ναῶν.
- 2) Καθωρίσθη ἡ ἡλικία τῶν τοιχογραφιῶν 5 Ναῶν.
- 3) Ἐγνώσθη ἡ ὀνομασία 8 Ναῶν, ὧν οἱ τιμώμενοι Ἅγιοι ἠγνοοῦντο.
- 4) Ἀνευρέθη τὸ Ὄστεοφυλάκιον τῆς Βυζαντινῆς οἰκογενείας τῶν Βρυενγίων.
- 5) Ἀπεκαλύφθη τὸ ὄνομα τοῦ ἱστορήσαντός ποτε τὸ Καθολικὸν τῆς ἐν Σίφνῳ Μονῆς Φυρόγια καὶ προσδιωρίσθη ἡ προέλευσις φορητῶν εἰκόνων τοῦ Τέμπλου τοῦ ἐν Παλαιαχώρῳ Αἰγίνης Καθολικοῦ τῆς Μονῆς Ἁγίου Διονυσίου.
- 6) Διωρθώθη ἡ ἀνάγνωσις δύο ἐπιγραφῶν, αἱ ὁποῖαι ἐσφαλμένως εἶχον ἀναγνωσθῆ καὶ δημοσιευθῆ.
- 7) Προσδιωρίσθη τὸ Πυλώριον, ἡ Βιβλιοθήκη καὶ τὸ Φωτάναμα τῆς ἐν Ἐπιδαύρῳ Μονῆς Ἁγνοῦντος.
- 8) Ἔρχονται εἰς φῶς ἄγνωστα ἄλλοθεν στοιχεῖα περὶ ἐπισκέψεων καὶ Ἱεροπραξιῶν εἰς διαφόρους Ναοὺς τῆς Ἑλλάδος Κληρικῶν, Ἐπισκόπων, Πατριαρχῶν, ὡς καὶ περὶ ἐπισκέψεων Περιηγητῶν καὶ ἱστορικῶν τινῶν προσώπων.
- 9) Ἀναφέρονται Βυζαντινὰ ἐπαγγέλματα, ὀνόματα, ὡς καὶ μετατροπαὶ ἐπισήμων Βυζαντινῶν ἐπωνύμων εἰς κύρια ὀνόματα.
- 10) Στιγματίζεται ἡ περὶ τὰ δόγματα παλιμβουλία τοῦ ἐξορισθέντος εἰς Τένεδον Πατριάρχου Κυρίλλου Β' μετὰ ἑξαήμερον Πατριαρχίαν.
- 11) Προστίθεται εἰς τὸν ἑλληπῆ Ἐπισκοπικὸν κατάλογον Τροιζηνίας - Δαμαλᾶ ἐν εἰσέτι ὄνομα ἀγνώστου μέχρι τοῦ νῦν Ἐπισκόπου μετὰ χρονολογίας.
- 12) Ἀποκαλύπτεται ἐν εἰσέτι δεῖγμα ἐκ τῶν μὴ συνηθιζομένων τῆς διὰ τοῦ γραμματος (N) βραχυγραφίας τῆς Ἰνδικτιῶνος καὶ ἐν δεῖγμα τοῦ καλουμένου Μαγικοῦ τετραγώνου.

13) Μνημονεύονται μεγάλοι θεομηνιαί (σεισμοί, ναυάγια, επιδημιαί καὶ θανατηφόροι ἀσθένειαι, πλῆμμυραι κἄ.).

14) Ἀναγράφονται ἄγνωστοι ἄλλοθεν ἐπιδρομαὶ «κουρσάρων» μετὰ βαρυντάτων καταστροφῶν καὶ φρικτῶν ἀπαγωγῶν.

15) Καθίστανται γνωσταὶ πιέσεις καὶ διωγμοὶ τῶν Φράγκων Ἐνετῶν καὶ τοῦ Μοροζίνη πρὸς προσηλυτισμὸν τῶν Ὁρθοδόξων Χριστιανῶν καὶ τοῦ Κλήρου.

16) Ἔρχονται εἰς φῶς ἄγνωστοὶ μέχρι τοῦδε συρράξεις Ἑλλήνων καὶ Τούρκων, ὡς καὶ ἄγριαι σφαγαὶ ἐνεργηθεῖσαι ὑπὸ τῶν βαρβάρων, καθ' ἃς ἐμαρτύρησαν ὁ Ἅγιος Ἀναστάσιος ὁ Ναυπλιεύς, ὁ Ἐπίσκοπος Μονεμβασίας Χρῦσανθος καὶ ἀπηγχονίσθη ὁ διδάσκαλος τῆς Ἱερᾶς Μονῆς Ἀστερίου.

17) Σημειοῦται ἡ προκαλέσασα ἄφατον θλίψιν κατάληψις τῆς Ἱερουσαλήμ ὑπὸ τοῦ Ἑγιούπ.

18) Παρέχεται ἡ χρονολογία συμπίπτουσα σχεδὸν πρὸς τὴν Ἄλωσιν τῆς Βασιλίδος τοῦ περὶ «Μαρομαρωμένου Βασιλιᾶ» θρούλου καὶ οὕτω καταπίπτει ὡς πεπλανημένη ἡ θεωρία ὅτι οὗτος ἦτο δῆθεν πλάσμα τοῦ ΙΗ' ἢ ΙΘ' αἰῶνος.

19) Ἰστοροῦνται αἱ πλῆξασαι τὸ γένος συμφοραί, τινὲς τῶν ὁποίων ἀνεγράφησαν δυσαναγνώστως, ἵνα μὴ ὑποπέσωσιν εἰς τὴν ἀντίληψιν τῶν τυράννων.

20) Παρέχεται ἡ ἀξιόλογος καὶ ἐπ' ἴσης ἡ ἄγνωστος μέχρι τοῦδε πληροφορία, καθ' ἣν τριάκοντα ἕξ μόνον ἔτη μετὰ τὴν Τουρκικὴν κατάκτησιν τῆς νήσου Σίφνου, ἦτοι τῷ 1653, ἐξετράφη ἐν τῇ ἐκεῖ Μονῇ τοῦ Χρυσοστόμου ἡ ἰδέα τῆς ἀπελευθερώσεως τοῦ δούλου γένους ὑπὸ τὰς εὐλογίας τῆς πρωτοστατούσης εἰς τὸν ἀγῶνα Ἐκκλησίας.

Τὸ περὶ οὗ ὁ λόγος ἐπιγραφικὸν ὕλικὸν δὲν εἶναι ἄσχετον πρὸς τοὺς διαφόρους κλάδους τῆς Θεολογικῆς ἐπιστήμης. Τοῦτο δύνатаί τις νὰ ἴδῃ ἀναδιφῶν τὰς σελίδας τῆς ἡμετέρας πραγματείας.

Διὰ τῆς παραθέσεως τούτου διακηρύσσονται **οὐ κατὰ σοφίαν σαρκικήν, ἀλλ' ἐν ἀπλότῃ, ἀγιότητι καὶ εἰλικρινείᾳ :**

α) Ἄϊ τῶν δογμάτων τῆς πίστεως ἀλήθειαι διατηροῦσαι ἀπαρασαλεύτως τὴν διὰ μέσου τῶν αἰῶνων ἀκεραιότητά των, τὸ ἀναλλοίωτον καὶ ἀμετάβλητον αὐτῶν, παρὰ τὰς καταβληθείσας ὑπὸ τῶν ἐχθρῶν τῆς Ὁρθοδοξίας προσπαθείας πρὸς προσηλυτισμὸν τῶν πιστῶν¹.

β) Ἐκδηλοῦται ζωηρῶς ὁ βαθὺς σεβασμὸς τῶν πιστῶν πρὸς τὰς ἀρχὰς τῆς Χριστιανικῆς ἠθικῆς καὶ ἡ συνεχῆς τάσις τῆς ἐφαρμογῆς αὐτῶν ἐν τῷ

1. Ὅρα τὰς ἐπιγραφὰς ὑπ' ἀριθ. 19, 25, 38, 45, 63, 64, 65, 66, 77, 92, 103, 127, 139, 140, 141, 148, 149, 150 κἄ. ὡς καὶ τὴν ὑπ' ἀριθ. 1 ὑποσημείωσιν τῆς 70ῆς ἐπιγραφῆς.

βίω, ὑπὸ τὴν ὄθησιν τῆς ἐλεγχούσης τὰς ἁμαρτίας μας καὶ καθιστώσης ἀναγκαίαν τὴν ἀπολύτρωσιν Χριστιανικῆς συνειδήσεως¹.

γ) Διεγείρεται αὐθορμήτως τὸ Θρησκευτικὸν συναίσθημα ἐν ἀνάγκαις ἰδία καὶ θλίψεσιν, ἐκδηλούμενον μετὰ θέρμης πολλῆς καὶ ὀδύνης δι' εὐχῶν, δεήσεων, παρακλήσεων, ἐπικλήσεων, εὐχαριστιῶν πρὸς τὸν δοτῆρα παντὸς ἀγαθοῦ Θεόν, τὴν τῶν χειμαζομένων ἐλπίδα καὶ ρυομένην ἀπὸ πάσης κακώσεως Θεομήτορα καὶ τοὺς παρορησίαν ἔχοντας καὶ πρεσβεύοντας ὑπὲρ ἡμῶν Ἅγίους.

Οὕτω ἱκανὸν τῶν ἐπιγραφῶν καὶ χαραγμάτων ὕλικὸν ἀρρήκτως συναπτεται μετὰ τῆς λατρείας, ἧς ἡ ἐρμηνεία καὶ ἡ συστηματικὴ ἀνάπτυξις ἀποτελεῖ ἀντικείμενον ἰδίου κλάδου τῆς Θεολογίας².

δ) Πλουτίζεται ἱκανῶς δι' ἀγνώστων μέχρι σήμερον πληροφοριῶν ἢ τε Ἐκκλησιαστικῆ καὶ Ἐθνικῆ Ἱστορία καὶ φυγαδεύονται ἐν πολλοῖς τὰ σκότη, τὰ ὁποῖα ἐπισωφεύουσιν οἱ ἀπαύστως κυλιόμενοι εἰς τὰς ἀβύσσους τῶν χρόνων αἰῶνες³.

Καὶ ε) αἴρονται ἱκαναὶ δυσχέρειαι δυσεπιλύτων προβλημάτων, γεννωμένων ἐν τῇ ἐρευνῇ καὶ ἀποκαλύπτει παλαιῶν μνημείων καὶ οὕτω ἐμφανίζεται πρὸ τῶν ὀμμάτων μας τὸ παρελθόν, διὰ τῶν λαλούντων εὐγλώττως ἐν σιωπῇ ἔργων του, ἡ γνῶσις τῶν ὁποίων ὡς μαρτυρία πολιτισμοῦ ἀποτελεῖ κυρίαν ἐνασχόλησιν τῆς Ἀρχαιολογίας⁴.

Τὰ ἀνωτέρω ἔχων ὑπ' ὄψιν ὁ συγγραφεὺς θὰ ἐθεώρει ἑαυτὸν εὐτυχῆ, ἐὰν ἡ παροῦσα μελέτη γίνῃ αἰτία συστηματικῆς περισυλλογῆς, ἐξετάσεως καὶ ἐρεῦνης τοῦ ἐπιγραφικοῦ ὕλικου, τὸ ὁποῖον ὀσημέραι φθείρεται ὑπὸ τοῦ πανδαμάτορος χρόνου καὶ ἰδίᾳ ὑπὸ τῆς καταστρεπτικῆς μανίας τῶν ἀγνοούντων τὴν ἀξίαν τῶν ἀνακαινιστῶν, ἐπιτρόπων Ναῶν, καὶ τῶν σημειούντων ἐκ τυφλῆς εὐλαβείας τὰ ὀνόματά των ἐπὶ τῶν τοιχογραφιῶν προσκυνητῶν⁵. Ὁμολογουμένως δὲ ἡ Πατρις ἡμῶν εἶναι ἡ μόνη χώρα, ἣτις γέμει ἐπιγραφῶν καὶ χαραγμάτων, ἅτινα ἴστανται ἀπαρατήρητα εἰς πλείστους Ναοὺς καὶ ἡρειπωμένα Ναῦδρια ἢ μοναστηριακὰ συγκροτήματα ἀπὸ τῆς Βυζαντινῆς ἐποχῆς μέχρι τῆς ἀπελευθερώσεως τοῦ Γένους.

1. Ὅρα τὰς ἐπιγραφὰς ὑπ' ἀριθ. 4, 5, 28, 53, 69, 75, 76, 79, 146 κᾶ.

2. Ὅρα τὰς ἐπιγραφὰς ὑπ' ἀριθ. 2, 18, 22, 23, 29, 31, 33, 36, 43, 52, 63, 64, 65, 66, 69, 71, 73, 89, 92, 102, 103, 114, 119, 128, 134, 137, 138, 146 κᾶ.

3. Ὅρα τὰς ἐπιγραφὰς ὑπ' ἀριθ. 2, 6, 7, 11, 12, 15, 16, 21, 35, 37, 38, 39, 42, 44, 51, 52, 56, 57, 61, 68, 80, 84, 90, 93, 96, 99, 104, 105, 108, 109, 116, 117, 118, 119, 136, 137, 138, 142, 143, 144, 164, 166, 167, 168, 169, 171, 172.

4. Ὅρα τὰς ἐπιγραφὰς ὑπ' ἀριθ. 14, 19, 20, 28, 30, 32, 35, 39, 41, 46, 48, 49, 50, 54, 55, 57, 59, 60, 67, 75, 78, 80, 81, 94, 101, 107, 110, 111, 112, 113, 122, 123, 130, 131, 132, 151, 153, 155, 156, 161 κᾶ.

5. Πρβλ. Γ. Σωτηρίου, Ἀρχαιολογία τῆς Χριστιανικῆς τέχνης καὶ Ἑλληνικῆ Χριστιανικῆ ἐπιγραφικῆ (λόγος ἐναρκτήριος), Ἀθήναι 1925, σελ. 5.

Ἐν κατακλείδι κρίνομεν ἐπίκαιρον νὰ ἐπαναλάβωμεν τὴν περὶ τῆς σημασίας τῆς ἐπιγραφικῆς γνώμην τοῦ κατ' ἐξοχὴν ἐπιγραφικοῦ ἀνδρὸς τῆς νεωτέρας Ἑλλάδος ἀειμνήστου καθηγητοῦ Ἀποστ. Ἀρβανιτοπούλου :

Ἡ ἐπιγραφικὴ, ὡς ἐπιστήμη παρέσχε μεγίστην συμβολὴν εἰς πάσας τὰς ἄλλας ἐπιστήμας καὶ ἰδίᾳ εἰς τὴν ἱστορίαν καὶ ἀρχαιολογίαν. Οὕτως ἡ διάσωσις ἐπιγραφῶν ὑφ' ἡμῶν τῶν νεωτέρων Ἑλλήνων, ἀποτελεῖ ἐν τῶν ἱερωτάτων καθηκόντων μας, πᾶς δὲ πολίτης συντελῶν εἰς τὴν ὑπόδειξιν καὶ διαφύλαξιν οἰασδῆποτε ἐπιγραφῆς, ἔστω καὶ ἐνὸς στίχου καὶ μιᾶς λέξεως, προσφέρει μεγάλην ὑπηρεσίαν εἰς τὴν Πατρίδα καὶ τὴν Ἐπιστήμην¹.

1. Ὅρα Ἀ. Σ. Ἀρβανιτοπούλου, Ἐπιγραφικὴ, ἄρθρον ἐν Ἐγκυκλοπαιδικῷ Λεξικῷ Ἐλευθερουδάκη, τόμ. Ε', σελ. 693. Πρβλ. καὶ Ἀ. Παπαδοπούλου — Παλαιῶν Ἀρχαῖαι Ἑλληνικαὶ Ἐπιγραφαὶ (ἔκδοσις Παπύρου, ἀριθ. 83), ἐν Ἀθήναις 1940, σελ. 5 καὶ σελ. 38. Ἴδὲ καὶ Γ. Σωτηρίου μνημον. ἔργ. ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 6 - 7.

ΠΗΓΑΙ ΚΑΙ ΒΟΗΘΗΜΑΤΑ

Α΄ Π Η Γ Α Ι

René Aigrain, Manuel d'epigraphie chrétienne, Paris 1912.

Ἄ. Σ. Ἀρβανιτοπούλου, Ἐπιγραφική, Ἀθήνησιν 1937.

C. M. Kaufmann, Handbuch der altchristlichen Epigraphik, Freiburg I. B. 1917.

V. Gardthausen, Das alte monogramm Leipzig 1924.

Corpus Inscriptionum Graecarum, auctoritate et impensis Academiae Litterarum Regiae Borussicae ex Materia ab Augusto Boeckhio et Ioanne Franzio collecta et ab hoc ex parte digesta et pertractata ediderunt Ernestus Curtius et Adolphus Kirchhoff, Indices subiecit Hermanus Roehl Volumen Quartum Pars XXXIX inscriptiones locorum incertorum Pars XL Inscriptiones Christianae Indices. Berolini ex officina Academica (G vogt) Vendit G. Reimeri Libraria MDCCCL, XXI.II (Τόμ. Δ΄).

Inscriptiones Graecae, Consilio et auctoritate Academiae Litterarum Regiae Borussicae. Editae Volumen XII. Inscriptiones Insularum maris Aegaei praeter delum fasciculi V pars prior. Inscriptiones Cycladum praeter tenum. Edidit Fridericus Hiller de Gaertringen. Berolini apud Georgium Reimeram MCM III.

Inscriptiones Cycladum Pars prior.

Corpus der Griechisch—Christlichen Inschriften von Hellas Herausgegeben von H. Lietzmann, Nicos A. Bees, und G. Sotiriu Athen 1941.

Corpus Inscriptionum Atticarum consilio et Auctoritate Academiae Litterarum Regiae Borussicae.

Corpus Inscriptionum Latinarum, τόμ. Δ΄.

Larfeld, Griechische Epigraphik (β΄ έκδ. 1892) και Handbuch der griech. Epigraphik (1902).

Carucchi, Epigrafia christiana, trattato elementare, Milano 1910.

Ἐδ. Θόμψωνος, Ἐγχειρίδιον Ἑλληνικῆς καὶ Λατινικῆς Παλαιογραφίας (Μετάφρασις Σ. Λάμπρου), ἐν Ἀθήναις 1903.

Ἄ. Σιγάλα, Ἱστορία τῆς Ἑλληνικῆς Γραφῆς, Θεσσαλονίκη 1934.

Β΄ ΧΡΗΣΙΜΟΠΟΙΗΘΕΝΤΑ ΛΕΞΙΚΑ

F. Cabrol, Dictionnaire d'Archeologie Chretienne et de Liturgie.

Ἄλ. Ραγκαβῆ, Λεξικὸν τῆς Ἑλληνικῆς Ἀρχαιολογίας, τόμ. Α΄, ἐν Ἀθήναις 1888.

Ὀυῖλλιέλμον Σμίθ, Λεξικὸν τῶν Ἑλληνικῶν καὶ Ρωμαϊκῶν Ἀρχαιοτήτων, ὑπὸ Σωκρ. Τσιβανοπούλου, ἔκδοσις Εὐαγ. Κοφινιώτου, ἐν Ἀθήναις 1890.

Γ. Κωνσταντίνου, Λεξικὸν τῶν Ἁγίων Γραφῶν (Ἱστορικόν, Ἐθνολογικόν, Ἀρχαιολογικόν, Θεολογικόν κλπ.), ἐν Ἀθήναις 1888.

Σ. Εὐστρατιάδου, Λεξικὸν τῆς Καινῆς Διαθήκης, ἐν Ἀλεξανδρείᾳ 1910.

D. Hans Lietzmann, Sammlung Göschen Zeitrechnung der römischen Kaiserzeit des Mittelalters und der Neuzeit für die Jahre, 1 - 2000 nach Christus.

Δίντεσποτ, Λεξικὸν Ἑλληνικῆς Γλώσσης, μετάφρασις Ἀθ. Σακελλαρίου, τόμ. 1 - 4.

Σκαρλάτου Δ. τοῦ Βυζαντίου, Λεξικὸν Ἑλληνικῆς Γλώσσης, ἐν Ἀθήναις 1884.

Κρουσίου, Λεξικὸν Ὀμηρικόν, ἐπεκταθὲν καὶ διορθωθὲν ὑπὸ Σ. Σέιλερ, διασκευασθὲν δὲ ὑπὸ I. Πανταζίδου, ἐκ τῆς ἑκτῆς Γερμανικῆς ἐκδόσεως, ἔκδοσις ὀγδόη στερεότυπος, ἐν Ἀθήναις 1893.

Μεγάλη Ἑλληνικὴ Ἐγκυκλοπαιδεία, ἔκδοσις Πυρσοῦ.

Ἐγκυκλοπαιδικὸν Λεξικὸν **Ἐλευθερουδάκη**.

Ἐγκυκλοπαιδικὸν Λεξικὸν **Ἡλίου**.

Γ΄ ΒΟΗΘΗΜΑΤΑ

Ἀθηναγόρα, Μητροπολίτου Παραμυθίας καὶ Φιλιατῶν, Ὁ Θεσμός τῶν Συγκέλλων ἐν τῷ Οἰκουμενικῷ Πατριαρχείῳ (ἐν ΕΕΒΣ, τόμ. 5').

Π. Ἀραβαντινοῦ, Ἡπειρωτικὸν Γλωσσάριον, ἐν Ἀθήναις 1909.

J. Aymon, Monuments authentiques de la Religion de Grèce, 1708.

A. Vasiliev, Ἱστορία τῆς Βυζαντινῆς Αὐτοκρατορίας, μετάφρασις Δημοσθ. Σαβράμη, τόμ. 1 - 3, Ἀθήναι 1954.

N. Βέη, Τὸ ἔτος τῆς τελευτῆς τοῦ Γρηγορίου Παλαμᾶ (ἐν Περιοδ. «Ἀθηνᾶ», 16, 1904).

N. Βέη, Νεαὶ μαρτυρίαι περὶ τοῦ ἔτους τελευτῆς Γρηγορίου τοῦ Παλαμᾶ (ἐν Περιοδ. «Ἀθηνᾶ», 18, 1906).

N. Βέη, Περὶ τοῦ ἱστορημένου χρησμολογίου τῆς κρατικῆς βιβλιοθήκης τοῦ Βερολίνου (Codex Graecus fol. 62 - 297) καὶ τοῦ θρύλου τοῦ Μαρωμένου βασιλιᾶ (ἐν Πρακτ. τῆς ΧΑΕ τῶν ἐτῶν 1934 - 1936, τόμ. Γ', ἐν Ἀθήναις 1938).

- I. Βογιατζίδου**, Νεοελληνικά ανέκδοτα (ἐν Δελτίῳ τῆς Ἱστορ. καὶ Ἐθνολ. Ἑταιρ. τῆς Ἑλλάδος, τόμ. 8ος, ἐν Ἀθήναις 1923).
- Wulff**, *Altchristliche und Byzantinische Kunst II*, Berlin 1909.
- Βυζαντίου**, Κωνσταντινούπολις, τόμ. Β'.
- Millar Burrows**, *What mean these stones?* New Haven 1941.
- J. Braun**, *Der christliche Altar I* (München 1924).
- M. Γεδεών**, Πατριαρχικοί πίνακες.
- M. Γεδεών**, Ἐγγραφοὶ λίθοι καὶ κεράμια.
- M. Γεδεών**, Κανονικαὶ Διατάξεις.
- Ἰ. Γενναδίου**, Καισαριανή, Ἀθήναι 1930.
- E. Gerland**, *Histoire de la Noblesse Cretoise*, Παρίσι 1907.
- G. Gerola**, *Monumenti Veneti dell'Isola di Creta*, 11, Βενετία 1908.
- N. Γιαννοπούλου**, Ἡ ἐπὶ τοῦ Πηλίου Μονὴ τοῦ Ἁγίου Δημητρίου (ἐν ΕΕΒΣ, τόμ. ΙΑ').
- M. Γκητάκου**, Ἡ ἐν Σαλαμῖνι Ἱερὰ Μονὴ τῆς Φανερωμένης, ἐν Ἀθήναις 1952.
- M. Γκητάκου**, Ὁ ἐν ἐλαιῶνι τῶν Μεγάλων Βυζαντινὸς Ναὸς τοῦ Σωτήρος Χριστοῦ, ἐν Ἀθήναις 1953.
- M. Γκητάκου**, Ὁ ἐν Νέᾳ Ἐπιδαύρῳ Ἱερὸς Ναὸς τοῦ Ὁσίου Μιχαὴλ τῶν Συννάδων, ἐν Ἀθήναις 1954.
- M. Γκητάκου**, Ἡ ἐν Ἀμαρουσίῳ μονόκλιτος καμαροσκέπαστος βασιλικὴ τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Πέλικα, ἐν Ἀθήναις 1956.
- M. Γκητάκου**, Συμβολὴ εἰς τὴν μελέτην καὶ ἐρμηνείαν τῶν Ἀκιδογραφημάτων, ἐν Ἀθήναις 1956.
- Καρ. Γκιών**, Ἱστορία τῆς νήσου Σίφνου, ἐν Ἀθήναις 1876.
- H. Grégoire**, *Recueil des inscriptions — Grecques, Chretiennes d'Asie Mineure*, Paris 1922.
- F. Grosser**, *Ein neuer Vorschlag zur Deutung der Sator — Formel* (ἐν ARW 1926).
- H. Grossi**, *Trattato di epigrafia christiana Latina e greca di mondo romano o ecidentale*, Roma 1920.
- Hippilyte Delehay**, *Deux typica byzantinis*, Bruxelles 1921.
- F. Dölger**, *Facsimiles byzantinischen Kaiserurkunden* (München) 1931.
- Fr. Dölger**, *Ein litterarischer und diplomatischer Fläscher des 16 Jahrhunderts* 1936.
- Στ. Δραγοῦμη**, Τοπογραφικὰ καὶ ἐπιγραφικὰ Κηφισιάς (ἐν Ἀρχαιολογ. Ἐφημερ. ἔτους 1906).
- Κ. Δυοβοννιώτου**, Συμβολαὶ εἰς τὴν Ἐκκλησιαστικὴν Ἱστορίαν τῆς Μητροπόλεως Λαρίσης (ἐν Ἱερ. Συνδέσμῳ, ἔτους 1916, ἀριθ. φύλ. 279).

Τρ. Εὐαγγελίδου, Αινίγματα Πατριάρχου Ἀλεξανδρείας Γερασίμου τοῦ Σπαρταλιώτου (ἐν Περιοδ. «Ρωμανὸς ὁ Μελφδός», τόμ. Α').

Δ. Ζακνυθηνοῦ, Ἀνέκδοτα Πατριαρχικά καὶ Ἐκκλησιαστικά Γράμματα περὶ τῶν Μονῶν τῶν Μετεώρων, Ἀθήναι 1938.

Κ. Ζησίου, Ἐπιγραφαὶ Χριστιανικῶν χρόνων τῆς Ἑλλάδος (ἀνατύπωσις ἐκ τῆς Βυζαντίδος), ἐν Ἀθήναις 1909.

Κ. Ζησίου, Σύμμικτα, Ἀθήνησιν 1892.

Κ. Ζησίου, Ἄλωσις τῆς Πόλεως, ἐν Ἀθήναις 1907.

Παντ. Ζωγράφου, Χριστιανικὴ Εὐβοία (ἐν Δελτίῳ τῆς ΧΑΕ, περ. Β', τόμ. Δ', ἐν Ἀθήναις 1927).

Δ. Ζώη, Μέλη τῆς Βυζαντινῆς οἰκογενείας Καλέκα ἐν Κερκύρα καὶ Ζακύνθῳ (ἐν ΕΕΒΣ, τόμ. ΙΓ').

Γ. Ζώρα, Ἡ Ἄλωσις τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ ἡ Βασιλεία Μωάμεθ Β' τοῦ Κατακτητοῦ. Κατὰ τὸν ἀνέκδοτον Ἑλλήν. Βαρβερινὸν Κώδικα 111 τῆς Βατικανῆς βιβλιοθήκης (ἐν ΕΕΒΣ, τόμ. ΚΒ').

De Jerphanion, Recherches de science religieuse XXV, 1935.

Jirecek, Geschichte der Serben Gotha 1911, τόμ. Α'.

Π. Καλονάρου, Τὸ Χρονικὸν τοῦ Μορέως (1940).

Δ. Γρ. Καμπούρογλου, Ἱστορία τῶν Ἀθηναίων, τόμ. Β', ἐν Ἀθήναις 1890.

Δ. Γρ. Καμπούρογλου, Μνημεῖα τῆς Ἱστορίας τῶν Ἀθηναίων.

Δ. Γρ. Καμπούρογλου, Αἱ Ἀθήναι κατὰ τὰ ἔτη 1775-1795, ἐν Ἀθήναις 1931.

Gasnat, Cours d' epigraphie Latine, 1914.

D. Gerge, Glossarium mediae et infimae graecitatis, Leipzig.

Π. Καρολίδου, Σύγχρονος Ἱστορία τῶν Ἑλλήνων καὶ τῶν λοιπῶν λαῶν τῆς Ἀνατολῆς ἀπὸ 1821 μέχρι 1921, τόμ. Δ', ἐν Ἀθήναις 1924.

Νικ. Κατραμῆ, Ἀρχιεπισκόπου Ζακύνθου, Φιλολογικὰ Ἀνάλεκτα, ἐν Ζακύνθῳ 1880.

Ἄ. Κεραμοπούλλου, Ἐπιγραφὴ ἀπὸ τοὺς Σάλωνες τῆς Αἰγίνης (ἐν ΕΕΒΣ, τόμ. ΙΑ').

Ἄννης Κομνηνῆς, «Ἀλεξιάς», ἔκδοσις Παπύρου, τεῦχος Α', ἀριθ. 26, ἀρχαῖον κείμενον, εἰσαγωγή καθηγητοῦ Ἰωάν. Παπαδοπούλου, μετάφρασις, σημειώσεις, Ν. Κωνσταντοπούλου, τεῦχ. Β', ἀριθ. 47 καὶ τεῦχ. Γ', ἀριθ. 117, ἀρχαῖον κείμενον, εἰσαγωγή, μετάφρασις, σημειώσεις Ν. Κ. Κωνσταντοπούλου.

O. Kern, Inscriptiones Graeciae, Tabulae in usum scholarum VII, Bonnae 1913.

C. F. Clorg, Heinrich, Griechischebyzantinische Sprachsbücher.

H. O. Coxe, Catalogi codicum manuscriptorum, τόμ. Α'.

- Φ. Κουκουλέ**, Βυζαντινῶν βίος καὶ πολιτισμός, τόμ. 1-5.
- Φ. Κουκουλέ**, Βυζαντινῶν τινων ἐπιθέτων σημασία καὶ ὀρθογραφία (ἐν ΕΕΒΣ, τόμ. Ε').
- Φ. Κουκουλέ**, Ἐκ τοῦ βίου τῶν Βυζαντινῶν.
- Φ. Κουκουλέ**, Κατάλογος τῶν ἐπιθέτων τῆς Παναγίας (ἐν Ἡμερολ. Μεγάλης Ἑλλάδος 1931).
- Ch. Craux**, Rapport sur les manuscrits grecs de Copenhague (ἐν Archives des missions scientifiques et littéraires, IIIème série), 1880.
- Γ. Κρέμου**, Προσκυνητάριον τῆς ἐν Φωκίδι Μονῆς τοῦ Ὁσίου Λουκά, Ἀθήναι 1874-1880, τόμ Γ'.
- Κρουμβάχερ**, Ἱστορία τῆς Βυζαντινῆς Λογοτεχνίας, τόμ. Β', ἔκδοσις Παπύρου.
- Le Quien**, Oriens Christianus, Paris 1740.
- Γ. Δαμπάκη**, Χριστιανικὴ Ἀρχαιολογία τῆς Μονῆς Δαφνίου, ἐν Ἀθήναις 1889.
- Σ. Λάμπρου**, Ἱστορία τόμ. (Α' καὶ Β').
- Σ. Λάμπρου**, Catalogue of the Greek manuscripts on Mount Athos, ἔκδοσις Κανταβριγίας (τόμ. Β').
- Σ. Λάμπρου**, Μικτὰ Σελίδες, ἐν Ἀθήναις 1905.
- Σ. Λάμπρου**, Βραχέα Χρονικά (Ἀθήναι 1932-1933).
- Μιχ. Δαμπρυνίδου**, Ἡ Ναυπλία, Ἀθήναι (ἄνευ χρονολογίας).
- Larglois**, Le mont Athos.
- Ém. Legrand**, Bibliographie Hellénique du XVIIème siècle.
- Ἄντ. Διγνοῦ**, Ἀρχεῖον τῆς Κοινότητος Ὑδρας, τόμ. Θ', ἐν Πειραιεῖ 1927.
- Lingenthal**, Jus Graeco—romanum, τόμ. Γ'.
- Σ. Δογιατίδου**, Ἡ ἀρπαγὴ τῆς Αἰγίνης, Ἀθήναι 1865 (τύπ. Μανρομμάτη).
- H. G. Lolling**, Κατάλογος τοῦ ἐν Ἀθήναις Ἐπιγραφικοῦ Μουσείου, ἐκδιδόμενος ὑπὸ τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας (ἐπιμελεία P. Wolters), ἐν Ἀθήναις 1899.
- Z. Maḏā**, Κατάλογος ἱστορικῶς τῶν πρώτων Ἐπισκόπων καὶ ἐφεξῆς Πατριαρχῶν τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει Ἀγίας καὶ Μεγάλης τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίας, ἔκδοσις Β', ἐν Ἀθήναις 1844.
- D. Martène**, Thesaurus novus anecdotorum, τόμ. IV, col. 1453. Revue Archéol. T. 24.
- Εὐφ. Μαστροκόστα**, Κτητορικὴ ἐπιγραφή Ἀγίας Μονῆς Δωφίδος (ἐν ΕΕΒΣ, τόμ. ΚΓ', Κανίσκιον εἰς Φ. Κουκουλέν).
- Migne**, (PG) Ἑλληνικὴ Πατρολογία.
- Migne**, (PL) Λατινικὴ Πατρολογία.
- Miklosich — Müller**, Acta et diplomata, τόμ. Ε'.

Ουίλλιαμ Μίλλερ, Ἱστορία τῆς Φραγκοκρατίας ἐν Ἑλλάδι (1204 - 1560), μετάφρασις Σ. Λάμπρου, 1909 - 1910.

G. Millet, I. Pargoire et S. Petit, Recueil des inscriptions chretiennes de l' Athos. I partie, Paris 1904 (ἐν τῇ Bibliothéque des Écoles françaises d' Athènes et de Rome, fasc. quatre - vingt - orze).

G. Millet, L' école Grecque dans l' architecture Byzantine, Paris 1916.

G. Millet, Le Monastère de Daphni, Paris 1899.

Nik. Müller, ἐν Real—enc. für frot. Th. und Kirche, ἐν ἄρθρῳ : Inschriften (christlichen), τόμ. Θ', σελ. 167 — 183.

Ι. Μπαργέα, Τὸ παλαιοχριστιανικὸν θυσιαστήριον, ἐν Ἀθήναις 1940 (ἐναίσιμος ἐπὶ διδακτορία διατριβή).

Στ. Ξανθουδίδου, Μολύβδινα βουῖλαι Κρήτης (ἐν ΕΕΒΣ, τόμ. Ε').

Στ. Ξανθουδίδου, Οἱ ἄρχοντες Βαροῦχαι (εἰς Περιοδ. «Παναθήναια» τοῦ ἔτους 1908).

Ἀν. Ὁρλάνδου, Μοναστηριακὴ Ἀρχιτεκτονικὴ, Ἀθήναι 1927.

Ἀν. Ὁρλάνδου, Ἡ Μονὴ τῆς Κάτω Παναγίας (ἐν ΑΒΜΕ, τόμ. Β').

Ἀν. Ὁρλάνδου, Τὰ παλάτια καὶ τὰ σπίτια τοῦ Μυστρᾶ (ἐν ΑΒΜΕ, τόμ. Γ').

Ἀν. Ὁρλάνδου, Τὰ Βυζαντινὰ Μνημεῖα τῆς Καστοριάς (ἐν ΑΒΜΕ, τόμ. Δ').

Ἀν. Ὁρλάνδου, Ἡ Ἐπισκοπὴ τοῦ Δαμαλᾶ (ἐν ΑΒΜΕ, τόμ. Ε').

Ἀν. Ὁρλάνδου, Ἡ Παρηγορήτισσα τῆς Ἄρτης (ἐν Ἀρχαιολ. Δελτίῳ, τόμ. Ε' 1919).

Ἀν. Ὁρλάνδου, Ἡ Μονὴ Βαρνάκῳβας, Ἀθήναι 1922.

Ἀν. Ὁρλάνδου, Ἡ Ξυλόστεγος παλαιοχριστιανικὴ βασιλικὴ τῆς Μεσογειακῆς λεκάνης, τόμ. Β', Ἀθήναι 1954.

H. Usener, Das Weihnachtsfes t², Bonn 1911.

Πορφυρίου Οὐσπένσκη, Ὀδοιπορία εἰς τὰς Μονὰς τῶν Μετεώρων καὶ Ὀσσης, ἐν Πετρούπολει 1896 (Ρωσιστί).

Ἀ. Παπαγιανοπούλου—Παλαιοῦ, Ἀρχαῖαι Ἑλληνικαὶ ἐπιγραφαί, ἐν Ἀθήναις 1940 (ἔκδοσις Παπύρου, ἀριθ. 83).

Ι. Παπαδοπούλου, Περὶ τῶν ἀποφράδων ἡμερῶν (ἐν ΕΕΒΣ, τόμ. ΙΗ').

Κ. Παπαρηγοπούλου, Ἱστορία τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἔθνους, ἔκδοσις Ε' ὑπὸ Π. Καρολίδου, τόμ. Ε' - Γ', ἐν Ἀθήναις 1925 (ἔκδοσις Ἐλευθερουδάκη).

Α. Γ. Πασπάτη, Βυζαντινὰ Μελέται, ἐν Κωνσταντινουπόλει 1877.

Δ. Πασχάλη, Μεσαιωνικαὶ καὶ μεταγενέστεραι ἐπιγραφαὶ τῆς νήσου Ἄνδρου (ἐν ΕΕΒΣ, τόμ. Δ').

Δ. Πασχάλη, Μεσαιωνικῶν καὶ μεταγενεστέρων ἐπιγραφῶν τῆς νήσου Ἐνδρου συμπλήρωμα (ἐν ΕΕΒΣ, τόμ. Γ').

Ἐμ. Πεξοπούλου, Ἐπιγραφῆς δυσαναγνώστου ἀνάγνωσις (ἐν ΕΕΒΣ, τόμ. ΙΒ').

Ν. Πολίτου, Παροιμίαι, τόμ. Γ', ἐν Ἀθήναις 1901.

Ν. Πολίτου, Παραδόσεις, τόμ. Α' - Β', ἐν Ἀθήναις 1904.

Ν. Πολίτου, Λαογραφικὰ Σύμμικτα, τόμ. Α', ἐν Ἀθήναις 1920.

Ν. Πολίτου, Ἐκλογαὶ ἀπὸ τὰ τραγούδια τοῦ Ἑλληνικοῦ Λαοῦ, ἔκδοσις Β', ἐν Ἀθήναις 1925.

Π. Πουλίτσα, Ἐπιγραφαί, ἐνθυμήσεις καὶ σιγίλλια ἐξ Εὐρυτανίας (ἐν ΕΕΒΣ, τόμ. Γ').

Π. Πουλίτσα, Ἐπιγραφαὶ καὶ ἐνθυμήσεις ἐκ τῆς βορείου Ἡπείρου (ἐν ΕΕΒΣ, τόμ. Ε').

K. Preisendanz, Papyrusfunde und Papyrusforschung, Leipzig 1933.

Th. Pressel, Johannis Tzetzae epistolae, 52.

Γ. Ράλλη καὶ **Π. Ποτλῆ**, Σύνταγμα τῶν Θεῶν καὶ Ἱερῶν Κανόνων, τόμ. Ε', Ἀθήνησιν 1855.

Rott, Kleinasiatische Denkmäler, Leipzig 1908.

Κ. Σαθᾶ, Νεοελληνικὴ Φιλολογία, ἐν Ἀθήναις 1868.

Alfons Schneider, Ἡ κτητορικὴ ἐπιγραφὴ τοῦ Ναυδρίου τῆς Ὀμορφῆς Ἐκκλησιᾶς Αἰγίνης (ἐν ΕΕΒΣ, τόμ. Γ').

G. Schlumberger, Sigillographie de l'empire Byzantin, Paris 1884

G. Schlumberger, Ἡ Ἄλωσις τῆς Κωνσταντινουπόλεως, εἰσαγωγὴ καὶ μετάφρασις Ε. Πρωτοψάλτη (ἐπιμελεῖα Σ. Ξεφλούδα), Ἀθήναι 1954.

Χρ. Σούλη, Ἡπειρωτικὰ αἰνίγματα (Ἡπειρ. Χρονικὰ 1).

Σουρμελῆ, Συνοπτικὴ κατάστασις τῶν Ἀθηναίων.

Ἀθ. Σπυριδάκι, Βυζαντινὰ αἰνίγματα (Ἐπετηρ. Παρνασσοῦ, 8, καὶ ἐν ΔΙΕΕ, 7).

Β. Στεφανίδου, Ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία, Ἀθήναι 1948.

Γ. Σωτηρίου, Χριστιανικὴ καὶ Βυζαντινὴ Ἀρχαιολογία, τόμ. Α', ἐν Ἀθήναις 1942.

Γ. Σωτηρίου, Ἐπιγραφαὶ καὶ χαράγματα (ἐν Παραρτήματι τοῦ Γ' τόμου τοῦ Ἀρχαιολ. Δελτίου, ἐν Ἀθήναις 1923).

Γ. Σωτηρίου, Ἀνασκαφαὶ τοῦ Ναοῦ Διονυσίου τοῦ Ἀρεοπαγίτου παρὰ τὸν Ἄρειον Πάγον (ἐν Α. Δ. 1916).

Γ. Σωτηρίου, Ἀρχαιολογία τῆς Χριστιανικῆς τέχνης καὶ Ἑλληνικὴ Χριστιανικὴ Ἐπιγραφικὴ (λόγος ἑναρκτηρίου εἰς τὸ μάθημα τῆς Ἐκκλ. Ἀρχαιολογίας καὶ Παλαιογραφίας), Ἀθήναι 1925.

Γ. Σωτηρίου, Ὁ Ναὸς τοῦ Θεολόγου τῆς Ἐφέσου (ἐν Α. Δ. 1922).

Γ. Σωτηρίου, Αἱ Χριστιανικαὶ Θῆβαι τῆς Θεσσαλίας (ἐν ᾿Αρχαιολ. ᾿Εφημερ. ἔτους 1929).

Γ. Σωτηρίου, Κεϊμήλια τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου, ἐν ᾿Αθήναις 1938.

Γ. Σωτηρίου, Ἡ ᾿Ομορφη Ἐκκλησιὰ Αἰγίνης (ἐν ΕΕΒΣ, τόμ. Β΄).

Γ. Σωτηρίου, Βυζαντινὰ Μνημεῖα τῆς Θεσσαλίας ΙΓ΄ καὶ ΙΔ΄ αἰῶνος. Ἡ Μονὴ τῆς ᾿Ολυμπιωτίσσης ᾿Ελασσόνης (ἐν ΕΕΒΣ, τόμ. Δ΄).

Γ. Σωτηρίου, Τὸ ᾿Αγιον ᾿Ορος (ἔκδοσις Γ΄, Συλλόγου ὠφελίμων βιβλίων).

Γ. Σωτηρίου, Ἡ ᾿Αγία Σοφία Κωνσταντινουπόλεως, ἔκδοσις Συλλόγου ὠφελίμων βιβλίων.

Γ. Σωτηρίου, Τὸ λεγόμενον ξίφος τοῦ Κωνσταντίνου Παλαιολόγου (ἐν Περιοδ. «Κιβωτός», Μάϊος - Ἰούνιος 1953, ἀριθ. 17 - 18).

Μαρίας Σωτηρίου, ᾿Ο Ναὸς τῆς Σκριποῦς τῆς Βοιωτίας (ἐν Α. Ε. ἔτους 1931).

Π. Τρεμπέλα, Αἱ τρεῖς Λειτουργίαι κατὰ τοὺς ἐν ᾿Αθήναις Κώδικας, ᾿Αθήναι 1935.

Π. Τρεμπέλα, ᾿Εκλογή Ἑλληνικῆς ᾿Ορθοδόξου ᾿Υμνογραφίας, ᾿Αθήναι 1919, ἔκδοσις ᾿Αποστολικῆς Διακονίας (ἀριθ. 20).

Π. Τρεμπέλα, ᾿Υπόμνημα εἰς τὸ κατὰ Λουκᾶν Εὐαγγέλιον, ᾿Αθήναι 1952.

Σ. Τρικούπη, Ἱστορία τῆς Ἑλληνικῆς ᾿Επανάστασεως, ἔκδοσις Β΄.

Ν. Τωμαδάκη, Ἡ ᾿Αλωσις καὶ ὁ Κωνσταντῖνος Μάρτυς καὶ ᾿Αγιος τῆς πίστεως καὶ τοῦ ἔθνους (ἐν Περιοδ. «Νέα ᾿Εστία», Ἰούνιος 1953, τεῦχος 622).

Θ. Φιλαδελφέως, Ἱστορία τῆς πόλεως τῶν ᾿Αθηνῶν ἐπὶ Τουρκοκρατίας, τόμ. Α΄.

Ἄνδρ. Φυτράκη, Λεῖψανα καὶ τάφοι Μαρτύρων κατὰ τοὺς τρεῖς πρώτους αἰῶνας, ἐν ᾿Αθήναις 1955.

Εὐγενίας Βέη Χατζηδάκη, Ἐκκλησιαστικὰ κεντήματα, ᾿Αθήναι 1953.

Χρυσοστόμου Ἀρχιεπισκόπου ᾿Αθηνῶν, Οἱ ᾿Επίσκοποι ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ Κωνσταντινουπόλεως κατὰ τοὺς μετὰ τὴν ᾿Αλωσιν χρόνους (ἐν ΕΕΒΣ, τόμ. ΙΖ΄).

᾿Ετι δὲ καὶ τινὰ ἐν ταῖς ὑποσημειώσεσι ἀναφερόμενα δευτερεύοντα βοηθήματα.

Π Ι Ν Α Ξ

ΜΝΗΜΕΙΩΝ ΕΦ' ΩΝ ΑΝΕΥΡΕΘΗ ΕΠΙΓΡΑΦΙΚΟΝ ΥΛΙΚΟΝ

α) ΕΚ ΤΗΣ ΑΤΤΙΚΗΣ ΚΑΙ ΤΗΣ
ΜΕΓΑΡΙΔΟΣ

1. Καθολικὸν Μονῆς Δαφνίου
2. Ὁμορφη Ἐκκλησιὰ Γαλασίου
3. Καθολικὸν Μονῆς Καρέα
4. Καθολικὸν Μονῆς Ἁγίου
Ἰωάννου Θεολόγου
5. Καθολικὸν Μονῆς Καισαριανῆς
6. Καθολικὸν Μονῆς Ἀστέρη
7. Καθολικὸν Μονῆς Νταοῦ Πεν-
τέλης
8. Ναὸς Ἁγίου Ἰωάννου Πέλικα
ἐν Ἀμαρουσίῳ
9. Ναὸς Ἁγίου Ἰωάννου εἰς Ἀ-
χαρνὰς
10. Ναὸς τοῦ Σωτῆρος Χριστοῦ ἐν
Μεγάρῳ

β) ΕΚ ΤΗΣ ΝΗΣΟΥ ΑΙΓΙΝΗΣ

11. Ναὸς Προφήτου Ἥλιου
12. Ναὸς Ἁγίας Ἐλεούσης
13. Ναὸς Ἁγίου Νικολάου τοῦ
Μαύρικα
14. Ὁμορφη Ἐκκλησιὰ
15. Ναὸς τοῦ Σωτῆρος
16. Ναὸς τῆς Κοιμήσεως τῆς Θεο-
τόκου ἐν Μεσαργῶ
17. Ναὸς τῆς μεταμορφώσεως ἐν
Σαλώνοις

γ) ΕΚ ΤΗΣ ΠΑΛΛΙΑΧΩΡΑΣ ΑΙΓΙΝΗΣ

18. Ναὸς Ἁγίου Ἀθανασίου
19. Ναὸς Παναγίας
20. Ναὸς Ἁγίας Βαρβάρας
21. Ναὸς Παναγίας Μεσοσπορι-
τίσης
22. Ναὸς Ἁγίου Δημητρίου
23. Ναὸς Ταξιάρχων

24. Ναὸς τῆς Μεταμορφώσεως
25. Ναὸς τῆς Ἁγίας Αἰκατερίνης
26. Ναὸς τῆς Παντανάσης
27. Ναὸς τῶν Ἁγίων Ἀναργύρων
28. Ναὸς τοῦ Ἁγίου Νικολάου (ἐπὶ
τῆς Ν. πλευρᾶς τοῦ λόφου)
29. Ναὸς τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου
Προδρόμου
30. Ναὸς τοῦ Ἀρχιστρατήγου Μι-
χαῆλ
31. Ναὸς τοῦ Ἁγίου Νικολάου (ἐπὶ
τῆς Β. πλευρᾶς τοῦ λόφου)
32. Ναὸς ἀνώνυμος ἐν ἔρειπίῳ
33. Ἀσκητήριον
34. Καθολικὸν Μονῆς Ἁγίου Διο-
νυσίου
35. Καθολικὸν Μονῆς Ἁγίων
Ἀθανασίου καὶ Εὐθυμίου
36. Καθολικὸν Μονῆς Ἁγίας Κυ-
ριακῆς

δ) ΕΞ ΕΛΑΣΣΙΟΝΟΣ, ΚΑΣΤΟΡΙΑΣ,
ΦΛΩΡΙΝΗΣ

37. Καθολικὸν Μονῆς Ὀλυμπιω-
τίσης ἐν Ἐλασσόνι
38. Ναὸς Ἁγίου Στεφάνου εἰς Κα-
στορίαν
39. Ναὸς Ταξιάρχου εἰς Καστορίαν
40. Ναὸς Γεννήσεως τῆς Θεοτόκου
εἰς Κάτω Κλεινὰς Φλωρίνης

ε) ΕΞ ΕΠΙΔΑΥΡΟΥ ΝΑΥΠΛΙΑΣ

41. Ναὸς Ὁσίου Μιχαῆλ τῶν Συν-
νάδων
42. Ναὸς Ἁγίου Ἰωάννου τοῦ
Θεολόγου
43. Ναὸς Κοιμήσεως τῆς Θεοτόκου

44. Ναός Ἐσθλαῖος ἐν ἔρειπίοις
 45. Καθολικὸν Μονῆς Παμμεγίστων Ταξιαρχῶν
 46. Καθολικὸν Μονῆς Ἐσθλαῖου
- Γ) ΕΚ ΤΗΣ ΝΗΣΟΥ ΣΙΦΝΟΥ**
47. Ναός Ἐσθλαῖου Γεωργίακῆ Ἐσθλαῖου
 48. Ναός Παναγίας εἰς Καταβατιήν
 49. Ναός Ἐσθλαῖου εἰς Ἐσθλαῖον
 50. Ναός Ἐσθλαῖου Αἰκατερίνης εἰς Καστρον
 51. Ναός Ἐσθλαῖου Νικολάου εἰς Καστρον
 52. Ναός Ἐσθλαῖου Ἐλεούσης εἰς Καστρον
 53. Ναός Ἐπτά μαρτύρων εἰς Καστρον
 54. Καθολικὸν Μονῆς Οὐρανοφύρου
 55. Καθολικὸν Μονῆς Ἐσθλαῖου Ἐλευθερίου
 56. Καθολικὸν Μονῆς Ἐσθλαῖου Σπυρίδωνος καὶ Φανουρίου
 57. Καθολικὸν Μονῆς Ἐσθλαῖου Σώζοντος καὶ Δημητρίου
 58. Καθολικὸν Μονῆς Ἐσθλαῖου Ἰωάννου καὶ Στεφάνου
59. Καθολικὸν Μονῆς Παναγίας τοῦ βουνοῦ
 60. Καθολικὸν Μονῆς Παναγίας τῆς Βρύσης
 61. Καθολικὸν Μονῆς Παναγίας τόσο νερὸ
 62. Καθολικὸν Μονῆς Παναγίας Φυρόγια
 63. Καθολικὸν Μονῆς Παναγίας Χρυσοληγῆς
 64. Ἐσθλαῖος Ναός τοῦ μοναστηριακοῦ συγκροτήματος τῆς Μονῆς Βρύσης
 65. Καθολικὸν Μονῆς Προφήτου Ἡλιοῦ
 66. Καθολικὸν Μονῆς Ἐσθλαῖου Συμεῶνος
 67. Καθολικὸν Μονῆς Ταξιάρχου τῆς Σκάφης
 68. Καθολικὸν Μονῆς Χρυσοστόμου
 69. Ἐσθλαῖος ἀρχαῖος κίων Μονῆς Παναγίας «τόσο νερὸ»
 70. Ἐσθλαῖος μαρμαρίνη βᾶσις
 71. Λειψανοθήκη Μονῆς «Παναγίας τοῦ Βουνοῦ»
 72. Λειψανοθήκη Μονῆς Βρύσης

ΠΙΝΑΞ ΤΩΝ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

Ἀφιέρωσις	Σελίς	5
Πρόλογος	»	7
Εἰσαγωγή	»	9
Πίναξ Ἀρχιτολέξεων	»	13
Πίναξ τῶν διεθνῶς ἐπικρατεστέρων συμβόλων ἐν τῇ μεταγραφῇ τῶν ἐπιγραφῶν	»	14

ΜΕΡΟΣ Α΄

ΧΑΡΑΓΜΑΤΑ ΕΚ ΤΗΣ ΑΤΤΙΚΗΣ ΚΑΙ ΤΗΣ ΜΕΓΑΡΙΔΟΣ

Κεφάλαιον Α΄. Χαράγματα ἐκ τῆς Ἀττικῆς	»	17
Παρ. 1. Μονῆς Δαφνίου	»	17
Παρ. 2. Ὁμορφῆς Ἐκκλησιᾶς Γαλατσίου	»	18
Παρ. 3. Μονῆς Καρέα καὶ Ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου	»	19
Παρ. 4. Μονῶν Καισαριανῆς καὶ Ἀστέρη	»	21
Παρ. 5. Μονῆς Νταοῦ Πεντέλης	»	24
Παρ. 6. Ναοῦ Ἁγίου Ἰωάννου Πέλικα (Ἁμαρουσίου)	»	26
Παρ. 7. Ναοῦ Ἁγίου Ἰωάννου (Ἀχαρνῶν)	»	28
Κεφάλαιον Β΄. Χαράγματα ἐκ τοῦ ἐν Μεγάροις Ναοῦ τοῦ Σωτῆρος Χριστοῦ	»	29

ΜΕΡΟΣ Β΄

ΕΠΙΓΡΑΦΑΙ ΚΑΙ ΧΑΡΑΓΜΑΤΑ ΕΚ ΤΗΣ ΝΗΣΟΥ ΑΙΓΙΝΗΣ

Κεφάλαιον Α΄. Ἐπιγραφαὶ καὶ χαράγματα ἐκ Ναῶν ἀνιδρυμένων παρὰ τὴν πρὸς Μεσαγρὸν ἄγουσαν ὁδὸν	»	38
Παρ. 1. Ναοῦ Προφήτου Ἡλιοῦ	»	38
Παρ. 2. Ναῶν Ἁγίας Ἐλεούσης, Ἁγίου Νικολάου Μαύρικα, Σωτήρος καὶ Κοιμήσεως Θεοτόκου (Μεσαγροῦ)	»	40
Κεφάλαιον Β΄. Ἐπιγραφαὶ καὶ χαράγματα ἐκ τῆς Παλαιαχώρας Αἰγίνης	»	44
Παρ. 1. Ἐπιγραφαὶ καὶ χαράγματα ἐκ Χριστιανικῶν μνημείων ἀνιδρυμένων ἐπὶ τῆς Δ. πλευρᾶς τοῦ λόφου τῆς Παλαιαχώρας ..	»	44
Παρ. 2. Ἐπιγραφαὶ καὶ χαράγματα ἐκ Χριστιανικῶν μνημείων ἀνιδρυμένων ἐπὶ τῆς Ν. πλευρᾶς τῆς Παλαιαχώρας	»	56
Παρ. 3. Ἐπιγραφαὶ καὶ χαράγματα ἐκ Χριστιανικῶν μνημείων τῆς Α. καὶ Ν. πλευρᾶς τῆς Παλαιαχώρας	»	60
Κεφάλαιον Γ΄. Νέα ἀνάγνωσις ἐσφαλμένως ἀναγνωσθεισῶν ἐπιγραφῶν ἐκ τῆς νήσου Αἰγίνης	»	67

ΜΕΡΟΣ Γ΄

ΕΠΙΓΡΑΦΑΙ ΚΑΙ ΧΑΡΑΓΜΑΤΑ ΕΞ ΕΛΑΣΣΟΝΟΣ, ΚΑΣΤΟΡΙΑΣ
ΚΑΙ ΦΛΩΡΙΝΗΣ

Κεφάλαιον Α΄. Ἐπιγραφαὶ καὶ χαράγματα ἐξ Ἐλασσόνος καὶ Καστορίας	Σελίς	71
Κεφάλαιον Β΄. Ἐπιγραφαὶ καὶ χαράγματα ἐκ τῶν Κάτω Κλεινῶν Φλωρίνης.....	»	79

ΜΕΡΟΣ Δ΄

ΕΠΙΓΡΑΦΑΙ ΚΑΙ ΧΑΡΑΓΜΑΤΑ ΕΚ ΤΗΣ ΠΕΡΙΟΧΗΣ ΝΕΑΣ
ΕΠΙΔΑΥΡΟΥ ΝΑΥΠΛΙΑΣ

Κεφάλαιον Α΄. Ἐπιγραφαὶ καὶ χαράγματα ἐκ Ναῶν τῆς Ἐπιδαύρου	»	83
Παρ. 1. Ἐκ τοῦ Ναοῦ τοῦ Ὁσίου Μιχαήλ τῶν Συννάδων	»	83
Παρ. 2. Ἐκ Χριστιανικῶν μνημείων τοῦ Φρουρίου τῆς Νέας Ἐπι- δαύρου	»	85
Κεφάλαιον Β΄. Ἐπιγραφαὶ καὶ χαράγματα ἐκ Μονῶν Παμμεγίστων Ταξιαρχῶν καὶ Ἀγνοῦντος	»	96

ΜΕΡΟΣ Ε΄

ΕΠΙΓΡΑΦΑΙ ΚΑΙ ΧΑΡΑΓΜΑΤΑ ΕΚ ΤΗΣ ΝΗΣΟΥ ΣΙΦΝΟΥ

Κεφάλαιον Α΄. Ἐπιγραφαὶ καὶ χαράγματα ἐκ Ναῶν τῆς Σίφνου	»	104
Παρ. 1. Ἐπιγραφαὶ καὶ χαράγματα ἐκ Ναῶν Ἀπολλωνίας τοῦ Ἀρ- τεμῶνος καὶ τῆς Καταβατῆς.....	»	104
Παρ. 2. Ἐπιγραφαὶ καὶ χαράγματα ἐκ Ναῶν τοῦ Κάστρου.....	»	108
Κεφάλαιον Β΄. Ἐπιγραφαὶ καὶ χαράγματα ἐκ Μονῶν τῆν νήσου Σίφνου	»	112
Παρ. 1. Ἐκ τῶν Μονῶν: Ἁγίου Ἐλευθερίου, Ἁγίων Ἰωάννου καὶ Στεφάνου, Ἁγίων Σπυρίδωνος καὶ Φανουρίου, Ἁγίων Σώ- ζοντος καὶ Δημητρίου.....	»	112
Παρ. 2. Ἐπιγραφαὶ καὶ χαράγματα ἐκ τῶν Μονῶν: Παναγίας τοῦ Βουνοῦ, Παναγίας τῆς Βρύσης, Παναγίας τόσο νερό, Πανα- γίας Φυρόγια καὶ Παναγίας Χρυσοπηγῆς	»	116
Παρ. 3. Ἐπιγραφαὶ καὶ χαράγματα ἐκ τῶν Μονῶν: Προφήτου Ἥλιου, Προφήτου Συμεῶνος, Ταξιάρχου τῆς Σκάφης καὶ Χρυσοστόμου.	»	133
Ἡ μορφή καὶ ὁ χαρακτήρ τῆς γραφῆς τῶν ἐν τῇ παρουσίᾳ μελέτη ἐπιγραφῶν καὶ χαραγμάτων	»	145
Ἐπίλογος	»	146
Πηγαὶ καὶ βοθητήματα.....	»	150
Πίναξ μνημείων, ἐφ' ὧν ἀνευρέθη τὸ ἐπιγραφικὸν ὕλικόν.....	»	158
Πίναξ τῶν Περιεχομένων	»	160

ΕΚΔΟΤΙΚΟΣ ΟΙΚΟΣ "ΑΣΤΗΡ,, ΑΛ. & Ε. ΠΑΠΑΔΗΜΗΤΡΙΟΥ
ΛΥΚΟΥΡΓΟΥ 10 — ΑΘΗΝΑΙ

ΕΚΔΟΤΙΚΟΣ ΟΙΚΟΣ "ΑΣΤΗΡ,, ΑΛ. & Ε. ΠΑΠΑΔΗΜΗΤΡΙΟΥ
ΛΥΚΟΥΡΓΟΥ 10 — ΑΘΗΝΑΙ

ΜΙΧ. Χ. ΓΚΗΤΑΚΟΥ ΑΝΕΚΔΟΤΟΙ ΕΠΙΓΡΑΦΑΙ ΚΑΙ ΧΑΡΑΙ ΜΑΙΑ